

132471.

Kooli

Lugemise raamat.

Kirja pannud

C. N. Jakobson,

gümnaasi foolmeister.

Esmene jagu.

80 pildiga.

Tartus, 1867.

Trükkitud ja müüa H. Laakmanni juures

Nr. 84.

Von der Censur gestattet

Dorpat, den 17. Juli 1867.

50084

S i s s e f o r d.

A. Lugemise tükkid.

I. Esimene õppetüs mõistusega lugema ja kirjutama.

Num- mer.	Lehe- tülg.	Num- mer.	Lehe- tülg.
1. Kas (pildiga)	9	18. Õhtu laul	24
2. Koer (pildiga)	10	19. Rewade	24
3. Lammakas (pildiga)	11	20. Suvi	24
4. Hobune (pildiga)	12	21. Sügisel	25
5. Kulk (pildiga)	13	22. Talw	25
6. Mõistatus	14	23. Pitsne	25
7. Rebane (pildiga)	15	24. Jumal on kuningas	26
8. Loonefurg (pildiga)	16	25. Kaks poisil aias	26
9. Jänes (pildiga)	17	26. Kari	26
10. Jänesel õhkimine (laul)	18	27. West ja õhk	27
11. Wilja kaswamine (pild.)	20	28. Tuules ja westwesti (pil- diga)	27
12. Rikliku sigimine (pildiga)	20	29. Udu ja pilw	28
13. Raja ehitus	21	30. Mõistatus	28
14. Pääsokese pesaehitus (pil- diga)	22	31. Kalju meres ja wahwa mees sõas	28
15. Hommik	23	32. Sõda	29
16. Hommiku laul	23	33. Karja pois (laul)	30
17. Õhtu	23		

II. Juttud elajatest.

34. Tark harakas	32	40. Rebane ja kurg	34
35. Kaks sikk	32	41. Paigamees ja karu	35
36. Jänes ja rohutirts	32	42. Tark hiir	35
37. Talu ja mõisa hobune	33	43. Ara usu hundi juttu (laul)	36
38. Meletas ja meelane	33	44. Hunt, sok ja kapsad	36
39. Hiir ja lõwi	34		

III. Jumal ja inimene.

45. Jumala sõna (laul)	37	49. Olge sõna täitjad	40
46. Hea südame tunnistus (laul)	37	50. Kuningas ja piiskop	40
47. Ema ja laps (laul)	38	51. Hea omad meeled (laul)	41
48. Kolmel wiisil räägib Ju- mal	39	52. Rahuline meel (laul)	41
		53. Parema kingata kui jaluta	42
		54. Diogenes	42

IV. Kusa kewade aeg.

55. Rewade tulemine (laul)	43	57. Rõgu (pildiga)	44
56. Ründja (laul)	43	58. Wõistil	45

Num- mer.		Lehe- tülg.	Num- mer.		Lehe- tülg.
59.	Dõpif (pildiga)	46	62.	Warblane	49
60.	Mõistatus	48	63.	Sa oled weike wärwofe (laul)	51
61.	Isa seitsme tumma poeas ga	48	64.	Sääsk (4 pildiga)	51.

V. Wanemad ja lapsed.

65.	Salmid	54	70.	Hea sõsar	56
66.	Rustaw III., Rootsi tu- ningas	54	71.	Lutheruse sõnumif oma poea Hansule	57
67.	Neegri poeg	55	72.	Scitse wenda	58
68.	Wana isa ja poepoeg	55	73.	Mittu alwa ilma peal (laul)	58.
69.	Tütre tännu (laul)	56			

VI. Kalli juuwe aéal.

74.	Mõõmus laulja (laul)	59	79.	Walgus	63
75.	Jumala film	60	80.	Õhtu walgufuma ja wir- matifad	65
76.	Salmid	60	81.	Dõ kullid (pildiga)	65
77.	Leppatriinu ja mõrgutii- wa kõrbes (2 pildiga)	61	82.	Õhtu palwe (laul)	66.
78.	Sippelgad	63			

VII. Rohu aias.

83.	Duna seemned (pildiga)	67	86.	Mesilased (3 pildiga)	72
84.	Dunapuu kool (3 pildiga)	68	87.	Mõistatus	74
85.	Dunapuu waenlased (3 pildiga)	70	88.	Wihma us	74
			89.	Tigu (pildiga)	75.

VIII. Põllu peal.

90.	Loomad wilja põllu peal (4 pildiga)	76	93.	Üks hirmus dõ	81
91.	Wilja pead	79	94.	Gallitus (2 pildiga)	82
92.	Odrad ja ruffid	80	95.	Põllumehe kiitus (laul)	84
			96.	Wana-sõnad	84.

IX. Rohelises metsas.

97.	Poisike ja lillike (laul)	85	101.	Puu sõdikud (2 pildiga)	90
98.	Kadal (laul)	85	102.	Rähn (pildiga)	92
99.	Rääkijad linnud (pild.)	87	103.	Kalewi poead linnu aea- mise peal (laul)	93.
100.	Sammal (pildiga)	89			

X. Ruda külm, nenda lõikus.

104.	Raks kõnet	95	108.	Siglane meel	97
105.	Sippelgas ja rohufirts	96	109.	Suur naaris	98
106.	Wale palk	96	110.	Lume mem	98.
107.	Sina ei pea warastama	96			

XI. Rikka sügise aéal.

111.	Jumal olgu tänatud (L.)	101	113.	Mardipääw	102
112.	Kartohwliid	102	114.	Luther elus ja surmas	103

Num- mer.		Sehe- rühg.	Num- mer.		Sehe- rühg.
115.	Lutheruse kindluse laul	104	118.	Põikuse laul	106
116.	Jehoowa nimel (laul)	105	119.	Siigise mõited (laul)	106.
117.	Paranda, kui õige aeg on	105			

XII. Vigimeste armastus.

120.	Mis on süda armuta (l.)	107	127.	Armasta ja kannata (l.)	111
121.	Peastetud hantwärgisel	107	128.	Vigimest aidata ei ole rikkust tarwis	111
122.	Baene Laatsarus . . .	108	129.	Weike heategija . . .	112
123.	Õige tegu	109	130.	Truud sõbrad . . .	112
124.	Pähkli protses	109	131.	On mo süda muret täis (laul)	115
125.	Dma põllu peal	110	132.	Sõbruse rõõm (laul)	115.
126.	Kannatus kõige parem (laul)	110			

XIII. West ja lumi.

133.	West ja mihm	116	140.	Mõistatus	122
134.	Lumi (pildiga)	116	141.	Ülekohus	122
135.	Ühe meetilga elukäik . . .	117	142.	Kon tohtre (laul) . . .	122
136.	Laened (laul)	119	143.	Kriibus-kraabus	123
137.	Bihamasadu peastja	120	144.	Kalad (pildiga)	125
138.	Uuuväärt talumees	120	145.	Kala truutus (laul) . . .	126.
139.	Konnad	121			

XIV. Lustilise talve aeg.

146.	Talve järel igatsimine (laul)	128	151.	Uuel aastal (salmid)	132
147.	Truul	128	152.	Pääwas, luus ja aasta aead	132
148.	Jõulu aeg (salmid)	129	153.	Ruhu on kõik lillid ka- dund (laul)	135.
149.	Jeesuse sündimine (l.)	130			
150.	Aasta wiimne õhtu (l.)	130			

XV. Jumala koda ja Jumala pääwad.

154.	Kiriku torn	136	158.	Polikarpus	137
155.	Taaweti laul 23	136	159.	Kolm suurt püha (laul)	138
156.	Salmid	137	160.	Taewane Jeruusaleem (laul)	138.
157.	Pühapääw hommiku (l.)	137			

XVI. Surnu aia.

161.	Laul ja mure (laul)	139	163.	Banaisa sõnad surma woodi peal	140
162.	Peu täis mulda (laul)	139	164.	Kalewi poeg isa hana peal (laul)	142.

XVII. Snimeste tarkus.

165.	Raamatud	143	170.	Pitknewardad	147
166.	Raamatu trükkimise f.	143	171.	Telegrahw	148
167.	Paber	144	172.	Aurufõud ja aurumasin (2 pildiga)	149
168.	Õsimene klaas	145	173.	Need pole mänguasjad	151.
169.	Soojamõõtsja (pildiga)	146			

XVIII. Dmaſt maafſt.

Num- mer.		Sehe- fülg.	Num- mer.		Sehe- fülg.
174.	Meie ifamaa . . .	153	180.	Mifs ja nuttad? (laul)	157
175.	Sind ſurmani! (laul)	154	181.	Riigid ja kogukonnad	158
176.	Mo ifamaa on minu arm (laul) . . .	154	182.	Mo armas iſa kohakene (laul) . . .	159
177.	Ruda Geſtirahwas wa- naſt elafid . . .	155	183.	Dma keel (laul) . . .	160
178.	Kalewi taadi noorem poeg (laul) . . .	156	184.	Pääne meri (pildiga)	160
179.	Enne orjapõlwe (laul)	157	185.	Mere peal (laul — pildiga) . . .	162
			186.	Rodu (laul) . . .	163.

XIX. Güroopa.

187.	Güroopa maafſt üleütlſe	164	190.	Wõit meie Keisrile (l.)	167
188.	Wene riik . . .	165	191.	Aw Aleksandrele (l.)	167
189.	Suur ja wahwa Keifer kutsus (laul) . . .	166	192.	Barandufe mägi . .	168.

XX. Aſia.

193.	Siberimaa ja rahwas	170	201.	Glewant ja rätſep . .	179
194.	Surnu meri . . .	172	202.	Tiiger (pildiga) . .	179
195.	Siinai mägi . . .	172	203.	Siina rahwas . . .	181
196.	Beduiinid . . .	173	204.	Siidi liblik (pildiga)	182
197.	Raamel (pildiga) . .	174	205.	Xſeiloni rahwas . .	183
198.	Muhamed . . .	175	206.	Dranguntang (pildiga)	184
199.	India rahwas . . .	177	207.	Ahwide taplus . .	185
200.	Glewant (pildiga) . .	177	208.	Kookuspalmi puu . .	185.

XXI. Ahwrika.

209.	Ahwrikamaa rahwas (pildiga) . . .	186	215.	Egiptuſe ehituſe mäles- tused (pildiga) . .	193
210.	Põwi (pildiga) . . .	188	216.	Hippopotamus ja fro- kutil (2 pildiga) . .	195
211.	Sige rüütli-meel (laul)	189	217.	Sahaara kõrbe . . .	196
212.	Suuremeeleline lõwi	191	218.	Weel mõned Ahwrika maa elajad (4 pild.)	197.
213.	Jaana lind (pildiga)	191			
214.	Egiptuſe maa . . .	192			

XXII. Ameerika.

219.	Ameerika maafſt üleütlſe	201	223.	Kohwipuu, ſuhtrupilli- roog ja puuwilla põesas	206
220.	Indiaanlased (pildiga)	201	224.	Krõõni maa ja rahwas	207
221.	Ameerika metsad ja elufad (3 pildiga) . .	203	225.	Põhjapoolsed elajad (4 pildiga) . . .	209.
222.	Ameerika laaned (pild.)	205			

XXIII. Auſtraalia.

226.	Auſtraalia ſaared ja rahwas (pildiga) . .	212	227.	Auſtraalia kullaotſijad	214
			228.	Leiwapuu . . .	215.

XXIV. Minge ja õppetage kõik rahwaſt!

229.	Piibli ſelfſtdeſt . .	216	230.	Miſſioni tööd . .	220.
------	-----------------------	-----	------	-------------------	------

XXV. Laewa lautus.

Numb- mer.	Lehe- tü g.	Numb- mer.	Lehe- tülg.
231. Maafera	224	236. Wastjolasilla piiga	229
232. Päifene	225	237. Kuu ja päifese warjus tamised	230
233. Kui kena oled päifene! (laul)	226	238. Laewa tähtede ülestõste	231
234. Meie maafera teekond	227	239. Laewa tähed (laul)	232.
235. Kuu (pildiga)	227		

XXVI. Uus kewade.

240. Raugelt koeu tules (l.)	233	246. So järele (laul)	237
241. Kewade and (laul)	234	247. Meie kolmekordne kes- wadine rõõm	237
242. Tulnud (laul)	234	248. Gesti muld ja Gesti süda (laul)	239.
243. Võfene (laul)	235		
244. Karjane (laul)	235		
245. Tõunenud (laul)	236		

L i f a :

Lühikene õppetüs õigest firjutamisest.

B. P i l d i d .

1. Kas	9	28. Külma liblik	72
2. Koer	10	29. Tõotegija meeslane	72
3. Lammast	11	30. Jlane meeslane eht lest	73
4. Hobune	12	31. Meeslaste ema	73
5. Kuf	13	32. Tigu	75
6. Rebane	15	33. Wilja põld oma loomadega	76
7. Toonekurg	16	34. Võfene	77
8. Jänes	17	35. Wut	78
9. Rukis	20	36. Põidpüü	78
10. Rapsaliblik	21	37. Leiwa hallitus	82
11. Pääsokeste pesa	22	38. Harja hallitus	83
12. Tuule ja westi westi	27	39. Räästjad linnud	87
13. Ragu	44	40. Sammal	89
14. Dõpif	47	41. Raudpea mardif	91
15. Sääse pea ja tiiw	52	42. Riistakaewaja mardif	91
16. Sääse mardlane	53	43. Kirjurähn	92
17. Sääse tupp	53	44. Võfufe aeal	101
18. Noor sääst tuppe otfas	53	45. Lume raitfakased	117
19. Leppatriinu	61	46. Riist	126
20. Wõrgutiwa färbes	62	47. Surnu aid	139
21. Dõ kul	65	48. Soojamõdija	146
22. Suna aias	67	49. Auru jõud	149
23. Koppuliirimine	69	50. Jakob Watt poistese põls wes	150
24. Proppimine	69	51. Aurulaew	161
25. Dffuliirimine	70	52. Purjulaew	162
26. Dffalõitaja mardif	70	53. Beduiinid oma kaamelitega	174
27. Dilmelõitaja	71		

Num- mer.		Lehe- tüla.	Num- mer.		Lehe- tüla.
54.	Rodu elewant	178	68.	Indiaanlane	202
55.	Tiiger	180	69.	Boa madu	204
56.	Siidi liblit	182	70.	Kaffadu	204
57.	Gorilla ahw oma poeaga	184	71.	Rondor	205
58.	Neeger	187	72.	Wifoni harg	205
59.	Löwi	188	73.	Wallaskala	209
60.	Taona lindude aeamine	192	74.	Hülge	210
61.	Siroglilwi firjad	194	75.	Täefaru	211
62.	Hippopotamus	195	76.	Pätsu sõit	211
63.	Krofutit	195	77.	Ränguru	213
64.	Ninajarwit	198	78.	Kuu weerandid	228
65.	Kael'irjad	199	79.	Taewa tähed	232
66.	Sebra	200	80.	Kaane pilt	
67.	Häädne	200			

D. Lauilud.

- Brandt, Jr., Nr. 46. 51. 52. 126. 149. 190.
 Freundlich, C. W., 10. 145.
 Gurt, J., 33.
 Hasselblatt, J., 97. 183.
 Jannsen, J. W., 56. 74. 82. 111. 150.
 Kaulbars, J., 191.
 Koidula, L., 119. 127. 136. 162. 175. 176. 180. 186. 240. 241.
 242. 248.
 Körber, R., 131. 157.
 Körber, M., 16. 18. 45. 55. 98. 160. 182. 185. 233. 239. 243. 244.
 Kreuzwald, J. R., 6. 30. 60. 87. 140. 181. 189.
 Kuhnstein, R. A., 115.
 Linnutaja, C. R., 47. 111. 150.
 Masing, D. W., 118.
 Mahwa laulud, 43. 69. 73. 103. 146. 161. 164. 178. 179.
 Schwelle, J., 142.
 Weizenberg, J., 120.
 Willigerode, A. G., 159.
 Winkler, R. J., 116.

Kooli lugemise raamatu kõrva käib ka veel wiisraamat:

"Rõõmus laulja."

E e s s ö n a.

Mis mul üleühtse lugemise õppetusest võluda on, saab ühes weikeses raamatus seisma: „Te juhataja neile, kes Kooli lugemise raamatust lapsi lugema ja kirjutama õppetavad.“ Pit eessõna ei oleks siin seepärast õige koha peal. Siiski võiks mõni sõna seletuseks tarwis olla, kunni üleval nimetud raamatukene wälja tuleb.

Selle minu peaaegu aastase töö püüdmine oli, üht kooli lugemise raamatut sünnitada, kelle ühiskud jaud nenda ühte sulaks, et naad üht terwet ja korralist pilti kõigest maailma elust ja olemisest annaks, ja kelle seest ommeti ka jälle igaihe ühiskud, ise tundides ette wõetud kooli õppetusest weike kuhu wälja paistaks. Seepärast ei ole siin ükski lugemise tüf kogemata oma koha peale saanud, ehk ta küll iseeneses ikka täieline on, waid kõit tüftid ühte kofku on nagu keed, kes, kui ühe rõnga wälja wõttad, enam kofku ei tahta hoida. Ka on tema 26 liiget sedawiisi ühte seätud, et ta, kodust peale hakkades, mitte ühki õppijat sam sammult läbi kõige maailma ei juhi, waid on ka seepeale waadatud, et enne laste kingad kõrwale ei wisata, kunni jalg mehe saabast tõsta jõuab. Kui aga siiski keegi peaks leidma, et mõni jagu täielikum võiks olla, teda palun ma niikaua oodata, kunni teine jagu wälja tuleb, kes selle esimesega niisama saab ühte minema, kui õilmed ja lehed puu okste, tüwi ja juurtega.

Koolibes, kus kõit aasta läbi õppetakse, on selle raamatu küles rohkestes kaks aastat otša tööd. Kus aga lapsed talwel ühki koolis käiwad, seal kuluwad neli talwe ära, nenda et seal kõit lugejad koolilapsed kõige wähemalt kolme liiki langewad:

1. Alabitja lugejad (üks talw);
2. need, kes esimest talwe „Kooli lugem. raamatust“ (I. kunni IV.) lugewad; ja
3. lapsed, kes teist, kolmat ehk neljat talwe-jagu õppiwad, kuida ta parajalt suure hulgaga läbi wõetakse. Seft see jagu

lapši, kellega peatük I. kuni IV. läbi loetud, võib ka kohe kolmat ehk neljat jagu teistega ühes lugeda, kui see parajalt suurema hulgaga käsil peaks olema. Sõegi on mõista, et wahel seeka ka jälle wanad tükkid peawad meele saama tuletud. Nelja talwe peale oleks aga lugemise tükkid nenda ärajagada:

Esimene talw: Oktob., Nowember ja Detsember peatük I.;
Jaauar, Weebruar ja Märts p. II. ja III.;
April p. IV.

Teine talw: Oktob., Now., ja Detsemb. p. X., XI. ja XIII.;
Jaauar, Weebr. ja Märts p. XIV., XV. ja XVI.; April p. VI. ja VII.

Kolmas talw: Oktbr., Now. ja Detfbr. p. XVII., XVIII. ja V.;
Jaauar, Weebr. ja Märts p. XIX. ja XX.; April p. VIII.

Neljas talw: Oktbr., Now. ja Detfbr. p. XXI., XXII. ja XXIII.;
Jaauar, Weebr. ja Märts p. XII., XXIV. ja XXV. April p. XXVI. ja IX.

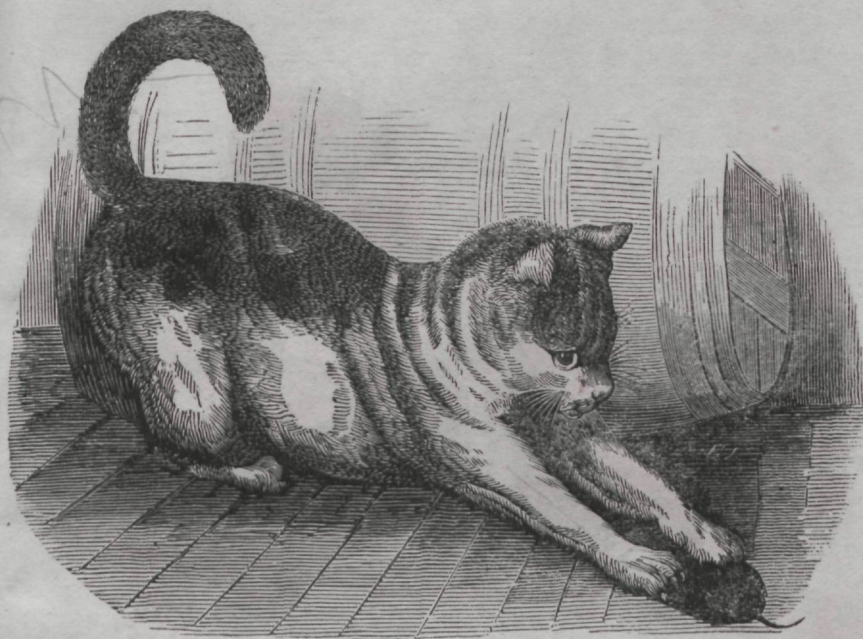
Lõppeks pean ma ka neid mehi tänama, kes mul minu raske töö juures abiks olnud, iseäranis lauludega. Sgaliühel tükkil, mis minust enesest kirjutud ei ole, seisab kirjutaja nimi al. Mõni wõeras tük on ka ainu sellepärast üleswõetud, et kirjutaja nimi raamatus seisaks, sest meie noor sugu peab neid mehi aegsaste õppima auustama ja armastama, kes meie rahwa waimu = wara kaswatawad. — Ka pean ma siin oma wenda Eduarti awalikult tänama, kellest peaaegu pool osa piltidest tehtud ja selle raamatu peale kingitud; muidu oleks raamatu hind küll palju suuremaks pidanud tõusma.

Wõttab aga rahwas ja meie noor sugu seda annet seesamajuguse armastusega wasta, kellega teda temale pakkutakse, siis on kirjutaja suurem soowimine täidetud, sest siis ei saa ja ei wõi see küll ilma õnnistust toomata meie noore järel tulewa sugust mööda minna.

Peterburgis, Lehekül 1867.

G. M. Jakobson.

I. Esimene õppetus mõistusega lugema ja kirjutama.

1. K a s .

Kassil on ümmargune pea, weiksed, teravad kõr-
wad, läikivad silmad, pik saba, väga teravad küüned
ja salaja käik.

Kas puhastab maja ja põldu hiirtest, murrab ka
linnud ja noored jänesed maha, on väga maias, tige
ja salalik, aga seal juures ka väga puhas, võib hästi
ronida, näab öö aeal nendasmaa kui pääwal, ja armas-
tab inimest meelitada.

2. Koer.

Koeral on ülespoole pöördud kõwer saba, külm nina, weike wagu otsaes, ja enamast wiltu käik.

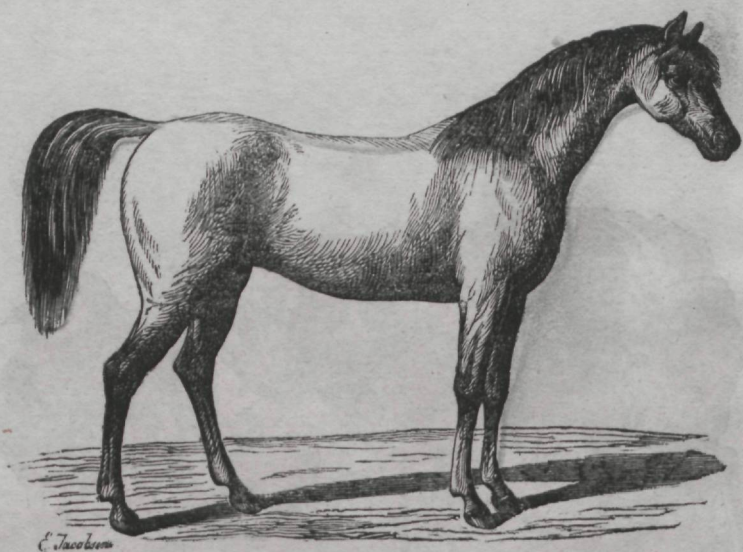
Koer hoiab väga inimese poole, on oma pere-mehele truu, kaitseb tema maja, hoiab tema karja, aeab temale metsas linda, weab ka põhja pool maades saani, ja õppib mõnda sugust kunstüfki tegema.

3. L a m m a s.

Lambal on weiksed taha poole pöördud sarwed, kiilifarnane pea, ümmargune keha, nõrgad jalad, jalge otsas sõrad, ja karwade asemel willad.

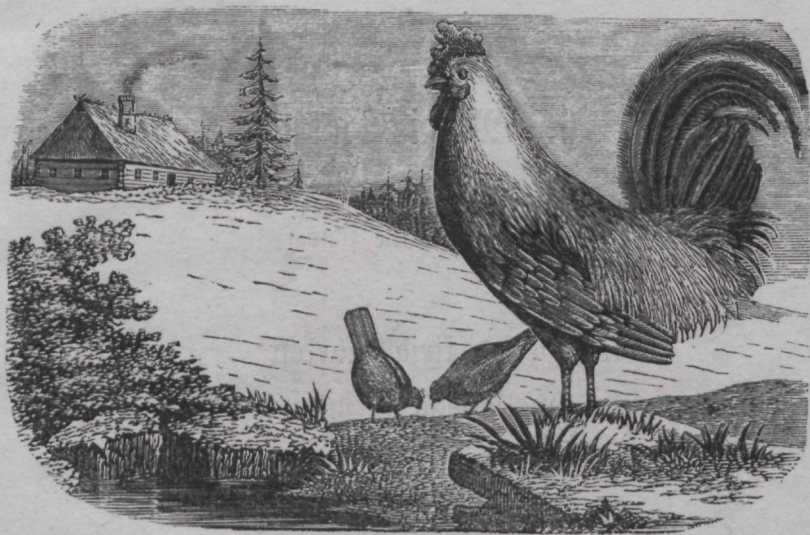
Lammas sööb suwel rohku, talwel heinu, annab willa, willast saawad küned, kamsonid, undrukud ja sukkad, nahast tehakse kasukad ja saani tekkid.

4. Hobune.

Hobusel on allapoole langew pea, kaela kiiles lat, lai rind, jalge otsas kabjad, wiha sarnane saba, ja uhke käik.

Hobune on julge ja wahwa elajas, teda tarwitakse ratsa ja wankri sõidu juures, ta käib ka adra ja äffe ees, tallab wilja ja paneb mõnesugused masinad käima, ta läheb hea harimise ja hoidmisega ilusamaks, ja waenlaste wastu wõitleb ta oma tagumeste jalgega.

5. K u l.

Kul on majalindude kuningas; punane hari on tema kuninglik kroon, punased lõppuised tema aumähed, jalge küles on temal pikkad teravad kannuksed, ja oma ilusad keerulist saba kannab ta kui sõalippu kõrgel üleval.

Kulle laulu kuuldakse jo wara homniku, jo enne päikese tõusu läheb ta tööle, siblib ilma wäsimata õhtuni, ja kaitseb oma peret kulli ja kõige muu kurja eest.

6. Mõistatus.

(Ühejärgune sõna.)

Kolm weiked kirja tähekest
Sull' awaldawad mehikest,
Kes katkford oli süündind.

Seepärast ei wõi imest'da,
Kui tema kuulsat nime sa:
Saad eest ja tagant hiiüdma.

Kui uhke riitli poeal
On kannuksed ta jalal,
Ja punane kroon peas.

Ta aitab ööde pikkusel
Kui kõige parem tunnikel
Sull' läinud aega mööda.

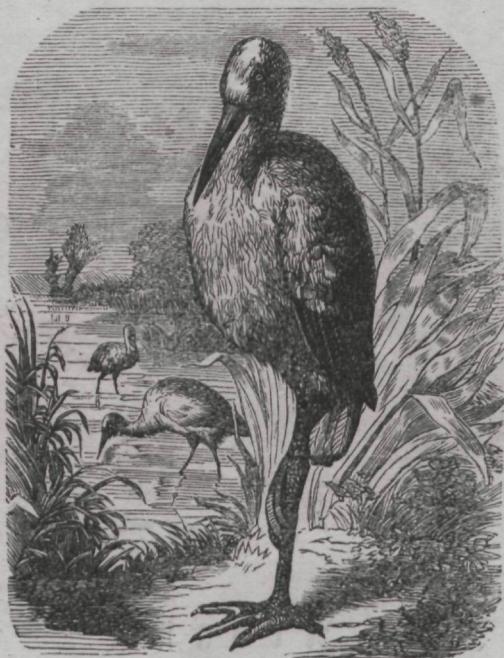
(F. R. Kreuzwald.)

7. R e b a n e.

Rebasel on punane karw, suur karwane saba, pik teraw nina, ja kikkis kõrwad. Ta elab maa sees, kus tema poead pehme aseme peal magavad ja wanadest suure hoolega toidetud saavad. Sagedaste tulewad naad ka oma koobast wälja päikese paistele ja mängiwad siis väga kenaste.

Rebase toit on jänesed ja kõiksugu mets- ja kodu- linnud, keda ta suure kawalusega püüda mõistab. Seepärast ütleb ka rahwas mõnest kawalast inimesest: ta on kawal kui rebane!

8. Toonekurg.

Toonekurel on weikene pea, pik punane nok, pik peenikene kael, väga pikkad punased koiwad, mustad ja walged suled, ja pitkameeseline käik.

Toonekurg teeb oma pesa maja kattuste peale ja punde otja, kuhu temale inimesed seetarwis rattad ülespanewad, ta rändab sügise ära sooja maadesse ja saab kewade tagasi tulles niisama suure rõõmuga teretud, kui pääsofene.

9. J ä n e s .

Jänesel on ümmargune pea, väga pikkad kõrvad, lõhke pealmok, ülespoole käändud lühikene saba ja pehme karv; tema tagumised jalad on pikemad kui esimesed, ja tema maiuse toit on noor oras ja ristikein.

Jänesel on palju vaenlasi; koerad, kassid, rebased, tuhkrud ja kullid aevavad teda taga; ka inimene ei anna temale palju armu, ja iga sügise peetakse suured jahid tema peale; seepärast elab ta mehike ühtepuhku suures kartuses ja ahastuses.

10. Jäneſe õhſamine.

Oh! kui rasked on mo pääwad!
 Seda kõik mo wennad nääwad.
 Mind kui lindu püüetakse,
 Sagedast' ka miüetakse.
 Täna sai mind jäager näha,
 Püüdis mulle tüli teha;
 Ütles: „urdad minge fenna!
 Jänes kargab fenna, tenna;
 Nahk ja Pea saab teile antud,
 Riha, see saab mõisa kantud!“ —
 Kui ma kuulsin seda juttu,
 Kargasin siis õige ruttu;
 Tahtsin end küll ärrapetta,
 Koerad hoopis kangel' jätta.
 Siiski naad mind kinni wõtsid,
 Jäagri juure jälle tõtsid.
 Kui mind jäagri juure toodi,
 Sadulasſe warſi poodi;
 Wiidi mõisa herra ette,
 Pärast anti kofka kätte. —
 Küll ma kofka palusin,
 Haledaste hulusin:

Armas kof, sa raswa mok!
 Jääger on nii lol kui sok!
 Woiks ta urdad hulluks jääda,
 Rahwas teda wälja naerda!
 Ma ei ole paha teind, —
 Drasel küll olen käind,
 Haawa ofsi närimud,
 Metsa nenda harinud.

Wiimaks sündis suurem häda,
 Sest et kof ei kuulnud seda;
 Poos mind üles warna otsa,
 Naha, se' ta wiskas metsa.
 Kui ta minu nahka mülgis,
 Tuhat tulist wälja sülgis.
 Pärast prae=warda pani,
 Küpsetas mind siis kui ani.
 Pani tina waagna peale;
 Kuulsin kord weel jäagri heale:
 „Jänes lana peale tooge,
 Slut tema terwi'ks jooge!“ —

(C. W. Freundlich.)

11. Vilja kaswamine.

Esite idaneb seeme ;
 siis pugeb noor taim mulla
 seesst wälja ; seejärel sirgub
 ta kõrreks , kessel sõlmed
 ja lehed küles ; pärast aeab
 kõrs päid ; wiimaks õilit-
 seb pea ja terad hakkawad
 kaswama ja küpsma .

12. Libliku sigimine.

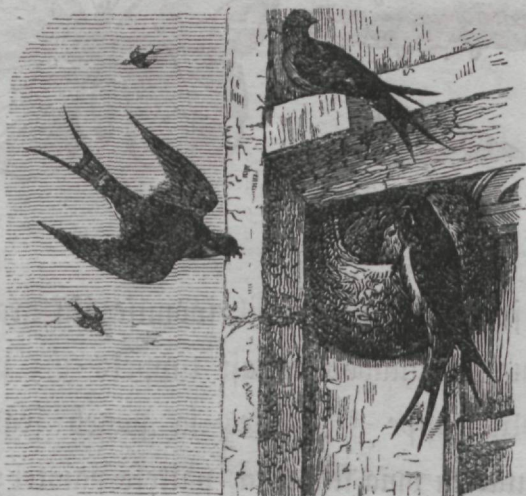
Esite paneb liblik omad munad (a) lehtede peale ;
 siis audub neist päike weikesed usfikesed wälja , kes
 mitmekordse naha aeamise peale suureks usfiks (b) kas-

warwad ; seejärel kadub ussil söömise isu ära ; ta hakkab põdema ja muudab ennast tuppeks (c) ; peale selle ärkab liblik tuppe sees üles ja pugeb sealt wälja ; nüüd kosutab ta oma siiru (d) päikese paistel ; wiimaks lendab ta minema.

13. Maja ehitus.

Esite seihkendaſe plaan uue majaſt paberi peale ; ſiis weataſe kiwa, palka ja muud materiali koku ; ſeejärel pannaſe aluspõhja ehk wundamenti ; nüüd ehitafſe ſeinad üles ; peale ſelle tehaſe põrand, ahi, lagi ja kattus ; wiimaks pannaſe ukſed ja aknad ette.

14. Pääsokese pesaehitus ja poegade kasvatamine.

Esite ehitab pääsokene mudast ja kõrtest pesa ja teeb willa ja sulgedest pehme aseme sisse; siis muneb ema neli ehk viis muna; seejärel anduvad isa ja ema korda mööda; peale selle nokkivad väljakuulunud poead muna koore katti ja tulevad ilmsiks; niisiis kasvavad poegadele suled selga, ja nende vanemad söötwad neid kärbestest ja sääskedega; wiimaks lendawad suureks kaswand linnud pesast välja ja hakkawad ise omale toidust otsima.

15. H o m m i t u.

Kul laulab, teder kudrutab; hobused hirnuvad ja tambivad reia al; pimedus hakkab lõpma; taewa tähed lähewad tumedaks; päike tõuseb hommiku poolt metsa tagast üles ja saadab omad kiired lappiti maa peale; jõed ja sood aurawad; paks kaste seisab põllu ja heinamaa peal; metselajad, kes wõ ael saagi peal olid, ruttawad oma peidukohtadesse tagasi; rebane luurib wiltu mofkaga põesa taga, ja jännes kükitab, tema kawalust tundes, põllu ääres päikese paistel, kunni põllumees mõlemad metsa hirmutab; kari tõttab krappi ja kella helisemisega karjamaale, ja perefulane ruttab abraga põllu peale; lõõksed laulwad, warblased sirtsuwad, ja wõpik lööb oma wiimast lugu wõlaulu lõppetuseks.

16. Hommiku laul.

Mo armas Õnnistegia! Mul pääwa walgust andsid sa, las' eluwalgust ka mo sees, nüüd selgest paista südames.

Oh aita täna armust ka, mind sinu auuks elada, sest kui sa mind ei awita, on minu töö kõik asjata.

Mind õnnista ja hoia sa, ning oma palget lasse ka mo peale paista armuga, mull' oma rahu anna sa!

(M. Rörber.)

17. S h t u.

Päike läheb alla ja saadab omad wiimsed kiired maa peale; õhtupoolne taewas punetab; metsa poolt puhub jahe tuuleõhk; mahalangenud kaste kosutab rohku; mõned lilliõilmed sulguwad finni, teised lõõwad lahti, õhku oma magusa lõhnaga täites; laulumehed linnud otsiwad lehtede wahel wõrkterid, ja laulu räästas madalas kuuses laulab omad wiimsed wiisid; õitsilind ja wut lasewad oma healt täitsa kuulda; soos ja lompides krooksuwad konnad; karjane tuleb oma karjaga pajunat aeades kodu; põllu peal lõppetakse tööd; ilka rohkem ja rohkem soiku jääb wäline elu; ütsitud õitsituled paistawad metsa ääres, ja laugel metsatalus laulab neitsi üht õhtu palmelaulu.

18. Shtu laul.

Jhu wäſind, käes on öö, hing nüüd waatab Sinu poole; lõppend on mo pääwa töö, wõtta mind nüüd oma hoole! Helde Sumal, walwa sa, siis ma hingana rahuga!

Wõtta mind ja kõiki neid, kes mul armsad, tiirwa alla. Ennista ja hoia meid, ning meil oma rahu anna; ärkame, siis awita, südamest sind tänada! (M. Rörber.)

19. K e w a d e.

Päike tõuseb taewa küles ifka kõrgemale ja tema kiired lähewad rohkem ja rohkem soojemaks; tuuled puhuvad lahkestest, ja õht on puhas; kõrgema paikades sulab lumi; jõed hakkawad jooksuma ja saawad ärasuland lumest nii täidetud, et wesi üle kallaste jookseb; wõsude ääres ja põllu peenarde peal hakkab jo rohi maa seest wälja tärkama ja lillid oma nuppuft wal-mistama; mesilased keerutawad ümber paju kähide, linnud täi-dawad jälle metsa ja leppikuid oma lauluga, pääsokesed tulewad soojalt maalt tagasi, ja kured lasewad oma walju healt kõrgel taewa al kuulda; karjatse pasun hüüiab orus ja heinamaal, et mets kajak; noored uttekased hüppawad kepsu liies suure karja wahel; põllumehed kiinnawad, äästawad ja külwawad; teised laastawad heinamaad ja teewad küttist.

20. S u w i.

Päike seisab kõrgel taewa küles ja paistab palamast maha; pääwad on pikkad, ööd lühikesed; tuule õht on soe; selge sinine taewas saab wahel selka pittse pilwetest kaetud, kes wihma, wälgu ja müristamisega maa peale maha langewad; wesi jõgedes on madal, mõned weiksed ojad on suutumast ära kadunud; heinamaad säravad kõiksugu lillidest; wili põllu peal lähed kollaseks, kust iga hommiku ja õhtu ruffirääga ja wutti heal wälja kostab; kalli heinasea järel tuleb ruffi leikus; peaaegu iga pääw on põllumehel teine töö; lapsed käiwad sagedaste suplemas; õitti tuled hülgawad öö aeal, ja õitjiliste rõõmus laul kajak päikese tõusuni.

21. S ü g i s e.

Päikene hakkab jo lõuna ael madalamale kaaluma, ja ta kiired lähevad nõrgemaks; pääw ja öö on ühepikkused; tuule õhk on jahe, ja lõõtsub wahel tormi wiisi mööda kõrre-põldu; lillid hakkawad närtsuma; lehed on kollased ehk punased ja sadawad puie otsast maha; kodu ja metselajad, mõlemad saawad külma kätteks uued kasukad selga; suurtes parvedes koguwad ennast pääsoksed, linawäärstrikud ja räästad kofku, et seltsis soojale maale minna talwe korterid otsima; õunad wõetakse puude otsast maha, kartoohlid kannetakse koopadesse, ja toodide roppimine on ööd läbi kuulda; iga peremees ja pere-naene on usin, talwe wasta omad aidad, keldrid ja kerstud peatoibusega, ning laffad heintega täitma, et talwel kellegil, ei elajatel ega inimestel, puudus kätte ei tuleks.

22. T a l w.

Päikese tee käib wäga madalalt taewa küles; ta näitse küi suurem olewat kui suwel, siiski on ta soojendamise jõud liig weikene; ööd on pikkad, pääwad lühikesed; sagedaste tormawad langed pohja tuuled; kõik maa on lumega kaetud, ja jõed ja järwed jae sildadega; puud on härmas, ja kattuse rästa ja kaewu lingu küles rippuwad pikkad jäepurikad; saanis rõõmus-tab ennast reisimees hea lume tee pärast, ja keltudega lasewad lapsed lendes mäest alla; soojas tuas wuriseb wot, ja kangas-puud pauguwad hommikust õhtuni.

23. P i t t n e.

Päikene põletab, õhk on palaw ja raske; mustad pilwed koguwad taewa al kofku; tuulispast keerutab tolmades teede peal; linnud uidawad ilmrahuta edasi ja tagasi; pääsoksed lendawad ligi maa pinda ja kastawad wette; inimesed, kes põllul tööd teewad, põgenewad majadesse; eemal lõowad jo pilwed wälku ja mürin on kuulda; musta pilwedest sadab kangest wihma; müristamine tuleb ligemale; ärafilmur wälf käib lõõgi järel mööda taewast, mürina paugud ta jälgil; ifka kangemast sadab wihma ja ifka suurema pisaratega; aga nüüd hakkab taewas hommiku pool jälle selgeks minema; tuuleb aea-wad pilwed lahutusse; kõrgema paikadest woolab wesi ja täidab

jõgesid segase weega; wälku lööb weel sagedaste, aga müristamist on üksi kangel kuulda; kõik loom näitab uues elus olla; innimene hingab tänuliku südamega kosutawat õhku; päifene paistab uues ilus. —

24. Jumal on kuningas.

Kuningas sõitis kord ratsa; raud riided olid tal seljas, mõõk wõöl, ja palju wäeülemid tema taga. Olid naad metsa ligi saanud, seal tuli kange pittse müristamine, ja wälf lõi kuninga kõrwas suure tamme puruks. Kuninga hobune langes ehmatusest põlwili maha, ja kuningas ise kukkus tee peale. Seal jooksis kõik ülemad ta juure ja ütlesid: „D, ega teie ommeti haawatud ei ole, kõige suurem kuningas? Ega teil ommeti õnnetust ei sündinud, kõige kõrgem kuningas?“ — Kuningas aga tõusis üles, näitas läega taewa poole ja ütles: „Mis nimetate teie mind kõigekõrgemaks kuningaks? See, kes seal ülewal müristab, on kuningas! Ta läks praegu armulikut minust mööda!“

25. Kaks poissi aias.

Mõisa aias nägin ma täna kaks poissti. Suurem seisis ühe ilusa lillipeenra ees, korjas hoolega ilusid kaunisteisi ja kütis naad kenna kimpu; weissem istus tema kõrwas maa peal, hoidis üht weikest kirjut kutsikakest rüppes, silistas teda, waatas wahel suurema poisi töö peale, ehk tõmmas kallist lillioõhna ninasse. Päifene paistis heledaste aida, tuule õhk oli soe ja selge, ning suure rõõmuga nägin ma mesilaisi ühest õlmest teisi lendawat, ja kuulsin weel kuu lindusi puu ladwas laulwat.

26. K a r i.

Ma läksin ühel peale-lõunal metsa käima. Päifene paistis heledaste ja metsa kätte oli väga kosutaw. Seal juhtusin ühe lagendiku peale, kus ma suure karja lambid nägin; nemad olid kõik maha heitnud; üks puhkas lähidel teise ligi; mõni arv aga hoidis pea ülewal, ja nende suud mäletasid usinaste. Kolm kõrget kuuske saatsid oma warju nende peale. Kuuske wahel jooksis hallikas; roheline sammal kasvab tema ümber;

hallika kõrvas magas karjane. Tema jalge ees istus koer ja vaatas lammaste järgi; hallika kaldal seisis kaks walget talle ja jõiwad ta seest jahutawat wet.

27. Wesi ja õhk.

Wesi ja õhk on mõlemad wedelad asjad ehk mateerid. Neil mõlemil ei ole pärist kuju, aga naad wõiwad ennast iga asja kuju järel muuta. Mõlemil on raskus ja mõlemad kandwad teisi asju oma peal, kel vähem raskust kui neil. Mõlemad panewad weskid käima. Mõlemad kosutawad inimese keha; mõlemate sees elab ilmarmamata palju loomakeisi.

Wet wõime näha, õhku üksi tunda. Wesi on tilgane wedel, õhk on woolaja wedel. Wesi heljub üksi allapoole, õhk lautab ennast igale poole laiali. Wesi wõib jääks külmetada, õhk wõib tihemaks minna.

28. Tuule=westi ja wesi=westi

Tuule=westi seisab ikka mäekingu peal. Seisaks ta orgus, siis ei trehwaiks tuul ta peale ja ei wõiks tema neli siirwa käima panna. Rusk poolt tuul tuleb, seda näeme lippust westi peal ja siiwade käigist, sest need seiswad ikka wasta tuult. Tuul tõukab siiwade peale, need hakkawad ümber käima, ja nendega ühes kõik wõllid ja rattad, kellest westi kofku pandud.

Wesi=westi seisab ikka jõe ääres. Teda paneb woolaja

jõgi kääma. Westi sadab suure weeratta peale, paneb teda ümberjooksma ja temaga ühes kõik teised rattad. Kui aga kange külm wet jääks ümbermuutnud, siis on westi-westil pühad, ja tuule-westil kahewõrra tööd. Aga ka tuulewesti peab wahel seisma, kui tuul kaua tulemata jääb. Seepärast on hea, kui ühes kohas mitmed westid on; seal võib igal aial wilja jahwatada laske.

29. Udu ja pilw.

Udu ja pilw on mõlemad õhu awalbused. Mõlemad on weefine aur, mõlemad on maa pealt ülestõusnud. Mõlemad teewad umbet ilma ja võiwad ennaft wihamaks ümber muuta.

Udu saab enamast hommiku ja õhtu ilmsiks, pilwed on kõik pääw otsa näha. Udu langeb maa pinnani maha, pilwed sõudwad kõrgel taewa al. Udu näitab ikka ühesugune hal, pilwed on mitmekarwalised. Udu näitse arwa liikumat, pilwed rändawad ikka seda teed, kuhu tuul puhub. Udu muudab ennaft weetolmuks ümber, pilwed wihamaks.

30. M õ i s t a t u s.

(Kahejäreline sõna.)

Loe mind eest ehk taga otsast:
 Ikka tõusen maast ja metsast,
 Teen sull' wõrku silma ette,
 Et kõik lähed minu pette.
 Olen paiks ja langen maha,
 Siis sa loodad heina teha;
 Tõusen üles kõrgemale,
 Toon sull' wihma ligemale.

(F. R. Kreuzwald.)

31. Kalju meres ja wahwa mees sõas.

Sellumata seisab kalju meres; ka see kõige wägewam laenetaja woog ei liiguta teda paigast. Taewani purskaja waht ja tagasi wirutud wooled müri sewad ilmaaegu ta wastu; nende põlew wiha ja uimane turtsumine ei aita midagi. — Nenda teeb wahwa sõamees peale kippuja waenlaste wäefangust häbiks. Tema kääwarre wõimus, tema waimu kõrgus ja järelemõtlemine on

niiſama ſelge ja kindel kui tema wahwus. Mendega teab ta kõik waenlaſte löögid kõrwale ſaata, kellega nemad ennast aga ära- wäſitawad, ning waſturõitleja wahwuſt ja kindluſt ilmsiks teewad.

32. S o d a.

1. Wiha waen elbib kaua,
sõda hakkab peale.
Sõamehed ihuwad riistu,
wäehulk kogub kofku.
2. Wahwad sõdiwad isamaa eest,
kodanikud wõitlewad oma majasid kaitstes,
rikkad toowad wara kofku,
arglikud üksi põgenewad pafku.
3. Ratsamehed istuwad hobuſte ſelga,
pealik sõidab sõawäe ees:
mõned jääwad laagrid kaitſma,
teised tõttawad julgeſt edaſi.
4. Peamehed pidawad tarka nõuu,
waritſejad peidetakſe metsa ſalku;
teisel poolt piiratakſe waenlaſt ümber,
püſſimehed roomawad kõhu peal ette.
5. Eſimene plüſſipaak langeb,
kuulid lendawad mõlemalt poolt.
Rüttid trehwiwad waenlaſt,
jalamehed aſtuwad roppiteſje.
6. Heledaſt hüllab ſarwe heal,
ratsamehed aeawad roppide wahela;
lippumehed tõſtawad lippud kõrgele,
peamehed hüllawad nobedid sõnu.
7. Piigid tungiwad ſenna, tänna,
walges wahuſ on tulised hobuſed;
mõni ratsamees langeb maha,
hobuſed tallawad ta jalge al puruks.

8. Palju sõamehi kautawad oma elu,
sõbrad lahutakse teine teisest;
suuredtükid teevad oma hirmsat tööd,
wäsimus tuleb jo mõnele kätte.
9. Püüsirohu suits lähed paßemaks,
maa wärioseb lastmise mürinaft;
waenlase wahwus on lõpmas,
ümberpiirajad tungiwad peale.
10. Gsimised hakkawad taganema,
harjumata sõamehed põgenewad esti;
wõitlemise kord on segatud,
waritsejad langewad metfast peale.
11. Arglitüd wiiskawad sõariistad enesest,
wahwad otsiwad julgest surma;
waprad heidawad roppitesse kofku,
wõitlewad wiimse were tilgani.
12. Haawatud hoigawad, paluwad abi,
tohtrid sõduwad haawu finni;
öö lõppetab tapmist,
surnud maetakse maha.

33. Karja pois.

Tulge kofku küla lapsed,
Karjas käijad kaswandikud,
Tahan teile lugu laulda,
Ime asju ilmutada.

Karja pois on kuningas,
Suure walla walitseja,
Palju pere pidaja,
Kuldse krooni kandaja.

Kõrgel pea lae kohal,
Taewa Taadi tuassa, —
Seal on tema kuldne kroon,
Päike tema pea ehte.

Mäe kingud, mätta otsad,
 Need on tema tiima troon;
 Siit ta walda walitseb,
 Käske=jalgu juhatab.

Trooni ümber, ligi, kaugel,
 Rohkest rohu kandja maa, —
 See on tema kuning-riik,
 Mamade asu=paika.

Mamad on arvamata:
 Kiresed ja karesed,
 Sulekandjad, sarwefandjad,
 Mitmed moodi nullitad.

Igal alamal on amet,
 Tarkust mööda tallitus;
 Uttufesed ullifesed
 Jäänud aga jauta.

Sarwilised sikkafesed,
 Hallikarwa habenifud, —
 Need on tembu-tegijad,
 Põssimise kunstis kuulsad.

Vinnufesed leppikusfa
 Need on rõõmsad laulu mehed;
 Nullitad on mooselandid,
 Kaelas kellad, kuljused.

Ministreid on tal ka mittu,
 Pikka, pakka, frants ja taks;
 Need on tublid riigi toed,
 Tappeluse toimetajad.

Mis küll teewad ani=hulgad?
 Mis küll teewad pardi=parved?
 Sõitwad, sõudwad merda mööda,
 Püüdwad kalu kauniste.

(S. Hurt.)

II. Juttud elajatest.

34. Tart harakas.

Tulise heina aéal, kus wet metsas kuskilgi saada ei olnud, leidis harakas heina saabu ääres wee lähtri. Ta katsus seest juua, aga oma lühikese nokaaga ei saanud ta wet kätte. Ta nokkis wasta laudu, aga need olid liig paksud. Siis katsus ta lähtrit ümber wisata; see tarwis oli jälle ta jõud kasin. Seal tuli tal targa järelemõtlemise läbi hea nõu. Ta kandis weiksid kiwa kottu, ja wiskas neid nii palju lähtrisse, kuni see üle hakkas jooksuma. Nüüd wõis ta oma janu kustutada.

Ära wäsi õppimise juures ära, kui ta sul ka ei tea kui raskest läheb; lõppeks pead sa ommeti ettepeatud märgile jõudma.

35. Raks sikk.

Raks sikk juhtusid metsas sügawa jõe peal kett kitsad purded teine teise wasta; üks tahtis ühele, teine teisele poole jõge.

„Tee lahti!“ hüüdis esimene.

„Weel parrem,“ kiwendas teine. „Mine sina tagasi ja lase mind üle, ma olin enne purde peal!“

„Sul ei ole meelt peas?“ wastas esimene; „ma olen kaks-kord nii wana kui sina, ja peaks sulle teed andma? ei ilmasgi!“

Nende waidlemine läks ikka suuremaks; iga üks tahtis esimene olla, ja nenda tõusis riiust tüli ja tülist taplus. Maad hoidsid omad sarwed ettepoole, ning püksusid teine teist tubliste. Raske kompsimisest kaalusid aga mõlemad purde pealt kõrwale, kukkusid alla sügawa wette ja peasesid sealt suure waewa ja tööga jälle jõekaldale.

Raks kõwa kiwi ei te millasgi häid jahu.

36. Jänes ja rohutirts.

Jänes ja rohutirts aeasid sest juttu, kes neist kül wõidu jooksus teine teisest ette saaks. Maad wõtsid nõuks, proowi teha ja seadsid ühe kauge mäe eesmärgiks. Jänes mõtles:

„sinust saan ma pea mööda, ma tunnen omad kerged jalad, kellega ma jo mittuford jahikoera eest ära lippasin!“ Nenda isinesega rääkibis ja mõttelbes, et weel aega küll oleks, heitis ta maha ja jäi magama. Rohutirts aga, kes oma nõrka jõudu tundis, hüppas ühelhoobil ilma kinnipidamata edasi ja sai just mäe otja, kui jänest unest üles ärkas. Kui ta teda seal nägi, kahetses ta väga, et ta magama oli jäänud, aga kahetsus tuli nüüd liig hilja.

37. Talu ja mõisa hobune.

Talu ja mõisa hobune käisid sedasama teed. Taluhobusel olid raske kottid peal, mõisa hobune pidas lustisõitu. „Wõtta üks jagu mo wankrist oma peale,“ ütles talu hobune mõisa hobuse wasta, „ma lõppen see raske koorma alla ära.“ — „Mis sa weel ei taha,“ kostis mõisa hobune, „teie taluhobused olete koormakandjaks loodud; minu ilus sirge keha saaks seeläbi ärateutud. Tassi aga edasi, küll ta läheb!“ — Digades ja norus peaga tõttas taluhobune edasi, aga tükk maad eemal langes ta korraga maha; ta oli surnud. Nüüd tuli tagasundija, wõttis mõisa hobuse ja pani kwi koorma ta peale; siis tõmmas ta äralõppend looma naha seljast ja pani ka selle mõisahobuse peale, et see nüüd weel suurema koorma al oigas, kui enne taluhobune.

38. Melekas ja mesilane.

Melekas istus jõe ääres leppa otjas. Seal nägi ta al wee sees ühe mesilase, kes surmaga wõitles, sest ta oli met korjates jõe kullunud. „Waene lomake!“ ütles melekas haleda südamega, „kuda oled sa wette kullunud? Dota, ma tahan sulle ühe laewa saata, kellega sa ennaft peasta wõid.“ — Nende sõnadega kiskus ta leppa külest lehe ja wiskas ta mesilase kätte. Mesilane ronis lehe peale, ja kui ta omad siivad jälle sai ärauiwatand, lendas ta tänades oma mesipuu poole.

Mõni pääw peale seda korjas seesama mesilane metsa ääres met. Seal nägi ta üht kütti, kes praegu püssiga tema peastjat sihtis. „Siin wõin ma tänulik olla,“ mõtles mesilane, lendas ruttu kütti juure ja pistis talle walusast sõrme. Püssi pauk käis küll ära, aga juure waluga oli kütt kõrwale lastnud ja melekas lendas metsa.

39. Hiir ja lõvi.

Lõvi magas oma kooba suu ees; ta ümber pidasid hiired lustimängu. Üks neist oli praegu kalju peale roninud, kuskus sealt maha ja otsekohe lõvi peale, kes teda ülesärkades oma käppade wahel hakis. „D,“ palus nüüd weike loom, „heida armu mo waele peale! Ma ei ole sind mitte melega tahtnud pahandada, mo jalg komistas ja ma kukusin kalju pealt maha. Mis kasu wõiks sul ka mo surmast olla? Jätta mind elama ja ma tahan jo wastu kõik oma eluaeg tänulik olla.“

„Kasi minema!“ ütles lõvi ja laskis hiire metsa hüppata. Ühtlasi aga mõtles ta naeratades: „Tänulik olla! noh, seda ma ommeti tahaks nähe saada, mil wiisil hiir lõvi wastu tänulik wõiks olla!“

Mõni aeg peale seda jooksis seefama hiir läbi metsa ja otjis teri; seal kuulis ta korraka lõvi hirmsat mõiramist. „See on hädas!“ hüüdis ta ja ruttas jenna paita, kust mõiramine tuli. Ta leidis lõwi kõwa wõrgu sees kinni, keda jääger metsa seadnud oli, et temaga suuri metsellajid püüda. Nõõrid olid ennast nii kunstlikult lõwi ümber kinni mässinud, et tal ei hammadest ega käppadega võimalik ei olnud, neid katti kiskuda.

„Kannata nattu, mo sõber,“ ütles hiir, „sin woin sulle abiks olla!“ Ta jooksis ligi ja näris ruttu nõõrid katti, kellega lõwi esimesed käppad kammitšas olid. Nendega kiskus lõwi terve wõrgu puru, ja oli nenda tänuliku hiirekese abiga oma elu peastnud.

40. Rebane ja kurg.

Rebane kutsus kord kure omales mõrsiks. Sõõk toodi laua peale, aga nii laasik talrikutega, et kurg oma pikka nokkaga midagi kätte ei saanud. Ta tundis nüüd küll ära, et ta rebasest pettetud oli, siiski ei annud ta sest mingisugust märkust, waid kiitis iluwäga rebase lahket wastawõtmist, ja palus teda jumalaga jättes tulewaks päawaks oma juure mõrsiks.

Teisel päawal oli rebane aegsaste platšis ja ootas pikki silmil sõbmaaga, sest jo wärawas olid tal kõikjugu kalli roa lõhnad wasta tulnud. Kurg oli ka kõik teha lastnud, mis targad kofkad maa peal teha mõistšid. — Sõbmaag tuli kätte ja rebane limpsas keelt, aga wõtku äppardust, kõik road toodi kitsa kaelaga pudelite sees laua peale.

„Noh, wa'a kallis,“ ütles kurg, „ära häbene süüa, tee kui oleksid sa kodu?“ Nende sõnadega wõttis ta omma pikka nokkaga

ühe praadi tükki teise järel pudelite seest wälja ja pani neid nahka. Rebane nuuskis küll ka pudelite ümber, ta ei saanud aga midagi kätte. Ta pidi tühja kõhuga koju minema ja kahetse- ses nüüd wäga oma eilast paha nalja. —

41. Paigamees ja karu.

Üks paigamees, kes üksi metsas elas, oli noore karu kas- watanud, teda ta söögi ja lõõgiga nenda taltsaks oli teinud, kui koera kutsika. Ta püüdis metsas lüüa, kandis puid ja wet tupa, waatas maja järgi, ning tegi kõiksugu muud tööd.

Ühel suisel päeval oli wana mees muru peale maha heitnud

„Päike paistel puhkamaie,
Leiba luusse lastkamaie.“

Ta kõrwas istus karu ja aeras kärpsid ära, kes hulgakaupa wanamehe kallale tükkisid, ta und segama. Isjäärakis härritas teda üks kärbes; küll jo kümme kord oli ta teda ära aeanud, aga ikka tuli ta uuest tagasi. Seal, kui ta jälle magaja otja esise peale maha lendas, mõmises karu täis wiha: „Dot, oot, ja südame täitja, ma tahan sind õppetada, kuida minusugust meest narritakse!“ wõttis kiwi, sihtis hästi ja kärbes oli walmis, aga temaga ühes ka wanamees.

Üks wana sõna ütles: „Kuda lind, nenda laul,“
ja teine: „Parem karta, kui kahetseda.“

42. Tark hiir.

Hiir tuli august wälja ja nägi seal ühe lõksu seiswat. „Ennäb,“ ütles ta, „seal seisab üks lõks! Oh te' targad inimesed! seadawad kolme pilpaga raske telliskivi püsti ja pane- wad ühe külge tükkise pekki; seda riista nimetawad naad siis hiire lõksuks. Kena küll, kui meie hiirekeseid targemad ei oleks? Meie teame aga wäga hästi: nenda pea, kui pekki külge puudu- takse, prantsti! langeb kiwi maha ja lõõb maia hiire puruks. Minge metsa, ma tunnen teie kawaluft!“

„Aga,“ rääkis ta edasi, „pekki lõhna nuusutamine üksi ei wõi kahju teha. Paljast nuusutamisest ei wõi kellegi lõks finni kuktuda. Ka on mul pekki hais üle kõige asjade armas. Nattuke pean ma sest magusast lõhnast ninasse tõmbama.“

Ta jooksis lõksu alla ja nuusutas pekki. Lõks oli aga wäga õrnalt ülesseätud, ja waewalt puutus ta ninaga pekki külge, prantsti! kuskus ka kiwi maha ja lõi maia hiire surnuks.

43. Ära usu hundi juttu.

(Rahwa laul.)

Rits läts kiideldes mäele,
 Gunt läts hoobeldes järele :
 „Tule mulle, kitsekene !
 Ma teen uued ummislingad,
 Alla absatid punased,
 Peale seun siidirihmad.“ —
 Lind aga laulis leppikusse :
 „Ära usu, kitsekene,
 Ära usu hundi juttu ;
 Hundil on need hullud juttud,
 Karul on kõned kavalad.
 Oma naht on ummislingad,
 Veri olla absatimed,
 Sooled peale siidirihmad.

44. Gunt, sof ja kapsad.

Üts mees pidi hundi, soffu ja korni täis kapsid üle jõe viima. Aga lodja oli nii weike, et ta neist asjust korraga ühe ainsa peale wõis wõtta. Esite mõtles ta : „Kõige sündsam saaks olema, kui ma hundi enne üle wiin, muidu wõiks ta mul soffu ära murda.“ Gunti lodja poole wedades nägi ta aga soffu nii hiilgawa filmadega kapsaste peale wahtivat, et ta ruttu ümber pööris, hundi kapsaste juure jättis ja soffuga üle jõe minema tõttas. Mees oli wäga rõõmus see targa nõu üle ja naeris hundi paha meelt, kes tufase näul soffust lahkus ja kapsaste peale sugugi ei waatanudgi. Seimaani läks kõik hästi. Aga kui mees teistkord üle tahtis sõita, tuli uus peawalu. „Wõttan ma hundi kaasa,“ ütles ta, „siis pean ma ta kitse juure jätma, kui ma kapsaste järgi tulen, ja ma tean, mis siis sünnib. Wõttan ma aga kapsad ja jätan hundi ootama, siis võib tige sof tõeste nii kaua mo kapsad ära, kunni ma hundiga teel olen. Mis ma mehike nüüd tahan teha !“

Mehel oli hea nõu kallis. Inimeisi ligibal ei olnud, kõigi ta mitte ; muud midagi, kui pidi nõu leidma. Lõppeks hüüdis ta : „Käes on ta !“ ja waata, nõu oli hea, sest korrapärast, ja nii, et keegi teisele kahju teha ei wõinud, wiis ta oma woori üle jõe. — Kes võib teist üttelda, kuida see sündis ?

III. Sumal ja inimene.

45. Sumala sõna.

1. Taewa and, sa püha kiri,
Kõige ülem warandus,
Kallim hõbedast ja kullast,
Hinge ülem rõõmustus.
Hinge manna, elu wesi,
Magusam kui kärjemesi,
Sinuga, kui mõõgaga,
Wõitlen, wõidan ikka ma.

2. Ei mind kuri ilm saa petta,
Kel nii pettis libe keel,
Ei saa waenlane mind wõrku,
Kel nii kawal, tige meel;
Ei saa minu nõder liha
Mulle ial kahju teha,
Kui see waimu mõõk mo kää,
Seega wõidan iga pää'.

(M. Rörber.)

46. Hea südame tunnistus.

1. Kes ikka truult ja õiglane,
Ja elab wagaste,
Ja õige tee pealt kõrwale
Ei lähe ialge;

2. See õitseb kui üks roosipuu
Seal jõe kalda peal, —
Ta süda rahul — laulab suu,
Ei tunne kurbdust teal.

3. Nii lähewad tal lahkest
Pääw pääwa järele
Siin — kunni elu õhtule
So jõuab temale.

4. Siis läheb rahus magama,
Käed pannes rinde peal';
Ja tõuseb ükskord rõõmuga,
Kui hüüab ingli heal. —

5. Kes aga kurja armastab
Ja mängib pattuga, —
See tehku mis ta ial teeb,
Ta süda rahuta.

6. Tuul wälja peal, leht pöösa al,
Teeb hirmu kabinat;
Ja kõiges ilma elus tal
On kartust, wabinat.

7. Ta kuuleb kurja waimu healt,
Ja selle tahtmist teeb;
Ta lahkeb hoopis õigelt teelt,
Ja wiimaks hukka läheb.

(Fr. Brandt.)

47. Ema ja laps.

Maimokene, marjokene,
 Tuttusta mul' juhtumisi,
 Avaraida avalduši,
 Mis so silmad praegu nägid,
 Kõrwad kuulsid kuulutuisi,
 Kuulutuisi, kandleluisi,
 Ilma ime ilmutuisi!

„Kõnd'sin, kallis memmekene,
 Mõõda rohelista rohtu,
 Mõõda põllu peidu peenart;
 Nägin noored näälikesed,
 Wahtra waibal walged talled,
 Walged talled, waiba lälled,
 Kulla karmu kullerkuppud.“

Maimokene, marjokene,
 Kas sa muud ei mõistnud näha?
 Näälikestest põllu peenras,
 Rohu roheline rüppest
 Paistsid taewa Taadi silmad,
 Armu silmad, isa hõlmad,
 Wahitsid sind walwatelles.

„Käisin ka weel, memmekene,
 Mõõda leppast leppikuda,
 Kallist kase kaaskikuda;
 Hallikad seal kohisesid
 Puies puhus tuule tuhin,
 Tuule tuhin, wainne wuhin,
 Laulsid linnud lahket laulu.“

Maimokene, marjokene,
 Kas sa muud ei mõistnud kuulda?
 Puie kohin, tuule wuhin,
 Leppa linnu lahked laulud
 Olid taewa Taadi healed,
 Kutsumised, ütlemised:
 Laps ma nään sind igas paigas.

(G. R. Linnutaja.)

48. Kolmel wiisil räägib Sumal.

1. Kolmel wiisil räägib Sumal. — Sa tunned Piiblit. Sumala pühad mehed on teda kirjutanud, aetud pühast waimust. Tuhat tunnismeest wõiwad ette astuda, et see nenda on. Inimeste juures ei leidnud ma troosti; Piibel rääkis mo wasta troosti sõnu; — liha ja weri katsusid mind halwa teule sundida, seal kutsus mind weike Piibli salm wägewaste tagasi; — maailma suured katsusid mind oma wägewa wõimusega õige radade pealt kõrwale pöörda, seal leidsin ma Sumala kosutawa sõnast: „On Sumal minuga, kes wõib mo wasta olla!“ — Ilmaliku kasust ehitatud kõndisin ma kord pimeduse piiridel, seal tegi Sumal mo filmad lahti: „Sa inimese laps saadad ennast isi õnnetuse sisse! mis aitaks sul, kui sa kõik maailma wõidak ja tooks ommeti kahju oma hinge!“ — Ma nägin surma mo ees seiswat ja mo hing wärises; seal kuulsin ma jälle need Sumalikud armusõnad: „Ma annan omastele igawest elu ja keegi ei pea neid mo käest ära fiskuma.“ — Sel wiisil räägib Sumal meiega Piiblis. O, kui meie aga ikka kuuleksime ja tallele paneksime!

2. Kolmel wiisil räägib Sumal. — Sa tunned südame teedmist omas rinnus. See räägib waljuste kui pihkse mürin ja wälgu löömine; tema film tungib sügawamale kui inimese film; ta trotsib ähwardawat mõõla, ja hoitab sind kangemast kui ähwardaja surm; ei ole ühtegi peidupaika, ei ühtegi sala kohta, kus see Sumala rääkimine so kõrwale ei puuduks. — Jälle wõiwad tuhat tunnismeest ette astuda. Inimeste juures ei leidnud ma oma hea töö eest tänu, aga mo südame teedmine oli rahul; — maailm wõttis mo head tegu pilgata ja hülka mõista, mo seestpidine kohtumõistja aga kiitis teda armsa sõnadega; — ma nägin pattuste kergemeelsest warjuelu ja see oli mo filmale armas näha, aga mo seestpidine sõber hoidis mo nõrka südant nende wõrkude eest; — ma olin mures see üle, et kõik head asjad, mis ma ette wõtsin, nii pikkamisi edasi jõudsid, seal ütles mo seestpidine Sumala heal mo wasta: „Sinu on tahtmine, aga Sumalast tuleb õnnistus; kui sa aga truuste tahid, siis sa jo tegid mis kohus oli, sest mina so Sumal olen seda näinud.“ O, kui meie seda healt ka ikka kuuleksime ja tallele paneksime!

3. Kolmel wiisil räägib Sumal. — Oma tegudes näitab ta ennast üles. Mis ühe terve rahwa ehk iga üksiku ini-

meie elus sünnib, see räägib Sumaliku olemisest meie wasta. Loom meie ümber, oma kindluses kui muudatustes, räägib meile oma Loojast, Ülespidajast ja Walitsejast iga filmapilk pikkad kõned. Sõber, waata taewast ja maad so ümber! Hommikust õhtuni, kõige kõrgema tähtedest kõige madalama ussini tolmu põrmus, selge sõnaga räägib seal Sumal so wasta: „Mina olen wägewus, tarkus, headus; toeta ennaft minu najale, ja mullast süündinud laps, siis saad sa suur olema!”

49. Olge sõna täitjad ja mitte üksi kuuljad.

Maja peremees luges ühel pühapääwal naese ja lastele Piiblist ette. Ta sai just need sõnad ära lugenud: „Kes üht feesugust last wasta wõttab minu nimel, see wõttab mind wasta” — waata, seal seisib waene kahetja aastane posikene, kellel enam isa ega ema ei olnud, kerjades ukse peal. Mees pidas lugemises kinni, waatas oma naese otja ja ütles: „Maene, kas sa mõistad?” — Seega tahtis ta öelda: „Ära lase meid üksi sõna kuuljad ja lugejad, waid ka täitjad olla!” Maene mõistis ja kostis: „Sumala tahtmine sündigu, tehkem kuda kirjutud seisab!” — Naad kutsusid waese lapse tupa ja wõtsid teda rõõmuga wasta, hoidsid teda kui oma last ja õppetasid talle kõik head.

50. Kuningas ja piiskop.

Üks pagana kuningas laskis ühe Sumalakartliku piiskopi oma ette tuua ja nõudis ta käest, et ta risti usku ära salgaks ja ebajumalatele ohwerdaks. Piiskop wastas: „Mo auulik kuningas, seda ei saa ma ilma tegema!” — Seal läks kuningas wäga wihaseks ja ütles: „Kas sa ei tea, et mul meelewäld on, sind ära tappa? Üks sõna minust, ja so elu on otjas!”

„Seda tean ma,” kostis piiskop; aga luba mulle enne, et ma sulle ühe lugu räägin ja ühe küsimise ette panen. Geskujuks, üks sinu sulastest sadaks sinu waenlaste kätte ja naad nõuaks tema käest, et ta sind ära annaks; kui sinu sulane aga otjani truutiks jääks, wõttaks teda so waenlaseb, tõmmaks ta riided seljast maha, ning aeaks teda enesest ära. Ütle, mo kuningas, kui so truu sulane nüüd nenda teutud so juure tuleks, kas sa ei saaks talle oma kõige paremad riided andma ja ta häbi auuga püüdma tasuda?”

Kuningas vastas ja ütles: „Tõsi küll: aga kuidas puudub see seie ja kus on seda sündinud?”

Nüüd kostis waga piiskop: „Waata, sa wõid mind ka paljaks teha mo ilmaliku katkest ja mo ihu riisuda. Aga mul on üks Issand, see saab mind uuest igawese riietega katma. Kuidas wõin ma siis oma elu nii kalliks pidada, et see eest oma tru'ust Issanda wasta ära müüfsin!”

Seal hüüdis pagana kuningas: „Mine! so elu olgu sulle kingitud.” —

51. Soia omad meeled.

1. Soia omad meeled
Kurja mõtlemast,
Ja kõik ihu liikmed
Pattu tegemast.

2. Soia oma keelt ja
Kurja rääkimast,
See toob pahandused,
Rikkub rahu tõest.

3. Soia omad silmad
Seda nägemast,
Mis siin suures ilmas
Ehkita meid wast.

4. Soia omad kõrwad
Paha kõnetest,
Pööra neid ka kõrwalt
Koppu laulu eest.

5. Soia omad käed
Kurja tegemast;
Teise oma näeb,
Seda kiskumast.

6. Soia omad jalad
Räämest kurja teed;
Et kus ial lähed,
Käiks ja õiget teed.

(Fr. Brandt.)

52. Rahuline meel.

Ei rahast, warast hooli ma,
Kui rahu südames,
Ja kingib Jumal terwist ka,
Siis rõõmsa meele sees
Ma laulan õhtul, hommikul:
Mu kiitust, tänu Issand sul!

Kül mitmel palju warandust,
Ja siiski muretsch,
Ja süda on täis pahandust
Ja ikka nuriſch.
Tas pole rahu elades,
Ei tunne rahu südames.

Ka õõsel woodis hingades
Ta mõtleb selle peal,
Mil kombel hästi kasu saaks,
Ja korjaks rikkust teal;
Ka elu sõna kuulamas
On süda wara wahtimas.

(Fr. Brandt.)

53. Parem hingata, kui jaluta.

Maene mees kõndis pikka teed, ja et ta nii nõukas ei olnud, omale saapid osta, käis ta palju jalu. Teraw kruus torkis ta tallaalusid walustaste, ja ta nurises Jumala peale, et ta teda nii waeseks oli loonud. Seal nägi ta korraga tee ääres meest, kessel mõlemad jalad puudusid. See tegi teda targaks. „Minu kaebamine oli jõledus,“ ütles ta, „sest mis olen ma sest mehest parem, kes siin waewast wiisi, kui mõni us, ühest kohast teisi ronib!“ — Ta langes põlwili maha, palus oma pattu andeks ja astus siis rahulise südamega edasi. Pea olid ka ta jalad nii harjund, et ta ilma waevata oma teed wõis kõndida.

54. Diógenes.

Kreeka maal elas kord tark mees, nimega Diógenes, kessel mõnesugused imelikud harjund wiisid ja mõtlemised olid. Ta arwas ka, et inimene seda õnnelikum, mida vähem ta oma elu ülespidamiseks pruugib; ta ei elanud seepärast majas, kui teised inimesed, waid ühe suure waadis. Kuningas Aleksander Suur, kes temast palju oli kuulnud ja ette ärateadis, et Diógenes tema juure ei saaks tulema, wõttis waewaks, seda imeliku tarka ise vaatama minna.

Diógenes oli parajast oma waadi ees pikkali ja soojendas ennast päikese paistel, kui Aleksander kõige oma uhke ülematega, kes kullas ja sametis särasid, ta juure tuli. Kuningas mõtles: Müüd ta saab tõeste ülestõusma ja mulle wasta tulema. Aga Diógenes jäi pikkali, nagu ei oleks kuningat maa peal olemasgi. Kui kuningas teda tüf aega oli wahtinud, ütles ta: „Diógenes, ma nään, sa elad halwaste ja käid waeses riides, palu mo käest midagi, mis ma sulle pean andma!“ — „Mulle ei ole midagi tarwis,“ kostis Diógenes, „tahad sa aga mulle suurt meelehead teha, kuningas Aleksander, siis astu nattuke päikese eest kõrwale, et ta kiired jälle lahkest mo peale wõiks paista!“ — Seal tundis Aleksander ära, et ta üht meest oli leidnud, kes ei raha ega kallid riidid ei soowinud ja wähega rahul oli, ja ta ütles: „Tõeste, kui ma Aleksander ei oleks, siis soowiks ma Diógenes olla!“

IV. Jluja kewade aeal.

55. Kewade tulemine.

1.

Üks lind, see lendis siit ja sealt,
Ja tõstis haled' healt :
„Kust leian lind nüüd terakest,
Et täidan kõhukest ?

3.

Siis päike kuulis ülemest
Kül linnukese healt,
Ja paistes külma kantas,
Kõik lume sulatas.

2.

„Oh talve külm, sa wali mees,
Nüüd suren ma so ees,
Meil pole peavarjukest,
Ei ühte terakest !” —

4.

Siis rohi jälle haljendas,
Ja mets ka pakkatas,
Siis linnud laulsid rõõmsaste,
Saib süüa rohkeste.

(M. Körber.)

56. K ü n d j a.

1.

Üht rõõmuft elu elan ma,
Mul mure tundmata ;
Ma olen rahul sellega
Mis teenin waewaga.

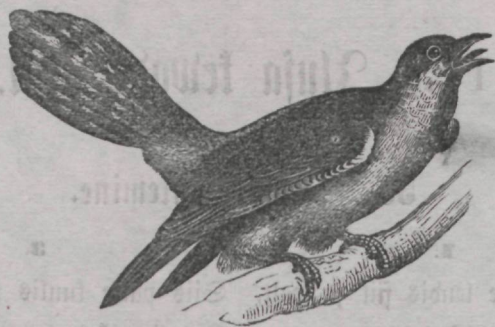
2.

Seft teen ma lauldes oma tööd
Ja elan mureta ;
Kõik rahulised minu ööb,
Ja magus hingada.

3.

Käi, Külit ja Puno, wau peal !
Seft põllust tuleb leib ;
See jalg on ikka õigel teel,
Mis adra taga käib.

(J. W. Jannsen.)

57. K ä g u.

1. „Kuffu, kuffu!“ hüüab kagu ilmlöpmata puu otsast maha, nagu tahaks ta üttelda: Tule ommeti ja waata, mis mees ma olen! — Di moosefanti, kes ennast nii wäekaupa näha pakkub! Noh, astume ligemale, eks me siis ei näe, mis karwa ta kensakas loom on.

Waata, seal lendab ta meie ees ikka ühest puust teisi. Ta on peaaegu nii suur kui tuikene; selg ja küljed on tal ühtewiisi hallid, rind ja kõhualune walge, mustja tumeda kriipsudega. Tema saba on pikkem kui kõik ta teha ja walged täppilist kirja. Salad, kelle warwastest kaks ees ja kaks taga seiswad, on ilusad kollased; nok on weike ja wäga õrn. — Noh, oma sulgede ilu pärast ei oleks tal just asja nenda suurt kära teha. Aga seda ilusam ja kunstlikum wõib ehk küll ta pesa olla?

2. Kewade aeal, kui kõik linnud kaugelt soojalt maalt meie juure tagasi tulewad, seal teeb kagu oma naesega ühe kensaka tembu ära. — Sidišabad, kivitikkutajad ja teised weiksed linnukesed ehitawad omale suure hoolega pesi. Nemad kannawad sammalt, kõrsi ja willu kofku, et nende poegadele soe ja pehme ase saaks. Lõppeks rõõmustawad naad ennast oma walmis töö üle ja panewad omad weiksed munad pesja. Kagu ei ehitä omale mitte pesa; tema on meie juures ainus lind, kes seda ei tee. Selle töö arwab ta ilmaaegu olemat; ümberlonkimine on tal armsam. Näab ta aga weikese linnu walmist pesa, siis hüüab ta kawala healega: „Kuffu!“ ja tema naene naerab, kas pikkali. Weike lind lendab pesast ära; tahab karastufeks weel üht magusat suutäit otsida, ehk jõe ääres oma janu

kustutada. „Kuffu!“ hüüab seal jälle kelm kägu. Tema naene tuleb ruttu juure, wiskab mõned munad weiske linnu pesast wälja, paneb oma muna sisse, lendab siis minema ja naerab oma tempu. Weiske lind tuleb, ei mõtlegi et wõeras muna tema pesas. Ta audub hoolega edasi ja on jo enneaeagu rõõmus oma weikese poegade pärast, keda ta loodab saamad.

3. Weiske linnu pojad tulewad munadest wälja, noor kägu ka. Tema päris wanemad aga ei mõtlegi enam ta peale; weiksed kasuwanemad toidawad teda, kui oleks ta nende enese laps. Naad ei jätta teda maha, kui ta ka wahel ruumi puuduse pärast nende eneste poegadest mõne pesast wälja lükkab. Sumal on neid selle ameti peale seadnud, ja seda naad ka truuste täidawad. Tuleb suur kasupoeg pärast pesast wälja, siis ruttawad ka weel teised linnud weikese kasuwanematele api, et aga suur loom nälg ei peaks nägema. Seda teewad naad suure hoole ja rõõmsa meelega nii kaua, kunni kägu ise omale toidust mõistab otsida.

4. Iga ühe pesa paneb wana käuema üheainsa muna; mõne pääwa pärast teise sisse jälle ühe, ja nenda edasi, kunni wiis ehk kuus. On kõik munad paigal, siis elawad ema ja isa jälle lahus, igaüks iseene eest muretsedes. Paks mets on siis käu korter, ja inimene juhtub teda seal aga arma filmama. Et selsamal aeal noored kanakullid metsast wälja tulewad põl-
dude peale ja elumajade ligidale linnu ja kanu riisuma, sest on rahwa seas jut tõusnud, kui muudaks ennast kägu peale Jaani-
pääwa kulliks ümber. See jut ei ole muud, kui rumal ebausks. Ka ei too kägu õnnetust, kui ta kewade rohuaida tuleb; sest seal elawad just need weiksed linnud, keda Sumal oma tarkuses seadnud, noort kägu kaswatama. Kägu on üks neist kõige tulusamatest lindudest maa peal, ja ei wõi oma õrna nokka ja weikese jalgega kellegile kahju teha. Hommikust õhtuni puhastab ta metsa kahjulikuist ussidest, mardikatest, liblikutest ja kõrbestest, kes ta ainus toidus on. Seepärast on ka mõnel maal suur trahw selle peale pandud, kes seda kallist ja tulusat lindu finni püüab, ehk püssiga maha lasteb.

58. Wõi=lil.

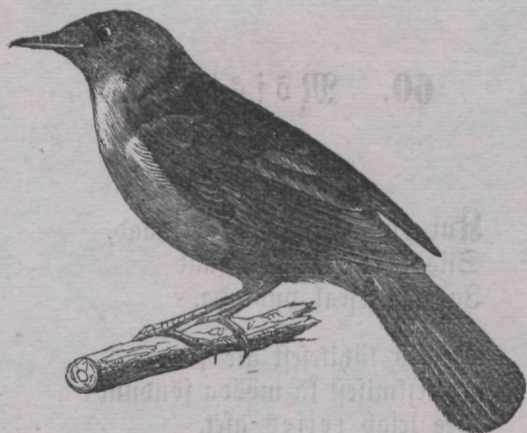
1. Kui maa kewade haljaks läheb, siis on ka wõilillid platsis ja läigiwad kui kuld nuppud rohelise mätta peal. Karjane näab neid hea meelega oma karjasöödil. Lehmad söowad

seal neid, ja wiha wõililli piim muudab ennast lehma kõhus rammusaks ja magusaks lehmapiimaks ümber. Sealt tuleb pärast wõi ja juust. Seepärast kannab siis ka wõilil oma nime täie õigusega. — Lapsed tunnawad sest iseäranis suurt rõõmu, wõilillid korjata, et nendega naerdes katsuda, kes neist oma eluaéal kõige rohkem wõib sõõnud. Veel suurem rõõm on neil, kui wõilil seemnes seisab. Sest kui sa seesuguse seemnenuppu peale puhud, kes wälja näeb kui mõni kaharpea poiskene, siis lendab ta laiali, et õhk so ümber kui peenikeisi sulgi näitab täis olevat. Sga seemne küles on weike peenikene wars, ja warre küles udusulgedest kroom. Nenda ehitud lendawad naad üle kõige maailma laiali. Ühed langewad heinamaa peale maha, teised tee ääre ja kolmandad lendawad üle jõe ja plangi, ning leiawad rohuaias aset. Mõned jääwad ka müüride peale finni, ehk langewad küla tänawa wahese.

2. Mis teeb nüüd see seeme, kui ta oma tuule reisi lõpetanud? Tal on weikesed küünekesed, kellega ta maa külge finni hakkab. Tuul puhub siis tolmule peale, wihm kallab wet juure, ja nüüd hakkab seeme tööle. Al pool saadab ta esite kindla juure mulla sisse. Siis tungiwad igalt poolt peenikesed narmad järgi, kes toidust enese sisse imewad ja üles wiiwad. Nüüd kasvab ülewal pool maapinna ligi weike pärg roheline lehtedest, kes juure ümber seiswad, kui päikese kiired päikese ümber. Siis näitab ennast lehtede wahel weike nup, kasvab õõne warre otsas ikka kõrgemale ja lõõb wiimati ühel ilusal hommikul lahti: wõilil õillitseb. See õil on mitmesada weikese õilmestest kofku panhub; ta näitab wälja, kui oleks ta mõni kena õilme küla. Umberringi on roheline plangi aed, weikesed õilmekesed on majad, ja walge põhi, kelle peal naad seisawad, kruusaga kaetud uulits. Selle õilme külas elawad weikesed mardikad, ja mesilased käiwad neil wõersiks. Aga üksi hea ilmaga on küla wärawad lahti; tuleb õõ ja wiimasadu, siis on ta wärawad kõwast finni. Siis heidab jenna ka tihti mõni kärbes ja sääsk õõ korteri ja ei lahku hommiku enne külast ära, kui ta oma südant magusa suurusega ei ole finnitand.

59. D ö p i t.

Sa oled ehk jo mõnda soojamaa metsadest kuulnud ja ehk ka jo mõnikord soowinud, nende al kõndida. Tõsi küll, madude, tiigride, sääskede ja mõne muu paha asja kõrwas on sooja

D ö p i f.

Ahwrika ja Ameerika metsades mõnda head ja ilusat asja leida, nenda kui kuninglikud palmipuud, kirjud pappakoid, weiksed foolipriid, kensakad ahwid ja muud loomad, kellest meie metsad midagi ei tea. Neil puudub aga ka palju, kellest meie rikkad oleme. Armsat kewade aega, kus kõik loom talise unest üles ärkab, seal ei ole, waid ühesugune palaw suwi, ehk märg wihmaeg. Meie peaulikud ööpiku saaks ja seal ka ilmaaegu otstima. See lind teab wäga hästi, kui kaunis meie kewade on, seepärast tuleb ta iga kewade Ahwrika maalt meie juure jälle tagasi. Kõik talw otsa elab ta seal soojal maal; ta kuuleb seal lõwi mõramist, näab palmipuu kroonid ja kargab õitsewa akaatsiapuu otske peal, ei tunne seal lund ega külma, ja siiski ei jää ta senna, siiski ei ehita ta seal oma pesa, waid tuleb iga kewade sefs meie juure, meid teiste lauljatega ühes rõõmustades. Ei ta karda pikka teed, waid rändab julgest üle Keskmaailma mere, läbi terve Türgi- ja Wenemaa, kunni meie juure, kus ta oma mullu-aastase korteri suure tru'usega üles otsib. Siin trööstib ta oma kallil lauluga iga kurwa meelt, ja paneb õitseliste südamed rõmu pärast tulsuma. Teda nimetatakse seepärast ka õitsi lind ja siisak. Hea lapsel on mittu nime.

■ Kes wõiks nüüd selle kuningliku laulikule midagi kurja teha? Kes wõiks teda hirmutada ehk pealegi ta pesa ära rikkuda? See ei oleks inimene, se oleks inetum kui mõni kuri elajaloom. Kui meie seepärast üht ööpiku ehk ka muu linnu pesa leiame, siis hoidkem teda ellaste kui oma silma tera. Kes meile head teewad ja meie südant rõõmustawad, neile ei tohi meie kurja teha, muidu saaks meid Jumal, kes kõik näab, raskeste nuhtlema.

60. Mõistatus.

(Rahejärgune sõna.)

Kui pime varjab laia maad,
Siis esimese sisse saad
Ja mõid seal puhkada.

Mis lühikesest üle jõudnud,
Ja kestmisest ka mööda sõudnud:
See leiab teises aset.

Kui kowadise iluga
Sa lähed metsa kõndima:
Siis laulwad mõlemad.

(F. H. Kreuzwald.)

~~~~~
Ladina keeli trüffi tähed.

a b d e g h i j k l
m n o p r s t u w.

A B D E G H I J K L
M N O P R S T U W.

61. Isa seitsme tumma poega.

Ühel isal oli seitse prisket poega, aga kõik seitse olid tummad. Laste õnnetus waewas isa südant ööd ja pääwad. Ta ei wõinud ära mõista, mikspärast Jumal nii raske koorma ta peale pannud.

Kord läks ta teise talusse oma armsa naabrile wõersiks ja wõttis kõik seitse poega kaasa. Neile pandi seal wõid, leiba ja met ette, mis wäga poegade meelepärast oli. Isa süda aga, kui ta omad lapsed nii rõõmsad nägi olewat, sai täis ahastust seepärast, et need prisked noored inimesed tummad pidid olema. Silmapisarad jooksid ta palgid mööda maha ja ta õhkas taewa poole: „O, Jumal, mikspärast olen ma seda ärateeninud!“ — Tema naaber, kes seda nägi, wiis ta nattuke kõrwale ja ütles: „Ma nään so kurwastust see üle, et so poead tummad on. Aga ma ei pane seda õnnestust sugugi imeks. Kas sa siis enam sugugi ei mäleta, mis sa noores põlwes waeste lindudega tegid. Sa püüdsid wanad pesade pealt kinni, lõikasid neil keeled suust wälja ja lasksid naad siis lahti. Nende pesad hukkasid sa iga kewade ael ära, ja suwel waewasid sa nende poegi. Seda sa wist weel saad mäletama? Meie sind kül keelsime, aga meie sõnu sa ei pannud miksgi. Waata, waesed linnud taewa al, kes enam Jumala auuks laulda ei wõinud, on so peale kaebanud Jumala ees. Seepärast on ta see suure nuhtluse so peale pannud, et so lapsed sind armsa isa nimega ei wõi nimetada.

62. Warblane.

1. **K**es seda halliwatti meest ei tunneks? Ehk ta kül oma paha tegude kõrwast ka wäga palju head teeb, siiski on ta lindude seas igal pool uulitsapoiste nime al. Näitab ka niisama wälja. Punased silmad ja jäme nok peas, näitab ta justament nenda wälja, kui ei hooliks ta tühja sest, kas temast head ehk kurja mõeldakse. Auust ja häbist ei tea ta midagi, ei waata ka ette, mis ta teeb ehk ütleb, waid kisendab tulles ja minnes, laulab ka omal wiisil, aga nagu joobnud mees, ilma noodita: kas wiis ilus ehk inetu — mis tema sest hoolib? Uhke ei ole ta mitte, aga häbemata küllalt. Hal wat seljas, sedasama karwa püksid jalgas, nenda hüppab ta palju jalu, olgu pori sees, sõnniku peal, ehk tuakattuksel. Inimesi ei häbene ta niipalju kui midagi; ei küsi ka kellegi käest luba, kuhu ta oma pesa teeb, kord kattukse ungasse, kord luukide ja simside wahel, ja sagedaste wahib ta aknast sisse, nagu oleks tal hädast

tarwis teada, mis inimesed tuas teewad. Kus ta just elab, senna teeb ta ka oma pesa, olgu kuninga lossi ehk sandi urtsiku juures, üks puhas. Tihti on nii häbemata, et pääsokesed, nagu kartlikud neiud, oma pesadest wälja aeab ja ise sisse elama asub. Kas õige ehk ülekohus, mis tal sellega asja!

2. Süüa wõib ta nagu kaswaja karjapoiss, kelle suu alati peas jahwatab. Millal sa seda näed, et warblane ei sööks? Kõhuwalust, jooksjast, kõhast ja sulust ei tea ta ial midagi. Silmad keerlewad peas hommikust õhtuni, ja wahib alati ümber, kust midagi wõtta oleks. Tuleb teekäija kõrtsi ja rapputab loomale teri ette, sedamaid on warblane seal ja wõttab oma jagu; teekäija sõimagu ja tappelgu, mis tema sest hoolib! Läheb külamees weskele, siis on warblane, kui esimene mattiwõtja, juba warsi weske ukse al. Rapputab perenaene kanadele teri ette, jälle on warblane naese lastega kohe käe pärast, otsib paremad terad enesele, ei ütle mitte: „Ärge pange pahaks,“ waid palju enam sirtsu ta: „Ega need üksi teile pole antud, mina tahan ka, kas mõistate!“ — On sügise nisud, hernerd ja kirsimarjad walmis, siis ei küsi warblane jälle mitte: „Kas tohin ehk ei tohi?“ waid wõttab, kui oleks naad aga tema pärast kaswanud; jah, mis weel hullem on, ei tule ta sel aeal ial üksi, waid kõige suure suguseltsiga, ja seal tehku siis aiaperemehed, mis tahtwad, hirmutagu, wiskagu — kõik sekssamaks korraks!

Nenda on warblane. Nenda on ta igal maal ja igas linnas, olgu Tartus, Riias, Pernus, minupärast Saksamaal, kus sandid saia peawad sööma — aga wõtta näppust! pole tihti jämedat leiba ka mitte — warblane ikka warblane. Siiski näawad teda mõistlikud kärnärid ja aiapidajad hea meelega oma majade juures, sest nii wähe kui ta inimese warast hoolib, nii wähe hoolib ta ka usside ja kahjuliku muttukate elust. Ta on päris rõowel nende seas, ja kui teda ei oleks, meie õunapuud rohuaias oleks mõni suwi otsa õuntest ja lehtedest paljad.

(J. W. Jannsen.)

65. Sa oled weike wärwoke.

(Ühe wana tartukeeli laulu järel.)

1. Sa oled weike wärwoke, Üks häbemata sirgoke, Kes kõik mo kirsi marjad sööb Ja hernil palju kurja teeb.	4. Mo hirmutajad teutad Sa hirmsaste ning hirwitad, Kui ma siis ennast pahandan, So peale kangest wihastan.

2. Kui sa weel tuleks ük- sinda, Noh, siis ma laseks sündida, Sul aga kaasas kälitsed, Kõik sõsarad ja welitsed.	5. Kui sa ei teeks ka palju head, Ei otsa jättaks ma so pead ; Sa aga ussa korjasid, Mo õunapuid neist puhastid.

3. Ka korjad sa siis paremad Ja jättad mulle halvemad, Ning a'an ma juurest ära sind, Siis aiateibas sõimad mind.	6. Kõik kahjulikud mardikad Ja lipsatajad liblikad Sa püüdsid ära targaste Ja sõid naad nahka wirgaste.

7. Siis saagu nüüd ka wärwoke,
Sul palgaks mõni herneke ;
Kuid seda aga palun ma,
Et jätta mulle osast ka.

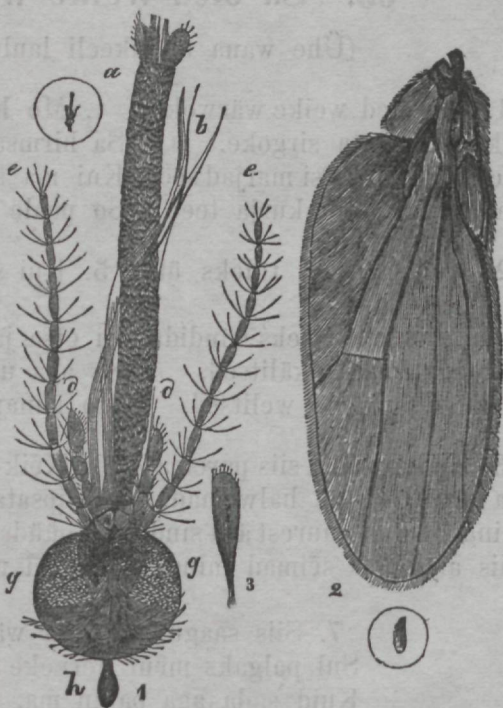
64. S ä ä j t.

1. Teiste laulikutega ühes tuleb kewade ka weel üks piffanokka mees wälja, kes aga mitte seega rahul ei ole, et ta metsas laulab, waid ta tuleb ka meie majade juure, tükkib meie tupa ja ei anna meile võõre sõngisägi rahu. Ikka üht ja sedasama laulu piu, piu, piu ! wingub ta edasi, ja on wahel nii häbemata, et ennast meie nina otsa maha laseb; nagu oleks see mõni rohumättas ehk aiateivas. See eest ei soowi ta muud palka kui meie werd, ja kes heaga ei anna, selle käest võttab ta wägise, sest tal on üleühtse rohkem wahwust ja julgust, kui Taawetil Koljati wasta oli.

Muidu on sääsk väga imelikult loodud ja näitab suureks tegewa klaasi al ilmatu kena wälja. Oma sirge keha, peenikese piha ja kerge jalgade poolest on ta mõne peenikese linna mamseli sarnane. — Pilt kõrwal näitab üht wiiskümmend kord suuren-

dud emasääse pead ja tiiva. Kui meie seda pead tähele paneme, siis näame esite üht weikest liiget (h) pea külles, kes kui weike warrekene pead kehaga ühendab. Gespoolpead on sääse faks suurt filma (g), kes ilmarwamata palju weikese filmakestest kokku pandud. Silmade wahel otša ees seisawad esite katsumise-sarwed (e), igaliiks 14 liikmest kokku seatud. Katsumise-sarwede kõrwas on wiieliikmelised söögisarwed (d), siis lõua harjaksed (b) ja keelpaigas imemise nõel (a), kes üleühtse nagu libliku tiivad soomustega kaetud on. Üht neist soomustest näitab pilt № 3.

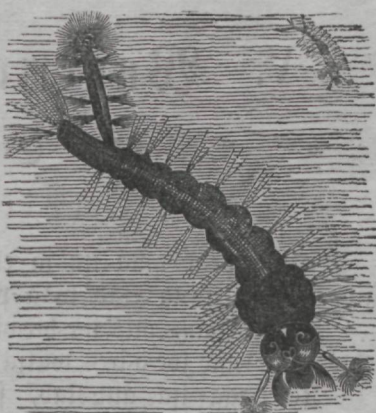
1. Sääse pea, 2. tiiv, 3. imemise nõela soomus.

See oleks nüüd küll kõik väga hea, ja meie saaks sääse laulu ehk niisama hea meelega pealt kuulama kui rohufirtsu laulu, kui ta mitte nii väga ahne inimese were järele ei oleks. Saam, keda ta oma terawa harjastega inimese naha sisse uuristab, ei ole küll iseenesest liig suur ja walus, aga ühtlasi lasseb ta ka nattuke fihwti tema sisse, mis haawatud kohta paistetama aeab ja kangeft sügelema paneb.

Mida rohkem seiswat wet, ehk pikkamisi jookswaid kraawisi ühes kohas on, seda suuremad on ka sääskede parwed, kes iseäranis õhtuaeal oma tuuletantsu lauldes pidawad. Emad panewad seefuguse seiswa wee sisse omad munad, igaliiks 300 tükki. Seal juures istuwad naad wee peal ojuwa rohuförre ehk puulaastufese otšas ja hoiawad oma mune tagumiste jalgega, keda naad risti ette seadwad, nii kaua kinni, kuni wiimane munetud on. Munad on nattuke rassemad kui wesi ja saaks wee põhja langema, kui naad ükshaawal sisse sadaks. Et naad

pealt poolt nätske märjaga kaetud on, seepärast jäävad naad üksteise külge ja ojuvad niüüd kui weikene lodjakene wee peal, kunni neist jo kahe pääwa pärast noored mardlased wälja tulewad. Need imelikud hallid loomad tantsiwad tuhande kaupa wee pinnas, ja et neil jalad puuduwad, ojuwad naad oma harjaste abiga, kellega nende keha rohkestest kaetud on. Seal juures seiswad naad peaga alla poole ja hoiawad oma tagumise otsa kahe toruga üles poole. Ühest neist torudest tõmmawad naad hinge. Kui naad nenda 2 ehk 3 nädalat mädand taimedest ja kõnsast on elanud, muudawad naad ennast tuppeks. Need ei söö enam midagi, waid ojuwad wee peal ümber, kus juures naad kahest sarwest, mis neil pea kohas on, hinge tõmmawad.

„So 8 kunni 10 pääwa pärast roniwad neist sääsed wälja, kes weel tükkide aega tühja tuppe otsas istuwad, nagu kalamehed lootfsiku serwa peal. Naad wotawad, kunni nende tiiwad tugewaks küllalt saanud, et äralennata wõiwad. Tuleb aga niüüd tuulehoog, siis wistab ta lootfsiku kõige peremehega ümber. Palju sääska uppub sel wiisil ära, ja nendasama palju sõowad neist, kui naad weel mardlased on, kõnnad, ämblikud ja linnud ära, siiski on neid iga kowade ifka weel liig palju, nenda et inimene wahel ei tea, kuhu nende eest põgeneda.

Sääse mardlane; ülewal loodud suurus, al suurendud.

Sääse tup, a eest poolt, b kõrvalt.

Noor sääsk tühja tuppe otsas.

V. Vanemad ja lapsed.

65. Salmid.

(Piiblist.)

Sina pead oma isa ja ema auustama, et sinu käsi hästi käib, ja sina kaua elad maa peal.

Seda filma, mis isa hirvitab ja ei taha ema sõna kuulda, peavad kaarnad jõe ääres wälja noffima ja kottka poead ära sööma.

Kes aga isa auustab, see leppitab pattud ära; ja kes oma ema auustab, on selle sarnane, kes enesele warandust tallele paneb.

66. Rüstaw III., Rootsi kuningas.

Rüstaw III. sõitis kord ratsa küla kaudu oma lossi poole tagasi, ja nägi seal usinat tüttarlasi, kes kaewust wet tõstis.

„Mo laps, anna mulle weidi wet,“ ütles kuningas. Lahkeste pakkus talle tüdruk juua. — „Sa oled üks hea sõnakuulelik tüttarlaps,“ ütles kuningas; „tule minuga ühes linna, seal peab sul hea põli olema!“

„Ei, auus herra,“ wastas tüdruk, „ma ei wõi siit lahkuda, ma pean oma haiget ema põetama.“

„Sinu ema,“ kostis kuningas, „kui on ta?“

„Siin ligidäl saunas!“ ütles tüdruk.

Kuningas läks ühes temaga sauna. Siin leidis ta ühe waese haige naese õlgede peal maas wigawat. — „Mul on teist hale meel, emafene,“ ütles kuningas.

„Ja, armas herra, ma olen waene ja haige,“ wastas naene õlgede pealt; „aga ma sureks nälga, kui mind mitte minu tüttar oma kättetöoga üles ei peaks ja mind nii ellast ei põetaks. Jumal ise tasugu temale seda kõik kätte.“ — Pisarad jooksid tal nende sõnadega mööda palgid maha, ja kuningas nuttis ühes temaga. Rõõmus, et ta sel filmapilgul kuningas oli, andis ta kohe suure tüki raha naese ülespidamiseks, lubas ta eest elu otjani hoolt kanda ja ta tütrele ükskord suure kaasaraaha anda, nende sõnadega: „Sa oled kõik head maa peal ärateeninud, armas laps, et sa oma ema nii wäga auustad ja armas-
tad. Ma olen sinu armuline kuningas!“

67. Neegri poeg.

Üks waene Neeger oli õnnetuste läbi raske wõla sisse langenud. Tal ei olnud midagi, kellega ta oma wõlaandjast oleks leppitada wõinud ja ütles seepärast tema wasta: „Tahad sa oma laenu jälle kätte saada, siis wõtta ja müü mind orjaks ära!“ Seda wõlaandja ka tegi.

Waene Neeger sai nüüd kaelaahela külles orjakaupleja laewa wiidud. Aga enne laewa ära sõitmist tuli üks noor Neeger oma sugulaste saadetusel mere randa ja ütles, et tema ennast selle wana Neegri eest tahata ära anda. Kaupmees oli seega wäga rahul, sest niisugune kasutooja kaup oli just ta meele pärast.

Wana Neeger tuuakse wälja, aga mis näeb ta? See noor-mees ei ole muud keegi, kui tema oma poeg. Nuttes langeb ta ümber isa kaela ja palub, et isa temale luba annaks, tema eest orjaks minna. — Ahelad tehakse nüüd lahti, isa lastakse wälja ja poeg pannakse kinni. Rõõmuga lasseb ta seda teha ja palub oma isa, tema pärast mitte kurb olla. Kõik rahwas, kes seda nägib, olid liigutud, ja üks neist rääkis selle ausa poea teust ka ühe suurt sugu mehele. See muretsetes waele Neegri eest ja tegi, et tema hea poeg jälle priiks sai. Rõõmsa südamega läksid nüüd isa ja poeg oma sugulastega ühes kodu tagasi.

68. Wanaisa ja poeapoeg.

Kord elas wäga wana ja elatand mees; ta filmad olid wanadusest tõnksid, ta kõrwad kurdid ja ta põlwed wärisesid. Kui ta söögi laual istus, jõudis ta luskat waewalt käes hoida ja pillas ka sagedaste leent laua peale. Tema poeg ja minija tiidnesid lõppeks ära, teda ühtepuhku puhastamast, ja panid ta seepärast söögiauals ahju taha istuma, kuhu naad temale kausiga sööki ette kandsid. Seal ta waatas wanamees kurwal näul laua poole ja filmawesi jooksis tal tihti mööda palgid maha.

Ahel pääwal ei jõudnud ta oma wärisewa kättega kausi kinni hoida; kaus kukkus maha ja läks katki. Minija taples; tema aga ei wastanud midagi, waid õhkas üksi. Nüüd ostsid naad temale suure puuwaagna, seal pidi ta sööma.

Kui naad kord jälle nenda lambris koos istusid, waata, seal kannab weike kolmeaastane poeapoeg pisukeisi lauakeisi kottu. „Mis sa seal teed, mo inglifene?“ küsis isa. — „Ma teen tüna,“ wastab laps, „kelle seest isa ja ema wõiks süüa, kui

ma suur olen!" — Seal waatafid isa ja ema tül aega teine teise otsa, hakkasid lõppeks nutma, tõiwad oma wana isa silmapilk ahju tagast laua juure tagasi ja lasiwad tedda nüüd ikka enesega ühes süüa, ei tappelnud ka missasgi enam, kui ta wahel jõögist nattuke maha pillas.

69. Tütre tänu.

(Rahwa laul.)

Millal maitsan memme waewa,
Hea ema piima waewa,
Rahel käel kandemise?
Raswatafid tütterida,
Wiisid põssel põllu peale,
Panid parmaste wahese,
Sülletäite keskeella:
Et ei tulnud tuuli peale,
Ei sadand sadu rumala,
Ega weerind wihma hoogu!

70. Hea sõsar (õde).

Üks isa tahtis oma kase lapsele rõõmu teha, sest et naad igas tükkis sõnakuulelikud ja usinad olid. „Lapsed,“ ütles ta ilusa kewadisel hommikul, „täna wõttan ma teid leslepoea juure kaasa; seal wõite suures õunaaias niipalju ümberkarata, kui süda lustib. Tehke ennast walmis!“ — Nende sõnadega läks ta tuast wälja.

Tema weike poeg kargas jeda kuuldes rõõmu pärast kui jännes mööda tuba ümber, lütkas kogemata kiwi waagna laua pealt maha ja koke puruks tatti. Tema sõsar Liisa aga jooksis ruttu ligi, tükkisid maast üles korjama. Seal tuli jo isa jälle tagasi. „Noh, Liisa, mis oled sa teinud?“ küsis ta pahase meelega. — „Armas isa,“ kostis Liisa, „ära ole wihane!“ — „Wihane ma küll ei ole,“ ütles isa, „aga et sa ka wõeras paigas niisugust kurja ei teeks, seepärast jääd sa täna kodu!“

„Ma jään hea meelega kodu,“ wastas hea laps, „kui aga isa wihane ei ole.“ — Seal ei wõinud tema wend enam wait olla; wesise filmadega astus ta isa ette ja ütles: „Mitte Liisa ei ole süüdlane, waid mina; mina tegin waagna tatti, minu kohus on ka kodu jääda!“

„Ja, kelle süda oma laste headuse ja armastuse üle üksteise vastu täis rõõmu oli, võttis naad oma hõlma ja ütles: „Teie olete mõlemad mo armsad lapsed, teie võite mõlemad kaasa tulla! — Müüd oli laste rõõm veel suurem kui enne. —

71. Martin Lutheruse sõnumid oma poea Hansule.

(Aastal 1530 Rooburgist kirjutud, kus Luther Augsburgi riigipäeva ael elas.)

Minu südamest armastud poeg! Ma nääks hea meelega, et sa hästi õppiks ja hoolega palvet teeks. Tee seda, mo poeg, ja tõtta ikka edasi. Kui ma kodu tulen, siis tahan ma sulle ilusa linna kasti kaasa tuua.

Ma tean ühe kena, lustilise rohuaia; ta sees on palju lapsi, nende kuue seljas on kullast ja naad korjavad ilusid õunu puie al, ka birnisiid, ploomisiid ja kirjimarju, laulvad, kargavad ja on rõõmsad, ka ilusad weikesed hobused on neil kuld waljaste ja hõbe sadulatega. Seal küsisin ma selle aia peremeest: kelle on need lapsed? Ta ütles: Need on lapsed, kes hea meelega palvet teewad, õppivad ja wagad on. Müüd küsisin ma: Armas mees, mul on ka poeg, ta nimi on Hans Luther; kas tema ka ei võiks seie aida tulla, et ta ka neid ilusid õunu ja birnisiid võiks süüa, kena hobuste seljas sõita ja nende lastega mängida? Seal vastas mees: Kui ta hea meelega palvet teeb, õppib ja waga on, siis peab ta seie aida saama, ta sõbrad Rippus ja Just ka, ja kui naad kõik koku tulewad, siis saavad naad ka wilet aeama, trummi lööma ja kõiksugu keele mängu mängima, ka tantsuma ja weikeste wibupüüfitega lastma. Sa ta näitas mulle seal aias ilusa muruplatsi, tantsumise tarwis walmistud: seal rippusid kuld wiled, trummid ja kenad hõbedased wibupüüfid. Et aga weel wara hommiku oli ja lapsed weel sõõnud ei olnud, seepärast ei võinud ma tantsumaeani oodata ja ütlesin mehe vastu: Oh, armas herra, ma tahan ruttu minna ja seda kõik mo armsa poea Hansule kirjutada, et ta õige waga oleks ja karme õppima ja palwet tegema, et ta ka seie aida saaks. Seal ütles see hea mees! Nenda peab jo olema; mine ja kirjuta temale!

Seepärast, armas poeg Hans, õppi ja tee julge lootusega palwet, ja ütle Rippusele ja Justile ka, et naad ka õppiks ja

palwet teeks; siis peate üheskoos aida saama. Seega jää seis korrale Jumalaga, ja palju terwid tädi Leenule, ning patši talle kät minu poolt. Aastal 1530.

Sinu armas isa

Martin Luther.

72. Seitse wenda.

Ühel taluperemehel oli seitse poega, kes ühtepuhku üksteisega riidlesid. See juures jätsid naad ka tihti oma töö seisma, et jo kurjad inimesed nende lahku oma kasuks hakkasid pruulima.

Seal kutsus isa ühel pääwal kõik seitse poega enese ette, andis seitse keppi nende kätte, kes ühte kimpu olid kividetud, ja ütles: „See, kes selle kimbu katti murrab, saab mo käest suure maksu!“ — Igauks katjus nüüd oma õnne, aga kõik ilmaaegu, sest kellegil ei olnud nenda palju jõudu, et ta isa soowi oleks täita wõinud. — „Sa ommeti on see kerge asi,“ ütles isa. Ta kütis kimbu lahti, ja murdis keppid ilma suure waewata üksteise järel katti. — „Nenda võib neid jo igauks laps katti murda!“ hüüdsid nüüd poead. — Aga isa rääkis: „Nenda, keda lugu nende keppidega on, nii saab ta ka teiega olema: kui teie kofku hoiate, ei siis teie üle keegi wõimust ei saa; kui aga ühenduse pael teist lahkunud, siis saab teie käsi kaima kui nende keppidel, keda teie siin praegu katti murtud enese ees maas näate!“

73. Mittu alwa ilma peal?

(Rahwa laul.)

Mittu alwa ilma peal?

Wiis on alwa ilma peal:

Üks on poeg, mis isata,

Teine tüttar, mis emata,

Kolmas alwa orjake,

Neljas alwa waene lapsi,

Wiies alwa leske naene. —

Kus nuttab poeg isata,

Sinna kaewu kaewetasse;

Kus nuttab tüttar emata,

Sinna uhkab hallikas;

Kus aga nuttab orjake,

Sinna tehaks tiigike;

Kus aga nuttab waene laps,

Sinna jäänud järweke;

Kus aga nuttab leske naene,

Sinna jookseb jõeke.

VI. Kalli juwe aeal.

74. Rõõmus laulja.

Ma olen rõõmus laulumees,
 Kes saunades ja losside
 Healt tõstab ilma hinnata,
 Ja kõiki tahaks rõõmusta:
 Ma olen rõõmus laulja!

Kui tõuseb päike hommikul,
 On helisemas minu heal;
 Kui õhtu looja weereb ta,
 Siis lähen lauldes magama:
 Ma olen rõõmus laulja!

Mull' jookswad rõõmsad hallikad,
 Mull' kullulinnud laulawad
 Ja lilled õits'wad aasa peal,
 Kõik minu laulu rõõmuks teal:
 Ma olen rõõmus laulja!

Ei piüia au', ei rikkust ma,
 Waid olen rahul sellega,
 Et Maarja-maa mul jalge al,
 Lüh sinist taewast pea peal:
 Ma olen rõõmus laulja!

Et sõitgu rikkad tõldades,
 Ja käigu siidis, sametis;
 Ma põlgan seda rõõmuga,
 Mis tühi on, lääb tühja ka:
 Ma olen rõõmus laulja!

Kui teistest palju räägitaks
 Ja nende nime kiidetakse,
 Siis teen ma nii kui kullulind,
 Kes ikka ise kiidab end:
 Ma olen rõõmus laulja!

Kui teiste pale higistab,
 Meid waew ja mure pigistab,
 Siis elan mina mureta,
 Teen tööd, sõõn leiba rõõmuga:
 Ma olen rõõmus laulja!

(J. W. Jannsen.)

75. Sumala film.

Jakob ja Anna olid kord heinaaegal ühki kodus. Jakob ütles Anna wasta: „Tule, otsime mõned maiuse asjad üles, keda ema ära peitnud, küll naad saawad meil head maitsema!“ — Anna wastas: „Kui sa mind ühte kohta wiid, kus meid keegi ei nää, siis tahan ma sinuga ühes minna.“ — „Noh“, ütles Jakob, „siis tule aga piima kambri, seal wõime kausti täis maggusat koort ära juua.“ — Anna kostis: „Seal nääb meid läbi afna naaber, kes tänawas aida parandab.“ — „Siis tule aita“, ütles Jakob, „ma tean seal potti täis met; sinna wõime oma leiwa sisse kasta.“ — Anna wastas: „Seal nääb meid naabri perenaene, kes aias rohtu kittub.“

„Noh, siis läkki alla keldri, kus naarid seisawad, seal on pime kui kot, seal ei nää meid keegi.“ — Anna aga kostis: „D, armas Jakob, kas sa siis tõeste arwad, et meid seal keegi ei nää? Eks sa ei tea, et ülewal taewas üks film on, kes läbi müüride tungib ja ka pimebas nääb?“ — Müüd ehmatas Jakob ära ja ütles: „Sul on õigus, armas õde, Sumal nääb meid ka seal, kus meid kellegi inimese film näha ei wõi; see-pärast ei taha ma ka enam millasgi meelega kurja teha.“

76. Salmid.

(Piiblist.)

Kuhu pean ma minema, Jehoowa, sinu waimu eest? ja kuhu pean ma põgenema so pale eest?

Kui ma astuksin taewa, siis oled sina seal; kui ma peataksin aset tegema surma walda, waata, siis oled sina seal.

Kui ma wõttaksin koidu tiivad ja elaksin wiimses mere otjas, siis sealgi so käsi mind juhataks ja sinu parem käsi peaks mind finni! —

77. Leppatriinu ja wõrgutiiva kärbes.

1. Summeaal leiame sagedaste noored puu kasud, isäranis õuna ja roosipuu otsad, täis weiksid roheleisi muttukeisi, kes tihkest üksteise kõrvas seiswad, oma weikse nõela puu koore ehk lehe sisse pistawad ja sealt mahla wälja imewad. Need mahlaimejad muttukad tulewad kewade aeal munadest wälja, kes kõik talw otsa puu pragude wahel peidus seisid ja nii weiksed on, et neid linnudgi, kes talwe aeal muu insekti mune otsiwad, näha ei wõi. Noored muttukad on esite wäga weiksed, kaswawad aga ruttu suuremaks, aewad mittu kord nahka ja toowad siis elusid poegi ilmale. Mõne pääwa pärast on nende poegadel jälle poead, ja see läheb nii ühtewiisi edasi, et ühest ainjast muttukest suwe sees, kui kõik poead elama jääks, 5900 miljoni muttukest wõib figida. Kõik need suwel sündinud poead on emased, üksi sügise sünnib isasid ja emasid segu, kes omad munad tulewaks aastaks koore pragude sisse panewad, et seal kõik talw otsa kunni teise kewadeni peidus seisaks.

Selja peal on mahlaimeja muttukal kaks weikest toru, kust ühtepuhku met wälja tursub ja lehtede peale maha sadab, et need wahel nagu mee kastega kaetud näitawad. Sippelgab armastawad seda met wäga. Leiawad naad ühe puu üles, kus mahlaimejad muttukad peal on, siis teewad naad oma pesast kunni selle puu alla ühe wiisipäralise uulitsa. Naad teretawad esite muttukaid, neile oma katsumise sarnega pai tehes, ning wõttawad siis nende seljast met, nagu oleks naad nende lüpsilehmad.

See on küll kõik wäga kena näha, aga need muttukad teewad meie puu ja lillitaimedele liig palju kahju. On neid ühe puu peal rohkesti, siis tõmmawad ennaist lehed pea kortsu, puu hakkab pödema ja wõib ka suutumaks ära kuiwada. Seepärast on need elajad meie sõbrad, kes meie puid neist kahjuliku loomadest puhastawad. Nende hea sõbradest on isäranis kaks tükki nimetamise wäärt: leppatriinu ja wõrgutiiva kärbes.

2. Kes meist ei tunneks leppatriinut, seda weikest pruunilad punast mardikat oma seitsme musta täppiga?

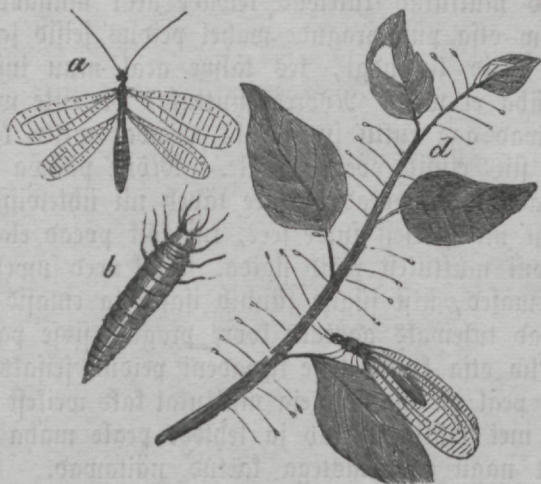

Leppatriinu.

Tema pealmise pruuni tiiwade al seiswad kortsus kaks läbipaistwad suuremad tiiva. Kaseb laps leppatriinut mööda sõrme üles jooksta ja loomale jõuab õnnelikult sõrme otsa, siis tõstab ta omad pealmised tiivad üles, sirutab alumised wälja ja lendab minema. Leppatriinu otsib need puud üles, kus kõige

rohkem mahla=imejaid muttutaid peal on ja paneb omad munad kesse nende sekka. Mõne päewa pärast tulewad neist tõugud välja, kellel paks karw seljas ja pikkad koivad al. Wäga ette waatlikult astuvad naad edasi, üht muttukat teise järel oma lõugade wahel rubides. On naad ühe muttuka tühjaks imenud, siis wiskawad naad tema tühja naha maha ja lähewad kohe teise kallale.

Wörgutiwa kärbes; a kärbes, b tõuf, d munad.

Wörgutiwa kärbes on roheline, ja ehk tal kül pikkad tiivad on, siiski ei jõua ta palju lennata. Tema tiivad paiskawad läbi ja on täis peenikest rohelist karwa soonesid, kes nagu wõrk välja näitawad. Silmad läigiwad tal väga ilusaste. Wörgutiwa kärbes ei ela kauem kui paar päewa, ja ei näita ka selle aea sees ei ühtegi toitu wõtwat. Tema tarwitab oma lühikest eluaega seepeale, et üht parajat kohta üles leiaks, kuhu omad munad panna. Seetarwis walitseb ta nagu leppatriinu niisugused taimed välja, kus puu muttukad peal elawad. Et aga leppatriinu tõuf ka tema mune hea meelega sööb, seepärast paneb ta igalüht neist ühe juukse sarnatse warre otja (d). Mõõda seda wart ei wõi leppatriinu tõuf ülesronida, ja wörgutiwa kärpse munad jääwad temast puutumata. Kohe peale muna seest välja tulemist tõusewad noored kärpse tõugud oma kiikwa trooni pealt maha, otsekohe muttukeste kallale, kellest naad ühe tunniga 100 tükki ära wõiwad hukkada. Et naad nii rohkest sööwad, on naad jo 14 päawaga täis kaswand (b). Nüüd muundawad naad ennast tuppeks ümber, kust pärast wörgutiwa kärbes välja tuleb.

78. S i p p e l g a d.

Sippelgad on küll weiksed loomad, aga siiski väga targad elajad. Neil on omad peremehed ja sulased; neil on ka, nagu meie praegu kuulsime, omad liipsilehmad ja majapidamine; naad pidavad ka, kui kaks seltsi ligistiku elavad, teine teisega sõda, kus wangi wõetud waenlased päris orjaks tehakse. Seda on kõik jo rohkestes tähele pandud, ja ehk küll imelik kuulda, siiski on ta tõsi.

Üks kuulus mees, nimega Franklin (ütle: Wrankliin), räägib ühe kena tüki sippelgadest, mis ta ise näinud ja üleskirjutanud. — Kord seisis tal pot meega kappis. Suur hull sippelgid olid sisse läinud ja söinud sealt palju met ära, sest magusa peale on naad isiarani matad. Niipea kui Franklin sest märku sai, puistas ta sippelgad välja ja ripputas potti paelaga tua lae alla naela otsa. Kogemata oli üks sippelgas sisse jäänud. See sõi ennast täis. Kui ta aga lõppes ära tahtis minna, oli ta juures kimpus. Ta jooksis kaua potti all ümberringi, aga kõik ilmaaegu. Wiimati leidis ta ommeti õige tee üles ja jooksis mööda paela tua lae alla. Mööda lage jooksis ta siis edasi seina peale ja sealt põrmandale. — Ei olnud aga veel poolt tundi mööda läinud, seal rändas terve kari sippelgid, üks ees teised taga järel, mööda seina üles, otsekohe meepotti peale. Mööda nõõri jooksid naad siis potti sisse ja hakkasid jälle sööma. Seda lugu aeasid naad nii kaua edasi, kunni kõik meist pottis otsa oli saanud. Seal juures jooksis üks paarw ikka mööda nõõri alla, teine üles, ning see läks nenda kõik pääw otsa edasi, kunni pottis enam midagi leida ei olnud.

79. W a l g u s.

1. Walgus istenesest on üks imelik asi, teda weel kellestgi pohjani ei ole äratuntud ja äraseletud. Oma teu ja kombe poolest awaldab ta ennast meile küll iga pääw, aga oma seestpidise olemise poolest on ta meile seiemaaani kaunis luffu jäänud.

Meie tarwitame walgust oma elu ülespidamiseks ja kosumiseks niisama hädaste, kui teda taimel kaswamiseks tarwis läheb. Inimesed, kes kaua pimedas wangihooes pidid elama, ehk mõnes muu pimedas kohas, on suurem jagu koletand näust ja ei ela nii kaua kui teised, kes pääwawalgel ümber kõnnivad. Aga liig ele walgus ka ei ole hea, isiaranis filmadele. See-

pärast ei sünni millasgi nenda tööd teha, lugeba ehk kirjutada, et päikese kiired filma paistwad. Ssegi on mõista, et otsekõhe päikese sisse waadata weel rohkem kahjulik on. Kõige suurem wiga saab siis filmadele, kui äkitselt pimedat tuast walge kätte, ehk walgusest pimeduse sisse minnakse. Kus inimesed pimedat majades elawad, seal on ka ikka palju filmahaigust leida.

Walguse kärmus, kellega ta ennast laiali lautab, on määratu juur; meie maa on liig weike seetaruvis, et tema peal walguse kiire teed mõõta võiks. Ühe sekundis, see on nii kaua kui kella raag üksford tiksuh, rändab walgus ligi 300,000 wersta ära, ja võib selle aea sees 7 kunni 8 ford ümber meie maakera jooksta. Kuust kunni meie juure tarwitab walguse kiir paljalt ühe sekundi; päikesest kunni meie juure kulub tal kül jo $8\frac{3}{4}$ minutid ära, se on aga ka tee, keda kõige kärmem auruwanker 500 aastab otja jookseks.

2. Walguse kiired, kes taewa tähtedest tulles meid õhtu ja ööse nii wäga rõõmustawad, on mitmesuguse ael teele läinud. Gleba ehatähest tulles tarwitawad naad 2 kunni 3 minutid, enne kui meie juure saawad; teistest on naad aga ka kolm kunni wiis aastat ja mõnest weel kauem teel olnud, enne kui meie juure jõudsid. Niisugune täht võiks jo mõni aasta tagasi huffa läinud ja ära kustunud olla ja meie näame teda ikka weel taewas läikiwad, sest et wiimased kiired, keda ta maha saatib, weel meie juure ei ole jõudnud. Eks ep ole siin lugu nendasma kui mehega, kes meist eemal puid raiub? Meie näame kirwest wasta palki käiwad ja nattukene aega peale seda kuuleme weel pauku.

Walguse kiired on mitmekarwaleisi. Mõned asjad tõmbawad kõik kiired enese sisse; naad näitawad meie filmale mustad olewat. Teised wõttawad aga mõningad enese sisse ja saadawad muud tagasi; naad paistawad mitmet karwa meie filma. Kaseb üks asi peaaegu kõik kiired enesest läbi minna, siis on ta meie filmale läbipaistem. Niisugune lugu on klaasi ja weega. On klaasi taha tina lehekene elawa hõbeda abiga finni pandud, siis on temast peegel saanud. Sgaühe aña ruutust võib peegel saada, kui üht pimedat asja tema taha seadetakse. Seesugune peegel wiskab kõik kiired tagasi, kes tema peale sadasid, ning see tagasi wiskamine sünnib sellesama winklil, kuidas kiired peegli peale langesid. Seepärast näitab ka üks asi ikka niisama kangel peegli taga olewat, kui ta peegli ees seisab.

Tahad ja rohkem walguse seadustest ja wäest õppida, siis muretse omale üks Wiisika raamat, kus kõik ülewal seisab, mis inimesed seiemaani walgusest teadwad ja tema loomu seadustest ülesleidnud on.

80. Õhtu walgutuma ja wirmaliseb.

Sumel näitse sagedaste, isäranis õhtu ja öö aeal, äkkilist walendust taewa al, kui lõõks ta wälku, ilma et müristamist kuulda oleks. Rahwas ütleb siis, taewas külwada seeni, ehk ilm jahutada ennast ära. See ei ole aga muud kui fange pirkse wälg ehk ka weel kaugema wälgu kuma, kelle müristamist meie kuulda ei wõi, sest et ta liig kaugel on. Hoopis teine lugu on aga selle kumaga, mis talwel öö aeal nähtakse. Seda nimetatakse wirmaliste wehklemiseks ja on walgus, keda Sumal põhja rahwale annud, kus öö sel aeal mittu kuud pikk on.

81. Öö kullid.

Öö kul.

Sommikumaa rahwa juures on see wiis, kui üks kurjategija kohtu poolest äratapetud on, et siis tema pea ehk ka terve keha linna wärawa külge kinni naelutakse, kus ta nii kaua seisab, kuni ta ära mädaneb. See on üks hirmus pruuk ja wõib üksi ühe wähe haritud rahwa juures aset leida. Siiski on neil asi, kelle pärast naad seda teewad; naad soowiwad, et teised kurjategijad seega peawad hirmutud saama. — Kui aga meie rahwas öökulli maha lasewad ja talli ukse külge naelutawad, et ta seal ilma kellegi kasuta ära mädaneb.

neades õhku paha haiguga täidab, siis ei ole see mitte üksi üks inetu, waid ka üks wäga rumal pruuk, kellega öökulli tapjad iseenelele igapidi kahju teewad. Meie ei tahagi sest rääkida, kui paha jo see mädahais üksi inimese terwisele on; need inimesed wiskawad aga ka selle teuga oma wara metsa, sest üks

wana sõna ütleb: „Kes koera ei sööda, see sööda warast.“
Meie aga paneme juure: Kes öökulli ära tappab, see muretsseb
selle eest, et hiired tema põllu peal võik elama jääksid.

Sõ kullid ei ole mitte meie waenlased, waid meie sõbrad,
sest nende pea toit on hiired ja kahjulikud insektid. Kes aga
meie waenlaste waenlane on, see on meie sõber. Rahju ei tee
öökul põlumehele mingisugust; kanadgi jättab ta puutumata,
sest sagedaste on leitud, et ta nendega lahkas sõbralikult ühte
sündis. Wiha, keda rahwas öökullide wasta ülesnäitawad, ei
ole siis mitte üksi ülekohus, waid ka wäga rumal. Üht öökulli
ära tappa on niisama, kui wiskaksid sa waf wilja wette, sest
need hiired, kes temast nüüd söömata jääwad, sööwad seda suu-
rema hooletusega sinu wilja. Nenda ei too siis ka öökul talli
ukse kules hobustele õnne, nagu mõni rumal arwab, waid üksi
mõni mat kaeru aastas vähem, kui muidu.

Võik weikse linnu ja kana kullid, kes pääwa aeal ümber
lendawad, on kahjulikud; niisama ka võik suured kottad. Neid
tappa, kus sa neid kätte saad. Sõ kullid jätta aga võik puu-
tumata; naad on sinu sõbrad. Niisama ka pääwa kullidest
suur püsard=ful, kes sagedaste üle wilja-põldude lendab, wal-
get, ja pruuni kirja on ning hiirtest, konnadest ja usfidest elab.
Rahwas nimetab teda jänese kulliks, ehk ta küll jänestele palju
tüli ei tee.

82. Shtu palwe.

1. Wärsind olen, hingada
Tahan ma, sest uinun ka.
Taewa Isa, walwa sa
Minu üle armuga!

2. Olen täna pattu teind,
Sige tee pealt kõrwa' läind:
Helde Jumal, katta sa
Seda finni armuga!

3. Neid, kes kurwad, rõõmusta,
Rehwad wennad awita —
Jäägu sinu hooles,
Sina hoiad heldeste!

4. Haiget südant finnita,
Märjad silmad kuiwata;
Walwame ehk magame,
Iksa meie juure jää! —

(J. W. Jannsen.)

VII. Rohu aias.

83. Sina seemned.

Weike Mari oli praegu õunaseemnist lõppetanud ja tahtis ka seemneterad ära süüa. Seda nägi tema weikene wend, kes parajast koolist kodu tuli, see ütles: Sõsar, kui sa teaks mis mina tean, tõeste, sa ei sööts need seemneterad ära!" — „Roh, mis sa siis tead?" küsis Mari. — „Meie koolmeister," kostis Widorik, „on meile ühtelnud, et kui õunaseemned sügise mulla sisse pannakse, neist siis igalühel aegamööda puu kasvab, kes palju wilja kannab." — See oli tüdrukul küll imelik kuulda, siiski wõttis ta nõuks, asja wenna soovimise peale katsuda. Naad jooksisid ruttu aida ja küllwasid seemneterad kõrwalise aia nurka maha.

Teisel kewadel oli neil rõõm näha, kuida noored taimed maa seest wälja tärkasid, kes paari aasta sees nooreks puuks kaswasid. Lapsed hoidsid neid umbrohuft puhtad ja kütisid naad leppide külge, et nende tüwid õiged kaswasid. Widorik õppis mõisa kárnäri käest ka weel pookimise kunsti selgeks ja muretses enesele mõned head pookokjad, kellega ta noori puid pookis. Pea

olid ka lapsed nii õnnelikud, oma kasvatud puiest esimest korda wilja süüa. Aga mida suuremaks naad nüüd kasvafid, seda rohkem wilja tõid naad iga aasta.

Ühel sügisel, kui naad jälle suure hulga õunu olid maha võtnud, ütles Wibril: „Sõsar, eks ta hea ei olnud, et sa wiimati omad seemned ära ei söönud?“ — „Muidugi oli ta hea,“ kostis sõsar, aga veel parem oli see, et sa koolis käisid ja nii tulustad asjad õppisid!“ —

84. Õunapuu kool.

1. Kas siis noorte õunapuudel ka koolid on? — Muidugi on neil koolid, kui neist head asja peab saama ja naad ükskord head wilja peavad kandma. Noorte õunapuudega on seefamafugune lugu, kui inimeste lastega. Kes oma kooliaea täitsa ära käis, sest sai ka pärast inimene, kellest Jumalal hea meel ja teiste inimestel kasu ja rõõm oli. Laiisflejad ja wedelikud lapsed on sellewasta kui metsas üleskaswand õunapuud: nende wili ei kõlba kellegile. — Aga vaatame järgi, mis karwa need koolid on, kus õunapuid kasvatakse.

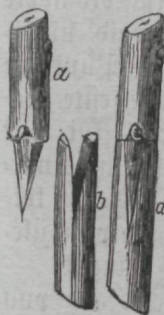
Seks läheme nende koolmeistri juure, kes muud keegi ei ole, kui meie wana sõber kárnär. Kárnär on õunapuu päris koolmeister. Seda võib aga ka igaüks peremees olla, sest kellegi maapidal ei ole keeldud, oma aias õunapuu kooli asutada. Muud kui nattuke koolmeistri ametit peab ta enne kárnäri käest õppima, kui tema kasvandikud ta kätte al raisku ei pea minema.

Kárnär näitab meile oma aia otsast otsani ära, ja meie näame seal mitmed liiki puid. Ühe peenra peal ei ole naad suuremad kui kaspataimed, teise peal seiswad naad jo ridastiku üks teise kõrwas, kui noored wälja koolitud negrutid. Di weni-nifene, kül on kena! Seefugust õunakooli tahan ma ka oma aias asutada. Kárnär, õppeta kuibas seda teha!

2. Noh, meie kárnär ei ole kade mees, kes üksi oma kasu püüaks; ta ütleb: Tahate oma aias õunapuukooli asutada, siis walitsege seetawis üks koht wälja, kes rohkelt rammunud ja haritud on. Peenrad kaewage hästi kohedaks ja mulda puhastage kiwidest. Siis wõtke kõige küpsema ja parema õuntest seemnid ja istutage naad sügise ridastiku üksteise kõrwa, aga mitte sügawamale, kui ühe hea tolli jau. Teisel kewadel tulewad taimed maa seest wäja; kui muld suwel kõwaks läheb, siis peab ta nende ümber tihti ja ettevaatamisega kohendud saama. Sügise

mõtte suuremad puufesed maa seest üles: nende latv lõikage niikaugele maha, et aga kaks punga järgi jäävad, ja juurest jätke neli tolli järele. Nüüd istutage naad uuest maha, aga nattute sügavamale kui enne ja üks jalg üksteisest eemal. Tulewa sügise ei ole muud teha, kui alumised oksad poole jala kõrguseni ära laastada. Teisel kewadel võib neid jo pookida.

3. Pookimine sünnib kolmel viisil: noori puid võib koppuliirida, proppida ja okku=liirida.

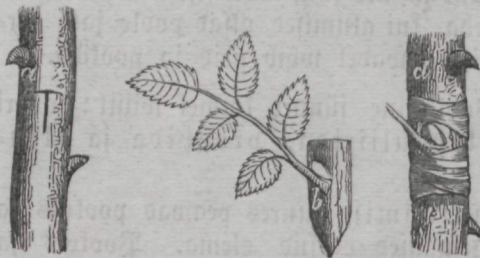
Koppuliirimise juures peavad pookoks ja puutüvi ühesugused paksud olema. Pookoks ja noore puu tüvi lõigatakse kewade kõige parema mahla aéal nii kui pilt (a ja b) näitab. Siis pannakse mõlemad kofku (waata d) ja wõietakse kofku liidetud koht ümberringi puuwahaga ära, ning mässtitakse ta linase riide paeltega kõwast kinni. Pookoks peab aga nii hästi tüwi sisse passima, et kuskilgi wahet ega pragu näha ei ole.

Proppimise juures lõigatakse noore õunapuü tüwi järsku ära; siis acetakse talle pragu sisse (waata a). Pookoks wõetakse kewade heast õunapuust, ta ots lõigatakse kiili sarnasels (waata b ja d) ja pistetakse tüwi prau sisse (e). Siin on aga tähele panna, et pookoksa ja tüwi koored üks-

teisega hästi kokku saavad. Et õht ja mesi prau sisse ei saaks, määratakse talle puumaha ja sawi ümber ja mäsistakse ta lina riidega hästi kinni.

(a) näitab; siis võetakse hea puu küllest punga, kelle külge nat- tuge koori jättetakse (vaata b), pistetakse ta prau sisse ja kõi- detakse ta roguft paeltega kinni (d). Müüd lõigatakse puu üle- mal pool offuliiritud kohta maha, ja al pool kõi- l pungad. — Offuliirimist võib ka sügise ette võtta; siis jättetakse aga puu latw kunni teise kevadeni lõikamata.

85. Sunapuu waenlased.

1. Nii tulus kui sunapuu on, nii väga tahab ta ka harimist ja hoidmist. Temal on rohkem waenlasi, kui mõni armab, ja kui inimene teada nende eest hoolega ei kaitse, siis võivad need kurjad loomad puule palju kahju teha.

Õksa lõikaja mardik.

Seal on esite õksalõikaja (*Rhynchites conicus*, Zweig- abstecher), üks weikene sinine mardik, kes oma kurja tööst nime saanud. Nenda pea kui puud kevade nuppu lõikavad, on õksalõikaja kohe platsis, pis- tab oma pikka ninaga punga- dele augud sisse ja imeb nende mahla oma nahka. Aga sest veel ei ole küll. Kõige suure- ma kahju sünnitab tema, kui ta oma munadele aset teeb. Seetarwis valitseb ta ühe noore sunapuu kasu wälja ja kaewab weikse augu koori sisse, kuhu

ta oma muna ära peidab. Et aga mahl sest rikkutud oksast ära ei taganeks ja tema poeal pärast toidust oleks, seepärast lõikab ta oksa alt poolt katki ja jättab ta õhukesse koore külles puu külge rippendama (waata pilti). Igalihe munale tarvitab ta üht isiaralist oksa ja teeb seeläbi õunaaias väga palju kurja.

2. Teine sedasama värki kurjategija on wiljalõikaja (Rhynchites Bachus, Obstnager), ilus punast ja rohelist karwa mardik, kes nenda õuntega teeb, kui oksalõikaja okstega. Noore õunte, ploomide ja kirside sisse paneb ta omad munad, ja lõikab peale seda tegu õunte warred läbi. Noored õunad kukkuvad puu pealt maha, ja õunalõikaja munast välja tulnud ussid toituvad ennast neist, kunni naad suureks kaswawad; siis ronib us maa sisse, kus ta tuppeks heidab. Teisel kewadel saab temast uus mardik. Seepärast ei peaks keegi mahakukkunud noori õunu maa peale jätma, waid neid ärapõletama, ehk muu wiisil ära hukkama. Nende sees on enamast ifka õunalõikaja poeal, kes teisel kewadel oma rööwli tööd peale hakkawad.

3. Kolmas weike mardik on õilmelõikaja (Anthonomus pomorum, Apfelflüthenstecher). Temal on pruunikas punane

Õilmelõikaja;
al loodud suurus,
ülewal suurendud.

karw tumeda wiguritega. Kewade on ta esimene platsis. Niipea kui õunapuu õilmennupud välja lõowad, pistab ta neile augud sisse ja paneb omad munad kesi õilme punga. Pung läheb pruuniks ja näab välja, kui oleks ta äraõrmetud. Mõnes kohas, kus rahwas weikest mardikat ei tunne, arwatakse et päikene ehk mõni

kahjulik kaste õilmel ära rikkunud. Kolatand punga sees toidab ennast weike ussike punga sisust, heidab pea ka tuppeks, kellest lühikesa aea pärast õilmelõikaja mardik välja tuleb. Kõik surwi oksa lendab ta ümber; sügise pugeb ta kiwide alla ehk puu koore wahele, kust ta teisel kewadel aegsaste välja ronib.

Kõik need mardikad, kellest praegu rääkisime ja weel terve kari teisi, ei ole täitsa õunaseemne suurused, mõned ka rohkem poole weiksemad, aga seda suurem on see kahju, mis naad teewad.

4. Mardikatega ühes teewad meie õunaaibades ka weel mitmed liblikud oma kahjuliku tööd. Meie tahame aga siin kahe peafelmist rääkida. Seal on esite õunapuu wõrguku-

duja (*Tinea cognatella*, Apfelfespinnstmotte), üks weike walge vöblilik, kes kui ämblik oma munade ümber võrgu kudub. Nii-
jugused ussipesad peavad kääridega maha lõigatud ja tulle wi-
jatud saama. — Naskem kui võrgukuduja on külm liblik

(*Geometrae brumata*, Frostspanner) ära
huffada, keda keft talwe aeal näha on.
Emastel on nii lühikesed tiivad, et naad
nendega lennata ei wõi; naad peawad
jalgsi puu otsa ronima, kuhu naad omad
munad okste külge panewad. Et naad
puu otsa ei saaks, pannakse tõrwatud
kastetohud puu tüwi ümber, kellest naad
üle ei saa.

Külma liblik;
al emane, ülewal isane.

Need kahjulikud loomad rikkus pea
kõik meie õunapuud ära, kui neid teised
tulustad loomad toiduseks ei tarwitaks ja tuhande kaupa ära ei
huffaks. Lindude seas on nende kõige tulisemad ärahuffajad:
warblane, tihane ja sor ehk vöppääsokene; muu elajatest: nahk
hiir ja sisalik. Need elajad on meie aidade kaitsjad ja puhas-
tajad, keda seepärast iga mõistlik inimene mitte üksi hea meelega
ei saa oma maja ligi nägema, waid neid ka iga wiisi kaitsma
ja hoidma.

86. Mesilased.

1. Arwa on seda õunaaida leida, kus mitte ka mõnin-
gad mesipuud sees ei seisaks, sest et mesipuu iga rohuaia uhkus
ja rikkus on. Ühes seesuguses puus on kolme seltsi mesilasi:
Töötelijad, isased ja ema. — Töötelijad, kellest mõnes

puus 30,000 tükki on, kannawad kõik
suwi otsa met ja waha koku, ehitawad
kärjesisid, toidawad järel tulewad noort
sugu, puhastawad puud ja teewad veel
mõned teised tööd. Naad on pisemad
kui teised, tagumiste jalge külles on neil
weike kornikene, kellega naad lissetolmu
kodu kandwad, ja oma nõelaga kaits-
wad naad ennast waenlaste wasta. Nõela pist on seepärast nii
walus, et mesilane wähe kihwti haawa sisse laseb, keda ta ikka
enesega ühes kannab. — Isased mesilased, keda ka leskedeks

Isa ehk lest.

E m a.

nimetaſſe, on suuremad kui töötégi-
jad, paksu peaga, mustaka karwase
kehaga ja ilma nõelata. Naad ei
tee muud, kui et naad sugu ſigita-
wad. Seepärast ſaawad naad ka
kolme kuu pärast töötégijateſt kõiſ
äratappetud. — Kolmandast ſeltſiſt
on iga puu ſees üksainus; teda
nimetaſſe ema. Seda nime kannab
ta õigufeſe, ſeſt kaheſkümmne pääwaga
muneb ta kümme tuhat muna, iga ühe
kärje ſiſſe ühe. Ta on peenem, kui iſad,
keha moodu pooleſt kui töötégijad, ükſi
tagumine ots, teda tiirwad aga pooleni
katwad, on pikkem. Iſad on igal pool
ta ümber, ja töötégijateſt ſaab ta armas-
tud, toidetud ja kõige kurja eeſt kaitſtud.

2. Töötégijad kannawad kolme
ſugu meſipuuſſe: lillitolmu, met ja waha.

Silme ſees ümberronides jääb lillitolm karwade külge, kellega
kõiſ nende keha kaetud on. Seda tolmu pühirwad naad tagu-
miſte ja keſkimiste jalgega oma korwikeſte ſiſſe ja nääwad
nüüd wälja, kui oleks neil wahalt püſſid jalas. Selle lilli-
tolmuga, keda ka meſileib nimetaſſe, ſöötwad naad oma poegi.
— Met korjades rüüpab meſilane lilli maguſa oma kõhtu ja
kannab ta nenda kodu. Siin laſeb ta üks ehk kaks tilka ſuult
kärje ſiſſe tilkuda, teine teeb ſedaſama, kolmas ka, ja nenda
edaſt, kunni käreſe täis on. — Waha, miſ neil kärje ehitamiſeks
tarwiſ läheb, teewad naad meeſt, keda naad kõhus kodu kand-
ſid. Kui ſeſſugune wahategija kodu tulnud, ſiis jääb ta kuu
ſeiſma, kui keegi keſ ſöömiſeſt wäſinud. Selle aea ſees muu-
dab ennalt meſt kõhus ümber, kunni teda meſilane wiimati oma
tagumise keha rõngaste wahelt wälja higistaſt, kuſ ta kui wõb
keha ümber wälja näitab. Selle wõb wõttab ſiis weike waha-
meiſter oma keha ümbert ära, piſtab ta mittu lord järeſtiku
lõugade wahale, ſõtkub ta häſti ſittkeſ ja pruugib teda nüüd
kärje ehitamiſe tarwiſ. Kärjed iſe on kuue ruuduliſed; iga
ühe külleſ ſeiſawad kuus teiſt kuueruuduliſt kärje, nenda et ruumiſt
midagi kaitſi ei lähe. Iga ühe meſipuuſ on neid kärjeſid mittu
tuhat. Meega täidetud kärjed pannaſſe õhukeſe wahakaſſega finni;
ükſi need jääwad walla, kelleſt koduſed meſilaſed ennalt toitwad.

87. M õ i s t a t u s.

(Neljajärgune sõna)

Raks esimest, mis sa ei söö,
 Toob mesilaste näppu töö.

Mu kolmas neljandamaga

Peab walgustuseks põlema;

Kes rohkel kufkul rahamees,

Si leppi selle walgega:

Waid paneb ühes põlema

Rõik neli järku sõna sees.

(F. R. Kreutzwald.)

88. W i h m a = u s.

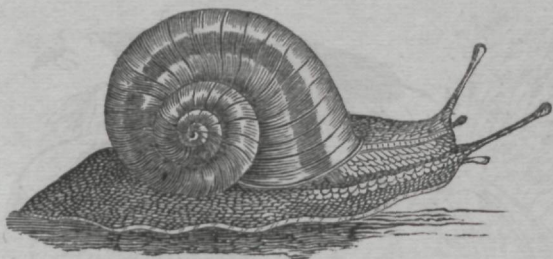
1. Wihmausil on küll pit keha, muu liikmede poolest on ta aga kaunis waene. Silmi ei näita tal sugugi olemad, ja tema kõrwu ei ole ka weel keegi näinud. Mis kõwem on kui rammus muld ja pehmed taimed juured, seetawis ei ole temal hambid; ta peab naad puutumata jätma, olgu naad ka ei tea kui kallid maiuse asjad. Seal leiab ta aga teist nõu. Et omale magusat söömaega walmistada, tassib ta puu lehti ja noori wilja kõrsi oma augu sisse, jättab neist aga suurem pool maa peale, et naad wälja nääwad, kui oleks keegi nalja pärast lehti ja kõrsi maa sisse istutanud. Hakkawad nüüd lehed mulla sees mädanema, siis on naad wihmausile just juu-pärast ja saawad temast suure maiusega nahka pandud. Seal juures tõmmab ta lehe ilka sügavamale mulla sisse ja muretseb nenda ka eestulewa pääwade eest. Et ta seega wilja põldude peal palju kahju teeb, on isegi äramõista.

2. Kes waewaks wõttab, wihmaussi hästi tähele panna, see peab rohkem mõima lugeda kui kümneni ja tema filmad ei tohi ka liig tõnksid olla. Sest esmalt on wihmaussi keha 154 kunni 160 rõngast kofku seatud, ja teisels on ta jalad nii peenikesed ja weikesed harjakesed, et neid palja filmaga palju sugugi näha ei ole. Rõigatakse wihmaus poolest, siis jääb esimene pool elama, tagumine sureb ära. Wihma aéal ja wõse tuleb ta mulla seest wälja peatoidust otsima. Kuin pöud ja ka fange külm ei ole ta meele pärast; palawa suwe aéal on ta 2 kunni 3, ja talwel kunni 10 jalga sügawal maa al. Wihma us sigineb wäga kangeste; ta paneb omad munad

kobara wiisi mulla sisse. Et ta arm aga liig suureks ei kaswa, see eest muretsseb müit, kes maa al sedasama on, mis tihased, warblased ja rähnad maa peal.

89. T i g u.

1. Kust saab tigu oma ilusa keerulise karbi? Dota, ma räägin. — Wana tigu paneb omad hernetera suurused munad

niiske samla mätta külge. Päike audub munad wälja ja igaühest saab weike tigu, kellel pisukene karbi-kene seljas on. Aga see karp on temale pea liig weike. Seal sirutab ta oma kaks silma suure hoolega

T i g u.

wälja; nemad seisawad kahe aru otsas. Ta waatab, kust toidust wõiks leida ja ronib siis sinna, kus ta wärsket murdu juhtus silmama. Oma kahe hambaga, rohkem tal mehikesel ei ole, hammustab ta rohu taimed katki ja sööb naad ära. See rohi muudab ennast ta kõhus läikiwa ilaks, kellelega ta ennast kinni hoiab, kui ta mööda rohtu ülesronib. Seesama ilast teeb ta enesele ka uue maja, ja ehitab ühe keeru teise järel juure, kunni suur maja walmis on. Keegi ei wõiks arvada, et kirju, keeruline tiu karp rohust ja lillidest tehtud. Mendasama muudab ennast ka leib ja keeduleen meie enese kehas luuks ümber.

2. Tiul on tema karp luie asemel. Ta on oma karbi külge kinni kaswanud, ja ei wõi teda maha jätta. Tuleb talwe aeg kätte, siis pugeb ta täitsa karbi sisse, paneb ilaga ukse eest kinni ja uinub magama. Menda magab ta, kunni teda kewadine soe jälle üles äratab. Tihti tulewad aga ka linnud ja otswad magaja looma üles. Nemad nokkiwad karbi katki ja sööwad peremehe nahka. Rahju sest kül kellelgi ei ole, sest rohuaidades ja põllu peal teeb tigu mõnegi kurja ära. On ta jowana, siis paneb ta oma karbikese weel kord kinni, et teda enam mallasgi lahti teha. Tema elumaja saab temale nüüd kerstuks, kus ta ära mädaneb. Tühja karbi sees elawad pärast sippelgad ja weiksed mardikad, ehk lapsed korjavad neid kottu omale mängida, kunni naad katki lähewad ja jälle mullaks saawad, kust naad wõetud. —

VIII. Põllu peal.

90. Loomad wiljapõllu peal.

1. On põllumees mulla kühedaks künnud ja ära äästanud, siis külwab ta seemne maha. Palju sünnib seda kevade aeal, kust suve- wili tuleb; mõni seeme külwetakse aga ka sügise. Siis saadab Jumal wihma, kastab seemne ma sees märjaks ja äratab teda elule. Weike ida kasvab ruttu kõrreks, aeab päid ja õilitseb. Nüüd seiswad kõrred tuhande kaupa üksteise najal püsti ja iga weike tuule hoog paneb neid kui merd laenetama. Kõik on nü- sugune põld kaunis näha ja tähele panna. Igauks kõrs nikkutab sulle oma peaga wasta, kui tahaks ta öelda: „Tere ka sõber!“ ja sa kuuled neid tasailukeisi kohisewat, kui tahaks naad sulle imeasju kõr-

wa sisse rääkida. Noh, juttustada wiiks naad küll wäga palju, sest mitmetesugu imeasju warjawad naad oma sees. So siis, kui sa iga üht looma, kes seal elab, tahaks kuulda ja tähele

panna, peaks sul rohkem kui kats silma ja kats kõrva olema. Aga astume lähemale, kuulap meie mööda põllu peenart edasi kõndides mõndagi neist saame nägema.

Rõige esite puudub meie üks weike laulumees silma, kes oma healt võib ja pääwad otsa kuulda lasseb. See ei ole muud keegi, kui weike põllufirts, tua firtsu ehk ahju riitsika wend, kes oma korteri ukse peal, keda ta mulla sisse kaewanud, istub. Ta ei laula aga mitte suuga, kui linnud ja teised metslaulukud, waid tema oma tiiw on tal wiilul, ja jalg wibu, kellega ta omad tükkid kui mõni wälja õppetud wiiluli meister mängib, ilma et tal kolowooliumi ehk noodi lehte tarwis oleks. — Temast nattuke eemal seisab tema onupoeg, rohufirts, kes ka suur moosefant on, ja põllufirtsu tistandi heale kõrwa oma passi lasseb.

2. Edasi astudes näame pea üht liblikut, pea jälle üht mardikat, ehk mesilast, kes meie ees üles lendawad. Ka üks weike hiir kargab meie jalge ees ja põgeneb ruttu oma auku. Seal ehk räägib ta oma lastele sest suurest ehmatusest, mis tal praegu olnud ja need tänawad Sumalat, et nende ema eluga peasend.

L õ o k e n e.

Ka üks lõokene lendab praegu lõõritades wilja seest üles taewa poole. Ilka kõrgemale tõuseb ta, kunni ta meie silmist ära kadub; üksi tema rõõmsat laulu wõime weel kuulda. Ülewalt alla walwab ta terasest oma riigi üle, sest igaühe lõokese paaril on oma maakond. On ta oma laulu lõpetanud, siis langeb ta jälle kui kuul alla. Müüd puhkab ta nattukene aega oma naese juures ja siis lähewad mõlemad üheskoos sööma-

aega pidama. Iga mättas saab läbi katsutud, iga seemneterake ära proovitud. Siin leiavad naad ühe weikese ussike, seal püüavad naad ühe karme muttuke finni. Need kōik on kallid maiuse asjad lõkesele; kuningal ei ole rohkem jõukisi laua peal, kui temal.

3. Muttukene maad lõksest eemal elab wut. Mullu aasta Leikuse = kuu lõppetusel läks ta reisi peale, sest ta kardab wäga külma. Seepärast ei läinud ta ka, nenda kui lõkene, Staalia, Türgi ehk lõuna poolse Wenemaale, waid rändas üle Keskmaailma = mere palawa Ahwrika maale. Selle tee peal said neist küll palju surma! sest saarte ehk mere kallaste peal, kus naad ennast wästimuses maha lastiwad, seal heitsid elajad ja inimesed nende peale. Wiiaffe neist ommeti Neapolis mõnel pääwal 100,000 tükki turule.

W u t.

Wuttist mööda astudes, ehmatab meid korraga üks walju heal ära. Rääk on see trummimees, kes ka põllu peal wilja sees elab. Temal on peaaegu ühesugune karo ja elu wiisid wuttiga, siiski on ta teistsugu lind.

P õ l d p ü ü.

mõnikord 20 tükki ühes pesas, katsumad omma jalgu. Mõne tunni pärast jooksewad naad jo nii karmeste, et neid inimene

Weel üht kena lindu leiame oma põllu käigi peal. Ka põldpüü on seie korteri heitnud. Oma pesa tarwis kaabib ta, nagu wut ja rääk, weikse augu mulla sisse, wiskab mõne kõrre peale ja pesa on walmis. Noored püüd ei ole ka loomad, kellel kätti tarwis oleks. Nii pea kui naad munast wälja tulnud ja kuivaks saanud, seal ei karsi naad enam paigal seista. Oma kutsud ja weiksed poead,

naljalt kätte ei taha saada. Seda on neile ka hädaft tarwis, sest mitmetfugu häda ja kimbatuft on neil kanda. Rebane, tuhkur, nirk, koer ja kas, need kõik on nende waenlased. Suhtub üks neift mõrtsukateft pefakonna peale, fiis katsub teda wana püü igapidi oma poegade juureft eemale petta. Ta heidab küllili maha ja rabeleb waenlase ees, kui oleks tal tiiwad katki, ja jalad wigased. On poead ennast kõik ära peitnud, fiis lendab ta korraga minema, ning kutsub neid tafa healega ühte teife kohta jälle kofku.

4. Kes jõuab kõik need loomad ülesrääkida, kessel wilja põld eluforteriks on! Lõppeb suwi otsa ja on sirp ning wilkat oma tööd ära teinud, fiis on ka rõõmus elu põllu peal lõpend. Rohufirtsu heal jääb ifka enam ja enam soiku; mefilastel ei ole fiin ka enam palju tegemift, sest et sirp wiljaga ühes ka lillid maha lõikas; hiiredki pugewad sügawamale maa fisse ehk kuhjade alla, kufst kullid neid kätte ei saa.

Lindudeft koguwad ennast kõige efite wuttid ja räägub kofku, et felftis reift peale minna. Mifkli kuus lendawad ka lõkofed karja kaupä ühe põllu pealt teife peale, ifka rohkem lõuna poole. Püüdel, kes meie maale jääwad, ei ole ka enam kindlat paika. Küttid aeawad neid kangeft taga, nenda et naad pea põldude peale, pea metsa warjule lähewad. Talwel waewab neid külm, ja nälja pärast tulewad fiis sagedaste inimeste majade juure. Sulab aga fewade lumefatte jälle ära, tõuseb seeme mulla feeft uueft wälja, fiis tuleb ka lõpfene jälle tagaft ja kuulutab rõõmsa lauluga kõige oma kalli felftimeestele põllu peal uut head aega. Siis on kõik waew ja kurbdus unustud ja wana rõõmus elu põllu peal hakkab jälle uueft peale.

X 91. Wilja pead.

Põllumees läks oma weifese poea Marbiga wilja põllu peale kõndima. „Waata, isa,“ ütles weife pois, „kui püüsti mõned kõrred oma pead kandwad! Need wõiwad küll need kõigeparemad olla; teised, kes ennast nii sügawale kummardawad, on wift palju halwemad.“ —

Isa kitkus mõne wilja pea ära ja ütles: „Kumal laps, waata ise! See pea fiin, kes ennast nii kõrgele püüsti sirutas, on tühi ja kõlwatu; teine aga, kes oma pead wiifi pärast kandis, on täis ilufid teri. Seefama lugu on ka inimestega. Nääd fa inimest; kes ennast targa ütleb olewad ja ümber käib,

kui tahaks ta ennast taewani laiaki sirutada, selle peas on nii-sama palju tarkust, kui selle tühja wilja pea sees teri. Tark inimene on see, kes jo ära hakkab tundma, et ta veel midagi ei tea."

92. Odrad ja rukkid.

1. Odrad. Odrad on üks kallis Jumala anne. Pohja poolse maades, kus suwi nii lühikene on, et ta rukkist millašgi walmis ei jõua küpsetada, on odrad esimene ja wiimane wili. Ka meie juures tarwitakse teda mitmel wiisil. Kui meil odre ei oleks, kust saaksime siis tangu? Ilma tanguta jääks aga ka sõulu worstid tegemata. Odra jahu on perenaesel peaaegu iga pääw tarwis; ilma nendeta ei oleks Wastla pääwal plit-nisid, ega suwel heinamaal piimarokka.

Palju odre tarwitaab ka õlle pruel. See paneb naad wette ligunema ja lasseb neid siis idaneda. On idud poole sõrme pik-fused, siis pannakse terad kuuma kätte. Pärast jahwatakse neid westil jämeks tanguks ja need nimetatakse linaksed. Linaksid keedetakse wee sees; selle magusa wee sisse segatakse humalid ja pärmid, kes teda kaima aetawad. Müüd on õlu walmis ja on inimestele kosutaw ja toidetaw jook.

2. Rukkid. On ka odrade tulu suur, siiski on rukkid ikka meie kõige tarwilikum ja kallim wili. Olgu inimene rikkas ehk waene, ilma leiwata ta elada ei wõi. Sa sööb ka waene mõnikord mustemat leiba, kui rikkas, siiski maitseb see tal parem, kui rikkal tema kõigewalgem peenleib.

Selle armsa wiljast tehakse aga ka kurja ja kahjuliku wiina. Palju jookwad teda üleliiga ja ei tea, et naad surmarohu enese sisse jookwad. Soodil teeb iseennast ja oma pere õnnetumaks, ta jääb rumalaks ja haigeks, on teiste inimestele teutuseks, ja paneb oma naese ja lapsed wiimati sandikeppiga kerjama. Menda pöörab inimene Jumala õnnistust sagedaste õnnetuseks ümber mitme tuhandele. Mõni joodik on esite wahel joonud, aga aega mööda on ta ommeti joodikuks saanud. Seepärast on parem, kui wiina sugugi jooma aegs ei pruugita. — Üks wana sõna ütleb: „Wiina klaasis uppub rohkem inimeisi ära, kui meres!" ja see sõna on väga tõsi.

93. Hirmus õõ.

Üks wana mees istus tee ääres kivi peal. Tema pea oli paljas, üksti mõni arw juukse tomp oli näha; tema läed wärisestid ja ta pea wabises wanadusest ja nõrkusest. Tema pale oli kollane ja silmad tumedad kui furnul. Märused riided ripendasid tal seljas ja tema jalad olid ilma kingata. Ta katsus üles tõusta, aga ta jõud ei kannud; tema ram oli otjas. Ta tundis ära, et tal siin tee ääres surma tund saaks kätte tulema. Waene mees, siin külma kivi peal, kõigest maha jäetud ja ära põlgatud. Aga mis see kõige hirmsam asi oli, ta ise kandis süüd, et tal seesugune kurw lugu oli, sest ta oli üks inimene, kes ennast wiina joomisega oli ära riffunud ja oma elu lõpetanud. Ta oli üks wana, kõigist ärapõlgdut joodik. —

Südame waluga hüüdis ta nüüd: „Mo nooruse põlw, tule weel kord tagasi! Isa, saada mind weel kord oma noomistega teele, et ma teistele walitseks!“

Aga ta noorus ja isa olid ammugi kadunud. Ta nägi tuult tolmusambid tee peal üleskeerutawad ja jälle laiali pillawad ja ta ütles: „Kenda olid minu meeletumad elupääwad!“ — Ta nägi ühe läikiwa tähe taewast maha kukkumad ja siis ära kustumad, ja ta hüüdis südame waluga: „See olen mina! Sumal seabis mind suure waimu annetega ehitud maailma sisse, mina aga olen ise sest taewaliku seisusest porri heitnud ja pean nüüd seal lõpma!“

Tema mõtles see aea peale, kui teda tema isa surma woodi peal õnnistades oli maha jätnud; tal tulid meele need pääwad, kus ta kui noor peremees kõigist auustud ja kõrgeks peetud sai, ja kuidas tema lästi siis hästi käis. Siis tulid tal aga ka meele need tunnid, kus ta esimene kord oli wiina wõtnud, ja kelle aeast saani tal kõrtsikäimine ifka armsamaks läinud. See mõtte lõikas tal kui nuga läbi südame. Kõiksugused jälebad pilbid tema elust astusid nüüd weel kord ta silma ette. Ta nägi, kuidas ta oma joomisega talust lahti sai, kuidas tema rahaga ühes ka ta kõrtsisõbrad teda maha jätsid, kunni ta wanaduses kui põlgatud sant pididi ümber kerjama, et nüüd wiimaks tee ääres kui kõige halwem elaja loom äralõppeda. — Ei leidnud ta seal midagi, mis ta Sumala auuks, ehk inimeste ja oma isamaa kasuks oleks teinud, ning kelle läbi ta elu midagi oleks wäärt olnud.

Ta mõttis oma kuuehilbu, kattis omad silmad kinni ja

tema filma pisarad sadasid tuhande kaupa maha. „Tule tagasi, noorus,” hüüdis ta ilmotšata, „tule tagasi!” — —

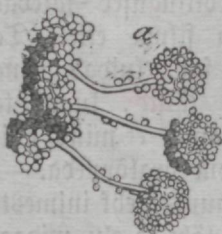
Ja waata, ta tuli tagasi, sest see kōik oli unenägu olnud. Ta oli weel noormees, aga ta oli praegu oma esimese wiinatuuju tee ääres ära maganud. Ta tänas kõigest südamest Jumalat, et ta weel noor oli ja sest jo peale hakkatud, praegu unes nähtud hirmsa hukkatuse teest tagasi wõis pöörduda walguse tee peale.

Pööra temaga ümber, noormees, kes sa seesama tee peal käib! Nüüd on weel aeg; aga kui sa ükskord ahastuses saaks hüüdma: „Tule tagasi noorus!” — seal ei saaks ta tõeste enam tagasi tulema. —

94. H a l l i t u s.

1. Üks leiwaraasuke on iseenesest üks näuta asi, siiski on mitmesugu imekspanemise wäärt wäge tema sees. Ka siis, kui teda inimesed ehk elajad ära ei söö, wõib mõndagi temast saada. Ta wõib kui üks weikene rohuid suur hulk weiksid taimesid toita, ning leiwaraasuke, kes hallitusega kaetud, on üks mets, kus sa mitmesugu asju sees leiad, — isegi mõista, üksi suureks tegewa klaasi abiga.

Palja filmale näitab hallitus leiwa peal nagu roheline ja hal tolm wälja. Siin ja seal on wahel seffa ka mõned pruunid, mustad ja punased plekid näha. Sgailiks iseäraline karw näitab isefeltki hallituse taimesest tunnistawat. Waatame aga läbi suureks tegewa klaasi hallitand leiwa peale, siis leiame seal taimesest, kes mitte üksi üksteise seas mitmesugused ei ole, waid ka neist taimedest, keda meie iga pääw palja filmaga nääme, igapidi kõrwale lähewad.

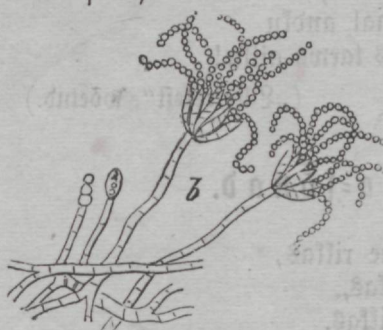

Leiva hallitus.

Seal on esite kõigeärane leiwa hallitus (*Aspergillum glaucum*), keda sagedaste wana leiwa peal leida. Kõige esite asub leiwa sisse peenikene, õrn wõrk, kes wäga oksaline on ja kaugele laiali läheb. See wõrk on hallituse taimede juure asemel; sellega imeb ta ennast leiwa külge kinni ja saab sealt toidust uue okstele. Selle wõrgust tõusewad peenikesed, lõngasarnased oksad otsekohe üles, kellel nup otšas kasvab. Nende nuppude

peale asuvad weiksed kärjekesed, kes eiotja ridastiku üksteise kõrvas seiswad, siis aga lahku lähewad, leiwa peale kulkunud ja seal uue hallituse taimets kasvawad, ehk õhust ära wiidud saawad.

2. Sa saad ehk küsima, kust se hallitus eiotja tuleb ja kuidas ta luffu pandut kappi saab? Seda tahan ma sulle ka ütelda. Üks ainus seesugune kärjekene on wiland, terve leiwa peale hallitust sünnitada. Et aga need kärjekesed weiksemad on kui kõige weiksem tolm, seepärast ei wõi nende reisi nenda selgest tähele panna, kui wõililli ehk karu-ohaka seemne rändamist. Aga suureks tegewa klaasi abiga on neid tuas rohkestes tolmus sees, põrmandu pragude wahel ja kappi nurkades leitud, kus naad peibus seisid, sest õhur edasi ja tagasi woolamise läbi saawad ka hallituse taimed seemnekesed ühes wiidud. Ka ei ole neil suuri auksid tarwis, waid wõtmeauk on jo nende kohta ilmatu suur wäraw, kust naad keelmata nelja hobusega läbi wõiks sõita, kui neil neid oleks.

Harja hallitus.

Üks teine selts hallitust on harja hallitus (*Penicillium glaucum*), kelle kärjekese nuppud kui harjad wälja näewad, nagu pilt näitab. Seda leitakse ka leiwa peal. — Silma nendeta on weel suur hull hallituse taimed seltsisid, kellel iga ühel oma nimi ja loomu wiis on, seda meie aga kõik siin ei jõua nimetada.

Küsid sa mind nüüd, kas see terwisele kahjulik on ehk ei, kui hallitust leiwaga ühes ära süüakse, siis wastan ma, et hallitust nende taimede seltsa arwatakse, kes kahjulikud on. Kui sa ehk kogemata nattuke leiwaga ühes ära sõid, siis see küll weel paha ei tee. Tahaks sa aga palju hallitanud leiba süia, siis paneks ta sind pea offendama ja teeks weel mõnda muud kahju. Mis silmale kena näha on, see ei ole ikka ka suule hea süia. Ka oleks parem, kui sa omad ülejäänud leiwatükkid neile annaks, kellel nälja häda käes on, kui et sa neid ära lased hallitada. Waesid inimesi on liialtegi, kellele sa oma järel jäänud palukeisi wõiks jagada, ning talwel külma aeg leiad sa näljatuid linnukesti rohkestes, kes sind sinu leiwaraasukeste eest wäga aaks tänama.

95. Põllumehe kiitus.

1. Et ma tül üks põllumees,
Siiski mul hea põli käes :
Põld mull' head wilja kannab,
Leival jätku Sumal annab.

2. Tööd ma teen hea meelega
Maese, laste, perega ;
Päle higis toitu saame,
Teine teist ka arvitame.

3. Kõik mul hästi korda lääh,
Süda ikka rõõmu nääh ;
Piid ja taplus, kuri kära
Seiswad meitest kaugel ära.

4. Maene lahke tasane,
Pole ial wastane :
Võttab mooga waewa näha,
Dma tööd ka ausast teha.

5. Lapsed hästi õppetud
Saavad suureks kasvatud :
Kuulvad wanemate sana,
Kurja himul' maad ei anna.

6. Suure herra warandus,
Lühi au ja suurustus
Südan üksnes efsitawad,
Dige tee pealt kimplutawad.

7. Ei siis rikkust nõua ma,
Ega suurt au ihalda ;
Terwist aga Sumal andku
Ja mind wiimaks taewa aitku!

(„Pillekestest“ wõetud.)

96. Wana-sõnad.

Põllumees põline rikkas,
Ametmees arute rikkas,
Kaupmees korraste rikkas.

Ei kõik mahu marjamaale.
Muist peab ikka karjamale.

Kui tõsi, siis tõusku,
Kui wale siis waugu !

Kus wiga nääd laita,
Seal tule ja aita.

Rahu kosutab,
Waen kautab.

Sitte kannab siidi,
Helbel pole helmige kaelas.

IX. Rohelises metsas.

97. Poisike ja lillike.

1. Metsas kõndis poisikene
Puude varjul hulkumas,
Metsas kaswis lillikene,
Muga kül õitsemas.

2. Kui see tema silma kiskus,
Tõukis tema kärmeste,
Et ta teda ära murraks,
Võttaks ehteks omale!

3. Suba kät ta külge pistis,
Kuulis lillekehe healt:
„Laps, kas tahad sina wistist
Sukkata mind ilma pealt?“

4. Pois ei julund enam murda
Lille oma warre pealt,
Võttis juuretega kanda
Teda koeu metsast sealt.

5. Kodu istutas taad maha
Maea ligi noppeste.
Nasta pärast siis sai näha,
Et ta õitset uueste.

(E. Hasselblatt.)

98. K a d a t.

1. Kadat õhtas, kadat kaebas:
„Kõikidest ma põlgatud!
Oleks mul ka kena lehti
Kül siis oleks auustud!“

2. Ingel tuli tema juure,
Ütles: „Noh, mis lehti sa
Sooviksid siis enesele?
Seda nüüd mull' nimeta!“ —

3. Kadat kostis: „Kullast lehed
Kül need kõige kenamad.“ —
Õhtu jõudis, yöke jõudis,
Kõik puud metsas magavad.

4. Kadat magas, kadat ärkas,
Kullast lehed läigivad
Päikse paistel, oh mis kena!
Kõik puud imeks panewad.

5. Suut see juhtus tema juure,
Näab seal kullast leheked,
Ustub ligi, korjab kofku,
Läheb jälle oma teed.

6. Naaber haljas, kadaf paljas,
Nuttab hale healega.
Ingel tuleb tema juure:
„Noh, mis lehti tahad sa?“ —

7. Kadaf kostis: „Klaasist lehed,
Kül need kõige kenamad!“ —
Shtu sõudis, böke jõudis,
Kõik puud metsas magavad.

8. Kadaf magas, kadaf ärkas,
Klaasist lehed läigivad
Päikse paistel, oh mis kena!
Kõik puud imeks panewad.

9. Tasa tõuseb tuulekene,
Hakkab äkkist puhuma,
Klaasist lehed pihuks puruks
Lähwad katti korraga.

10. Naaber haljas, kadaf paljas,
Nuttab hale healega.
Ingel tuleb tema juure:
„Noh, mis lehti tahad sa?“ —

11. Kadaf kostis: „Lehtpuu lehed
Kül need kõige kenamad!“ —
Shtu sõudis, böke jõudis,
Kõik puud metsas magavad.

12. Kadaf magas, kadaf ärkas,
Lehtpuu lehed lihavad,
Suured laiad pehmed lehed
Kadafat nüüd kattawad.

13. Ritse kari kaugelt juba
Ära näinud kadaf lest,
Läheb ligi, võttab paljaks,
Et ei jäänud lehekest.

14. Naaber haljas, kadaf paljas,
Nuttab hale healega.
Ingel tuleb tema juure:
„Noh, mis lehti tahad sa?“ —

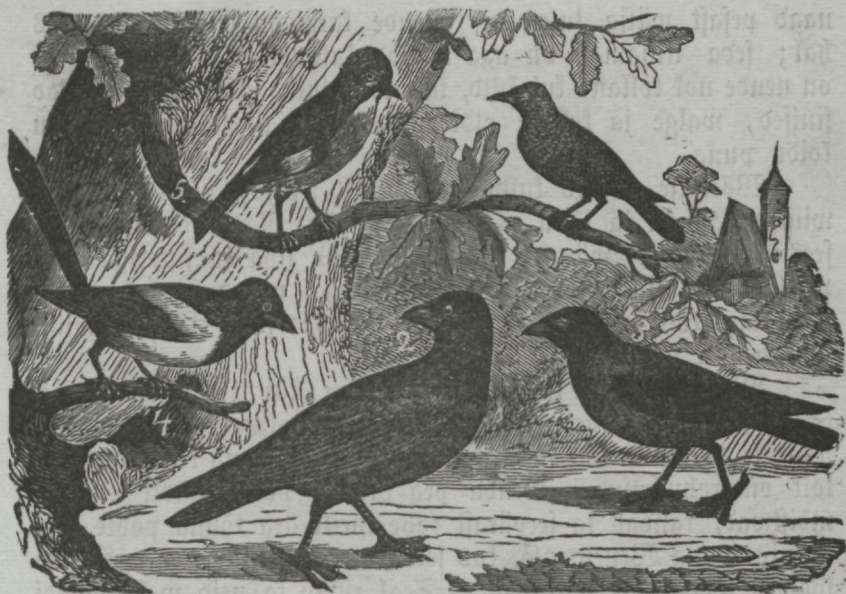
15. Omad offad,“ kostis kadaf,
„Kül need kõige paremad,
Nendega ma olen loodud,
Need mul üksi kõlbawad.“

16. Shtu sõudis, böke jõudis,
Kõik puud metsas magavad;
Kadaf magas, kadaf ärkas,
Omad offad kattawad.

17. Kadaf kargas, kadaf kiitis:
„Omad offad jälle kää,
Suut ei riisu, tuul ei lõhu,
Rits ei kisu ialge.“

18. Nüüd siin seisjan vööd ja pääwad
Bagusti ja puutmata;
Julgeb keegi kiskma tulla,
Pistan oma offaga.

(M. Rörber.)

1. Kuldnok; 2. kaarna; 3. wares; 4. harakas; 5. pastnäär.

99. Rääkijad linnud.

1. Mõned linnud on loma eluviisides nii kensakad ja imelikud, et sugugi imeks ei ole panna, kui ennemuistsed juttud kuninga poegadest ja tüttardest räägiwad, keda lindudeks ümber muudeti. Veel imelikum on näha, kui seesugune kahejalgne sulekandja loom mõned sõnad on õppinud rääkima, ja neid tõsise nägu kuulda lasseb. Meie maa lindudest on kuldnok (Staar) ja kaarna selts seepärast kuulsad; sooja maades papapakoide suur sugu.

Kuldnok (rahwa keeli ka „must räästas“ nimetud, ehk ta kül sugugi räästa seltsi ei ole) on mõnes paigas niisama armas maja lind, kui pääsokene. Temale pannakse weiksed kastid puude külge, kelles hommiku pool küljes weike ümmargune auk sees on. Menda pea kui lumi ära sulanud, siis on ka kuldnok kohe siin ja hakkab omale, kas õone puu ehk kastikesse sisse, pesa tegema. Balju asju ta senna ei tarwita, waid kannab nattuke kuiwi lehti, rohku ja mõned suled kofku, ning paneb oma seitse hallikad rohelist muna peale.

Ruhu kuldnok kord harjunud on, senna tuleb ta iga kewade jälle tagasi. Saani pääwa ümber on tema poead ni suured, et

naad pesast wälja tulewad. Nende karw on ehtotsa mustakas hal; seda ilusamad on aga wanad kuldnokkad. Kewade aeal on nende nok kollane kui kuld, tahwel sinine; suled on mustakad sinised, walge ja kollase otstega, ning läigiwad kui hommitu koidu puna.

Wõetakse noored kuldnokkad pesast wälja, siis wõib neid wiisijä laulma ja sõnu rääkima õppetada. Naad sööwad piima sees leitud saia, wärsked peeneks raiutud liha ja sippelga tupspekeisti. Oppijad noort lindu peab aga niisuguse koha peal hoietama, kus ta muud ei kuule, kui neid sõnu ehk seda wiisi, mis temale õppetakse.

Meie juure ei jää kuldnok kauem kui Jaani pääwani. Selle lühikese aea sees teeb ta aga väga palju head. Rahjuliku ussidele ja muttukale ta armu ei anna; aga tema kõige armsam toit on rohusirtsud. Nenda pea kui ta poead hästi lennada mõistwad, rändab ta seepärast kohe meilt ära lõuna poole, iseäranis lõuna Wenemaale, kus sel aeal rohusirtsude parved oma söödiku tööd peale hakkawad. Seal rubib ta neid mehe moodi nahka. Kuldnokka tulu on seepärast ilmarvamata suur, ning meie kohus on seda lindu kaitsta ja armastada.

2. Kaarna seltsist on meie juures mitmed elamas, nenda kui päris kaarna ehk ronk, wares, harakas, hak ja mõned teised.

Kaarna ehk ronk ehitab oma pesa jo paastu kuu aeal juure metsa, kõrge puu otsa. Siis muneb ema 3 kunni 4 hallikat rohelist muna, kessel tumedad täppid ja plekkid peal. Wõetakse noored rongad pesast wälja, siis õppiwad naad ka sõnu rääkima, tulewad kohe juure, kui neid nimepidi kutsutakse ja sööwad kõik, mis neile kätte antakse. Kaarna on siis ka väga kenakas, sest kõiksugu healt püüab ta majas järgi teha, naerab kui laps, kaagutab kui kana, ehk prääksub kui part. Kulltega on ta sagedaste karwu pidi koos, ning koera härritab ta seega, et ta koera wiisi uriseb ja aukub.

Teised linnud kaarna seltsist on jo vähem waimu annetega ehitud, siiski harjuwad naad inimese ligi, ja õppiwad ka sõnu rääkima, kui naad noorelt pesast wälja wõeti. Neist on waresed ja hakkid väga tulusad linnud. Kõige terasem seft seltsist on harakas, kessel küll kena kuub seljas, aga kes metsas seeläbi palju kurja teeb, et ta ümberlaudu kõik weikse linnu pesad, keda ta terane üles leidma on, ärarikkub. Ta on üks neist kõige kahjulikumaiist lindudest. Wagaks tehtud jookseb ta oma peremehe

taga, kui loer. On ta inimestega harjunud, siis tuleb ta ifka jäsle nende juure tagasi, kui ta ka teistega wabel metsas ümber uidab.

Weel ilusam karwa poolest kui harakas on pasknäär oma sinise tiwa ja punase keha sulgedega. Talwel on teda iga metsa tee peal näha. Suwel pesitab ta paksus rägastikus ja on seal weikse lindudele paha naaber, sest ta sööb nende munad ja poead, kus ta neid aga kätte saab. Ka pasknäär õppib sõnu rääkima. —

100 S a m m a l.

S a m m a l.

metsa alust! Siin seiswad naad tombis kui rohelistes sulepadjad ja kannawad peenikesse, kullakarwa warte otsas krooniga ehitud weiksed nupukesed; seal lautawad naad ennast kui kollane tek üle maa pinna laiali, teda lahkestes kaitstes. Rohkem kui sada seltsi sammalt elab wagusi metsas ja soos, puie ja kiwide küles, müüride ja kattuste peal.

Kui wäga õrn näitab seesugune samlataim wälja! Tema wars, ehk kül peenikene kui niit, on siiski weikse imewärki lehtedega ehitud. Aga ta on nii nõrk, et teda linnuke jalaga ümber wiskab ja mardib jookstes maha lükkab. Seepärast on teda ka Sumal suures seltsis kaswada lastnud.

2. Kui sügise aeal uhked metsa puud omad kollased lehed ära kautawad, siis on sammal kõige ilusam roheline ja kaswab kõige jõudsamast. Ta wõttab kõik mahasadanud pähtled ja käbid wasta, et neile haiged ei saaks, ning kattab neid talwel oma pehme ja sooja katttega kinni. Wägewad puud, kes suwel uhkusega weikse samla peale maha waatafid, külmetawad ja wärisewad nüüd lumetuisu käes. Pehme sammal aga ronib mööda nende tiwi üles, ja on neile soe talwekuub.

Need tuhanded mardikad, keda sa suwel nägid, otsisid sügise warju kohta külma tuule eest. Nemad ronisid pehme, sooja samla alla ja magasid seal kõik talw otsa. Siin seisab unit ämblik, seal kobar libliku mune. Siin on üks us talweforterit

leidnud, seal puhkab sijalik keerus kehaga. Rõigile on sammal warjupaigaks saanud. — Müüd hakkab lumi sulama; weetilgad ruttavad jõe poole. „Pea kinni!“ hüüab neile sammal wasta ja hoiab neid hulga kaupa kinni. „Mul on palju lapsi,“ ütleb ta, „kes juua tahawad!“ — Ja tõest, palju kasulapsi on samlal. Sgaühale annab ta müüd ühe tilga; tamme tõro, kuuse kabi, lilli seeme ja heinputke idu, keegi ei jää ilma; nemad ärkawad üles, joowad ja idanewad, ning sammal kaitseb jälle nende nõrgad idud külma kewadise tuule eest.

3. Taimed saawad müüd igal pool nähtawaks, mardikad ronivad wälja, tigu astub pääwa ette ja ussi tuppekestest saawad ilusad liblikud. Raugeist maalt tulewad pääsokesed, linawäästriid ja ööpik tagasi, ning hakkawad pesti ehitama. Müüd puudub neil üksi weel pehme woodi, kus nende munad aset leiaks ja nende wäetid poead kaitstud oleks. Seal lendawad wanad linnud jälle samla juure ja paluwad temalt abi. Lahke meelega annab ta oma kasutused ära, et linnud neist pesale patju saaks. Pea tuleb ka jänes ja hirm. Nemad otsiwad kaitsewat peidukohta, kus weiksid poegi kaswatada wõiks. Jälle on sammal see heategija, kes neile lahkest forterit annab.

Metja kõrwas on soo. Tema üle lautab ennast turbasammal kui walge ja punane tel laiali. Pealpool kasvab ta ifka kõrgemale, aga al pool sureb ta ära ja saab turbaks. Seda lõikawad siis turbakaewajad soo seest üles, ning kuwatawad ja müüwad teda rahwale ahju küdemise tarbeks. Kui müüd wäljas jälle külm tuul puhub, mardikad, ussid ja teised weiksed loomad jälle samla — al warju paika leidnud, siis põleb turbaks saanud sammal tua ahjus ja kaitseb nenda ka inimest külma eest. Tua seinad wahel seisab ta wahis, et tuul läbi prau sisse ei saaks, ja aina ruutude wahel röömustab ta inimese filma oma roheline kuuega. On peremees ehk perenaene haige, siis annab neile tohter Islandisamla teewet juua, ja see teeb naad jälle terveks. — Nenda õppetab meid weike sammal, et ka wäeti jõud, kui ta teistega ühte nõusse heidab, suured asjad wõib ärateha.

101. Puu jõõdikud.

1. Puud suuruseks wõtta, tül lauda lõunasöögiks ja nattute saeprügi õhtuks süia, ning siiski seal juures terveks ja röömsaks jääda, — see on üks kunstik, keda palju teha ei wõi, — puu mardikal on ta aga kerge asi.

Oli puu veel noor, mahlane ja pehme, siis söid teda ka teised elajad. Kiisjed, pödrad, lehmad, jäneseid ja mõttusedgi söiwad tema noori nuppusi ehk närisid maiusega tema koort. — Noored idud ja nuppuid kaswawad aga kõwa puuks ja on nüüd nende elajate maole liig raskeid ja kuiwad. Siiski jääb puu sisse ikka veel tärklisjahu jaubeist ja muud sedasarnastid asju järele, kellel toiduse jõud juures, kui naad aga õige mehe kõhtu juhtuwad. Wõiwad ommeti meie ael õppetud mehed tük lauda nenda walmistada, et teda igailis laps rõõmuga sööb. Nemad hõõweldatawad ta laastudeks, ning keedawad teda siis wäawlihapne ja muu asjadega ära. Nenda jääb lauast pärast üks suhtru sarnane keet järele, keda süia võib.

Puu mardikad mõistawad puusöömise kunsti jo maailma loomisest saadik. Nende loomad on ka wiland terawad ja kindlad, et seega oma kõwa toitu purustada võiwad. Kõige parem maitseb ta neil aga siis, kunni naad veel tõugub on, see on: weiksed, walged ja pifferkused ussid.

2. Metsas kuuwa puu sees ehk ka tua seinas kuuleme sagedaste nagu tasku-uuri tiksumist. See ei ole aga muud keegi kui raudpea (*Anobium pertinax* — Todtenuhr), üks weike mardik, kes oma nime oma suure kangelasusest saanud. Sest kui ta inimese kätte langeb, siis teeb ta, nagu oleks ta surnud ja lasseb ennast ennema kõige hirmsamat wiisi waewata, kui et ta üht liiget liigutaks.

Raudpea;
ülewäl loodud suur-
rus, al suurendud.

Riistakaewaja
ja tema tõul;
loodud suuruses
ja suurendud.

Teine seesugune puusöödik on riistakaewaja (*Anobium striatum* — Wertholz nageläfer), kes tua riistade, nagu laua, tooli, kirwewarre ja hõõmlipuu sees elab. Wana laudade al leiame sagedaste saepriigi maas, ja laua sees weiksed augud, kust priigi wälja jookseb. See tuleb riistakaewaja mardikast. Tema on hele pruun ja peenikese karwadega kaetud. Oma paneb omad munad wäljapoole puu külge. Noored tõugub uuristawad ennast kohe puu sisse ja mida suuremaks naad kaswawad, seda suurem on ka auk, keda naad edasi minnes kaewawad. Wiimaks muudab ennast tõul puu sees tuppeks ja mardik, kes sealt pärast wälja tuleb, sööb puu sees edasi, kunni ta pääwa ette jõuab.

Suurem osa puusöödikuteist elab metsas. Neid on seal mitu kümmend selti. Palkidega ühes tulewad naad aga ka majadesse, kus naad palju kahju teevad. Uste, seinte, akkande ja majariistade sisse uuristavad naad omad augud ja inimene ei võt neid selle ära rikkumise töö juures palju keelata. Siiski ei ole kõik puumardikad ühtekokku arvatud nii kahjulikud kui termiidid sooja maades. Salamahti lähewad naad tuhande kaupa maja peale, tungiwad puu sisse ja sööwad lühikese aea sees palgid, toolid, lauad ja kõik mis puust on oma naha. Seejuures jättawad naad wäljapoole õhukese koore järele, nenda et laud ehk järg pealt terve näikse olevat, seest aga õõnes on ja kõwema külgepuutumisest koost ära laguneb. Termiidid sööwad ja lahutawad terwed majad ja külad ära.

102. R ä h n.

Rähn on lindude puusep. Neid on mitu wenda; kõik pidawad sedasama ametid. Kõige suuremal on must kuub seljas; teda nimetatakse seepärast must-rähnaks. Pea peal kannab ta weripunase mütsi. — Teisel wennal on ka punane müts peas, aga tema kuub on ilus roheline; seepärast on tema nimi roheline-rähn. — Kolmas näeb oma kirju kuuega kui lippitub ja lappitub wälja; temal on walge manest ees ja

punane rät kaelas, kui mõne linna herral; teda nimetatakse kirju-rähnaks. Kirju mehi on kolme selti, üks suur, teine weiksem ja kolmas õige pisutene, just kui oleks ta mõni pätkapikk mees.

Kõik rähnad on kanged töömehed; jo esimese kaidu aéal on naad liikumas. Kõige wanemad puud on neil kõige armsamad, need on nende hõõwlipengid. Oma imelikul jallega wõiwad naad mööda tüwi üles ja alla jooksta. Kaks warwast seisawad ette, kaks taga poole. Rähna saba on lühikene, aga sabaüled on kõwad ja kanged; tööd tehes tarwitab ta neid tooli asemel, kelle peale ta ennast toetab. Tema kõwa nok on

Weikene kirju-rähn.

tema peitel. Sellega raiub ta puu koore sisse augu ja otsib tema alt ussa, kes seal elavad. Neid on wahel sadande kaupa ühe koore al, kus naad puutüvi nenda ärauristawad, et oksad puu ladwas ära kuiwawad ja lehed ära närtšiwad. Kärnärid ja metsawahib ei nää neid ussa ja mardikid enne, kui puu jo ära on kuiwanud; aga siis ei aita enam kellegi rohi. Seal tuleb neile siis rähn api. Oma kange noffaga lõhub ta wasta puu tüwi, et aga killud lendawad. Korraga jookseb ta teisele poole tüwi; siin wahib ta terasest iga üht pragu. Mikspärast? Mõtleb ta ehk jo, et auk läbi puu läinud? Ei, ussid ehmatasid tema lõppimisest ära ja jooksid teisele poole puud; neid tahab ta seal nüüd finni rabada. Tema keel on wäga pik ja teraw kui nõel; selle aeab ta puu koore wahela ja toob sealt kurjategijad wälja. Muhtlusjeks pistab ta naad siis oma kõhtu wangi. Mugud, keda rähn selmüüsil puu sisse teeb, saawad tihastele, kuldnoffatele ja teiste lindudele elukorteriks, kuhu naad omad pesad sisse teewad. Nenda kannab rähn õigusega puuseppa nime. Oma enese pesa tarbes on tal jo suurem auk tarwis; laastud kannab ta aga kõik eemale ära, et kurjad poisid ta pesa üles ei leiaks. Sest üksi kurjad ja raisku läinud lapsed wõiwad selle tulusa linna pesa ära hukkata.

103. Kalewi poead linna aemise peal.

Kalewide noored poead
Läinud metsa luusimaie,
Linna jälgest aema,
Karu jälgi otsimaie,
Põdra jälgi püüdemaie,
Metsähärga waatamaie,
Metsakriimu kiusamaie.

Karu oli kaeras käinud,
Metsipuiel wõõrsis olnud,
Põdra nähtud põllu ääres,
Hunta hulges karjamaale,
Raatmaal rohkest rebasida,
Jäätmaal palju jäneseida.

Oli neil kolm koerukesta:
Üks oli Grmi, teine Armi,
Kolmas murdja Mustufene.

Poead olid metsa passus
Koerte jälgil karu leidnud,
Metsiläppa männikusta.
Kiskus Grmi, kattes Armi,
Murdis maha Mustufene;
Koerad said karu kätte.
Noorem wenda, poisikene,
Kõitis karu üle õla
Jalgupidi rippumaie;
Tahtis kanda koduje,
Liha süögiks, nahka katteks.

Poead läksid põllu peale,
Läksid laanest lagedale;
Seal tuli wasta sarwiline,
Wana põder wennifene.
Koerad põdra kiskumaie,

Sarvilista surmamaie ;
 Ristus Irmil, kattes Armi,
 Murdis maha Mustufene ;
 Koerad said põdra kätte.
 Noorem wenda, poisifene,
 Wislas põdra üle piha
 Karu kõrwa rippumaie ;
 Tahtis lenda koduje,
 Liha söögiks, nahka katteks.

Poead läksid kuusikusse
 Metsähärga püüdemaie ;
 Palus olid metsapulli
 Koerte jälgil mehed leidnud.
 Ristus Irmil, kattes Armi,
 Murdis maha Mustufene ;
 Koerad said härja kätte.
 Noorem wenda, poisifene,
 Sidus härja sarvipidi
 Üle öla rippumaie ;
 Tahtis wiia koduje,
 Liha söögiks, nahka katteks.

Kalewide kanged poead,
 Läksid lustil laane poole,
 Põõsastiku paksuesse ;
 Seal tuli hulka huntisida,
 Kari kõrwe kutsikuida.
 Koerad hunta kiskumaie,
 Metsalisi murdemaie,
 Ristus Irmil, kattes Armi,
 Murdis maha Mustufene ;
 Tapfid tosinate kaupa.
 Noorem wenda, poisifene,
 Hakkas hunta nülgimaie,
 Nülgis tosinada neli,
 Hakkas wiiet nülgimaie :
 Wennad koeu kippumaie.
 Noorem wenda wöttis nahad,
 Wislas kimpus üle küüru,
 Karu selga katteeksa ;
 Tahtis lenda koduje.

Poead käisid metsa teeda,
 Penikoorma palu teeda ;
 Seal tuli wasta seltsifene,
 Kaunis kari rebasida.
 Koerad rebasi kiskuma.
 Ristus Irmil, kattes Armi,
 Murdis maha Mustufene ;
 Tapfid tosinate kaupa,
 Surmasiwad sadandala.
 Noorem wenda, poisifene,
 Rebasida nülgimaie ;
 Nülgis tosinada neli,
 Hakkas wiiet nülgimaie :
 Wennad aga koeu kippuma.
 Noorem wenda wöttis nahad,
 Wislas kimpus üle küüru
 Põdra selga paunaksa.

Kalewide kanged poead
 Rõndisiwad metsa teeda,
 Penikoorma palu teeda ;
 Suhtus kari jänesida
 Neile wasta nurme peale.
 Koerad jänesi kiskuma,
 Murdma haawiku emandaib.
 Ristus Irmil, kattes Armi,
 Murdis maha Mustufene ;
 Tapfid tosinate kaupa,
 Surmasiwad sadandala.
 Noorem wenda, poisifene,
 Jänesida nülgimaie,
 Nülgis tosinada neli,
 Hakkas wiiet nülgimaie :
 Wennad kippusid koduje.
 Noorem wenda wöttis nahad,
 Wislas kimpus üle küüru
 Härja selga sadulaksa.

Siis aga wennad kolmekeste
 Koeu poole kõndimaie.
 (Kalewi poeg, III. 57—166.)

X. Ruda külv, nenda lõikus.

104. Kaks tõnet.

Ühel ilusa kevadisel hommikul seisin ma küla tänavas, kust kitsas jalgteel kolimaja poole wiis. Seal kuulsin ma kaks poisist nenda rääkivat:

„Tere hommikut, Kaarel!”

„Sumalime, Mihkel!”

„Kuhu sa lähed, Kaarel?”

„Õtsekõhe kooli, Mihkel!”

„Nüüd on walge wäljas! Kooli tahad sa minna, seal omale pengi peal küüra selga istuma? Sada kord parem on ommeti nüüd leppikus päikese paistel mängida, mähke kaapida ja mahla laske. Tule minuga metsa, Kaarel!”

„Shtu tulen, Mihkel; nüüd lähen õppima; Sumalaga!”

„Minu pärast õppi siis, kunni sa tarkusest lõhki lähed! Mina lähen mängima.” — — —

Wiisteistkümmend aastat peale seda seisin ma ühe mõisa hoowi peal. Seal tuli üks noor mees wäses riides opmanni juure, ja ma kuulsin neid nenda rääkivat:

„Tere hommikut, aus opman;”

„Sumalime, külamees!”

„Kuulge mo palwet, auustud mõisa opman, ja wõtke mind mõisa sulaseks!”

„Kas sa muud midagi ei mõista?”

„Ei, kulla opman.”

„Mitspärast mitte?”

„Ma ei ole muud midagi õppinud.”

„Mis on so nimi?”

„Mo nimi on Mihkel.

„Mihkel? nüüd tunnen ma sind! Kas sa weel mäletad, mis meie wiieteistkümnenda aasta eest üksteisega külatänavas rääkisime, kui mina kooli tõttasin ja sina leppiku mängima läksid? Õppimine on mind mõisaopmanniks teinud, mängimine sind teiste sulaseks, sest mis meie noores põlvnes külvame, seda lõikame wanaduses!”

105. Sippelgas ja rohusirts.

Moorus on külvi aeg. Kes noores põlves ei külwa, see näab wanaduses nälga. Kui wanaks saad ja sul tagawara ei ole, siis saab sul seesamasugune lugu olema, kui rohusirtsul, kes talwel sippelga juure tuleb ja ütleb: „Anna mulle midagi süia!“ — Sippelgas küsib: „Mis tegid sa siis suwe aeal?“ — „Ma a'asin pilli,“ ütleb rohusirts. Sippelgas aga kostab: „M'asid sa suwel, kus ma kangest tööd tegin, pilli, siis wõid sa nüüd talwel tantstida!“ ja ei anna talle midagi.

X 106. Wale palt.

Mardil oli suur rõõm sest, teisi inimeisi pillkades petta ja naerda. Kord kirjutas ta laua ääres ja laua peal seisid kümme hõbest rublatükki. Tema tahtis neid kirja sisse panna ja ära saata. Seal tuli tema weike õde Tiio tupa, nägi saramad rublatükid laua peal ja küsis: „Wend, ütle ommeti, kus kaswab hõbe?“ — Mart kostis: „Need rublad kaswawad ühe pöösa otsas, keda hõbelälleks nimetatakse. Rublad tippitakse nagu turgi oad mulla sisse, neist kaswawad suured pöösad, kus rublatükid kui pihlaka marjakobarad küles rippuwad.“ — Naerdes kirjutas ta edasi. Ta ei pannud sugugi tähele, et weike Tiio rublatükid kätte wõttis, nendega aida jooksis ja mulla sisse istutas. Selle tööst tupa tagasi tulles ütles ta: „Mart, nüüd saad sa wäga palju raha; ma külwasin jo rublatükid maha!“

Mart kargas järje pealt üles, wõttis Tiio kätpidi finni, ruttas temaga aida ja hüüdis: „Silmapilk ütle, kuhu sa rublatükid panid!“ — Laps otsis kül, aga ei leidnud kohta enam üles; raha jäi kautsi. Kui isa seda lugu kuulis, ütles ta: „Mart, sa oled oma walega rohkem kui kümnerublase trahwi ärateeninud. Tiio oli ta rumalus, et ta raha mulla sisse istutas, sinust on ta aga kurjus, et sa ifka walet püüad rääkida.“

107. Sina ei pea warastama.

Mihkel, ühe waele saunamehe poeg, oli kord isast Mustweekülla kaasa wõetud Mardi laadale. Tema nägi seal kõiksugu kallist kaupa ja nenda palju hobusid, et temal silmad kirjuts läksid. Praegu juhtus ta ühe poe ette, kus mittu wanakriit uske ees seisid ja kelle peremehed poes kaubelsid. Ühes wanakris

nägi ta paar ilusaid saapid heinte seest wälja paistwat. Wanter seisis poe nurga taga, filmapilgul ei waatanud ka keegi sinna poole ja Mihklil tuli himu, neid saapid ära warastada. So oli tema käsi nende küles, seal ütles tema südame teedmine: „Ära wõtta, Sumal näab!“ Mihkel tõmmas ruttu käe tagasi, aga warguse himu tuli temale jälle uuest peale. Seal wõttis ta nõuks, sest kiusatuse kohast ära põgeneda. Tema ruttas usinal sammul sealt ära, küla teise otsa.

Seal kuulis ta korraga hirmsat nuttu ja kisa, mis temal läbi südame lõikas. Tema astus ligemale ja nägi, kuda üht warast hirmsast trahwiti. Tema südame teedmine aga ütles: „Waata, nenda oleks sinuga ka sündinud, kui sa wargust ei oleks tegemata jätnud!“ — Nüüd lõi ta oma wasta rindu ja tänas põlwili Sumalat, et ta teda kiusatusest oli peastnud, ja lubas Teda oma elu aeg südames kanda.

108. Siglane meel.

Üks suurtsugu mees lastis oma tõlba ees sõita ja tallutas ise maantee peal jalgu. Seal tuli weike külapois tema juure ja palus kolm koppikut, et seega haige emale leiba osta.

Reisija wastas, et temal kolme koppikut ei olla.

„Kas teil sugugi raha kaasas ei ole, auus herra?“ küsis pois.

„Mitte vähemad, kui rublatükid,“ ütles herra, „ja rubla on minu kohta palju.“

„Oh, auus herra,“ palus pois, „andke mulle rubla; pool wersta siit metsa tagas on küla kõrtsiga, ma wahetan ja toon teile peenikest raha!“

Herra naeris, andis rubla ja ütles: „Ma astun tasa illusest edasi, tule pea tagasi ja too minu raha!“ Aga iseene se juures mõtles ta: „ei see ennast enam näita, ta saab mõtlema, ega see wõeras mind ei tunne, ta ei wõi mind ka ülesleida, mis mind siis sunnib, temale raha tagasi andma?“

So werst maad oli ta edasi läinud, seal käskis ta tõlla seisma jätta, et sisse istuda ja tuhat nelja edasi sõita, sest ta mõtles: „ei ta enam tule!“

Aga pois tuli jookstes, tõi ümberwahetud raha ja palus kolm koppikut.

Herra küsis: „Ütle ommeti, weike mees, mikspärast sa kõit omale ei pidanud, rubla on jo rohkem, kui kolm koppikut?“

„Ma ei ole waras!“ ütles ruttu pois. „Minu ema ka ei warasta, ta nälgib ennema.“

See wastus rõõmustas herra südant, ja ta kinkis poisile terve rubla. Aga Sumal õnnistas seda poisist, sest temast sai pärast kuulus mees.

109. Suur naaris.

Üks waene weikkemaa talupoeg oli omas aias imesuured naarid kaswatanud. Sgamees pani neid imeks. „Ma wiin ühe mõisa kingituseks,“ ütles ta, „sest herral on hea meel, kui ta näab, et meie oma põldu hoolega harime.“ Ta otsis kõige suurema wälja, kes peaaegu pange suurune oli, ja wiis ta mõisa. Herra kiitis wäga mehe usindust ja hoolt, ja kinkis temale — kümme rubla.

Üks wäga rikkas ja ahne kuuepäawamees külas kuulis sest asjast ja mõtles: „Dot, dot, mina kingin oma suure nuum-wasika herrale. Kui tema jo näru naari eest kümme rubla andis, siis saan mina oma priske wasika eest tõeste kümme kord kümme rubla!“

Tema wiis wasika kõie otsas mõisa ja palus auliku her-rat, seda kingituseks wasta wõtta. Herra aga tundis mehe mõtted ära ja ei tahtnud wõtta. Siiski palus mees, tema kingitust mitte põlgada, kunni herra wiimati ütles: „Noh, sina sunnid mind ja ma wõttan sinu kingituse wasta. Aga ma ei soowiks sinust järgi jääda. Ma tahan sulle ühe kingituse wasta anda, mis mul kolm kord nii palju maksab, kui sinu wasikas!“ Nende sõnadega andis ta ehmatand mehele waese talupoea — suure naari. —

Hea tegu on aga siis midagi wäärt, kui ta puhtast süda-mest tuleb.

110. Lume mem.

(Ennemuistene jut.)

1. Ühel Iesl oli kaks tüttart, neist oli teine inetu ja laiisk, teine ilus ja wirt. Inetu ja laiisk tüttar oli aga ema meelest armsam, sest et ta tema päris tüttar oli; teine pidi üksi kõit

maja tallitused tallitama, ennaft igale poole lükkata ja iga-
ühelt tõugata lastma, ja kui ta kõik pääw otfa oli raskestes tööd
teinud, weel õhtu suure pangea kaugelt kaewust wet kodu
tooma. Seal sündis siis, et ta ühel õhtul liig wäsinud oli ja
pange wälja tömmades kaewu kuckus. Kui ta jälle üles ärkas
ja tema meeled tagasi tulid, oli ta ühe ilusa heinamaa peal,
kus päike paistis ja mittu tuhat lilli õilitsesid.

Tema astus edasi ja jõudis ühe leiwaahju juure, see oli
täis leinu; leiwad aga huiüdisid:

„Me' juure tõtta, me' juure tõtta,
Meid ahjust ruttu wälja wõtta!“

Seal astus ta karmest ligi ja tõmmas naad kõik wälja.
— Jälle edasi astudes tuli ta puu juure, see rippus täis õunu
ja huiüdis:

„Mind rapputa, mind rapputa,
Mind õuntest ruttu puhasta!“

Wirk tüttar rapputas, et õunu sadas kui wihma, kunni
mitte üht ainust enam puu otfas ei olnud. Siis astus ta
uuest teele. Lõppeks jõudis ta ühe weikse maja juure, sealt
wahtis wana naene wälja; et jessel aga wäga pikfad hambad
olid, kartis ta teda ja tahtis ära põgeneda. Aga wanakene
huiüdis: „Ära kardä, armas laps, jää minu juure! Tahad sa
kõik tööd majas hoolega ärateha, siis peab sinu käsi hästi käi-
ma; selle peale pead sina aga kõige rohkem waatama, et sa minu
sängi hästi ülesteed ja patju senni kohendad, kunni süled len-
dawad! sest siis sadab lund maa peal. Ma olen lume mem!“

— Et wanamoor nii lahkestes rääkis, tegi tüdruk kaupa ja hak-
kas teenistust peale. Tema tallitas ta kõik wanakese meele-
pärast ära ja kohendas tema sängi, kunni süled lendasid. See
eest oli ta tüdrukul hea elu, ei ühte halwa sõna, ja iga pääw
praaditud lihäd ja küpsatud saiad ees.

Nenda elas ta tüf aega lume memme juures; seal sai ta
korräga wäga kurwaks, ja ehk siin küll tuhatford parem elu oli,
kui ema juures, siiski igatses ta kodu. Wiimaks ütles ta:
„Ma soowin kodu minna, sest kui mul siin ka käsi hästi käib,
siiski ei wõi ma kauem jääda.“ — Lume mem kostis: „Sul
on õigus, armas laps, ja et sa mind nii truuste teenisid, see
eest tahan sind ise maa peale tagasi wiia.“ — Ta wõttis teda
kätipidi ja wiis ta ühe suure wärawa alla. See tehti lahti,
ja kui tüdruk parajast al seisis, sadas korräga kange kulla wihm

tema peale ja kõik kuld jäi tema külge rippuma, nenda et ta kullaga üleühtse kaetud oli. „See on sinu palk, et sa nii karme olid!“ ütles lume mem. — Wärawa luffus finni ja tüdruk oli jälle maa peal. Nüüd läks ta ruttu ema juure, ja et ta kullaga üleühtse kaetud oli, võeti teda lahkestest wasta.

2. Kui ema kuulis, mil wiisil ta rikkaks saanud, soovis tema oma inetu ja laisa tütrele niisamasugust õnne, ning see pidi ennast ka kaewu luffutama. Tema ärkas, kui teine, ilusa heinamaa peal üles ja kõndis ka sebasama teed edasi. Kui ta leiwaahju ette jõudis, hüüdis jälle leib:

„Me' juure tõtta, me' juure tõtta,
Meid ahjust ruttu wälja wõtta!“

Laiß aga wastas: „See oleks mul asi, kellepärast ennast määsaks mustaks teha!“ ja astus edasi. Pea tuli ta ka õuna-puu juure, see hüüdis:

„Mind rapputa, mind rapputa,
Mind õuntest ruttu puhasta!“

Laiß aga wastas jälle: „Sina oled mul see õige asjamees, et sinu pärast mõne õuna omale pähä laheks luffuda!“ ja läks oma teed. Kui ta lume memme maja ette jõudis, ei kartnud ta teda mitte, sest et ta tema pikka hammastest jo teadis, ja palkas ennast selfamal filmapilgul sinna ümmardajaks.

Õfimesel pääwal püüdis ta, kui ka wasta meelt, kõik hoolega teha, mis lume mem kästis, sest ta mõtles see suure hulga kulla peale, mis temale wanamoor palgaks saaks kinkima. Teisel pääwal hakkas ta jo laißlema; kolmandamal weel rohkem, sest seal ei tahtnud ta hommiiku sugugi ülestõusta. Tema tegi ka lume memme sāngi wāga halvast üles ja ei kohenanud teda, kunni süled lendasid. See tegi lume memme meele pahaseks, et tema teda teenistusest lahti lastis. Laiß oli sellega wāga rahul ja mõtles, et nüüd kulla wiim saaks tulema. Wanamoor wiis ta kōil ka wārawa alla, aga kui ta seal seisma jäi, kulla wiima ootama, sai temale kulla asemel suur kattal pigi kaela kalatud. „See on sinu töö palk!“ ütles lume mem ja pani wārawa luffu. Seal tuli laiß tüttar kodu, üleühtse pigiga kaetud, kes temast ta elu otjani āra ei lahkunud.

XI. Rikka sügise aal.

111. Sumal olgu tänatud!

Rõõmulaulud, tõuske üles,
 Meie töö on õnnistand!
 Pidagem nüüd Teda meeles,
 Kes meid rohkest rõõmustand,
 Leiba on ta meile annud,
 Meie põld on kaswanud,
 Kurja eest ta seda hoidnud,
 Meie kasuks walwanud:
 Sumal olgu tänatud!

Rõõmulaulud, tõuske üles,
 Mis ma lootfin, on mo kää!
 Rohke saak on minu süles,
 Korda läinud minu töö.
 Lapsed, pere leiba saavad,
 Nälja hirm jääb kaugele,
 Waesed sandid troosti leidwad
 Meilt, kui puudus nendele:
 Sumal olgu tänatud!

Rõõmulaulud, tõuske üles,

Tõusmist kunni loodeni!

Riitke Loojat igas keeles,

Ühest mereft teiseni!

Ta on armu üles näitnud,

Tööd ja waewa õnnistand;

Õnnetust meist kangel hoidnud

Ja kõik terwelt kätte ann'd:

Sumal olgu tänatud!

(J. W. Jannsen.)

112. K a r t o h w l i d.

Holme ja'a aasta eest elas Inglismaal kuulus sõamees Traake. Tema käis oma laewadega kõige kaugemate maades, ja kus ta waenlasti ehk nende wara leidis, seal oli ta kohe kallas. Inglased auustasid teda igapidi; ta kandis Admirali nime ja oli auu tähtedega ehitud. Ta muud teid on rahwast jo kaua unustud, aga et ta kartohwliid Eüroopa maale tõi, teab weel iga laps. Sest Traake on see mees, kes ühe pitka reisirist tagasi tulles, Ameerika maalt kartohwliid Eüroopa maale kaasa tõi, kus neid senna maani weel sugugi ei tuntud. Mitmed würistid ja ülemad herrad tundsid pea ära, kui tulus see wili põllumehele edespidi saaks olemas ja käsksid oma talupoegi teise wilja kõrwas nüüid ka kartohwliid istutada. Aga nii kui igaüks uus asi, nenda leidis ka kartohwel esiotsa palju waenlasti. Põllumehed pandsiwad kangeste wasta, ehk lasksid ükski wasta meelt seda käske täitma. Ühed kaebasid, et neid wana wiisi edasi elada ei lasta; teised ütlesid, see ei olla muud kui üks uus wigur, kellega ülemad talupoegi tahata oma sõrme ümber mäsida. Lugu oli sel aeal kartohwliidega peaaegu niisama, kui meie aeal rististheina kaswatamise, uut moodu põlluristade pruukimise ja mõne muu asjaga. Siiski sai hea asi pärast ommeti wõimust, ja meie pääwil ei ole küll ühtegi talupoega enam, kes kartohwli kaswatamise wasta oleks.

113. M a r d i p ä ä w.

Mardi pääwal (10^{mal} Novembril) aastal 1483 sündis meie usuija Martin Luther Eislebeni linnas ja sai pääw peale seda ristitud. Tema isa oli waene talupoeg; pärast sai temast mäemees Mansweldi linnas. Siin pidi ta oma leiba raste tööga teenima. Tema naene aitas teda tubliste; sagedaste kandis ta seljaga metsast puid kodu. Sumal õnnistas aga nende tööd nenda rohkesti, et neil pärast kaks sulatamise abju oma pärast oli. Ka sai wana auus Hans Luther nüüid Mansweldi linna kohtuherraks walitsetud. Weikest Martinust kaswatadi suure hoolega; jo wara saatsid teda tema wanemad kooli, mõnikord kandis teda isa oma hõlmas senna. Ja et ta usin oli õppima, pidi taft ükskord üks õppetud mees saama.

Mõnikord käis ka Martin teiste koolilastega ühes mööda uulitsat ja laulis rikka rahwa uste ees waimuliku salmikeisi, sest

et see sel aeal seal nenda pruut oli. See eest saidvad naad siis pealtkuulja rahwa käest weikefi kingituifi. Kord nägi üks Sumala kartlik lest proua, kui wäga ilusa heale ja tõsise meelega Martin omad palwe salmid laulis, seal läks tal weike pois nii armsaks, et ta teda iga pääw oma lauda sööma wõttis, ja nenda tema kooliskäimist kergitas.

Martin Luther õppis nüüd hooljaste edasi, kunni ta Erwurti suure-kooli peale sai. Seal leidis ta kord suure-kooli raamatu kogus terve piibli üles. Seiemaani olid tal aga ükshulud tülkid püha kirjast tutwad olnud. See oli suur rõõm! Hoollega luges ta nüüd oma armsas piibi raamatus. Kõige esite wõttis ta Hanna ja Saamueli luo üles, keda ta seiemaani weel ei tunnud. Waga Saamuel wõttis ta südame ära. Tema tahtis ka üheks Saamueliks saada ja kui Saamuel ütelda: „Issand, räägi, so sulane kuuleb!“ — Temast on ka Issanda truu sulane saanud ja on kuulutanud ristirahwale, mis Issand omas pühas sõnas tema wasta rääkis.

114. Luther elus ja surmas.

Meie isa Luther pidi oma usu puhastamise pärast palju häda ja tagakiusamist kannatama. Paapst Rooma linnas, kes sel aeal kõige risti rahwa üle walitses nagu ta tahtis, pani teda ära kautamise wande alla, see on, ta lükkas teda ristikogudusest wälja. Ükski ristiinimene ei pidanud temaga ümber käima, kõik pidid ta eest põgenema, kui oleks ta üks pidali tõbine olnud. Ei ühegi Sumala koea sisse ei tohtinud ta astuda, ega sakramentide õnnistusest osa saada. Aga Sumal ei jätnud teda maha; ka hoidsid palju ristirahwast tema poole, nende seas Sakseni maawalitseja kuurwürl Friedrich (üttele: Briidrik).

Wägewa Saksamaa keisri Karl V. käsu peale pidi Luther Wormsi linna minema, oma õppetuse pärast aru andma. Tema sõbrad keelsid teda, aga Luther wastas: „Kui seal nii palju kuradid oleks, kui kiwa Wormsi linna kattuste peal, siiski tahaksin ma minna!“ — Wormsis olid koos: Keiser Karl ise, 6 kuurwürlsti, 29 hertsogi, 8 markgrahwi, 30 piiskopi ja palju grahwisi ja teisi rüütlid. Naad käskisid Lutherust, oma õppetust tagasi wõtta. Luther aga rääkis suure julgusega pikka waidlemise kõne ja lõppetas nende sõnadega: „Siin seisab ma, teistiti ma ei wõi, Sumal aitagu mind! Amen.“ — Seal sai ta keisrist riigi wande alla heidetud, see on, igauks tohtis teda ilma

feelmata äratappa, ja keegi ei tohtinud talle sööki, jooki eht forterit anda. Aga Sumal kaitfes teda Sakseni kuurwürosti läbi, ja õige usu üleswõtmine läks oma puhku edasi.

Aastal 1546, kui jo Lutheruse õppetud igal pool kindlat juurt oli wõtnud, kutsus Issand oma truui wõitleja enese juure. Ta oli just Gisleebeniz, oma sünnimise kohas, kui ta haigeks sai. Ta andis oma hinge Sumala hooleks ja suri waitfeli ja rahuliste uskus oma Issanda peale ära. Kuis wõis see ka teist olla? oli ta ommeti elu aeal mittu kord ilma kartuseta surma hädast läbi käinud, kuidas pidi ta ennast siis nüüd surma eest kartma! —

115. Lutheruse kindluse laul.

(Saksakeelest ümbertõlgitud.)

Meil kindlaks linnaks Sumal
teal,

Ka kantsiks, mõõgaks ise.
Ta peastab ifka hädast weel,
Kus meie wajund sisse.
Kül päris waenlane
Nüüd kiusab waljuste,
Ta pühib wäega
Ning kawalusega.
Ei tema sarnast pole!

Ei mõi meie wõimus teal,
Ei aita meie mõtte,
Waat, teine meie asemel
Nüüd wõttab mõõga kätte.
Kes see on? küsid sa,
Suur Sumal koston ma,
Suur Issand Seebaot.
Teist pole Sumalat,
Kui wõimus on ta päralt!

Eht oleks ilm täis kuradid,
Kes tahaksid meid neelda;
Ei karda meie ühtegid,
Kül Sumal neid wõib keelma.
Eht kurat mässab teal,
Kül hirmsast ilma peal,
Meid siiski ta ei saa,
Et hukka pandud ta,
Üks sõna lööb taad maha.

Et jätta nemad sõna teal,
Sa jäägu ilma tänust,
Et meie juures ilma peal
Kristi Jeesus suurest armust.
Eht wõtwad nemad nüüd
Raest, last, au, ihu, hüüd,
Et mingu ära käest,
Ei saa neil kasu sest,
Kül siiski meil' jääb taewas!

(R. A. Rubinstein.)

116. Jehoowa nimel.

Üks suur mees oli ennemuist,
Pitt Koljat nimega;
Ta habe oli süsimust,
Ta juuksed mustad ka;
Ta tema silmad kiirgasid,
Et hundid'gi jo hirmusid.

Ta kondi poolest oli ta
Juust nagu hobune;
Sest oli tema kartmata
Ja ülbe kogune.
Ta suu ka oli hirmus lai,
Ja igameest ta kohe lbi.

Wast kübar peas pealegi,
Raud riie seljas ka;
Ta näitas kurat isegi,
Ehk pörgust olewa.
Ta piigi wars, see oli wist
Kui lõngo-poom, üks pörgu riist.

Nii tuli tema alati
Izralit laimama:
„Kas on teil meest, kes julgeksgi
Mo wasta tappelda?
Kes on nii julge, tulgu see,
Et lõõn ta kondid puruksge!“

Siis tuli sealt üks lambrine,
Üks noor ja weike mees,
Sel polnud muud kui keppike
Ja kiwi pauna sees.
See hüüdis: „Mine, poe ja!
Jehoowa nimel tulen ma.“

Ta wiskas kohe linguga
Ta pähä, waata nii,
Et maha langes waluga
Pitt Koljat silmili.
Siis wöttis Taawet rahuga
Ta peat maha raiuda. —

(R. S. Winkler.)

117. Paranda, kui õige aeg on.

„Kuule,“ ütles sulane Kristjaan ühel sügisel oma pere-
mehe wasta, „lattuſe pealt on tuul kubu õlgi ära wiinud;
õlgi meil nüüd on, lase ma panen ta asemele!“ — Aga hooletu
peremees wastas: „Laf' mädaneſ; üks kubu rohkem ehk wähem,
mis ſee wälja teeb!“ —

Seal tuli aga tuul, puges lattuſe auguſt lakka ja kan-
gutas ka weel teiſed kubud lahti. Siis tulid wihm ja lumi, ja
heitſid pööningu pörmanda peale, et pea kõik lagi ära mädaneſ.
Ja lõppeks pidi ka puuſep tulema, ſest maja oli lagunemas.

„Ma ei wõi ſenna parata,“ ütles puuſep, „aga alamat
wiitſümmend rubla ei ole ſee töö ette wötta. Paari aasta eest,
kuſ weel üks ainus kubu puundus, ſeal ei oleks küll wiitſüm-
mend koppifut tarwis olnud. Aga miſſpärast ei laſknud ſa
ſiis parandada, kui õige aeg oli? Wana ſõna ütleb: „Kes ei
taha ſõna kuulda, ſee peab walu tundma!“ —

118. Võituse laul.

Sirbi ees on kõrrekest,
 Salwe saame wiljufest.
 Wälgu! wälgu! sirbikene,
 Enne kui saab wihmufene
 Kodumaile sundima,
 Võitust poolel' jättama.

Põllutööd teeb igamees
 Oma pale higi jees.
 Mitsu Sumal wihud hakki,
 Tehku ikka palaw pakki!
 Laiskus pole õnne toon'd,
 Menda Sumal seda loon'd.

(D. W. Masing.)

119. Sügise mõtted.

Juba kase ladwalt lehed lang'wad,
 Kõle tuul käib üle kesamaa —
 Aasta kellal rõõmuheal on lõppend:
 Wiimsed tunnid hakkab lõõma ta.

Kena päike, kas ja wäsinud oled?
 Pikkamiste peat tõstad sa;
 Kurwalt oma laste peale waatad —
 Sügise neid riisub armuta.

Kõrged pilved, nagu hirmust aetud,
 Üle maa ja mere lendawad;
 Kure healed haledaste hüüdwad,
 Koeu poole nemad tõttawad.

Koeu poole! Kodu — magus sõna!
 Süda, kannata! Ei sinagi
 Kaura enam oota! Koeu poole
 Kutsus Isa sind ka wiimati!

(L. Koidula.)

XII. Vigimeste armastus.

120. Mis on süda armuta?

Mis on süda armuta?

Nagu riik, mis Keisrita,
Nagu õõ on täheta,
Nagu karik' wiinata,
Nagu aid, mis lillita,
Nagu pale filmata,
Ehk kui laul on riimita: —

Nii on süda armuta.

(S. Weizenberg.)

121. Peastetud hantwärgisel.

Üks hantwärgisel reisis talwel kange külмага ühest lin-
nast teist. Tema riided olid õhukesed; tema sukkad katki. Ta
waene külmetas väga, ja silma=piisarad jooksid temal mööda
palgid maha. „Sumal halasta!“ hüüdis ta; „ei kuskilgi
kõrtsi ega küla näha! Ma lõppen ära seie külma kätte! Mis saab
siis minu waese emast! Minu isa on jo surnud, ja tal ei ole
siis kedagi, kes tema eest hoolt kannaks!“ — Ta püüdis ennast
jookstes soendada, aga tema liikmed olid liig kohmetand. Ta
sai uniseks, heitis lume peale maha ja uinus magama. — Seal
sõitis postitõld mööda, ja et teda postipois kui surnud maas
nägi, sõitis ta ruttemine, ning andis seft rahwale esimese kõrtsi
ees teadust. „Mis see kõik aitaks,“ ütlesid mõned tuimad,
„fenni kui meie sinna saame, on ta jo ammu surnud!“

Üks waene pobul, kes ennast parajalt ahju ees soendas,
kuulis ka seft asjast. Silma sõna lausumata ruttas ta sinna
paika, kus hantwärgisel oli, kandis ära kangenud mehe oma õl-
gade peal külga, õerus teda lumega, wiis ta aega mööda ikka
rohkem ja rohkem sooja kätte ja äratas ta wiimati jälle üles. Siis
wõttis ta teda oma majasse, jagas temaga oma toitu, ehk temal
kül enesel palju ei olnud, ning harris teda fenni, kunni ta jälle
edasi wõis reisida. —

122. Waene Laatsjarus.

Ühel pääwal, kus waene Laatsjarus rikka mehe uſſe ees istus ja koerad tema paisid laffusid, tuli sedasama teed teine waene töömees, nimega Saadof, ja nägi Laatsjarust oma wiletſuſes. Seal läks tema ſüda haledaks; tema astus ligemale ja ütles: „Anda ei wõi ma ſulle midagi, ſeſt ma olen niisama waene kui ſina ja pean hult lapſi toitma. Aga ma olen lahti paisedest. Seepärast laſe mind, et ma elajatele api tulen, kes üſſi ſinu peale halastanud, ja ſinu eest kaitstes muret pean.“ Nenda rääkis ta ja filmawesi läikis tema ſilmas. Siis pakkus ta waese Laatsjaruſele kät ja ütles: „Tule minuga; ſeſt waata, mul on üks weike urſik. Seal tahame ſinu eest muret pidada, nenda palju kui meil võimalik; ja lõppeb minu oma leiwapaluke otſa, ſiis tahan ma minna ja need raasufelſed korjata, mis rikaste laua peal järel jäänud.“

Kui ta need sõnad ſai rääkinud, andis Laatsjarus temale kät ja ütles: „Mina lähen hea meelega ſinuga, ſeſt ſinu waga ſüda on ſeks ärawalitſetud, et ta minu wiimased elutunnid kergitab ja minule taewa uſt lahti teeb. Mul on wähe tarwis, aga kuda wõikſin ma ſeda õnnistust ſinuſt riisuda?“

Nemad läksid ja jõudsid ühe weikeſe majakeſe juure. Saadof wiis Laatsjaruſe tuppa, kus teda Saadofi naene lahkeſte tereſtas ja rõõmuga waſta wõttis. Siis tegid nemad õlgedest põranda peale ajeme ja panid Laatsjaruſe ſinna peale. Ja Anna, Saadofi naene, tõi kauſiga piima ja pakkus Laatsjaruſele juua.

Aga Laatsjarus ütles: „Andke mulle ſuu täis wet, ſeſt mul on janu ja minu ſiſekonnas põleb kui tuli.“

Seal ruttas Anna, tõi wärsket wet kaewuſt ja koſutas ſeega haiget.

Laatsjarus aga uinus magama, ſeſt päike oli lõunas ja ilm palaw; ja Saadof ja Anna istuſid tema ajeme kõrwa maha, ning waataſid, et kähſed tema und ei ſegaks. Laatsjarus aga naeratas õnnelikult oma unes. Seal waataſid Saadof ja Anna teine teise otſa ja ütlesid taſaſe healega: „Peaks ta meie juures terweks ſaama!“

Nenda puhkas Laatsjarus mõne tunni. Kui päike jo looja hakkas minema, ärkas ta omaſt unest üles, tegi omad ſilmad lahti ja ütles: „Teie armsad inimeſed, kuda kannate teie minu eest hoolega muret! Willasgi ei ole ma weel nii maguſaſt puhkanud kui ſiin teie juures. Ma nägin unes, et mind ing-

lid süles kanniwad. Ja kas ei ole nenda? Üks hea inimene, kes täis armu ja armastust on, kas ta ei ole üks Jumala ingel siin maa peal? Teie olete mulle kõige magusamad tunnid mo elus walmistanud; minu süda on täis rahu ja õnnistust. Seepärast tunnen ma ka ära, et minu wiimane tund on tulnud. Sest waeße wiimane elutunnike on taewaliku elu ja õnne hakkatus."

Seepeale andis Raatsarus Saadoki ja Annale kät ja lahus rõõmsa palgega siit ilmast ära; inglid aga wiisid tema hinge igawese majadesse.

123. S i g e t e g u.

Selweetsiamaal tuli ühel suwisel õhtul taluperemees oma naabri juure ja ütles: „Naaber, heinaaeg on käes ja sina tead, et meil ühe heinamaa pärast tüli on. Kohus on hommen koos, ja et meie ise nii õppetud ei ole, seda asja oma wahel seadust mööda äradiendada, siis tule minuga kohtu ette."

„Sa nääd," kostis naaber, „et mul hommen suur loog üles wõtta; seepärast ei wõi ma sinuga mitte minna."

„Ja mina," ütles esimene, „ei tohi kohtu nenda koost ära minna laske, muidu läheb heinaaeg mööda ja meie ei tea, kelle pärast ta maha niita."

Järel mõtteldes kostis teine: „Kas tead, mis meie teeme! Mine sina hommen üksi kohtu ette ja räägi minu ja oma asjad mõlemad korda mööda ära, nenda kuidas naad on, küll siis kohus mõistab, kellel õigus."

„Kui sul nenda palju usku minu peale on," ütles esimene, „siis tahan ma sinu eest niisama seista, kui enese eest."

Teisel pääwal läks ta kohtu ette ja seletas järgimööda omad ja teise asjad mõlemad ära, nenda kuda naad olid. Õhtu tuli ta naabri juure ja ütles: „Heinamaa on sinu, kohus on nenda mõistnud; mina soowin sulle õnne ja olen rõõmus, et asi meie wahel ükskord selge on." —

124. P ä h k l e p r o t s e s.

Suure pähkle puu alt maast leidsid kaks külapoissi pähkle. „See pähkel on minu," ütles Madis, „mina nägin teda enne." — „Ei," wastas Peeter, „ta on minu, sest mina wõtsin ta essite maast üles!" Mõlemad läksid karwupidi kokku. — „Mina tahan teie tüli seletada!" ütles kol-

mas suurem pois, kes praegu juure tuli. Tema seadis en-
nast kesk taplejate wahela, tegi pähkke lahti ja ütles: „Üks
pool koort on selle, kes pähkke enne nägi, teine pool selle,
kes ta esite üles tõstis; tuum aga on minu — kohtumõist-
mise eest! See,“ lisas ta naerdes juure, „on enamast iga
protsessimise wiimne ots!“

125. Oma põllu peal.

Sõa ael kopputas wäe pealik waese mehe akna taga
ja kutsus teda õue. Wana mees halli peaga tuli wälja.
Pealik andis temale käsku, teda kõige oma soldatidega ühe
wilja põllu peale wiia, kust nemad oma hobustele toidust
wõiksid leida. Wana mees kuulas sõna ja wiis mehed metsa.
Oli jo tük maad ärakäidud, seal tuli ilus odrapõld wasta.
„Siin on, mis meie otsime,“ ütles pealik. — „Kannatage
weel nattukene!“ wastas wanamees. Wiimaks näitas ta
neile üht põldu. Soldatid niitsid, toppisid märsid täis, ja
hakkasid jälle koeu poole tõttama. Nüüd ütles pealik:
„Wanaisa, teie olete meid ilmaaegu nii kaugele toonud;
esimene põld oli palju parem, kui see!“ — „Wõib kül
olla,“ kostis wanamees, „aga ta ei olnud minu oma!“

See mees tegi, mis kümnes käsk käsib: oma ligimese
wara kaitsta ja hoida.

126. Kannatus kõige parem.

1. On sul keegi teinud liiga,
Katsu rahul kannata;
Wõtta kõigil' andeks anda
Kes sind wõtnud waewata.

2. Ära wihka neid, kes walet
Sinu peale kaebanud;
Issand pöörab nendest palet,
Kes sull' auku kaewanud.

3. Seda sa jo ise näinud
Oma elu päiwe sees,
Kuidas nende käsi käinud,
Kes on eland kurja wäes.

4. Sellepärast wõtta kuulda
Mis so sõber ütleb sull':
Armastust ja rahu nõuda
Olgu kallim sul kui kuld.

5. Wõtta kõiki armastada,
Olgu wend ehk wiamees,
Issand wõttis kannatada
Kõige kurja ilma eest.

(Fr. Brandt.)

127. Armasta ja kannata.

1. Süda, ei sa kangelst pea
Tõsist õnne otsima;
Wagusi kuid looda, usu,
Armasta ja kannata!

2. Võiksid sa maailma otša
Tuule tiivul lennata —
Süda, sinu soovimised
Itka tuleks ühes ka.

3. Ei maailmal rahu anda,
Pettelik on tema õn:
Mis ta eile õnneks kiitis,
Tuulemäng see homme on!

4. Sest, mo süda, ära kangelst
Tõsist õnne otši sa:
Wagusi kuid looda, usu,
Armasta ja kannata!

(L. Koidula.)

128. Vigimeist aidata ei ole rikkust tarwis.

Üks waene sant pois, kes ennast kerjades toitis, astus möödaminnes ka üksiku sauna-uksest sisse. Kui ta aga nägi, et seal waene ja haige lehk elas, kelles enesel midagi süia ei olnud, läks ta pea jälle ära. — Aga neli ehk viis tundi hiljem tuli ta uuest tagasi. Müüid hüüdis naene: „Tule Jumal api, mina ei wõi jo sulle midagi anda! Ma ise elan teiste inimeste armust ja olen nüüd haige.“ — Pois aga astus laua ette, pani oma kaeltottist suur hulk leiba, keda tema praegu külas oli korjanud, laua peale, ja sinna kõrwa ka veel mõne koppika raha. „See on teile, waene haige emakene,“ ütles ta lahke kõnega ja läks ruttu uksest wälja.

Selle poisi nimi ei seisja küll mitte meie kirjas, aga inglid taewas on teda tõeste suureks pääwaks Jumala raamatusse üles pannud.

129. Weike heategija.

Ühel väga külmal talisel pääwal läks üks wana emafene keppi najal mööda linna uulitsat edasi. Tema riided olid õhukesed, tema termis waewane ja kõik tema ihu wärises külmeta-des. Seal astus temast rikkaste ehitud naesterahwas mööda. Waene waatas haledaste ta peale, aga rikka süda ei saanud sest liigutud, ja ruttu tõttas ta edasi. Seda pani üks weike koolipois tähele, kellel halwad riided seljas olid; tema rääkis tase-illusest oma sõjaraga, kes tema kõrwas kõndis, wõttis paberi taskust, mähkis ta lahti, jooksis siis ruttu waeke emafese juure ja pistis temale tükki raha pihku, keda ta paberi seest oli wõtnud. — Parajast juhtus kirikõppetaja peale; see rõõmustas ennast poisil üle ja kutsus ta enese juure. Pois tuli ja õppetaja küsis: „Mis andsid sa see waeke naesele?“ — „Ühe kolmekoppiku tükki, sest mul ei olnud rohkem!“ kostis pois. — Nüüd ütles õppetaja: „See oli auuväärt tegu, armas laps; ja et sa nääd, et see tegu Jumala ja inimeste meelepärast on, siis tahan ma teda sulle mitmetöörra kätte tasuda!“ — Nende sõnadega andis ta poisile ühe kümnekoppiku tükki. Pois pani esite wasta, sest et ta jõleduseks arwas, oma heateu eest maksu wõtta; korraga wõttis ta ommeti raha wasta ja läks siis ruttu minema. Täis rõõmu waatas temale õppetaja järgi ja soowis, et Jumal teda wõttaks õnnistada. Aga mis nägi ta! Pois astus jälle waeke emafese juure, pistis temale ruttu ka see kingitud raha pihku, ning et teda õppetaja teist korda tagasi ei kutsuks, jooksis ta ruttu ära.

130. Eruiid sõbrad.

1. Üks Kreeka mees, Mööros, oli oma kuninga wasta eksinud ja tema peale sai surma nuhtlus mõistetud. Kui ta ühel õhtul omas tuas istus, kuulis ta mehed treppist üles tulewat; warsti tehti ka üks lahti, ning sõariistadega ehitud tige kuningas Dionis astus oma sõameeste saadetusel sisse ja káratas: „Sina ülekohune! Walmista ennast! Weel täna, enne kui

päike looja lähed, rippud ja wälja sirutud kättega maa ja tae-
wa wahel!" — „Ma olen süüdlane," wastas Mööros, „ja
suren hea meelega, aga ma palun ommeti veel üht armu;
homme saab mo tüttar oma mehega laulatud ja seal tahaks ma
ta juures olla, aga ülehommel selle ael annan ma ennast jälle
sinu kätte. Et ma kuningat mitte ei petta, waid wissist sõna
pean, jätan ma oma sõbra sulle pandiks. Ei tule ma mitte
tagasi, siis wastagu minu sõber minu eest." — Wihane kunnin-
gas naeratas pilkades ja ütles, kui ta nattuke oli mõelnud:
„Sinu palwet tahan ma kuulda, aga kui sa kolmandamal pää-
wal mitte tagasi ei ole, siis jookseb sinu sõbra weri mööda risti-
palki maha." —

Mööros ruttas nüüd oma sõbra juure ja ütles: „Sõber,
täna päikese loojaminemist ei pidand ma enam nägema, aga
minu palwe peale anti mulle veel ülehommel õhtuni aega, et
ma wõin oma tüttart tema peigmehega laulatada; aga sind
olen ma kuningale enese asemel pandiks lubanud. Mine ja
anna ennast jenniks wangi, kunni ma tulen ja sind peastan!"
— Palawad wee ojad jooksid üle sõbra põskede. Naad ha-
kasid üksteise kaela ümber ja lahkusid selle lubamisega, et naad
ausaste sõna tahaks pidada. Seltsama korraga läks sõber sõa-
meeste wahel wangi ja Mööros ruttas teise linna, kus ta tüt-
tar elas.

2. Kui tüttar laulatud oli, läks ta ufinaste jälle teele.
Aga nii kerge ei olnud tema tagasimineki mitte enam. Alkistelt
hakkas hirmsal wiisil wihma sadama. Risti ja pitkuti woolasid
wee jõed mööda maad, aga Mööros ruttas kui tuul edasi,
nagu ootaks tütre pulma pääw tede ees. Ühekorraga jäi ta
ehmatades seisma, suur ja hirmus wahutaw jõgi seisis tema
ees — ilma sillata, sest suur wesi oli teda ärawiinud. Kui
meeletu jooksis ta jõe äärt mööda edasi ja otsis ehk mõnda
õhemat kohta, ehk mõnda paati, aga ei leidnud midagi. Ta
kifendas, ta hüüdis api, aga wihane jõgi näitis selle üle naer-
wat ja läks veel suuremaks. „Oh mo truu sõber!" kifendas
ta ja hüppas jõe, „kui sina sured, siis suren mina ühes sinuga
ja Sumalad näawad (sest ta oli üks pagan), et mul see hea
tahtmine on, sind peasta ja sõna pidada." — Rangesse wõit-
les ta nüüd wahutawa laenetega ja hulga aea pärast jõudis
ta, kui ime asja läbi, teisele poole äärde, ning jooksis nüüd
kui meeletu oma teed edasi.

Metšast läbi minnes nägi ta korraka kolm mõrtsukat suure kirwega risti tee peal ees seiswat. „Mis teie tahate?“ karjus ta ehmatusest kahwatand, „mul ei ole muud ühtegi, kui minu elu ja sedagi ruttan ma praegu kuningale wiima. Salastage mo waele sõbra pärast mo peale ja ärge hoidke mind finni, sest igatiis filmapill on kallis!“ — Nende sõnadega kiskus ta ühel kirwe käest ja lõi kaks mõrtsukat kahe tugewa hoobiga maha, kolmas põgenes metsa.

3. Suba hakkas päike madalale minema ja aeg kätte jõudma, millas sõber pidi surema, aga weel oli temal hea tüd maad kääa. „Oh teie Jumalad!“ hüüdis ta, „olete teie mind jõe sügawusest ja mõrtsuka kirwe eest hoidnud, siis andke mulle ka jõudu, et ma ära ei nõrke ja minu sõber, kes mind armastab, ei sure!“ — Nenda paludes jooksis ta oma wiimist jõudu mööda. Kui ta linna ligi jõudis, tulid tal kaks reisijat wasta; neid kuulis ta rääkivat: „Nüüd saab ta risti poobud!“ — Suba oli päike looja läinud, kui ta linna wärawast sisse tõmmas. Seal jooksis tema auus teener talle wasta ja ütles: „Oh põgene, põgene! oma sõbra elu ei peasta ja mitte enam, ta tõmmati praegu wõllasse.“ — „Ei wõi ma ka tema elu enam peasta, siis peab ommeti see mõrtsukas kuningas nägema, et ma oma sõbrale truiks jään ja sõna pean. Tapku ta mind ka, aga ta peab meie truust ja armastust nägema!“

Turu platsi peal näab ta risti ülewal olewat, kus mittu sada inimest pealt waatawad, kuidas tema sõber praegu kõiega wõlla ratta külge tõmmatas. „Siin,“ hüüab ta, „siin on see kael, kelle ümber kõied peawad tulema! Tema on ilma süüta!“ Sedamaid lastakse teda ülevalt maha ja kaks sõpra seisawad nüüd imestelewa rahwa ees üksteise kaela ümber. Kõik kes seda näawad, ühegi silm ei ole neist weeta. — Kuningas waatab seda asja kaua pealt, astub wiimaks ligi ja ütleb nuttes: „Nüüd ma nään, mis ma enne ei mõistnud ega aru ei saanud, et see sõna truus mitte paljalt üks tühi sõna ei ole, waid et ta ka imet wõib teha. Nüüd palun ma teid, täitke mo ainust palwet ja wõtke mind kolmandaks oma sõbruse seaduse sisse!“ —

(M. Kirsel.)

131. On mo süda muret täis.

On mo süda muret täis :
 lasen sõbra rinna peale !
 On mul raske elu reis :
 kuulen sõbra trööstja heale !
 Olen maha langenud :
 sõber tõstab heldest üles !
 Olen ära eksinud :
 hingam oma sõbra süles !
 Hoia, Issand, sõbrukest
 tänapäaw ja igawest !

(K. Körber.)

132. Sõbruse rõõm.

Oh sõbrus ! kallis rõõmustus !
 Sa meie elu finnitus !
 Sind kiidab minu laulu heal —
 Ja kes sind ial tunneb weel.

Oh tule ! ustatu sõbrus sa !
 Ja toeta mind rõõmuga
 Kui hädad, mured koormavad
 Ja minu südamt waevavad.

Sa Jumalast meil antud siin,
 Et sinu läbi lõppeks piin,
 See piin, mis kadetus meil' teeb,
 Ja tigidusest wälja teeb.

Seft peasta mind, ja ellake !
 Ja ole minu armuke
 Kui maailm ütleb wihaga :
 Mis tegemist mul sinuga !

Sah ! sinu hea abi peal'
 Ma heidan kindlast lootust teal ;
 Kõik kurjad waimud naeran ma
 Kui kät mul, sõbrus, pakkud sa.

(„Lillekestest.“)

XIII. Wesi ja Lumi.

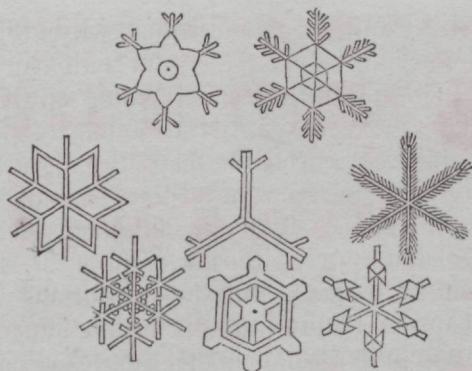
133. Wesi ja wihm.

Meie maakera peal on suured kaufisarnatsed lohud, kus kõik wesi kokku jookseb; neid nimetatakse meri. Mere weest saab kõik maa joodetud ja kastetud. — Kuidas jõuab aga see wesi nende maade peale, kes tuhandad werstad merest eemal seiswad? Ehk mil wiisil saab ta mägede otsa, et ta seal ka puud ja lilled kastaks? — Waata, seetawis on Jumal päikesele ameti annud, et see oma kiiredega iga päew ilmarvamata suure hulga merewet auruks ümber muudab. See aur tõuseb kõrgele üles ja on nii õhuke, et meie teda palja silmaga sugugi ei nää. Ülewal asub ta pilweks kokku, kes kõrgel taewa al rippub. Et need pilwed ennast aga kõige maade üle laiali lautaks, on Jumal tuult seadnud, kes naad kui suled laiali puhub. —

Niisuguse pilwe sees on tihti rohkem kui tuhat pärkapunda wet. Kui see nüüd ühekorraga maha sadaks, siis ei purutaks ta üksi rohud ja puud katti, waid tappaks ka elajad ja inimesed ära. Seepärast on Jumal seadnud, et ta tibawiisi maha langeb. Üleliig wesi tungib maa sisse, pugeb läbi kaljude ja woolab pärast teises kohas jälle ma seest välja, kus teda hallitaks nimetatakse. Kui ennast mittu hallikat ühendanud, siis saawad neist ojad, ja ojadest ühendamise läbi jõed, kelle wet joomise, keetmise ja pesemise juures tarwitakse, ja kes weelikid kaima paneb ja laewad kannab. Jõed jooksewad pärast jälle merde, ning tasuwad oma weega asemele, mis päike sealt välja kurnas. Kui seda ei oleks, siis peaks maailma meri jo kaua kuiw olema. Nenda aga ei lähe mitte üks ainus till kautsi. — Tõesti, imekspanemise wäärt on Jumala suur tarkus!

134. Lumi.

Kui sa talwel lund mitte üksi saani sõidu ehk palli wiskamise tarwis ei ole pruukinud, waid ka wahel üksikut raitsahest tähele pannud, siis saad sa teadma, et suur lumeang ilmarvamata palju raitsakese tähtedest kokku pandud. Tahad sa

Lume raitfakesed.

raitfakeste mitmesugu kujusid, nenda kui neist mõned siin pilvi peal ülespandud, tähele panna, siis las neid kange külma aeal oma kaitse ehk mütsi peale sadada. Neil on igalhel kuus aru, kes oma kõrwalise weiksema arukestega nii korrapäraselt kokku seatud, et ime waadata.

Seesuguste kena tähtedest on pehme lumetel kokku pandud, kellega Sumal talwel maad tema pikkas unes kinni kattab. Kõikid, rohi ja kõiksugu weiksed elajad puhkawad ta kaitsewa hõlma al, ning ootawad kewadist päikest, et ta neid oma sooja kiiredega uue elule üles ärataks. Nagu furnud on nüüd kõik loom, aga kewade wõttab Sumal teki ära, ja hõiskamist, rõõmu ja laulu on jälle igal pool. — Nenda saab ka ükskord pääw tulema, kus meie pealt kirikaas ka mullatel ära wõetakse. Siis saab Sumal hüüdma: „Teie magajad, tõuske kõik üles uue elule! Igawene kewade on alganud, temaga igawene rõõm ja õnnistus!“ —

135. Ühe weetilga elukaik.

1. Suure mere rüppes tantšisid päikese paistel kui rõõmsad lapsed tuhanded weiksed weetilgad ja lasid ennast tuulest kiigutada. Üks neist oli iseäranis üleannetu ja püüdis ifka kõige kõrgemale karata. Kui ta üles waatas taewa poole, kes kui teine meri ülewal kõrgel seisib ja kelle külles päikene ümberjalutas, seal tuli tal kange igatsimine, ka üles tõusta, et ta seal sinise õhus ümber wõiks rändada ja ülevalt maa peale maha waadata. Wiimaks palus ta päikest, et see teda üles tõmmaks. Päike saatis

ka koe omad kiired alla, ja et weetilgal seltsimehed pikka reisi peal ei puuduks, wõtsid need ka weel suur hulk teisi tilkasi kaasa.

2. Mägemata weeaureks ümber muundetud, tõusid weetilgad ütlemata kõrgele ja sõitsid seal õhumeres ümber, lahke tuulehoogust jahutud. Nende silm nägi ülewalt ütlemata palju uusi asju. Wilja põllud, metsad, külad ja linnad, need kõik olid neil enne tundmata olnud. Siin nägid naad ühe talupoea, kes oma põldu kündis, seal ühe ratsa-mehe, kes tulise hobuse seljas ümber kihutas; siin hoidis karjane oma prisket karja, seal lendasid ja laulsid linnud roheliste puude peal. Oma suures rõõmus ei pannud naad sugugi tähele, et päike ikka rohkem ja rohkem oli madalale läinud. Õht läks jahedaks ja meie weetil ei teadnud nüüd, kuhu ööforteri heita. Seal wõttis ta nõuaks, maa peale minna, liugles alla ja üks lahke roosilil tegi talle oma uffe lahti.

3. Hommiku koidupunast ülesäratud, istus weetil roosilehe serwa peale ja palus ülestõuswat päikest: „Wõtta mind jälle oma juure üles ja lase mind kaugele üle maa reisida!“ — See sündis ka. Kui aga pääw pärast liig palawaks läks, seal lõppis weetilga jõud ära ja ta soovis jälle oma ema, see on suure mere rüppes olla. Ja waata, kange tuul tõusis, kes kõik weetilgad kofku aeras, et neist paks pilw sai; naad isegi ei teadnud, kuidas see sündis, aga pea olid naad suured nähtawad weetilgad ja jooksid üksteise järel maa poole maha. Kõik see kohises ja lobises; inimesed aga ütlesid: wihma sadab! Meie weetil sadas ühe mäe otsa; tuhat nelja hüppas ta sealt alla, teised taga järel, just kui soldatid oma kindrali taga. Pea olli neid nii palju koos, et neist weike wahutam jõgi sai. Tõik aega olid naad nenda üheskoos jooksnud, seal kuulsid naad suurt kohinat ja nägid ühe maja, kelle ees walge tolmune mees seisis ja jahukottisid wanfri peale ladus. Maja kõrwas jooksis suur rattas ümberringi, kellest jõgi üle woolas. Ka meie weetil pidi sealt üle kargama ja arwas jo, et ta seal wist oma elu saaks kautama, aga siiski läks kõik hästi mööda. Müüd jooksis ta jälle edasi ja jõudis wiimati ühte tilki; sealt tõstis teda üks ilus neitsi koppaga wälja ja kallask ta siis oma walge pleekiwa kanga peale. Jo oli ta jõud nõrkemas, seal said talle päikestest uuest tiiwad antud, et ta edasi wõis reisida.

4. Seeford wiis teda tuule-õht põhja poole. Kui ta seal oma seltsimeestega külma üle kaebas, sai ta korraka ilusa kasuka selga: tema sai ühe weikese walge täheks ümber-

muudetud, kes pittkamisi maa peale maha langes; rahwas aga ütlesid: lund sadab! — Kui kaitsew tek katsid nüüd jäetand weetilgad pool aastad maa pinda, kunni neid kewadine päike uuest äratas ja naad oma ilusa walge kasuka seljast maha wiskasid. Mööda põllu peenart edasi rändasid naad siis jõle, kus neil see suur õn oli, aurulaewasid kanda ja neid suure mereni saata. Siin sai meie weetilk jälle oma wendade ja õdedega kokku ja rääkis neile, mis ta kõik oma pikka reisi peal näinud ja kuulnud. Kui sa aga kord mere kaldale juhtud ja seal ilusa juwe õhtul kõnnid, siis kuuled seal tasast sofistamist ja sala koshinat. Waata, see ei ole muud kui weetilgad, kes teine teisele imeasju räägivad, mis naad oma pikka reisi peal näinud. Siis mõtle ka selle peale, et sinu Isa taewas, kes kõik tilgad on lugenud ja neid kaitseb ja saadab, ka sind juhatab läbi maa ilma mitmesuguste tee radade igawese elu merde!

136. L a e n e d.

1. Djafene, woolad
Mööda ruttuga,
Sinu kärmel laened,
Ei naad kannata.
Wiibimata, kiirest'
Tõtwad edasi,
Tagasi ei pööra
Nendest üksigi.

2. Waata kalda äärel
Lilled õitsewad,
Lehed kahisewad,
Linnud laulawad,
Aga laene jooksu
Pea midagi —
Wahutades tõtwad
Nemad edasi.

3. Kas sa jõudsid näha,
Kuhu jõewees
Igakuks neist jäänud?
Suure hulga sees
Kaub lugemata
Üksik laeneks, —
Ei ta ial pööra
Enam tagasi.

4. Inimese elu
Näitwad laened mull':
Kiirest' lähwad tunnid,
Pääwad mööda sull';
Tagasi neist kõigist
Tule üksigi —
Kuis neid pruuk'sid, nenda
Singad wiimati! —

(L. Koidula.)

137. Wihma sadu peastja.

Kord sõitis kaupmees laadalt kodu, tagas wankri peal suur kot rahaga. Wihma sadas kui wardast, ja mees sai läbi ja läbi märjaks leutud. Ta sõimas ja nurises wäga kurja ilma üle. Seal jõudis ta paksu metsa sisse ja nägi ehmatades mõrtsuka tee ääres seiswat. Kurjategija sihtis püssiga ta peale ja laskis ka jo kukke wannast maha. Wihm oli aga püssirohu märjaks teinud ja riist ei läinud lahti. Kaupmees lõhkus nüüd ruttu piitsaga hobuse selga ja peasis nenda mõrtsuka küüsisist. Kui ta jo õige inimeste juure warjule oli jõudnud, ütles ta: „Kas ma ei olnud meeletu ja rumal, et ma paha ilma mitte kui Jumalast saadetud andi wasta ei wõtnud! Kuiwa ilmaga oleks püs lahti läinud, mina oleks nüüd surnud ja minu naene ja lapsed ootaksid mind ilmaaegu koeu. Wihm, kelle üle ma nurisesin, peastis mul elu ja wara.“

Mis Jumal teeb, on hästi tehtud.

138. Nuuwäärt talumees.

1. Itaalia maal, Etši jõe ääres, seisab Weroona lin. Mõne aasta eest tagasi oli selle jõe peal kena sild, kelle keskpaigas weike maja seisis. Siin elas tõlner, see on mees, kes mööda sõitja reisirajate läest kroonu sillaraha wasta wõttis.

Ühel käreäda talwel oli paks jää jõe peale asunud, ja et korraga sula ilm tuli, läks jõgi suurest weest äkitse lahti ja jäetükid woolasid kolinal alla. Maad rõhkusid wasta silda, ning põrutasid ta enne jo mõlemast poolt puruks, enne kui tõlner naese ja lastega pealt ära sai. Jää tungis ifka kange- mast peale ja lahutas nüüd ka rohkem ja rohkem kelmise müüri ära, kelle peal weike maja seisis. Snnetu tõlner, kes enese ja kõige oma pere surma silma ees nägi, hüüdis taewa poole üles- tõstetud kättega api. Aga ehk kül palju inimeisi mõlemal pool kallast seisid ja ka lodjad kae pärast olid, siiski ei olnud kellegil jeda julgust, lootustuga müüri alla lendawa jäetükide wahale sõita, et tõlnerit oma perega peasta.

Seal sõitis korraga rikkas grahw hobuse seljas ette, hoi- dis suure, kullaga täidetud rahakotti pihus ja hüüdis: „See olgu sellele palgaks, kes tõlnerit tema perega peastab!“

2. Kõik rahwas kuulis ausa grahwi sõnu, aga ehk naad küll awateles igauhe kõrwas helisesid, siiski ei olnud teegi rahwa seas, kes tõlnerit oleks julgend peastma minna.

Jo oli kõik lootus otjas waesid hädaleisi peasta, seal tungis forraga liht talumees läbi rahwa hulga jõe kaldale, peastis ühe lodja kõie külelt lahti, kargas ise sisse, ning sõudis kange jõuu ja julge südamega läbi raskutawa jõe ja mõiraja laente. Kõhkund südamega waatas rahwas pealt, aga veel suurema kartusega wotis tõlner oma peastjat. Sunnelikult jõudis talumees sinna, aga lodi oli liig pisutene, et ta kõik peret üheforraga oleks kanda wõinud. Kolm kord käis auus mees oma rasket teed ja ei hinganud enne, kuni kõik peastetud olid.

Tõlner oma perega ei leidnud wiland sõnu, teda tänada ja grahw pakkus talle fullaga täidetud rahakotti. Aga seda ei wõtnud talumees wasta. „Mitte raha eest,“ ütles ta, „ei ole ma oma elu surmatimpu annud! Kinkige raha tõlnerile, kes kõik oma wara on äraautanud!“ — Ilma wastust wõtmata läks ta rahwa hulgast läbi ja kadus eemal nende silmist ära. — Rõõmuühõiskamine käis ta järel. —

139. K o n n a d.

Wee sees on mitmetseltsi elajid. Nende seas ka rõõmus konna pere, kes soos ja tiikides elab. Kewade ja suweaeal on neil seal iga õhtu suur kontsert. Üks wana kon pruuni satterkuues, musta nõõbidega, hakkab esite peale. Ta lautab omad pikkad koiwad laiali, sirutab paksu pea punnis silmadega wälja ja aeab siis lõuad pärani. Mõlemal pool paisub kael rakkuwiisi üles ja nüüd: „krooks, krooks, õk, õk!“ ilmlõpmata. Teised lombi-moosekandid lasewad alto, tenori ja passi healt kõrwa. Kül on kena! et jookse minupärast kohe eest ära metsa. Naad ei wäsi ka millasgi oma laulu juures ära. Seal kõrwas tandsiwad naad kõiksugu labajala waltsi wee sees, sest nende pikkad koiwad on nagu see tarwis loodud. Ka on naad kärmed kärpsid ja sääskesid püüdma, kes neil toiduseks on. See läbi teewad naad palju head. Naad on üleütlse kaunis wagad loomad, kes kellegile kahju ei te. Üksi mesipuu juures ära neid salli, sest mesilased on neil magus praad. Palawa ilmaga kaduwad konnad ära. Naad roniwad siis

maa alla, kus niiske on. Tuleb aga kord kange wihmasadu, siis on naad jälle kõik platsis. Mõni rumal inimene, kellel mõttid peas ei ole, ütleb siis: „Konne on taewast maha sadanud!“ —

140. Mõistatus.

(Ühejärgune sõna.)

Sa leiad linnu sugudes	Kord kõwer, paks, kord õhuke.
Mind igal loomal otša ees,	Rui tagant loed: siis kewadel
Kord olen pik, kord lühike,	Sul kostab loigust minu heal.
	(F. R. Kreuzwald.)

141. Ülesõhnus.

Üks hiir soowis üle tiigi minna, aga ei mõistnud mehike ojuda. Ta palus konna läest nõu ja abi. Kon, kes suur kelm oli, ütles: „Kõida oma jala minu jala külge, eks ma siis sind wõi ka sõbra mehe poolest üle wiia!“ — See sündis. Rui naad tsef tiigi saiwad, lastab kon alla ja tahab hiirt ära uputada. Aga selsamal filmapilgul, kus kon rabeleb ja wasta paneb, näab neid kul puu otsast, lendab ligi, tõmmab hiirega ühes ka konna wee seest wälja ja sööb naad mõlemad. — Ülesõhnus lööb ikka oma enese peremeest.

142. Kon tohtre.

(Tartu keeli.)

1. Üks kon see ronis tiigi seest, Ja tulli perwe pääle weest. Et aig täl igäwes sääl sai Ta ütte weikest käiki tei.	4. Sis saije uhkes temä sääl, Rui istusfi ta trooni pääl; Nii mitmeseltfi eläjid Ta ümbre hulgan kogusid.
2. Sääl lähüketfin olli mõts, Ta lusti käimä sinnä läts; Sääl essi mitmesugutsid Suuri kui weiksid eläjid.	5. Sis kohrut hendä suures ta, Puhk omme põski üles ka, Nink hõigas suuren kõrkusen: „Müüd kuulke minu oppust siin!
3. Ta tühjä arwu-ahnust täis, Sääl tamme kannu otša sais Nink nägi, et nii arwu wäärt See haljas mõts ta ümbre naard.	6. „Ke wigalene eäle, Siin minust awitetas see; Kel kops ehk süda tõbine, Kül minust süitetäs see.

7. „Ka rühkige luuwalutse,
Teid minust terwes tettaſſe;
Kel ſöögi isu kadunu,
Ke kõttuſt finni ſuletu.

8. „Teid awita kiſ wiſſiſt ma,
Ei tahake ſuurt maſſu ka;
Kel kõt om liijaſt waſſale
Ka aſtku minu mannu ſee!

9. „Mul om häid elu troppiſid,
Neid wõtki minu kääſt niilid ſiit!
Mo ſaſſa laſke noomi hend,
Ei ole rohul kaſſis hind!

10. „Siin auſa tohtre een teil om,
Täl om üts tarf nink mõiſtlik loom,
Mo aw om kuulus kiigile,
Ka minu rohi niidage.

11. „Londoni liinan, Pariiſin,
Mink Wiinin, kui ka Rooman om
Mo nimi kittet, tiija ma,
Ta ſaagu teije ſean ka!“ —

12. See ſuurem oſa eläjid
Sääl uſſiwa ſis teda kiſ;
Ma kaugeſt kocku jooſiwa,
Et temäſt rohtu oſtaſ na.

13. Siſ hõigas neile Reinoſe:
„Teil meel om kiigil ſegäne!
Ma näe teil puudup moiſtuſt wiſt,
Seſt kaerge oma tohtret häſt!

14. „Ta om jo eſi wigane,
Ei awita ta midage;
Ta ſilma ſaiſwa punnil pääs,
Täl rinnun nii kui pada kees.

15. „Ta jala omma paistetu,
Mink teha üles torſunu,
Täl ſuu kui kooljal ſuletand;
Mis rohtu ſärane teil and? —

16. „Kui henda wiga wõõraſ täl,
Kuiſ wõip ta minnä abis muil?
Ei kitlemine maſſa kiſ
Kui tegemine puudulik!“ —

(J. Schwelle.)

143. K r i i b u s = K r a a b u s.

(Üks kensak-jut.)

1. Hea nõu on enamiste kõige parem abi. Aga mis ſa nõuuga teekſid, mis meie oja=weſki mõldrile minewal esmas-pääwal anti? Tema iſe ütleb: ära nõuu laida, enne kui teda oled kaſtund.“ — Aga kaſtugu teine kord weel, mis ülemeeline pilkaja ütleb — küll ehk wõttab teiſe õppetuse wälja. Tarf üt-
leb: „Head nõuu oſſi aſja tundja kääſt. Aga kui nõu peab hea olema, ei ole küll, et nõuuandja tarf mees on, olgu ka nõuuoſtiſja tarf tegija. Juhus teeb imelikul wiilil mõnigi kord pilkaja nõuu heakſ; aga keſ juhuse peale maja ehitab?“ —
Menda küll tarf ütleb, aga ſel korral oja=weſki mõldrile ka õigus.

Linnas elab üks puuſep, nimega Tol, ſaſſa mees. See nimi tähendab meie keeles hul; aga ega Saſſadgi oma nimeſid kauba-ſiſtuſt ei oſta, ega ſeppa juures telli; peab igaliſ

nimega rahul olema, mis eeswanemate peale pandi. Ega nimi meest ei teuta, kui mees nime ei teuta. Nenda pärdik ka keegi mõistlik ei ole, et ta oma wanematest päritud nime hakkab ära wahetama, pealegi mõõra keeli nime wasta.

Puusep Tol läks kiwi = silla laudu töö pärast kodunt, ja leidis oja = wesi möldri, kes tamme ja saare laudade koormaga linna tufi. Meid laudu talle wäga waja oli ja kaup sai peagi forda. Ütles siis müüjale: „Mina sind koju ei wõi wiia, mul töö pärast weel käimist; aga wõtta siin hõbe-rubla kae peale ja wii need lauad minu juure — küll ma peagi ise taga tulen. Minu maja on mäe kõrwas. Mine üle turu otsekohe edasi, pööra siis paremat kät ja mine siis jälle otsekohe, ja kui suurest majast mööda lähed, pööra pahemat kät; pärast kääna pahema kae kolmandama põikuulitsa sisse, seal on minu maja kolmas paremat kät, madal hal maja roheliste afna = laudadega. Ega sa ommeti ära ei unusta?“ — Mölder mõtles: küll kuulin ja küll leian — otsekohe edasi ja paremat kät ja suurest majast mööda ja pahemat kät ja pahema kae kolmas põikuulits ja hal madal maja roheliste afna = laudadega — ja wastas: „külap saab“ ja sõitis edasi. Kui just poest mööda sõitis, tuletas meelde, mis naine kodu oli tühja asja tellinud, ja läks sisse ja pani hõbe-rubla, mis ta kae peale oli wõtnud, paigale, ja läks sellega tüf aega ära. Tuli jälle wälja ja waatas oma koorma peale — aga ohtja nimi ja maja koht oli meelest koguni ära läinud, — mis nüüd teha!

2. Kui praegu kõrwa tagant küüntega seletust otsis, lõi linna kel kakssteistkümmend — ligidast koolimajast tuliwad kooli-käijad wälja. Wäga ilus oli näha, kuida üks teisest mööda uksest wälja tõttas, suure kõla ja rõõmuga. Mölder waatas pealt, ja süda tal dieti sees naeris, kuida ifta wanemal inimesel sünnib, noorte lusti ja rõõmu nähes, kui tal weel must pril nina peal ei ole. Tuli siis ka üks trop punase krae poisikest tema poole ja arwas mees: koolis mõndagi tarkust õppetakse, ja wõttis esimese warrusest kinni ja küsis: „Kullakene, koolis mõnda head asja õppid, ehk tead ka selle mehe nime, kes minu puu = koorma ostis, ja tead küll ka, kus ta elab.“ — Wastas poisike: „Kust mina seda tean!“ Aga teine terane tagapidi lah-keste ütles: „Mina küll ka mehe nime ei tea ega ka tema maja, aga ma ütlen sulle mehe, kelle käest seda wõid teada saada. Waata — mine otsekohe edasi, esimesest põikuulitsast mööda teisi pahema kae põikuulitsa sisse, siis näed paremat kät treppi

— sealt mine sisse ja küsi aga kas seal õppetaja M * * * elab, tema on tark mees; seal ta istub laia tooli peal, kirju kuub seljas, piip pikka warrega suus ja loeb suurest raamatust. See raamat on see raamat Kriibus-Kraabus, selle seest ta kõik oma tarkuse wälja wõttab; palu aga et ta lehe lahti lööb, kus peal Liirum-Laarum-Lumps seisab, selle lehe peal on ka lugeda, mis ostja nimi on ja kus ta elab." — Naersiwad poisid ja lakkiswad oma teed. Seal majas elas kooliõppetaja, ja kes nüüd linna koolilaste tempusid ei tunne!

3. Mölder kuulis küll nõuu — aga mis ta pilkamisest pidi tegema. Mõtles tüf aega — mõtles jälle: muu nõuu järele ostjat ja nime ma ommeti kätte ei saa, katsun siis, ehk seegi nõu midagi maksab. Läks siis esimesest põikuulitsast mööda ja pööras teise põikuulitsa sisse, leidis treppi, läks sisse ja küsis järele, kas õppetaja M * * * seal elab. „D ja!“ ütles tüdruk, kes ukse lahti tegi, ja mölder läks otsekohe teise ja kolmandama kambri, kus õppetaja laia tooli peal istus, kirju kuub seljas, pikka warrega piip suus ja otsata suur raamat ees. „Teie küll see tark õppetaja M * * * olete — ütles mölder — ja see küll see kuulus raamat Kriibus-Kraabus on, kust teie oma tarkuse wälja wõttate?“ — Õppetaja waatas imestates üle öla ja mölder lisas juure: „Võõge see raamatu-leht Liirum-Laarum-Lumps lahti ja lugege temast wälja, mis selle puuseppa nimi on, kes minu lauad ostis, ja kus tema maja on.“ — Teine tegi silmad weel suuremaks ja ütles saksakeeli tüdrukule: „der Kerl ist toll.“ — Need sõnad tähendawad meie keeles: mees on hul. Aga mölder neist ostja nime kätte sai ja ütles kohe: „nenda, nenda herrakene, Tol oli ta nimi; teie raamat on jo põhjatu tark; waatake nüüd ka selle Liirum-Laarum-Lumps lehe pealt, kus ta maja on.“ — Aga tüdruk teadis möldrile seda seletada ja mölder leidis nüüd hõlpsaste puuseppa üles.

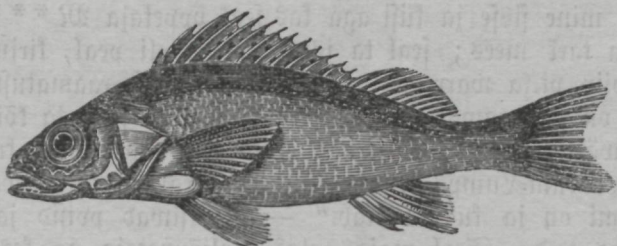
Mölder on minu naaber ja rääkis mulle oma lugu ja kiitis õppetaja suurt tarkust ja pani weel peale: „Mis tarkades raamatudes kõik ei seis!“

(R. F. Faehlmann.)

144. K a l a d.

Kalad toidawad ennast weiksema elajatest ja wõiksid seepärast kiskjad elajad nimetud saada. Siiski on üksi need selle nime al, kes teiste kaladest elawad. Nende seas on awi ja

Kiisk.

sääkala kõige tuttavamad, kes ennast mitte üksi teiste kaladest, ussidest ja konnadest ei toida, waid ka hiired, rottid, noored pardid ja aned nahka panewad, kui neid kätte saawad. Mis tuhkur, hunt ja rebane maa peal, seda on awi wee sees; ta on kõige kangem süüdik kalade seas. Ta kõhust leitatse sagedast terwed kalad ja wähhad üles. Rohu tagas piilub ta ja kargab siis kui hunt teise kala peale, kes kogemata mööda juhtub minema. Ka sääkala wahib tunnid otsa teisi kalu, kus juures ta oma kidasid mängitab, et naad kui weiksed ussid wälja näitawad. Tuleb nüüd mõni weike kala neid ussa süüma, siis on ta ka koge kinni.

Kiisk, ahwe, särg, luts ja räabis on meie maal igas järwes leida. Angerjas näab peaaegu wälja kui madu ja käib ka wõ ael weest wälja herne põldude peal wargil. Teda püütakse siis seega, et wee äärde märga tuhka rapputakse, kust ta üle ei saa.

Kalad signewad väga kangeste. Mõnel emal on 200,000 kunni 800,000 muna, keda „kala marjaks“ nimetakse. Rudumise ael käiwad mõned kauget teed, kunni naad sinna kotta saawad, kus nende poead kõige paremine kosuwad. Nenda tulewad lõhe ja tuurkala kaugele merest jõgesid mööda ülesse, kuhu naad omad munad jättawad ja siis jälle merde tagasi rändawad. Kus neil mõni wee woplas, nenda kui Narwa linna juures, wasta tuleb, sealt kargawad naad suure jõuuga üle. —

145. Kala truus.

Püüdja heitis õnge jõle,
Et ta saaks sealt kala kätte;
Aga kõige püüwa sees
Püüdis tema tühja, mees.

Es malt siis, kui õhtu jõudis,
 Kalake veel jõvta nõudis,
 Neas õnge lõuast läbi,
 Hüüdis waljust: „Api, api! —
 „Armas mees, oh lase lahti!
 „Minu waesel pole mahti!
 „Ja mis kasu saad sa minust,
 „Olen pifuke, ja sinust
 „Loodan armu, elu veel, —
 „Olgu hale sinu meel!
 „Mina elan laene woos,
 „Kuis mull' Jumal elu loos;
 „Kuiwal maal on surm ja walu.
 „Kingi mull' veel aastaks elu!“
 Mees siis ütles: „Mine wette,
 „Aasta pärast tule ette!
 „Siis ma wiin ja keedan sind, —
 „Kala-püüd jo toidab mind.“
 Aasta pärast, pääwa peal,
 Oli kala jälle seal,
 Tuli kalda, mehe ligi,
 Kellega ta kaupa tegi.
 Kala seisis, hüüdis wees:
 „Oled siin, mo armas mees?
 „Wõtta nüüd ja keeda mind,
 „Siin ma olen, ootan sind.
 „Täna nään veel wette wood,
 „Homme on mul paljad rood.
 „Armas on küll elu veel,
 „Olen siiski surma teel!“
 Pifut aega mees veel mõtles,
 Aga kärmest siis ta ütles:
 „Armas kala! lasen sind,
 „Sinu truus noomib mind:
 „Et sa oled ustaw mulle,
 „Minu süda puust ka pole;
 „Sind ma lasen üsna priiks.
 „Kui sind rahwa ette wiiks,
 „Ja need sinu truust näaks,
 „Kus siis nende häbi jääks! —“

(G. W. Freundlich.)

XIV. Lustilise talwe aenal.

146. Talwe järel igatsemine.

(Rahwa laul.)

Missal saan mina omile,
Missal weeren wendadele?
Sügisel jõed sügawad,
Suwel pääwad parmused,
Kewadel on laened laiad,
Laened laiad, piired pikkad.
Hobu uppuks ojasel,
Märja mättaste wahel!
Tule, talwe, lume tooja,
Silita teed silebaks!
Siis ma saaksin omile,
Beeriks wõersiks wendadele.

147. T u u l.

1. Esimene asi, kelle järel reisijad mere ja maa peal waatawad, kui teele lähewad, on tuul. Teadwad naad, kust poolt tuul tuleb, siis teadwad naad jo wäga palju. Laewamees seab see järgi omad purjud üles ja maa reisija wõib ette ära arvada, kas lumetuisku, wihma ehk head ilma tuleb. Kuidas tõuseb aga tuul ja kust tuleb ta? Seda asja tahame täna järel pärida. —

Meie tõuseme hommiku wara üles, tuba on külm, sest ahi ei ole veel kõetud. Meie wõttame ühe kerge udusule, laseme ta lendu ja näame kuidas ta otsekohse ja pikkamisi pörmanda peale maha langeb. Sest tunneme ära, et tuas tuult ei ole, muidu oleks fulg kõrwale lennanud. Nüüd tehakse aga ahju tuld ja puud hakkawad rõõmsaste pragisema. Nii pea kui ahi kuumaks saanud, tõuseb ka kohe tuul tuas. Ehk ahju ligidal läheb soojemaks, tema üksikud jaud lautawad ennast laiali; nemad lähewad koost ära, nagu inimesed, kes külмага üksteise ligi is-

tuvad, aga kohe rohkem ruumi sooviwad, kui neil palaw hak-
kab. See õhk läheb kergemaks ja tõuseb nüüd ahju seinu
mööda üles, justament nagu puu tükkifene, keda meie wee
põhja litfusime ja siis lahti lasime. Paneme nüüd oma udu-
sule ahju kõrwas lendama, siis ei lange ta maha, waid ta tõu-
seb ruttu ülesse, lendab mööda lage edasi ja sadab lõppeks teisel
pool tuba akna ligidal pikkamisi põrmandale.

2. Õhu ühesugune kaal on ahju soojast segatud saanud.
Paneme sulle ahju ligidal põrmanda peale, siis lendab ta ahju
poole ja näitab, et külm õhk, kes alumist poolt tuba täidab, sel-
samal möödul ahju poole tõttab, kuidas see õhk sealt eemale
ruttas. See alumine külm tuule lõhn alustab esite ahju ligidal
peale ja aegamööda rühivad teised eemal seiswad õhujaud järgi.

See on üks weike, aga täielik pilt neist suurte õhu woola-
mistest maa peal, keda meie tuuleks ehk tormiks nimetame. See
koht maa peal, keda päikesest kõige rohkem soojendakse, on seal
ahju asemel; põhjapoolsed külmad maad on jeda, mis tuas
jahedad aknad ja seinad olid. Palawa maadest, ekwaatori
ligidal, tõusewad soojad õhujaud esite üles ja jooksewad siis
mõlema Poolide poole, aegamööda madalamale langedes. Külma
maadest laenetas jälle järe õhk ekwaatori poole, et kaal ühte-
viisi jääks. Nenda oleks õiguse pärast üksi kaks tuult: põhja
ja lõuna tuul. Et aga wahel need kaks tuulehoogu teine teise
wasta juhtuvad, ehk neid ka weel mõned muud asjad sunni-
wad kõrwale jooksema, sest tulewad õhtu ja hommiku tuuled.

148. J õ u l u a e g.

(Piibli salmid.)

Ärge kartke! sest waata, ma kuulutan teile suurt rõõmu,
mis kõige rahwale peab saama, sest teile on täna Taaweti
linnas sündinud see Õnnistegija, kes on Kristus see Issand.

Nenda on Jumal maailma armastanud, et tema oma
ainu sündinud poea on annud, et ükski, kes tema sisse usub,
ei pea hukka saama, waid et igawene elu temal peab olema.

Au olgu Jumalale kõrges, maa peal rahu ja inimestest
hea meel!

149. Jeesuse sündimine.

1. Kui Keisri Augustuse käest
Läks sõna wälja suurest wäest,
Et kõik maailm saaks kirjutud
Ja rahwas üles arwatud ;

2. Siis selle seatud aéal weel
Ka Joosep, Maarja läksid teel,
Peetlema poole minema,
Et üleskirjutud saaks' ka.

3. Pea lõppis ära nende tee
Ja pime öö jo oli kää,
Kui jõudsid Peetlehema teal ;
Paks rahwas täitis majad seal.

4. Wist palusid naad mitme
Käest,
Et ruumi saaksid ka seks ööks ;
Wõis saada kül neil' näidatud,
Et majad kõik jo täidetud.

5. Jo pidid jääma uulitsal,
Et wäga hilja tulid teal,
Siis weel üht aset leiti seal
Peetlema lautas põhu peal.

6. Siin sündis Jeesus ilmale,
Kes Jumal on ja inime,
Ja hingas sõimes mähkmes sees, —
Suur Looja halwa looma ees.

7. Ja karjatsed seal teiste seast,
Kes karja wäljal hoidsid heast,
Just kõnelesid Messiaist,
Kes toutatud Peetlemast.

8. Kõik taewas heitis walget
Seal,
Üks ingel wälkus pilwe peal
Ja kuulutas neil' rõõmuga :
„Teil sündind Snnistegija !

9. See olgu teile märgiks ees,
Et laps seal magab sõime sees,
See armas Issand Jeesus Krist
Kes saadab rahu igawest !”

10. Kui nendel rõõmu sõnum kää,
Ei ingel kauem sinna jää ;
Ei nää naad teba enam seal,
Waid taewast hüüab laulu heal :

11. „Mu olgu kõrges Jumalal,
Suur rahu tema taewa al,
Ring hea meel kõig' rahwale,
Et Kristus sündind ilmale !”

12. See oli tõest üks õnris öö
Ja imeline armu töö,
Et Jeesus tuli ilmale,
Siin armu näitma kõigile.

13. Kes siin maailmas südamest
Müüd otsib kallist Jeesusest,
See üksford üles taewa läab,
Kus igaweste rõõmu näab ! —

(Fr. Brandt.)

150. Aasta wiimne õhtu.

Üks aasta on ta möödas
Ja wiimne õhtu kää ;
Seepärast tõstke, rahwas,
Räed palwes ülesse !

Oh Issand! andeks anna,
 Ja ära wiha kanna!
 Küll palju head ja meile teind,
 Ja meitest palju kurja näind!
 Oh, ära võtta nuhelda,
 Waid halasta ja kannata!

Pääw annab pääwal ruumi
 Ja aastad lendawad;
 Kes peab aega finni,
 Kui aead lõppewad,
 Ja arwa haua-kirjad
 Weel furnuid mälestawad?
 Kõik au' ja ilu, wäge, jõud',
 Pea kattab finni muldne haud.
 Kui jälle aasta muudab end,
 Siis hingam ma, ehk sina, wend!

Kas elawad kõik alles,
 Kes täna aasta eest
 Nii priksed, rõõmsas meeles,
 Ei puudund sõbradest?
 Oh, mitme tee on käidud
 Ja nemad meitest läinud!
 Seft nende peale mõttelgem
 Ja enestele üttelgem:
 Kui jälle aasta muudab end,
 Siis hingam ma, ehk sina, wend!

Surm kutsub mittu hauda,
 Kes täna rõõmsad weel,
 Ja võttab neid siit nõuda,
 Kui meel ei mõtle teal.
 Eks fewadel ka nähta
 Nii tihti närtsind lehta?
 Kes elawad weel võlgu need
 Ka lahkund sõbrul: head vöb!
 Kui jälle aasta muudab end,
 Siis hingam ma, ehk sina, wend!

Kes õige on, see heidab
 La hauda rahuga;
 Küll Jumal teda aitab

Ra tõusta rõõmuga :
 Ei üksi jääd hauda,
 Waid Jumal võttab nõuda
 Kõik hana põrmust ülesse,
 Kes üksid, oma sülesse.
 Kui jälle aasta muudab end,
 Siis hingam ma, ehk sina, wend!

Sest olgem rõõmsad, wennad,
 Ra siis kui lahume ;
 Surm kutsub noored, wanad,
 Ei see meil kahju tee.
 Kui taewas kofku saame
 Ja uuest teretame :
 Siis on uus aasta meie kää,
 Ja rõõm ning rahu täieste !

Sest lõõgem kät : mis tuleb teal
 On hea meil' ja kasuks peal' !

(J. W. Jannsen.)

151. Uuel aastal.

(Piibli salmid.)

Meie aastade pääwad, neid on seitsekümmend aastad, ja kui keegi tugew on, siis on neid kahesakümmend, ja nende ülem asi on waewaline ja wilets : sest need saawad otsegu äkkitselt ära niidetud, ja meie läheme lendes ära. Aga sina Jehoowa! sa jääd igaweste ja sinu mälestus põlwest põlweni.

Enne kui mäed siindisid ja kui maa ja maailm loodi, olid sina Jumal igawestest aeast igaweste. Sina teed, et inimene jälle põrmuks saab ja ütleb : Tulge tagasi, inimese lapsed !

Issandal, meie Jumalal, olgu lahke meel meie wasta ; ta kinnitagu meie kätte tööd meie juures ; jah, meie kätte tööd kinnitagu tema !

152. Pääwa-, kuu- ja aasta-aead.

1. Kui pik üks tund on, külap seda iga koolilaps teab. Tund aega on pea mööda, iseäranis sellele, kes wirt tööle ja usin õppima. Üksi laisa inimesel läheb aeg pikkaks. Kellel aga jalad ahju peal ei seis, sellel kadub ka terve pääw nii ruttu

kätte alt ärra, et ei tea, kuhu jäi. Ja ommeti on pääwal 24 tundi! Kõik 24 tundi järsku läbi kül keegi tööd ei tee, waid üksi pääw otja, see on nii kaua, kui walge on; siiski peawad ka mõned inimesed öö api wõtma, kui naad walmis tahawad saada, nii palju on neil tegemist. Pääw ja öö ühtekokku on üks 24 tunnine pääw. Üks seesugune pääw ei alga aga siis, kui walge wälja tuleb, waid ta hakkab kesk öö ael peale ja ulatab jälle kunni teise keskööni. Need 24 tundi ei loeta ka kõik järsku üksteise järel, waid kesk ööst kunni lõunani arwatakse 12, ja lõunast teise keskööni jälle 12 tundi. Üks tund jaetakse kahe poole ja nelja weerand tundidesse. Üleühtse on ühel tunnil 60 minutid, minutil 60 sekundi. Seitse pääwa ühtekokku on üks nädal. Nädala pääwade nimed on: pühapäaw, esmaspäaw, teisipäaw, kolmapäaw, neljapäaw, reedi ja laupäaw.

2. Iga 24 tundi tõuseb päikene üksford üles ja lähleb üksford alla, mõnikord warem, mõnikord hiljem. Tõusmine ja alla minemine toowad ühe walge ja ühe pimeada aea, see on: pääwa ja öö. Pääw ja öö ei ole aga ikka igauks ühtewiisi 12 tundi pikkad, waid nende pikkus on nenda, kuidas aasta aeg on.

Meil on nüüd talw. Päikene tõuseb hommiku ja lõuna wahel üles, ja lähleb lõuna ja õhtu wahel looja. Ta seisab kel 12 lõuna ael kesk paigas wasta lõunast, aga palju madalamal kui suwel. Tema teering taewa al on seepärast ka palju weiksem, ja sest tuleb, et nüüd ka pääwad lühemad on kui ööd. — Päike tõuseb aga aegamööda ikka kõrgemale ja tema teering lähleb suuremaks; ta tõuseb ikka rohkem wasta hommikut üles ja lähleb ikka rohkem wasta õhtu looja. Sedasama wõrra lähewad ka pääwad pikemaks ja ööd lühemaks. Wiimaks tõuseb ta just kesk hommiku pool üles ja lähleb kesk õhtu pool looja. Siis on pääw ja öö ühe pikkused ja seega alustab kewade peale. Puie sees hakkab mahl jooksuma, loomad ärkawad talwe unest üles ja ka inimene põgeneb tuast wälja, et loomu rõõmust täiemat osa saaks.

3. Päike tõuseb nüüd iga pääw rohkem ja rohkem hommiku poolt eemale põhja pool üles, ja lähleb õhtu poolt eemale põhja pool alla. Tema pääwane teering asub ikka suuremaks ja lõuna ael tõuseb ta taewa kyles ikka kõrgemale. Pääwad lähewad nüüd pikemaks, ööd lühemaks. Wiimaks on pääw peaaegu 18 tundi, öö nattuke rohkem kui 6 tundi pik. Kui päikene nenda lõuna ael kõige kõrgemal seisab, pääw kõige

pikkem ja öö kõige lühem on, siis algab suvi. Ilmad lähewad nüüd kül weel mõni aeg edasi palawamaks, aga pääwad hakkawad nüüd jo lühemaks ja ööd pikkemaks minema; sest suwe pööripääw on mööda ja päikene pöörab jälle lõuna poole tagasi. Nüüd tõuseb ta jälle ikka rohkem lõuna pool üles, ning iga lõuna aeal kel 12 seisab ta madalamal taewa külles, kui mööda läinud pääwal. See läheb nenda edasi, kuni pääw ja öö jälle kord ühe pikkused on ja sügise peale hakkab.

Kui viimaks kõige lühem pääw kätte jõudnud, siis on talwe alustus. Meil on siis talwine pööripääw, ja päikese ringijooks hakkab nüüd jälle uuest peale. — Kui meie aga ütlesime, et päikene üles ja alla käida, siis on seega üksi silma nähtaw päikese käik mõista. Tõsisest päikese käigist ei wõi keegi rääkida, sest et päikene, nagu meie pärast saame nägema, ikka paigal seisab ja meie maa üksi läib.

4. Aeg, teda päikene oma edasi ja tagasi käigi peale tarwitab, nagu näituseks ühest pööripääwast kuni teiseni ja jälle tagasi, nimetasse üks aasta. Iga aastal on neli aasta aega: talw, kewade, suwi ja sügise. Need on igaüks $\frac{1}{4}$ aastad ehk kolm kuud pikkad. Aasta algab nääripääwaga, see on ligi 20 pääwa peale talwe alustust. Aastal on 365 pääwa. Neli nädalat mõne pääwaga ühtekokku on üks kuu. Kuu aeg on oma nime saanud taewa kuust, kes ööd walgustab. See ei ole aga mitte igal aeal nähtaw; ta paistab ta pea täitsa, pea tükkati. Kui kuud sugugi näha ei ole, siis on meil „noor kuu.“ Mõne pääwa pärast saab temast sirbi sarnane serw ilmsiks ja läheb iga pääw laiemaiks, kuni ta nädala pärast pooleni näha on. Nüüd on „esimene weerand.“ Weel nädal aega eemale on kuu täitsa näha; meil on „täis kuu,“ ja ta tõuseb nüüd just sel aeal üles, kui päikene looja lähel. Nüüd hakkab ta jälle ära kaduma, ja nädala pärast on meil „wiimane weerand.“ Aeg ühe noore kuust kuni teiseni on 29 ja üks pool pääwa ja teda nimetasse kuu=aeaks.

5. Kalsteistkümmend kuud on 354 pääwa, see on 11 pääwa wähem kui ühel aastal. Need 11 pääwa jaetasse ükssiku kuude peale ära, nenda et ühed 30, teised 31 ja üks 28 ehk 29 pääwa saawad. Kuude nimed on:

- 1, Jaanuar ehk Nääri kuu, temal on 31 pääwa.
- 2, Weebruar „ Kiuula kuu, „ 28 ehk 29 pääwa.
- 3, Märts „ Paastu kuu, „ 31 pääwa.

4, April	ehk Jüri kuu,	temal on 30 pääwa.
5, Mai	" Lehe kuu,	" 31 "
6, Juuni	" Jaani kuu,	" 30 "
7, Juuli	" Heina kuu,	" 31 "
8, August	" Lõikuse kuu,	" 31 "
9, September	" Mihkli kuu,	" 30 "
10, Oktober	" Wiina kuu,	" 31 "
11, November	" Talve kuu,	" 30 "
12, Detsember	" Jõulu kuu,	" 31 "

Üks aasta ulatab esimesest Jaanuarist kuni 31. Detsembrini. Iga nelja aasta pärast on üks lisapääwa aasta, kus Veebruari kuul 29 pääwa on. Talv algab umbes 9ma Detsembri, kewade 9ma Märtsi, suvi 9ma Juuni ja sügise 9ma Septembri kuu pääwal. —

153. Kuhu on kõik lilled kadund?

Kuhu on kõik lilled kadund,
Lahkund kurwa leinamisel?
Magavad jo alla mulla,
Walge lume warjamisel.

Aga külap aeg ka tuleb,
Kus neid ärkast äratama
Päike tõttab rõõmu palgel,
Lume katted lautama.

Virguvad siis wiibimata,
Silmis rõõmu silmawesi,
Teine teist kül küsiteles:
On see kõik, mis näame, tõsi? —

(C. R. Linnutaja.)

XV. Jumala koda ja Jumala pääwad.

154. Kiriku torn.

Üks koolmeister tuli oma noore kaswandikuga õhtu ael kirikust mööda. Kõik majad ja puud ümberkaudu olid õhtuse waiba al warjul, kiriku torn üksi paistis selgest wasta eledat taewast wälja. „Waata koolmeister,“ ütles noor mees, „see kiriku torn seal näitab pimedast öö rüppest kui sõrmega täherikka taewa poole!“ — „Ja,“ kostis koolmeister, „ta tahab seega öelda: Waata ülesse taewa poole, kui maailma pimeduse warjud so peale langewad; seal elab Jumal, kelle armuwalgus millasgi ära ei lõppe! Ka on tema walwaja silm truim, kui päike ja tähed.“ —

155. Taaweti laul 23.

Jehoowa on mo karjane,
 Ei mul pole ühtegi waja.
 Noore rohu maade peale asutab ta mind,
 Ta saadab mind hingamise wee juure.
 Ta jahutab mo hinge,
 Ta saadab mind õiguse jälgede peale oma nime pärast.
 Ka siis, kui ma käin surma warju orgus,
 Ei karda ma kurja, sest et sina mooga oled;
 Sinu ley ja so sau, needsamad trööstiwad mind.
 Sa walmistad mo ette ühe laua mo waenlaste nähes;
 Sa wõtiad mo peat õliga,
 Mo karikas on diete täis.
 Headus ja heldus aga peawad mind taga aeama kõige mo eluaea,
 Ja ma jään Jehoowa kotta lauals aeaks!

156. Salmid.

(P i i b l i k.)

Kui armsad on sinu hooned, wägede Jehooma!

Jehooma õuede pärast ihaldab mo hing, et ta ka ära nõrkeb; mo süda ja mo liha, need hüüdwad suure healega elawa Jumala poole.

Sest üks pääw so õuede sees on parem, kui muud tuhat; ma tahan ennemine läwe juures seista oma Jumala kajas, kui kaua seista neis majades, kus õelus sees on!

157. Pühapääw hommiku.

Et pühapääw on tulnud nüüd
Siis lähen mina rõõmsast siit,
Ja tahan kogudusega
Sind Issand Jumal tänada.

So päike paistab kauniste,
Kõik linnud laulwad rõõmsaste,
Kõik maa ja taewas kiitwad Sind,
Oh Issand, kuule siis ka mind!

Ja anna seda tänapääw,
Et lõpku kõik maailma waew,
Kui kuulen Sinu õnnistust,
Siis tundku süda rõõmustust.

(R. Rörber.)

158. Polikarpus.

Polikarpus oli piiskop Smirnas. Teda kiusasid paganad taga, sest et ta ristiinimine oli. Nemas wedasid teda kohtu ette, et ta ärapõletud saaks, ja kohtumehed nõudsid ta käest jõledal kombel, et ta Kristust peaks teutama. — „Ma teenin teda jo 66 aastat,“ wastas Polikarpus, „ja ta ei ole mulle midagi kurja teinud. Kuidas wõiks ma nüüd oma Issandat ja Õnnistegijat teutada?“ — Tema oli seega rahul, et teda ära põletadi, ja see sündis ka.

Mis wõime sest õppida?

Wastus: Et see üks hea peremees wõib olla, kelle eest kuuekümnekuue aastase teenistuse järel weel wõimalik on läbi tule minna.

159. Kolm juurt püha.

1. Oh sa rõõmulik,
Oh sa õnsalik
Jeesu sündmise pühake!
Suur oli häda,
Krist kaut' jeda,
Hõiska, hõiska sa, rahwake!

2. Oh sa rõõmulik,
Oh sa õnsalik
Jeesu tõusmise pühake!
Surm nüüd on neeldud,
Õõimus tal keeldud,
Hõiska, hõiska sa, rahwake!

3. Oh sa rõõmulik,
Oh sa õnsalik
Waimu saamise pühake!
Pime nüüd lõppeb
Walge meid õppab,
Hõiska, hõiska sa, rahwake!

(A. S. Willigerode.)

160. Taewane Jeruusaleem.

Jeruusaleem, sa taewa lin,
Kui sinu juure jõuaksin!
Ei taha siis ma kaebada,
Et kõrbes kaua kõndida.
So kallid kojad olen laugelt näind,
Ja sest mo süda hüpris rõõmsaks läind.

Siioni tütreb nutivad siin,
Seal lõppend risti waew ja piin.
Siin ühtepuhku wõitlemist,
Seal wõidu rõõmu hõiskamist.
Siin pillatud maailma laiale,
Seal lõtku pandud õnja paigale.

Nüüd sinna mäele ruttagem,
Kus taewane Jeruusaleem!
Kus walmis ehitadud pruut
Peigmehele annab rõõmusuud!
Seal elupuude palmid meie käes,
Seal halleluja! kuulda taewa wäes.

(M. Körber.)

XVI. Suruu aid.

161. Laul ja mure.

(Rahwa laul.)

Laula, laula, suukene,
 Liigu, linnu keelekene,
 Mõlgu marja meelekene,
 Ilutse, südamekene!
 Kül saad siiski olla waida,
 Kui saad alla musta mulla,
 Walge laudade wahele,
 Kena kirstu keske-elle!

162. Peu täis mulda.

1. **P**eu täis ma mulda
 Wiimaks latteteks saan,
 Kui ma, elust wäsin,
 Hauapõhja lä'an.
 Ei seal mured waewa —
 Rahul hingam ma,
 Kurni mind Jehoowa
 Võttab kutsuda.

2. **P**eu täis mind mulda
 Pea ühendab
 Mendel, kenneft ilm mind,
 Elu lahutab.
 Wirstikroon ja sandi
 Waene leppife, —
 Mulla al naad rahus
 Singwab ühtlase.

3. Peu täis mul mulda
 Gestisõbrad ka
 Wiimseks andeks hauda
 Wõtge wiskada!
 Armsam mull', kui ehted,
 Mullatükkike
 Kirstu peal, ja põhjas
 Laastu sängike.

4. Peu täis ma mulda
 Rõrgeks pidada
 Tahan, — eluaega
 Teda auusta'!
 Muld mind toidab, kattab,
 Kannab ilma peal,
 Wiimaks üksi kaitseb
 Mullast ihu weel.

5. Peu täis mind mulda
 Üksi üle jääb,
 Kui kõik jõud ja noorus
 Mullaks jälle saab.
 Mullast olen wõetud,
 Mullaks lähen ma,
 Mullast wõttab Isa
 Rõrd mind ärata';

(L. Roidula.)

163. Wana isa õppetuse sõnad surma woodi peal.

Kulda ja hõbedat ei ole mul; mis mul on, seda annan ma.

Armas poeg!

Aeg jõuab kätte, kus ka mina seda teed pean käima, kelle peal keegi enam tagast ei tule. Ma ei wõi sind kaasa wõtta ja jättan sind ühes maailmas järele, kus hea nõu üsleliiga ei ole.

Keegi ei ole tarf sündimisest saadil; aeg ja maailma äratundmine õppetawad siin ja pühivad tänawat.

Mina olen maailma kauem näinud, kui sina. Kõik ei ole kuld, armas poeg, mis läigib, ning ma olen mõnda tähte taewast langewat, ja mõnda toet katki murdiwat näinud, kelle peale lootust pandi. Seepärast tahan ma sulle nõu anda ja üttelda, mis ma leidfin, ja mis mind aeg õppetanud.

Midagi ei ole suureks pidada, mis mitte ka hea ei ole, ja midagi tõeks arvada, mis mitte seisma ei jää.

Sinimesel ei ole siin pärist korterit, seepärast ei ole see üks-kõik, kas ta paremat ehk pahemat kät käib.

Pea ennast liig heaks, kurja teha, ja ära pöö oma südant ei ühegi kaduwa asja külge.

Tõde ei muuda ennast meie järgi, armas poeg, waid meie peame ennast tõe järgi muutma.

Mis ja läbi wõib katsuda, seda katsu põhjani läbi ja hoiad omad filmad lahti, aga taewaliku asjades olgu Jumala sõna sinu saatja.

Jää oma wanemate usutunnistusele truuks ja põlga kõik usu waidlemist. Aga ära tenta ka teisi usuleisi, sest sa ei tea, mis näutu kaju al sagedaste wõib warjul seista. Põlgada on kerge, aga parem mõista on raskem.

Kellegi eest ei tule sul ennast nenda hoida, kui iseene eest.

Sinu südames elab üks kohtumees, kes ei petta ja kelle heal sul rohkem wäärt olgu, kui kõik maailm ja tema tarkus. Wõtta omale nõuiks, mo poeg, ei midagi tema tunnistuse wasta teha; ja mis sa mõtled ehk teed, küsi esite tema käest nõu. Alustuses räägib ta tase, kui ilmasüüta laps; kui sa aga tema wagadust auustad ja kalliks pead, siis tõstab ta oma heale ja räägib waljumast.

Õppi hea meelega teistest, ning kus tarkusest, inimeste õnnest, walgusest, priiusest, waga wiisist, n. n. e. räägitakse, seal pane terasest tähele. Aga ära koge kõik ilma järele mõtlemata wasta võtta, sest kõik pilwed ei anna wet, ja igal linnul on oma wiis. Naad mõtlewad, et neil jo asi käes on, kui naad sest rääkida wõiwad ja räägiwad. See ei ole aga mitte nenda. Sõnad ei ole muud kui sõnad, ja seal iseäranis waata ette, kus naad lendawad kui rattad, sest koormaga wanter käib tase sammul, ja tuumakas sõna tahab järele mõtlemist. Ka ei ole keegi tark, kes ennast ise selle arwab olevat ja ennast seks kiidab, waid targa sõnad on kui päikese kiired, kes ilma kārata läbi tungiwad ja elu sünnitawad. Ära unusta, et lindude seas kaskunil kõige waljum heal on, ja wäikse loojuste seas kõige rohkem kiskendab.

Ära õppeta teisi, enne kui sa ise õppetud oled.

Head tee ikka edasi peale ja ära waata, mis sest wälja tuleb.

Kanna hoolt oma ihu eest, aga mitte nenda, kui oleks ta sinu hing.

Alita ja anna hea meelega, aga ära pea enesest seepärast rohkem lugu; ja kui sul midagi anda ei ole, siis paku peeter külm wet ja ära pea ennast seepärast halbemaks.

Waata ette, et sa ei ühegi neitsile südame walu ei tee, sest mõtle, et sinu ema ka ükskord neitsi olnud.

Ära ütle mitte kõik, mis sa tead, aga tea ikka, mis sa ütled.

Ära poo oma südant suurtõugu inimeste külge.

Ole aupakkis kõikide wasta, kes auwäärt on, [olgu ta ka muidu sinust seisuse poolest alam.

Mitte need inimesed, kes ikka Jumalat suus kandwad, waid need tõeste Jumalakartlikud saagu sinust üles otsitud. Üks inimene, kellel tõsine Jumala kartus südames, on kui päike, kes paistab ja soendab, kui ta ka ei räägi.

Tee, mis palga wäärt on, aga ära püüa teda saada.

Kui sul häda on, siis kaeba seda enesele, kellegile muiele.

Kanna ikka midagi head meeles.

Armasta oma isamaad ja auusta oma rahwast. Ära saa millasgi nende jõledate sarnatseks, kes oma rahwast ja wane- mid püüawad ära salgada. Sga hea ja ausa inimesest on naad ärapõlgtud, ning nende paistus on kui lubi, mis maha langeb. Pea oma Gestiche nime igas seisuses auu sees, sest mida kõrgema järje peale sa jõudnud ja mida rohkem sa seda teed, seda enam auuwäärt oled sa ka ise.

Kui ma surnud olen, siis litsu mo silmad kinni, aga ära nutta mind taga, waid kanna minu sõnad omas südames! —

164. Kalewi poeg isa hana peal.

Kalewide kallim poega
Astub isa hana peale,
Istub kalmu künka peale,
Kurba südant fergitama.

Isa hauasta küsima:
„Kessee liigub peale liiwa,
Kessee astub peale hana?
Sõmer kukub silma peale,
Kruusi langeb kulumudele.“

Poega mõistab, kostab wasta:
„Noorem poega, poisikene,
Se'p see liigub peale liiwa,
Se'p see astub peale hana,
Istub mure muljutusel
Kadund isa kalmukünkal.
Tõuse üles, taadikene!

Ärka üles, isakene;
Tule teeda näitamaie,
Kadasida rajamaie!“

Isa kostab mätta alta,
Taati kalmusta kõneleb,
Mulla alta tõstab heale:
„Ei wõi tõusta, poega noori,
Ei wõi tõusta, ei ärata!
Kajju rõhub peale rinna,
Kiwi raske peale koha;
Kulmu katwad kullerkuppud,
Silma katwad sinililled,
Punalilled palgesida.
Tuuled juhtigu sull' teeda,
Õhud õrnad õppetagu,
Taewa täheb andku tarkust!“

(Kalewi poeg, III. 748—778.)

XVII. Inimeste tarfus.

165. Raamatud.

Raamatus räägivad need inimesed meiega, kes sada ehk tuhande aasta eest elasid, nagu oleks naad veel tänapäev meie keskel. Raamatus räägib tarf targaga ja nendega, kes targaks tahavad saada. Raamatus õppetab tarf wanarahwas noort sugu ja ka jo lapsigi. Raamat õppetab maailma tundma. Lugeja näab võõrid asju ja kuuleb, et teiste maades ja teisel pool merd ka veel inimesed elavad. Raamat trööstib kurvas-tuses ja on üksilbaise põlve seltsimees. Mis leib meie ihule on, seda on hea raamat meie waimule. See mees on elaja looma sarnane, kellel üks kõik on, kas raamatuid maa peal on ehk ei, kellel muud muret ei ole, kui oma kõhtu täita, aga oma waimu, keda Sumal temale ilmaarwamata suure armus annud, ära lasseb närtsida ja tuimaks minna.

Raamatuid kirjutada ei ole aga iga ühe inimese asi. Senna on suured waimuanded tarwis ja neid ei ole Sumal iga ühele annud. Ühe rahwa targad raamatud ja raamatukirjutajad on aga kõige rahwa au, sest nende läbi saavad temast ka teised rahwas teadust ja õppiwad temast kas palju ehk wähe lugu pidama, sedamööda kuidas ta wäärt on.

Gestirahwa kõige esimesed ja kallimad raamatud on: waimuliku raamatudest Piibli raamat ehk Sumala sõna, nagu iga kristliku rahwa juures, ja ilmaliku raamatudest Kalewi poea laul, kelle läbi ka Gestlased kõigetargema rahwa juures kuulsaks saanud. Need raamatud ei tohiks kellegil puutuda, kes ristiinimene ja Gestlane tahab olla. — Meil on aga ka veel palju teisi raamatuid, ja mida rohkem meil neid saab olema, seda usinam saavad ka kõik meie muud asjad edasi jõudma. —

166. Raamatu trükkimise kunst.

Mil wiisil tehakse raamatuid? — Kunni Gutenberg tuli, said kõik raamatud kirjutud. Nende ära kirjutamisega olid iseäranis mungad floostrides töös. Üks ainus trükkija võib aga

rohkem trükkida, kui sada ärakirjutajat kirjutada võivad. See pärast on ka trükkimise läbi raamatud palju odavamaks läinud. Enne selle kunsti ülesleidmist maksis üksainus Piibel 5 ja 6 sada rubla, ja üks uus Testament 50 kunni 60 rubla.

Raamatu trükkimise kunst on jo rohkem nelja sa'a aastast eest üles leitud. Aastal 1840 pühitsedi ta nelja sa'a aastast mälestuse pääwa; nenda tehti ka iga sada aastat enne. Ka aastal 1540, kus trükkimise kunst sada aastat wana oli, pühitsedi seda pääwa. Sääraniis oli sel aeal Wittenbergi linnas suur rõõm. Meie usuija Martin Luther on seal trükkimise kunstist üttelnud, ta olla Sumala kõige suurem ja wiimasem heategu, kelle läbi Issand oma Ewangeliumi kaswatada.

Kuidas aga trükkitakse? Üksikuiist, tinast tehtud tähtedest, letrid nimetud, seadetakse sõnad, ridad ja leheküljed kokku. On kokku seadetud letrid trükkimise mustaga ärawõietud, siis pannakse paber peale ja litsutakse ta pressiga kowast letride külge. — Kes linna lähel, see mingi ka raamatu trükkija juure, ostku ta kääst mõne raamatu ja waatagu siis ise, kuidas trükkitakse. See õppetab rohkem, kui kõik piffad seletused.

Nagu öeldud, Johan Gutenberg oli selle kunsti ülesleidja. Aga see ka ühekorraga ei sündinud. Esite loikas ta letrid puust; see oli aga waene töö. Wiimaks tuli tal hea mõtte, neid tinast walada, ja waata, see oli õige märki trehwatud. Aastal 1452 hakkas ta jo tinast walatud letridega Piiblit trükkima ja sai selle tööga kolme aasta pärast walmis.

Nagu iga uue asjal, nii oli ka trükkimise kunstil eslotsa palju waenlasti. Ka kautas Gutenberg kadeda waenlaste läbi pärast kõik omad trükkimise riistad ära. Teised ausamad mehed laenasid talle aga raha, et ta jälle uusi wõis muretseda. Pea peale seda sai Maintsi lin, kus Gutenberg elas, ärarikkutud. Sealt läksid nüüd tema õppipoisid laiali ja asutasid mitmes linnas uued trükkimajad. Nenda sai see kunst ruttu laiali lahtutud. — 1836^{mas} aastast saadil seisab Maintsi linnas Gutenbergi uhke auusammäs.

167. P a b e r.

Wana Egiptuse rahwal oli jo Moosese aeal üks selts paberit. Naad tegid teda ühe kõrkja sarnatse puhmast, papyrus nimetud. Papyrusse narmad said niiske laua peal laiali lahtutud ja palawa, külge hakkawa Niiluse weega ärakastetud. Esimese

korra peale pandi teine, surutadi mõlemad kofku, kuiwatadi neid päikese paistel ja tehti naad siis filedaks.

Taaveti aéal olid Israeli ja teiste ümberkaudu rahwal trulli pandud raamatud elaja nahkadeft. Pärast said need nahad lubjaga pargitud ja filedaks tehtud. Neid nimetadi nüüd pärgament, Pärkamuse linna järel Weikeaafias, kus seda parkimise kunsti kõige paremine mõisteti.

India rahwast oli jo enne Kristuse sündimist puuwilla paber ülesleitud; ta sai lahti peastetud, toorest puuwillast tehtud. Puuwilla paber sai ka Euroopas, kuhu teda Indiamaal toodi, kunni 1300 aastat peale Kristust paberi wekide peal tehtud ja tarwitud. Et aga puuwilla Euroopas ei kaswa, see pärast läks puuwilla nartsjudeft tehtud paber wäga kalliks. Seal tuli ühe paberitegijal Saksamaal meele, lina nartsjudeft katsuda paberit teha. Sa waata! paremat paberit ei wõinud sugugi olla. Linapaber, kellest ka meie raamatud tehakse, on kõige kindlam, tarwitawam ja odawam paber, ja ilma temata oleks ka raamatu trükkimise kunst wäga pikkamisi edasi läinud.

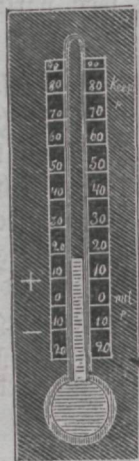
168. Esimene klaas.

Wöniitsia rahwas olid wanal aéal kuulus rahwas. Mitte üksi oma tarkuse pärast ei olnud naad tähtjad, waid ka seepärast, et naad kaubeldes oma laewadega sinna tungisid, kuhu enne weel keegi ei saanud.

Kord sõitsid jälle Wöniitsia kaupmehed mere peal ja läksid põhja Palästiina randa, kus Beeluse jõgi (nüüd Naar-Naaman nimetud) merde jookseb. Siin ümberkaudu ei leidnud naad aga muud kui liiwa, ja ilmaaegu oli kõik nende waew, kiwa leida, kelle peale naad oma keedukatla oleks wõinud seadida, et rooga keeta. Lõppeks toowad naad mõned salpetri kiwid laewast ja seadawad neid katla alla; naad teewad tule üles ja pea on ka söök walmis. Aga waata imet! tuli oli salpetri kiwid sulama aeanud, sula salpetrit tulise kruusa ja tuhaga seganud, ja kui see wedel segu nüüd wiimaks jälle külmaks oli angunud, oli ta klaas. Nenda olid Wöniitsia rahwas kogemata ühe asja ülesleidnud, kelle tulu ilmaarwamata suur on.

169. Soojamõõtja.

Soojamõõtja.

Wist on sul jo juhtunud, et sinul talweaeal tuba kord liig külm näitas olewat; ja läksid õue, käisid tüf maad ära, tulid siis tupa tagasi ja nüüd näitas ta sul õige soe wälja, ehk ta kül weel külmem oli kui enne. — Nenda on ka haigel tema seestpidise palawuse pärast tuba liig soe, seda terve inimene õige paraja leiab olewat. Need näitused tunnistawad, et meie sagedaste sooja ja külma aru pärast effi-tuses oleme. Seal on nüüd üks riist üles leitud, kellega temperatuuri (sooja ja külma aru) wõib mõõta: see riist on soojamõõtja (Thermometer). Sa oled seesugust riista ehk jo mõne alna tagas näinud. Ta on üks 6 kunni 10 tolli pik klaas toru, al otsas õõne nuppuga. Nuppu sees on elaw hõbe, kes ka tükkikene maad toru sisse ulatab. Toru seisab weikse laua külles, kelle peal külma ja sooja graadid kui tollipuu peale äramärgitud on.

Et aga elaw hõbe need graadid õigesti ülesnäitab, sünnib sedawiisi: Toru sees ei ole luhwti ehk õhku, waid üksi elawat hõbedad; sest kui hõbe sinna sisse pandi, wenitadi ta tulega toru otsani kõrgele ja pandi siis toru kinni, et õhk enam sisse ei wõinud saada. Siis otsiti külmetamise koht seeläbi üles, et soojamõõtja külma wee sisse kasteti, kus jäetust sees oli. Kus nüüd hõbe seisis, sinna tehti esimene kriips ja seda nimetadi nul-koht. Seejärgi pisteti riist keewa wee sisse, elawhõbe wenis ruttu kõrgele, ja kus ta nüüd seisis, sinna kohta tehti jälle kriips ja nimetadi teda keemise-koht. Nüüd jaeti wahel nende kahe kriipsu wahel 80 ühesuguse graadi; ka al pool nul-kohta märgiti graadid ära. Need nimetadi külma graadid, esimesed sooja graadid. Kirjutades tähendakse külma graadid —, sooja graadid +. Kõige esimene mees, kes soojamõõtjat 80 graadi jagas, oli Réaumur (üttele Reomiiür). Et aga ka weel teistwiisi jaetud soojamõõtjad on, siis pannakse kirjutades ikka ka juure, misuguse riista järel graadid said arwatud. + 10° R. tähendab: kumme graadi sooja, — 3° R.: kolm graadi külma Réaumuri soojamõõtja järel.

170. Pittnewardad.

Sumal on inimest suure armuga ülendanud, ja temale mõistust ja tarkust annud, et tema, ehk küll tühi põrmufene, siiski paljugi jõuab ja jaksab, kui aga oma mõistust ja arvu nenda võttab pruukida, kuidas Sumal tahab.

So wanastki olid inimesed seda tähele pannud, et pittne raua, wase ja muu metalli peale, kus seda leiab, ja kõrge asja peale ennemine, kui muu asja peale, läheb. Sealt ep see tuleb, et wana rahwas õppetab ja ütleb: kui müristamine pea lae kohal on, et siis ei kuuse, ega muu puu alla ei pea minema; ega sinna, kus rauda on; ja kui püs seljas ehk käes, et teda siis peab kõrvale panema; ehk kes hobuse seljas istub, ja lagedas kohas on, et seljast peab maha tulema. Ei ole see tühi, waib wanarahwa targa tähele panemise õppetus.

Aastal 1754 juhtus Ameerika maal väga palju müristamist ja sellepärast ka väga palju kahju olema. Glas siis ka sel aeal sealhambal maal üks kallis mees, kes Sumala suuri tegusid tähele pannes, neist väga palju oli äramärkand ja tähele pannud. Seesama mees, nimega Franklin, hakkas arwama ja järele mõtlema, kuidas seda kahju vähendada, mis müristamised mõnikord teevad. Laskis tema siis süllapikkuse raud warda teha, mis üleühtse sile ja ülewalt otsast teritud ja kullatud oli, sest et kuld ialgi ei roosteta. Selle, nenda tehtud warda seas tema oma lusthoone kattusse harja peale, nenda, et jäme ja paks raud-traat warda tüwist kunni maani ulatas. Kui kõik nenda oli walmis tehtud, siis suure igatsemisega müristamist oma kohta ootas tulema; ega olnud heal ja targal inimesel kaua oodata; sest kaks päewa pärast seda tuli kolm müristamist ühel pääwal, mis kõik kolm üle tema lusthoone läksiwad; ja löi wälf wiis korda warda peale, aga ei saanud kahju teha, sest et wälf pittki warrast traadi peale ja pittki traati maha ja maa sisse läks.

Hakkasid siis sest aeast inimesed pittnewardaid pruukima, ja nende abiga ennast müristamise aeal kahju eest warjama. Nähtakse nüüd Tartus, Beeterpurgis, Tallinnas, Narwas ja kõigis paigus, mitte üksi Keiserliku, waib ka muu hoonete peal ja laewa mastidegi otsas pittnewardaid seiswat.

Tundkem ja õppigem sennestki, mäherdune see kasu on, kui targa meelega inimene suure Sumala tegusid terasaste tähele paneb, ja neist seda õppib, mis Sumalale auuks ja inimestele

kasuks tuleb. Sumal on kahest kohast ennast näha andnud: pühast kirjast, ja oma suurist tegudest: seepärast, ja, kes ja ei mitte kui rumal enese meelest, waid tark tahad olla, õppi Isfanda wäge ja armu mõlemist tundma.

Kõik mõistlikud inimesed tänawad maailma otsani Sumalat, kes Franklinile seda tarkust andnud, niisugust suurt head inimestele oma terase tähelepanemisega saata; aga oli ommetegi sel ausal, targal ja Sumala kartlikul mehel sellepärast nende poolest paljugi waewa kanda ja kannatada, kes sel korral hoopis teistwiisi sest asjast arwasid, ja pitknewardaid äralatsid, sest et ütlesid inimest nendega Sumala wägewa käre wasta panawat. Iga inimene, kel pisutki arwu peas, näeb jo ilma tähendamata, misugused needsinatsed oliwad, kes niisugust soovimist jamsisid. Nenda siis seegi, kes haige on, ei tohiks rohtu wõtta, ehk see, kes külmetab, sooja tupa minna, sest haigus ja külm tuleb ka Sumalast, ja see, kes rohtu wõttab ehk sooja lambri tõttab, see siis ka Sumala wasta paneks. Rumalus ikka rumal: mis tühi on, seda pühaks kiidab, ja mis Sumal kiidab, seda ta patuks laidab.

(D. W. Masing.)

171. Telegraphw.

Suure maantee ääres seisawad pikad sambad püsti, kellest jäme traat üleskäib. Wõttaks ja selle traadi saadetusel ikka edasi minna, siis tuleks ja pärast linna ja jääks ühe maja ees seisma, kelle sisse traat ära kadub. — Seal on telegrahwi jaam; ja kui sa praegu Tartus oled ja sul on Riias sõber, siis võib sa temale filmapill sõnumid saata, keda Riia telegrahwi jaamast jo paari minuti pärast teia kätte wiitakse. — Kui seesugune telegrahwi traat üle kõige maa tõmmatud oleks, siis võiks üks sõnum ühe ainsa sekundis ümber kõige maakera joosta. Veel rohkem, ühe sekundis jookseb niisugune sõnum peale 500,000 wersta, kui traat ühtewiisi edasi läheb. Seal juures ei tehta muud, kui saadetakse üksainus elektri säde wälja, kes kui wälk üle kõige traadi ühest kohast teisi jookseb; traadi ots seisab aga ühe sihwerplati ehk ruudu ümber, kelle peal kõik tähed üles kirjutud on, nagu seinakella sihwerplati peal numrid. Elektri wäega pannakse siis raag käima, nenda et ta ühes linnas need tähed näitab, keda teises tahetakse nimetada; tähtedest aga seadetakse pärast sõnad kokku. Sel wiisil saadetakse telegrahwiga sõnumid.

172. Aurujõud ja Aurumasin.

1. Kui meie katla vaatame, kelle sees wet keedetakse, siis leiame, et ta milledgi serwini täis ei ole. Miskipärast mitte? küsime meie. Vastus: Seepärast, et wesi muidu üle jookseks! — Mida kuumemaks wesi läheb, seda rohkem on tal ruumi tarwis, seda rohkem sirgub ta laiali. Katla põhjas läheb ta kõige palawamaks. Siin muudab ennast wesi auruks ümber; see aur aga tõuseb weikese rakkudes üles. On pealmine wee kord katlas weel liig jahe, siis angurab rakkud üleswal jälle kül- maks ja kadurab ära. Sest tuleb wistiseja hea, kellest wõidakse, kattal laulda. On aga pealmine wee kord ka jo wiland palaw, siis muudab ennast wesi ka seal auruks, auru rakkud tõusewad wulinal pinda, ja nüüd ütleme: wesi keeb. Aur tõuseb üles ja läheb läbi aina wälja, ehk jääb ukse, aknaruudu ja lae külge finni. Seal saab ta nende jaheda asjade külles jälle weeks tagasi muudetud ja sadab pärast tilgakaupa maha.

2. Kord pani tüdruk lähkri otsani täis külma wet, pistis siis prundi kõwast peale ja seadis riista nenda kuuma ahju peale. Aga aur, kes pea soojast sünnitud sai, aeras lähkri kor- raga paugutades lõhki. Terane tüdruk oleks seal juures wõinud aurumasinaga üles leida, kui seda jo enne Jakob Watt ei oleks teekattalt tähele pannes teinud. Sest aurumasinaga, kes laewad, weskid ja raudtee-wantrid käima paneb, on need asjad üksi see- läbi wõimalikud, et ta sees wesi kange keemise läbi auruks muudetakse, ja aur kange jõuga masinast wälja tungides masina wända käima aeab, kes omalt poolt jälle kõi teiseid wändab ja rattab töösse paneb.

Meil saab auru wäe suurus weel sel- gemaks, kui meie ühe õõne klaas kuuli pikka truubiga wõttame, nagu siin pilt kõrwal näitab, kuuli weega täidama ja truubi sisse keppe otsas kindla troppi (p) pistame. A- takse nüüd wesi kuuli sees tule najal pala- waks, siis saab auruks muudetud wee jõud troppikese pea toru sees üles aeama. Pis- tame aga kuuli külma wette, siis tõmbab en- nast aur jälle weeks kofku ja trop langeb alla.

3. Aurumasinaga juures ei sünni siis ühtegi imet, waid auru suur winnaja jõud paneb teda käima. Sumal on mitmetesugu seadusi ja sala jõudu

Jakob Watt poisikese põlves.

oma loomu asjade sisse pannud, ja meie kohus on, neid järelmõtlemise läbi üles leida ning oma kasuks tarvitada. Seda tegi Jakob Watt, meieäegse aurumäšina ülesleidja, jo poisikese põlves. — Tema oli ühe Sottimaa kaupmehe poeg ja elas rohkem sada aastad tagasi. Ta oli veel poisikene, seal taples teda lord tema wana tädi ja ütles: „Kas sul häbi ei ole, Jakob, ühtepuhku mõtledes seista! Ma arwan, sa isegi ei tea, mis sa mõnikord teed ja tagaeead. Kas sa ka praegu ise tead, et sa nüüd jälle tüü aega muud ei teinud, kui et mõtledes teekatla kaase peale wahtisid? Pea wõtsid sa kaase pealt ära, pea panid sa ta jälle peale ja wahtisid siis, kuidas ennast wefi auruks ja aur jälle weeks ümber muutis. Jakob, jätta need mõtlemised ja unistamisid maha, ja mine parem teiste lastega mängi-

ma; muidu läheb ja ehk weel peast rumalaks!" — Nenda taples Sakobi wana tädi, aga Sakob ei lastnud ennast seeläbi eksitada. Tema uuris ja õppis edasi, ja seepärast sai temast ka mees, kes oma tarkusega kõige maailmale kasuks oli ja keda nüüd weel, peale tema surma, iga rahwast auustatakse ja tänades meeles peetakse. —

173. Need pole mänguasjad.

(Ennemuistene jut.)

„Ümberkaudu maad on kõik jo ära käidud," hüüdnud Kalewi poeg, „lähen ommeti ka lord põhja poole kõndima, sinna suure maailma otsa!" — Lastnud kõik Turjamaa targad ja Soomemaa sõnatargad kofku tulla, nõuu pidama. Need üttelnud: „Tahad ja põhja radadele rändada, kus Wanataat taewa serwad maaga kofku sõlmitanud, ei siis senna puune paat ehk tamme tüwist tehtud laew püsi; ta olgu kõige vähemalt rauast tahutud ehk wasest walatud!" — Kohe lastnud Kalewi poeg selgest hõbedast laewa walada ja ta kõige kallima hõbekarraga äraehitada. Laewa nimi aga saanud Lennok. Siis pannud Kalewi poeg omad kuld riided selga, kutsund sugulased, targad pealikud ja sõamehed kofku, ja wägewa meeste reis hakkanud peale.

Jo mittu maad olnud ära käidud; ka sädeme saarest olnud naad jo mööda, kus Sulew oma piibu tulemäel põlema pistnud, seal jõudnud mehed sinna maale:

„Kus need kullad sõõnud kulda,
Kullad kulda, kanad karda,
Aned haljasta hõbedad,
Warekšed wana waskeda,
Pesi linnud penningida,
Targad linnud taalderida,
Kus need kasud kaswanuwad,
Kapsad kuuse kõrguseni."

Seda maad saatnud Kalewi poeg oma keeletarka mitme sulasega läbi katsuma. Naad sammunud õhtuni ümber ja heitnud wiimaks põesa alla puhkama. Aga see maa olnud päris Hiigla maa, kus nii tugewad rahwas elanud, et inimese poead kui sääsed nende wasta wälja näitanud.

Teisel hommikul läheb Hiigla targa noor tüttar aida lehmale kopsa lehti kirkuma. Näab keeletarka oma seltsimeestega

magawat, ütles: „Mis weiksed tittekesed need on?“ pistab mehed rüppe ja wiib naad kodu. Sja kodu küsima: „Mo tüttar, mis sul seal põlle sees kobiseb, mis sa kapsa aiaist leidsid?“ Tüttar puistab mehed rüppest pörandale, ütles: „Tähenäda ommeti, taadikene, mis asjad need on; ma leidsin naad kapsaste alt, kus naad kui laste wilul kohmetand kirkub pöenutajid!“ — Wana taat hakkab mehi tunnistama, annab neile mõistatusi mõista, ütles:

„Kessee kõnnib kõrta mööda,

Astub aia ääri mööda,

Piirab pilli-roogu mööda?“

Keeletark wastab:

„Mesilane, linnukene,

Se'p see kõnnib kõrta mööda,

Astub aia ääri mööda,

Piirab pilli-roogu mööda!“

Higla tark küsib jälle;

„Mis sealta jõesta jooneb,

Katsub küla kaewudesta,

Riwi kildude keskelta!“

Keeletark wastab usinaste:

„Wifferkaar jooneb jõesta,

Katsub küla kaewudesta,

Riwi kildude keskelta!“

Higla tark küsib kolmat kord:

„Mõistke, mõistke, mehikesed,

Mis tuleb ammudes arusta,

Singudes sini-salusta?“

Keeletark mõistis:

„Wiim tuleb ammudes arusta,

Singudes sini-salusta!“

Sellest tundis Higla tark ära, et need mõistlikud inimese lapsed olid, ta ütles: „Wii naad, mo tüttar, aga jälle ruttu tagasi, need ei ole mänguasjad, need on pealtmaa naeste poead, kes õppetuisi otsimas tarka teed käiwad!“

Tüttar koristas mehed jälle põlle sisse, wiis naad mere ääre ja ütles: „Teie targad wastused üksi on teid peastnud, muidu oleksite mulle igaweste mänguasjaks jäänud; aga tarkus käib üle wägewuse!“ —

XVIII. Omaft maaft.

174. Meie isamaa.

See maa, kus sa elad, kus sa sündisid ja üles kaswid, see maa on sinu isamaa, ja see keel, mis sa oma eestiema rüppes kuulsid, sinu emakeel. Sinu maa on üks väga kaunis maa ja rikkas kõiksuga wiljast. Lähed sa põhja poole, siis tuleb sul Soome merelähe wasta, kes meie ja meie wenna Soomlaste wahel woolab. Shtu pool leiad sa Lääne=merd, lõuna pool Lätti=, ja hommiku pool Wenemaad. Igal pool on suured külad ja uhted linnad näha, nenda kui Tallinna, Tartu, Wiliandi, Rakwere, Paide, Haapsalu, Pärnu, Wõru, Kuresaare lin ja mõned teised. Ka suured jõed leiad sa, nagu Narwa=jõgi suure weesadamaga, Kunda=, Koiwa= ja Gma=jõgi, kellest laulik laulab :

„Ei kõigile ei õnneks antud,
Õnneks antud, palgaks pantud,
Gmajõe jälgil käia,
Gma wahtu waadataie,
Gma koftamist kuulata,
Gma seljas sõiteletes
Gma filma waadataie,
Gma filmas ennast näha.“

Kaladest kõige rikkamad järwed on: Peipse, Wirtsjärw, Saadjärw ja muud. — Metsades kasvawad kõiksugu puud, nagu tammed, wahtrad, jalakad, kuused, männid, haawad ja kased. Ka kõiksugu metselajid on seal leida, nagu karud, põdrad, metskitsed, ilwesed, rebased, ja lindudest: mõttused, tedred, püüd, sookanad, pardid ja palju muid.

Eesti kõige suuremad saared Lääne meres on: Saaremaa, Muhomaa, Rihno= ja Ruhnosaar.

See on Eesti laste maa, peale 40,000 ruut=wersta suur, kus peal ligi 800,000 Eesti last elawad ja weel palju teisi rahwast. Ta jautakse kahte kubermangu. Tallinna kubermangus on neli maakonda: Harju, Wiru, Järwe ja Lääne. Liivi kubermangus on ka neli maakonda, mis Eesti laste pärast: Tartu, Wõru, Wiliandi ja Pärnu.

175. Sind surmani!

Sind surmani kül tahan
Ma kalliks pidada,
Mo õitsew Gestirada,
Mo lehkaw kodumaa!
Mo Gesti wainud, jõed
Ja minu emakeel,
Leid kõrgeks kiita tahan
Ma surma tunnil weel!

Ruis, maa, nii ellast' kannad
So lapsi kätte peal,
Neil annad leiba kattet
Ja wiimast aset weel!
Tõest', armsam on mull' hing'da
So pões Maarjamaa,
Kui mõeral piiril õnnes
Ja auus elada!

Ruis on so pvead wagad,
Nii waprada, tugewad!
So tiitred nagu lilled
Maad õit'wad nāgusad!
Ja sinu tuul ja päike
Sind õitsel hoiawad,
Ja kõrge kotta tiitwad,
Ruis ellast' kannawad!

(L. Koidula.)

176. Mo isamaa on minu arm!

Mo isamaa on minu arm!
Kel südant annan ma,
Sull' laulan ma, mo ülem õn,
Mo õitsew isamaa!
So walu südames mul keeb,
So õn ja rõõm mind rõõmsaks teeb,
Mo isamaa!

Mo isamaa on minu arm,
Ei teda jätta ma,
Ja peaks sada surma ma
Seepärast surema!
Kas laimab mõra kadetus,
Sa siiski elad südames,
Mo isamaa!

Mo isamaa on minu arm!
Ja tahan puhkada,
So riippe heidan unele,
Mo püha isamaa!
So linnud und mull' laulawad,
Mo põrmust lilled õitsewad,
Mo isamaa!

(L. Koidula.)

177. Kuudas Gesticlased enne wanast elasiid.

Wanast oli Gesticlaste põlv teine, kui meie aal, ning meie maaga oli ka hoopis teine lugu, kui nüüd. Seal ei olnud veel seesugusid linnasid, nagu Tartu ehk Tallinna, oma uhke maja ja kiriku tornidega; seal ei olnud veel igal pool Sumala kodasid ja koolisid, nagu nüüd, kus kiriku kellad helisewad ja lapsed tulusaid õppetuisi saawad; seal ei olnud ka veel siledaid kruusaga kaetud maanteed, kus uhke tõldades sinna ja tänna sõidetakse; seal seda kõik veel ei olnud. Aga suured uhked metsjad olid sel aal igal pool, ja need olid täis karusid, põtre, jäneseid, mõttusid ja kõiksugu lina. Ka elas nende metsjades üks prii rahwas, kes omad asjad ise korrapäraselt toimetas, ehk ta küll veel õiget Sumalat teenida ei mõistnud.

Wanad Gesticlased olid põllumehed, aga veel enam kui oma põldude eest kandisid naad hoolt oma karja eest. Elajaid oli neil rohkesti. Ka olid naad südikad küttid, kelles sest ilmatu suur rõõm oli, karudega mõidelda ja põtrasid taga aeada. Nemad elasiid suurem jagu ehk niisamasuguste elumajades, kui meie aal talurahwas praegu veel elab: palkidest neli seina, ahi nuffas, kattus peal. Ülematel olid aga ka uhkemad elumajad, nagu meie Kalewi poea laulus loeme. Ka räägib sest üks wana reissija, nimega Wulfstan, keda kuningas Alfred Suur ligi tuhat aastat tagasi, see on 900 aastat peale Kristust, Lääne mail saatis läbi waatama. Ta kirjutas: „Gestimaa on suur ja on palju linnasid seal, ning igas linnas on üks kuningas (wanem), ja seal on palju kalapüüki ja met; ning kuningas ja rikkamad mehed joowad hobuse piima, aga wäesemad ja orjajad joowad mõdu. Seal peetakse palju sõda. Mlut ei tehta Gesticlaste juures, aga mõdu wiland.“ Igal külal oli oma wanem ja sõaaal sai kõige waprast neist pealikuks ehk peawanemaks tehtud. Tugewad sõamehed olid wanad Gesticlased küll maa ja mere peal. Ka ei ole naad oma endist tugewust nüüdgi veel ära unustanud. Seda tunnistab meie rahwa laul Kalewi poea tegudest, kes wanal aal Gesticlaste sõapealik oli, ehk küll see laul ühtlasi ka üks suureks wälja maalitud mõistulugu terve Gesticrahwa elust võib olla.

Wanlaste wasta tehti kindlad linnamäed, kellest nüüd veel 50 tükki näha on. Linnamäed said sedawiisi ehitud: esite

kaeweti sügaw kraaw, kui iganes wõimalik soo sisse; siis tehti kividest, liiwast ehk mullast wal kraawi taha, ning walli peale pandi kõiksugu puu riistu toeks ja kantsiks waenlaste wasta. Sõariistad olid odad, nooled, kirwed, suured kilbid ehk kaidad, loodid ja lauast tehtud kilbid.

Wana Gesti lastel oli palju Jumalaid. Pea Jumal nime-
tadi Jumalaks, nagu Jumal meist weel tänapäaw nimetaks. Weissemad Jumalad olid: 1. Utko, müristamise Jumal, keda Wõhenda jõe ääres arwati elawat; 2. Wanemuine, laulu Jumal; 3. Taara, sõa Jumal, ja weel muud teised. Neid Jumalaid teeniti ka siis weel, kui jo Gestlased nime poolest risti usku olid heitnud, kunni Lutheruse usu puhastamine ka meie maale tungis ja pimeduse ära wõitis.

Nenda elasid Gestlased weel rohkem tuhat aastad peale Kristuse sündimist. Aastal 1159 tulid esimesed Saksad meie maale, ning seega alustasid aead, kes Gestlaste elu ja põlwe tük tükkilt teiste muutis. —

178. Kalewi taadi noorem poeg.

Seda nooremada poega,
Gesti endist walitsejat,
Kiidab laulikute lugu,
Tõstab wana juttusõna.
Ehk kas kuskil küla des sa,
Üksikuila urfikuila
Gesti poegi paisumaies,
Tüüterida tõusemaies:
Kes ei wanemate suusta
Muistepõlwe mälestusi
Kalewi kalli poeasta kuulnud?
Mine, poega, Pärnumaale,
Järgukesta Järwemaale,
Astu Harju raeadele,
Sõida Lääne luhadele,

Weere Wiru ranna ääre,
Mine Pihkwa piiredele,
Taara tammiku tahaje,
Aea hallil Alutaha,
Kõrwil Soome sõrwa poole:
Igas paigas idanewad
Kalewi poea sõnumed.
Rastel tõustes kanarpikust,
Udu kuu e ummuksesta
Tungib Kalewi tunnistus
Läbi tammitse tänawa,
Üle waskise wärawa,
Kindla kalju keskeelta,
Läbi rauda müürisida,
Teraksesta tornisida!

(Kalewi poeg, II. 81—110.)

179. Enne orjapõlwe.

Setsefed, ellakesed,
 Kähärpäaga kaunikesed,
 Linalakkad linnukesed!
 Igawuse ifekene
 Waewab waesid woffi taga
 Kulda lõnga keerutelles,
 Hõbe eideid wenitelles.
 Ets meie enne olnud hulka,
 Ets meie paikus käinud parwe,
 Ets meil olnud pidupõlwe,
 Ets meil õitsend parem aega
 Enne isa õue peala,
 Wanemate wainudela?
 Ets meie ehtind õhtu eela,
 Plehtind puna paeladesa,

Kuldakarwa kirjadesa,
 Käinud küla kiige peale
 Öhtu lusti õigamaie?
 Seljas olid siidisärgid,
 Kroogitud käisfed käessa,
 Helmekorrad ümber kaela,
 Suuri sõlgi rindadela,
 Kuld sõrmuksed sõrmela,
 Poordibest pärjad päässa,
 Kulda tresid pärgadela,
 Siidi rättifud kaelassa,
 Siidi sukkad jalgadela.
 Ets me' enne tunnud õnne,
 Ets me' enne näinud ilu,
 Rohkest' pidul rõõmusida!

(Kalewi poeg, XIII. 518—547.)

180. Miks ja nuttad?

Miks ja nuttad, lillakene!
 Nuppud sul täis pisaraid?
 Kas ja rasket hingewalu,
 Ellake ka tunda said?

On sull' eesti pind ka rääkind,
 Waike wõ sull' teada and
 Ennemuiſtſe rõõmu-põlwest?
 Kadund õnnest pajatand?

Lõsta peat, diekene!
 Koit on saanud isandaks!
 Oma terad hiilgwalt saadab,
 Et naad nuttu kuiwataks!

Kui ta lõuna walguſt puistab
 Üle õits'wa Gestimaa,
 Oh, kuis tahame tal tänu,
 Siks, siis wasta õhkada!

(L. Roidula.)

181. Riigid ja kogukonnad.

Abraham elas oma naese Saara, Iisaki ja kõige oma sulastega tellide al. Naad olid pea siin, pea seal; kus naad kõige parema karjamaa leidfid, seal löid naad omad telgid üles. Neid wõisid naad kergelt jälle maha wõtta ja teisi kohta wiia. Nenda elas wanal aeal palju rahwast, nenda elab neid mõnes maas nüüdgi weel, nagu Beduiinid Awhrikas ja Lappu rahwas põhja Euroopas.

Meie rahwa juures on lugu teistwiisi. Siin elawad inimesed kindla majades üksteise kõrwas; sest üks tarwitab teist. Üks elumaja oma kõrwalise hoonetega, see on: aida, lauda, sauna ja rehaga ühtekokku on üks talu. Kui jo 10 ehk 20 talu üheskoos seiswad, siis nimetakse neid küla. On aga sada ehk rohkem elumaja üheskoos, siis on see jo üks lin, ja siin on ka jo teine seaduse kord, kui külas. Mittu küla ja ümberkaudu üksikut talu ühtekokku on üks kogukond. Rahwas aga, kes ühes kirikus käiwad, nimetakse ühe kihelkonna rahwaks. Mittu kogukonda ühtekokku on üks maakond, mittu maakonda ühtekokku üks kubermang, ja mittu kubermangu ühe walitseja al üks riik. Meie Gestimaal on kaks, see on: Tallinna ja Liwi kubermangu. Meie maa on aga üks jagu suure Wene riigist. Weneriigi kõige ülem walitseja, keda Sumal seadnud, on meie armuline Keiser. Tema elab suures, uhkes Peeterburgi linnas, kus, nagu kuulus Wiru laulik ütleb:

„Suur ja wahwa Keiser walwab

Isa silmil vööd ja pääwad

Riigi alamate üle.

Soe ja pehme kotta pesa

Warjab meid kui linnupoegi

Kurja kimbutuste wasta.

Ümberkaudne sõa kärin,

Püüsi parin, tüüfi mürin

Meid ei pease piinamaie,

Meie muru muljumaie.

Kotkal nok ja küllined raudsed,

Tiiwanuffad teraksesta:

Misga rööwel lindu rabab,

Warga kassit kriimusteleb,

Kui naad laia laente langult

Eigemale usaldaksid.“

(F. R. Kreuzwald.)

Sealt Weneriigi pealinnast saadab Keiser omad käsud wälja ja walitseb sealt üle kõige suure riigi. Tema käsu al seisawad kõik kõrgemad ja alamad riigi ametmehed, kes kõige suure riigi sees selle eest muretsewad, et seal sünnib, mis Keiser tahab. Seesugused riigi ametmehed on ka meie wallawanemad, keda rahwas walitseb, aga kes ühe wandega meie armulise Reisri abiliseks saawad, et naad tru'usega Reisri käsud täidaks ja seeüle walwaks, et kuskiigi rahwale ülekohut ei tehta. Seepärast peab ka rahwas ausaid mehi wallawanemiks walitsema, kes õigust tehes kui kaljud kindlad on, sest seda tahab Jumal.

182. Mo armas isa kohakene.

1. Wainne kena kohakene,
Kõigekallim surmani;
Armas isa majakene
Minu meeles alati.

2. Minu isa majakene
Linnu pesa sarnane,
Siiski kui üks linnukene
Sgatsen ta järele.

3. Seal mind ema ilmal' toonud,
Seal mind kandis kätte peal,
Seal ta mind on õppetanud,
Oh sa helde ema meel!

4. Selge hallikas seal jookseb,
Sealt ma lapse põlwes jöin;
Kena koplis paju õitseb,
Sealt ma paju pilli töin.

5. Kena sirge kask seal seisab,
Temast magust mahla sain;
Pihlapuu seal õues õitseb,
Temast magust marju söin.

6. Wainne kena kohakene,
Kõigekallim surmani;
Armas isa majakene
Minu meeles alati!

(M. Rörber.)

183. O m a f e e l.

1. Minu kallis oma feel,
 Oh, kui armas oled sa!
 Oh, kui ilus sinu heal,
 Oh, kui kenast' kõlad sa!

2. Olin ära wõõral maal,
 Wõõras rahwas, wõõras wiis,
 Wõõrad kombes, wõõras feel,
 Oh, mis hale mulle siis!

3. Waewalt rääkisin rahwaga,
 Ükski mõist'nud täiest' mind;
 Kuulsin nende juttu ka,
 Oma feel! ei kuulnud sind!

4. Üksi taewa Isaga
 Rääkisin ma oma feelt,
 Tema kuulis armuga,
 Sahutas mo kurwa meelt!

5. Müüd ma jälle omal maal,
 Oma rahwas, oma wiis,
 Omad kombes, oma feel,
 Müüd ma olen rõõmu täis.

6. Rõõmsalt räägin kõigiga,
 Kes mind kuulwad, mõistwad mind;
 Kuulen teiste juttu ma,
 Oma feel, siis kuulen sind.

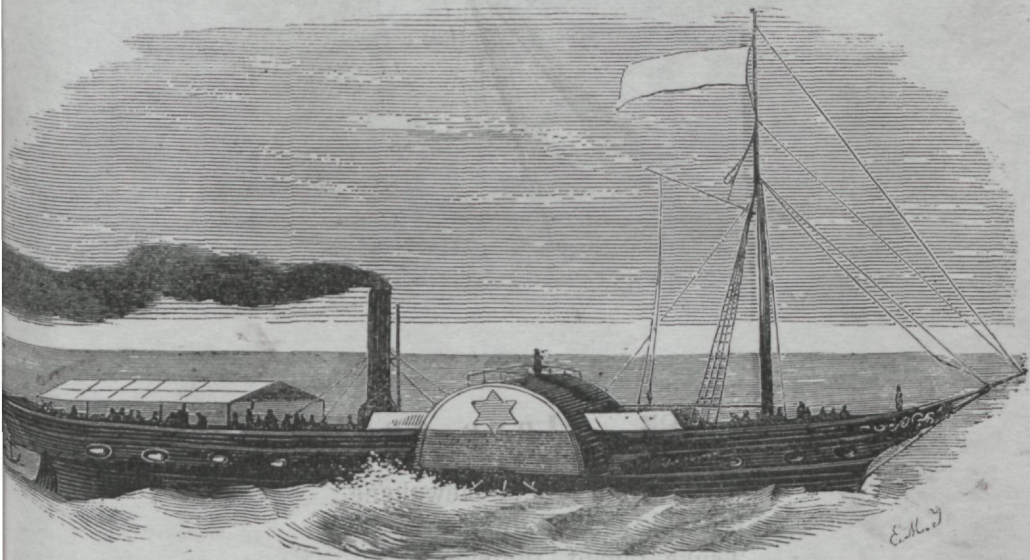
7. Minu kallis oma feel,
 Oh, kui armas oled sa!
 Oh, kui ilus sinu heal,
 Oh, kui kenast' kõlad sa!

(F. Hasfelblatt.)

184. L ä ä n e - m e r i.

Lääne-meri, kelle wesi wähe soolane on, näitab waikse ilmaga ilmotsata suur peegel olewat. Pääwal waatawad ennast päike ja pilwed tema sees, ja öö aeal näitab ta kuu ja tähtedele nende kuju. Sige waikne ei ole meri millasgi. Uhtepuhku tuleb eemalt laenid kui mäest alla, pea suuremid, pea weiksemid, kes kohisedes wasta kallast laenetawad, kust naad wahutades tagasi kargawad. Niisugust laenete mängu wõib inimene mittu tundi wahtida, ilma et ta ära wäsiks. Laenetega ühes saawad wähhjad, ussikesed, karbielajad, kirjud kiwid ja ka wahel kalad merest wälja loobitud, kus naad partidele, kurgedele, kajakadele ja muu lindudele toiduseks on. Nende asjade seas leitakse ka kallist merewaigu (Bernsteini). Jo nelja tuhande aasta eest tagasi on rahwas seda kiwisarnast waiku korjanud ja teda suitsutamise tarwis ehk ehteks teiste rahwale müünud.

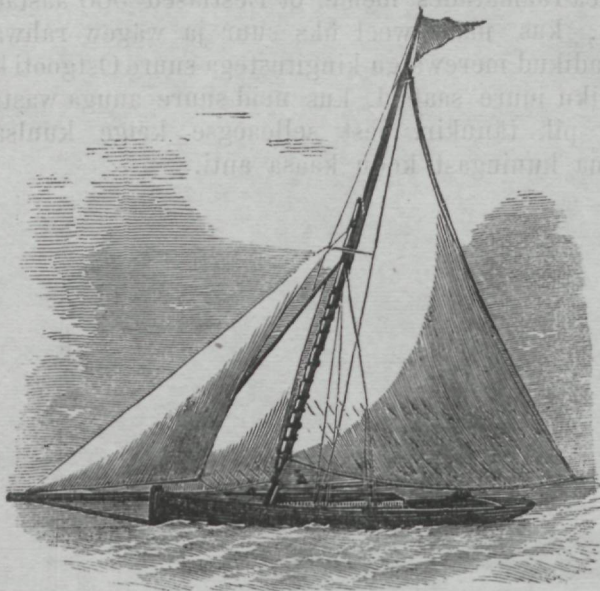
Wana aea-raamatudes loeme, et Eestlased 500 aastad peale Kristust, kus naad weel üks suur ja wägew rahwas olid, omad saadikud merewaigu kingitustega suure Ostgooti kuninga Theodoriku juure saatsid, kus neid suure auuga wasta wõeti ja neile pik tänukiri sest selleaegse kõige kuulsama ja wägewama kuningast kodu kaasa anti.

M u r u - l a e w.

Kes mere ääres elab, näab sagedaste suuri ja weiksid laewu, kellel kõrged mastid, walged purjud ja mitmet karwa lippud peal. Wahel näab ta ehk ka üht auru-laewa tormades mööda minewat, keda tema suitsusambast jo kaugele ära tunda. Seesugune laew on kena kül näha, ja ta on nii kindlaste ehitud, et inimene tema sees ilma mureta üle kõige laiema mere wõib sõita. Et laewad õo ael kogemata kalda ligi ei tuleks, kus naad wasta kalju wõiks tõugata, seks on mere randa tuletornid ehitud, kes õo ael 200 wersta kaugele paistawad ja laewameestele tee juhiks on.

P u r j u = l a e w.

185. Mere peal.

1. **K**iigu, liigu, laewukene,
Laened, lahkelt lükkage,
Tõuka tagant, tuulekene,
Purjud, hästi paisuge !

2. Waga ilus ilmakene
Kuldselt läigi mere peal ;
Soojalt paista, päikekene,
Taewast waata lahkest teal !

3. Laentest läbi, laewukene,
Lenna kui üks linnuke,
Jõua, sõua, laewukene,
Jõua ikka ülesse !

4. Tere, mere linnukene !
Pole purjud tarwis teil !
Tiiwad palju paremine
Aitawad, kui purjud meil.

5. Ennä, kena kalakene,
Hüppad wee seest ülesse !
Lähed jälle loomakene
Wilu wette woodisse.

6. Kaugelt paistwad teised laewad,
Purjudes seal lendawad ;
Eemal lendes nemad näitwad
Läik'jad luiged olewat.

7. Kallis meri, lõbus meri,
Suur ja sügaw, sinine,
Ei me lahkuks, lõbus meri,
Ial sinust kaugele ! —

(M. Körber.)

186. K o d u.

1. Meil aia äärne tänawas,
Kui armas oli see !
Kus kasteheinas põlwine
Mei' lapsed jooksi.

2. Kus ehani ma mängisin
Kül lille, rohuga,
Kust wana taat käe kõrwas mind
Tõi tupa magama.

3. Kül üle aia tahtsin siis
Ta kombel waadata :
„Laps, oota,“ kostis ta, „see aeg
„On kiir kül tulema !“

4. Aeg tuli. Maa ja mere peal
Silm mõnda seletas —
Ei pool nii armas polnud seal
Kui küla tänawas !

(L. Koidula.)

XIX. G ü r o o p a.

187. G ü r o o p a m a a s t ü l e ü l t s e .

Kül on G ü r o o p a suur, kül lautab ta ennaft igapibi kaugele laiali, siiski on ta meie wiieft maailma jaust see kõige weiksem. Põhjas on ta piirid Põhjaäe-meri, õhtupool Atlantia-meri, ja lõunas Keskmaailma- ja Mustmeri. Igal pool elawad inimesed, kes tarkuse ja waimu harimise poolest kõigist teiste maailma rahwast ees on. Külmad Põhjamaad üksi on inimestest tühjad, kuhu aga arwa mõned küttid, ehk põdra karjatsed ja kalapüüdjad tükkiks aeaks elama tulewad. Puud on seal wõsu suurused, rohu asemel kasvab sammal, ning suurem jagu aastat läbi kattab lumi ja jäe maad ja wet. — Aga mida rohkem lõuna poole tuleme, seda suuremat ilu ja rikkust leiame. Ka jo sitroni puid, wiigi- ja wiinamarju, ja mitmesugu muud wiljapuid kasvab siin. Põllud annawad kõiksugu põlluwilja, metsad ja heinamaad on täis rikkust, ning sõrged mäed ulatawad oma igawese lumega kaetud otstega pilwetesse. Tuhanded laewad sõidawad risti ja rästi mööda jõgesid ja merd, toowad meile kaugelt maalt puuwillu, kohwi, suhkrut ja palju teist asju ning wiiwad G ü r o o p a s t jälle muud kaupa kaugele maale tagasi.

Suurem jagu G ü r o o p l a s t on risti usku; üksi Türgi maal elawad Muhamedi usulised, ja Suudid lahus üle kõige G ü r o o p a . Kunstid ja tarkused on G ü r o o p l a s t üle kõige teiste rahwa tõstnud, ning teda nenda waimu poolest teiste walitsejaks teinud.

Tahaksime kõik G ü r o o p a maad ühest mereft teisi iga pidit läbi käia, siis leiaksime mitmet seltsi rahwast, kellel igaühel omad eluwiißid ja oma keel. Gestikeel räägitakse meist, kes peaaegu soomekeelega ühte läheb; aga teistsugu keelt räägiwad Lätlased, Wenelased, Sakjad, Hollandi rahwas, Prantsused, Hispaania, Portugalia ja Itaalia rahwas, Daani-, Rootsi- ja Inglise, Kreeka rahwas, Türklased, Ungrid ja Pohlakad. Kõik G ü r o o p a maad ei ole ka ühe suurused. Wenemaa on kõige suurem. Kõige wägewam mere peal on Inglismaa, kelle sõa- ja kauba-

laewad kõik mered läbi käiwad. Tarkuse poolest on Prantsuse-, Inglis-, Hollandi- ja Saksamaa teistest ees, ning maalimise ja laulmise kunsti poolest Itaalia rahwas.

Kõige kõrgemad mäed on Helweetsia- ja lõuna Saksamaal; mägesid on aga ka Türgi-, Kreeka- ja Itaaliamaal, oma saartega Sitsiilia, Sardiinia ja Korsika; nendasama ka Portugalia-, Hispaania-, Lõuna-Prantsuse-, Rootsi-, Norra- ja Sottimaal, ning lõppeks tulepurtskaja mägedest rikka Islandi saare peal, ja Kesk-Euroopas Galiitsia maal. Lagedad maad on: Põhja-Saksa-, Prantsuse-, Hollandi-, Daani- ja Pohlamaa, ning suurem jagu Wene- ja Ungri maast. Helweetsia Alpid on kõige kõrgemad mäed; Doonau ja Wolga kõige suuremad jõed. Kõige suuremad linnad on Londoni-, Pariisi-, Berliini- ja Peeterburgi lin.

188. Wene riik.

Wene riik on suurem kui kaks maailma jagu, Euroopa ja Austraalia, ühtekokku, ning ulatab üle kahe maa jau: Euroopa ja Aasia. Tema päralt on pool Euroopa maad, ja terve põhja poolne Aasia, see on kaks kolmandiku jagu kõigest maakerast. — See suur riik on enamast kõik lage maa. Üksi Krimmi poolsaare peal, Musta- ja Kaspia mere wahel, Euroopa ja Aasia piiri peal, ning Lõuna-Siberimaal on wägewad mäed, kes omad oksiad igale poole wälja lautawad. Kaspia meri, Arali, Baikali, Laadoga ja Peipse on Weneriigi kõige suuremad järwed, ja Wolga, Doonau, Tniiper, Ob, Jenisei ja Leena kõige suuremad jõed. Nende ja weel palju teiste jõgede wahel on ilmotjata suured metsad, lõpmata laiad laaned, wiljarikkad maad ja pikkad mäe kingud. Seal leiame tühjad põhjapoolsed maad, kus muud näha ei ole, kui lund ja külmetand sammalt; siis tulewad suured metsad täis metselajid; lõunapool Wolgat jõe ääres leiame kõige rikkamad wilja maad, ning Krimmis ja Kaukasuses üht lahket kliima ja suurt taimerikkust, kui Itaalias ja Hispaanias.

Peeterburgi lin, Neewa jõe ääres, on selle suure ja wägewa riigi pealin. Siin elab meie armuline Keiser suures keiserlikus lossis. Tema auu ja wäge tunnistawad kõik need linna uhked kirrikud, ilusad laiad uulitsad, rõõmsad lustaiad ja kunstlikud laewad Soome lahes, kust Kroonilinna kants kui waritseja sõamees meie filma paistab.

Moskwa on teine Wenemaa pealin, 700 wersta Peeterburgist lõuna poole ja temaga raudteega ühendub. Siin on kõiksugu Euroopa ja Aasia rahvast näha. Wana Kremli ümber seiswad tema 10,000 maja ja 400 kirikut. Kreml ise on üks kindel kants kõige kõrgema koha peal kesk linna, pakis müüri ümber, kus wana keiserlik los, mittu kirikut, kabelit ja teist maja sees seiswad.

Teised kuulsad linnad on weel Nisni-Rowgorod, kus kõige suurem Euroopamaa laat peetakse, ja Musta mere ääres Odessa, kuulus oma suure lahe ja kauba pärast.

189. Suur ja wahwa Keiser kutsub.

Suur ja wahwa Keiser kutsub

Noori mehi lippu alla ;

Tema wägew kutsumine

Tungib üle maa ja mere !

Keiser kutsub ; kuulge mehed !

Walmistagem sõja wasta ;

Waali, eite, walget särki,

Kiila küüriku kannuksid.

Keiser kutsub kindlaid mehi,

Särwe, Harju julgeid poegi,

Kutsub wapraid Wiru rannast,

Alutagant, Lääne luhast, —

Kutsub noori mehe-poegi

Igast külast, kihelkonnast

Lippu alla wõitlemaie,

Waenlast wasta tungimaie !

Olge rõõmsad, Eesti emad :

Teie riippes kantud poead,

Armud kaisul autud lapsed

Saatwad wahwa Wene wäe

Wõidumeeste seltsilaseks,

Suure Reisri käskjalaks ;

Kessee wäsimata walwul,

Iga filmil böd ja pääwad

Meie pärast muret kannab. —

Soe ja pehme kotta pesa

Warjab meid kui linnu poegi.

(F. R. Kreutzwa ld.)

190. Võit meie Keisrile!

Nüüd sõa pasun kangešt' hüüab,
 Sest mehed olgem tugewad!
 Kui waenlane meilt elu püüab,
 Siis olgem waprast võitejad!
 Waat, juba suurtük müriseb,
 Mõõk mõõga wasta kõliseb:

Wõit meie Keisrile!

Sest meie kalli Keisri eest
 Kõl sünnib wõidelda,
 Kus on veel tema sarnast meest?
 Nii helde meelega!
 Sest lastem püssid paukuda,
 Ja jookskem peale tormiga:

Wõit meie Keisrile!

Eh! waenlane kõi suurustab
 Ja wäga tugew on;
 Meid Sumal siiski awitab
 Ja meie Keisri õn.
 Sest ruttagem siis edasi,
 Kõl waenlane läab tagasi!

Wõit meie Keisrile!

(Fr. Brandt.)

191. Aw Aleksandrele!

(Tartu keeli.)

Aw Aleksandrele,
 Me' suure Keisrile,
 Ke sõamen meid kannap,
 Meil' eä armu annap!
 Nüüd laulge Gesticimehe,
 Kõl lossi, liina, rehe:
 Aw Aleksandrele!

Ah Aleksandrele,
 Me' kalli Reisirile!
 Ke suur om jo siin waiwan,
 Ent suuremb kõrgen taiwan;
 Ke murdnu wangi-raudu,
 Meil' katnu rõõmu-laudu:
 Ah Aleksandrele!

Ah Aleksandrele,
 Me armja esäle!
 Kik maa nink mõts nink meri,
 Ja kiki hõng nink weri,
 Kik laulgem ütten meelen
 Nüüd mittu tuhat keelen:
 Ah Aleksandrele!

(F. Kaulbars.)

192. Waranduse mägi.

1. Ma olin sest palju kuulnud, et mägede seest kulda ja hõbedat, ning muud kallid metallid wälja kaewetakse. Seal wõtsin ma kord nõuaks, seda asja ükskord ka ise järel pärida. Ma läksin ühe mäemehe juure ja ütlesin: „Armas mämees, ma soowiks hea melega näha, kust kõik need kallid metallid wälja tuuakse, keda kõik maailm nii wäga himustab; wõtta mind ka ükskord maa alla kaasa!“ — Mämees ei näitnud aga sellega wäga rahul olevat, sest ta ütles: „Meie maa-alune riik on pime kui kot ja sügawam kui kaew. Kes seal kuskub, see enam üles ei tõuse.“ — Aga minul oli üsleliigagi julgust ja ma ütlesin: „Mina ei karda so pimedust, ka tahan ma en-nast see eest hoida, et ma ei kufku.“ — Seal kostis ta: „Kui lugu nii on, siis tahan ma sind kaasa wõtta. Tule, tõmba mäemehe kuub selga ja kõida nahk põlle selja taha, nii kui mul, siis wõtta weike küüna-l kätte ja astu mo järgi.“ — Nenda läksime teele. See waranduse mägi oli aga üks neist, kus kulda kaewetakse.

2. Meie istusime ühe toobri sisse ja hoidime ahelast, kellega ta alla lasti, kinni. Toober sai maa alla lastud, meie ümber läks pimedus ifka paksmaks, päikest ei olnud ammu-gi enam näha, ja taewast ei paistnud rohkem kui kāmbla suurune

lappike alla. Nenda sõitsime kaua aega edasi. Viimaks jõudis toober põhja ja meie astusime välja; kui meil aga küünlid kaotas ep oleks olnud, siis ei oleks meie midagi näha võinud. Müüd ütles mämees: „Sumalale tänu! pahmas=korraft oleme läbi jõudnud; nüüd on meil veel alus=kooba tee käia.“ — Seal läksime läbi pikka pimedat käigi, keda mämees „aluskoop“ nimetas ja kes nii madal oli, et kükkakile pidime käima. Nenda reisisime jälle tül maad edasi. Lõppeks saime teiste mämeeeste juure, kellel kõigil naht põlled taga olid ja mämehel kuued seljas, kui meil; pihus aga wehklesid neil rasked ja teravad kontsud, kellega naad juured hiilgawad waskputkad kalju külest lahti raiusid. Teised jälle korjasid need waskputkad kõik kokku, panid naad kārro peale ja wiisid naad alus=koobast läbi pahmas=korra alla, kust meie alla olime tulnud. Seal pandi naad toobri sisse, ja kes ülewal seisis, tõmbasid naad nenda maa alt üles.

3. Müüd küsisin ma: „Kas kus on siis see kuld, mis teie kaevate?“ — „See on waskputkade sees,“ kostsid mämehed, „kui neid kange tule kätte pannakse, siis sulab neist kuld välja.“ — Müüd panin ma teraselt tähele, kuidas need mämehed selle pimedas koobas tööd tegid, igapähele weike lambiküünal kõrwas müüri külles, ja kuidas naad hoolega waskputkasid lahti raiusid ning kārrode peale ladusid. Korraga helises kel; seal panid naad riistad kõrvale ja hüüdsid: „On lahti!“ see tähendab nende juures niipalju, kui meie „tere hommikut“ ehk „tere õhtut.“ Peale selle läksid naad pahmas=korra alla ja lasksid ennast üles tõmmata. Ka mina sain välja tõmmatud ja olin rõõmus, et pikka aega taga jälle pääwa=walget näha sain, aga omas südames mõtlesin ma: „Ei, mämehes ma omemeti ei tahaks olla!“ —

XX. A a s i a.

193. Siberimaa ja rahwas.

1. Siberimaa, mis suurem on kui kõik Euroopa maad ühtekokku, oli enne Wenelaste ärawõitmist haritud rahwale puhtast tundmata. Sest aeast saani on teda aga jo mitmed julged mehed läbi käinud ja meile sealtpoolt asjust teadust toonud. — Siberimaa põhja=poolne jagu on siigiduse poolest küll kauris sant ja peaaegu terve aasta otša lume ja jäega kaetud; kestmise ja lõunapoolse jaus on aga jo igal pool suured jõed, metsadega kaetud mäed, wiljakandjad orud ja kenad laaned. Aga ka põhjapoolsed maad ei ole puhtast iluta, ja kui seal ka rohu ja taimne kasw waene, siis on seal ommeti üleliigagi metsloomasid, keda inimene aeada võib ja kellest kõige paremad ja kallimad kasuka nahad maa peal tulewad.

2. Siberimaa päris rahwas on Mongooli seltsi ja elawad suurem jagu karjast, jahist ja kalapüügist. Esimene rahwas, kelle seffa meie juhtume, kui Wenemaalt Uurali mägede kaudu sinna reisirime, on Passtiirid, kes talwel puust tehtud hurtikudes elawad, suwel aga oma hobuste, lehmade ja lamastega ühest kohast teisi rändawad. Mehed istuwad kõik pääw otša hobuste seljas; nende ainus töö on, märad ja lehmad liipsmisele koku aeada; kõik muud tööd teewad naesed. Passtiiride roog on liha ja üks selts metsbirnisiid, kellest naad kookisiid küpsawatad; nende jook on hobuste feedetud piim. Jahi peal on neil wälja õppetud kullid, kellest weiksemad jänesid ja kanu püüdwad, suuremad ka rebaste ja huntide kallale lähewad. Passtiiride pea sõa- ja jahiriist on kuus jalga pik wibu, kellega naad omad nooled sada sammu taga märki lasewad.

3. Põhja=homniku pool Passtiiridest elawad Dstjaagid, kes ka kalapüügist ja jahist elawad. Nende lõpmata suured maakonnad on rikkad rebastest, huntidest, karudest ja põtradest. Rebasiid ja tuhkrusiid lasewad naad nooltega, kellel tina pommid otšas, et nahi ära ei saaks rikkutud; orawid, nirkisiid, ja teisi elajid püüdwad naad lõksudega; põtrasiid lasewad naad nooldega, ehk püüawad neid ka wõrkudes; karusiid tapwad naad pikka keppitega, kelle küles terawa otstega nuad on. Dstjaagid on üleühtse üks hea südamega ja usutaw rahwas.

Samojeedid, kes Põhjajäe-mere kallast mööda kunni Jenisei jõeni elavad, on veel kangemad jahimehed, kui Dst-jaagid. Nende maa on rikkas elajatest, kelle nahad väga kalliks peetakse, nenda kui musta rebase nahk, kes, ehk kül weike, siiski 6 kunni 8 sada rubla maksab.

4. Hommitu pool Siberimaal elavad Tungusid, Jakuutid ja Tšuktšid. Neist on Tšuktšid iseäranis tähelepanemise väärt oma suuruse ja jõuu, wahwuse ja priiuse armastamise pärast. Nemad uiduwad oma suurte põdra-karjadega ühest kohast teisi, on tapluse armastajad ja riisuwad ka hea meelega reisijaid paljaks, kes läbi nende maa käiwad. — Jakuutid on neist jo nattuke taltsamad, siiski veel kaunis harimata rahwas. Naad on suurte karjade pidajad ja kauplewad priiskeste Wenelastega. Kõige kangema külмага reisiwad naad ilma telgita, ja magawad lume sees, muud midagi kui sadul padja asemel pea al ja härma katteks peal. Nagu Indiaanid mäletawad nemad igauht kiwi ja küngast, kust naad mööda käisid; seepärast ei effi naad millasgi ära, naad mingi kuhu tahes. Toit on neil härja ja hobuse liha; jook hobuse ja lehma piim; kõige armsam roog on neil toores ehk sulatud rasw. Mehed ja naesed tõmbawad piipu ja neelawad ka suitsu alla. Surwel elawad naad telkide al; talwel on nende eluforterid weiksed majad, kelle aknad läbi paistwa jäest tehtud ja kelle kattus mättastega kaetud on. Tua pörmänd on puust, ja ümberringi seinte ääres seiswad pengid, keda ka ühtlasi sängiks tarwitakse. Rest tuba seisab tulease, kust õones truup suitsu läbi kattusse wälja wiib.

5. Kõige tarwilikum elajas Siberimaa rahwale on koer, keda üksi jahi peale ei pruugita, waid ka sõidu tarwis. Kõige paremad on Kamtsatka seltši koerad, kellest neli tükki saani ees kolm meest kõige kraamiga kergest ära wiiwad, ja halwa teega 30, hea teega 70 ja rohkem wersta pääwas ära käiwad. Ka ei effi naad millasgi ära; ja heidawad nende peremehed lume peal wõforteri, mis seal sagedaste sünnib, siis panewad ennast koerad nende peale ja kaitsewad neid nii külma eest.

Siberimaal elab üleühtse wähe rahwast, sest ühe ruutpenikoorma peale ei tule läbikaudu rohkem kui 8 hinge, kelle wasta Euroopas ühe ruutpenikoorma peal 6 kunni 8 tuhat inimest elawad. — Wenerahwas, kes seal leida, on suurem jagu Wene walitsusest sinna saadetud kurjategijad. Neid jautakse kolme liiki. Esimesed on suured kurjategijad, keda raske sündimuse tõlle mäge-

desse ja wabrikude peale saadeti; teised, keda weisfema süü pärast sinna wiidi, elawad küladest ühe wana sõlbati ülewatmise al, kus neile riigi walitsuse poolt tüf maad ja põllu riistad anti; kolmas liik on riigi seaduste wasta efsinud inimesed ja poliitika efsinud, kessel üks nimetud koht elukorteriks antud, kus naad aga ei ühegi sundmuse al ei seisa ja nenda elada wõiwad, kuda naad tahtwad. Siiski on ka raske elu neil, sest et naad kõige haritud rahwa seast nagu wälja lükkatud on, ning maailma sündinwa asjadest midagi ei kuule ega näa. —

194. Surnu meri.

Surnu meri on ümberringi äkkiliste, kaks kunni kolm tuhat jalga kõrge mägedest sisse piiratud. Ta on 70 wersta pik, 15 wersta lai, üks eluta weewäli, kus ei ühtegi laenet näha ei ole. Surnud on kõik; ei ole seal üht ainust kala, ja need, keda Jordani jõgi sinna wiib, sipputawad pea surres wee peal. Seal juures on ilm ühtepuhku tuline palaw. Ja nenda kuidas meri ise surnud on, nenda ka kõik tema peal ja tema ümber. Ükski lind ei lenda ta laenete peal, ei ühtegi karbikest, sääske ehk muud elajat ei ole seal leida, ei ühtegi puud ega rohtu ei kanna ta rand. Üksi must kiwimurd ja paljad kaljud seiswad waikselt ta ümber; ja tema wee peal ojuwad üksi suured soola-pangad ja maa-waik ehk aswalt, kes sooja hallikatest wälja keeb, ära tahe-neb ja suurte pallides merde sadab. Tema wesi on üks neist kõige soolasematest maa peal; 100 jau wee sees on 25 jagu soola. Ta on seepärast kaunis raske ja kannab suplejat inimest, ilma et see ojuda pruugiks; sügawa koh-tades on raske ala wajuda, sest et wesi inimest ikka jälle üles tõstab. Ka saab ihu seal juures soola koorikuga kae-tud, et supleja pärast kui elaw soolasammas wälja näab. —

195. Siinai mägi.

Siinai mägi, kust Jumal omad käsud inimeste kätte andis, on halli, palja kiwist ja seisab 7000 jalga kõrgem kui mere pind. Sealt alla waatades ei näa silm ümber-ringi muud, kui üht suurt liiwa kõrbet, ei ühte haljast kohta ega metsa, ei ühte jõge, elumaja ehk küla. Kui just torm ei mölla ja pitkne ei mürista, siis on siin niisugune waikne

olemine, kui kuskilgi maa peal. Ta on, kui oleks Jumal seda mäge kui üht mälestuse altari igaweseks aeaks sinna seisma pannud, kust tema ise kord inimestega rääkis: „Mina, sinu Jumal, olen üks tulise ja püha wihaga Jumal, kes ka weel wanemate pattu laste kätte nuhtleb, kui naad mind wihkawad, aga kes neile, kes mind armastawad ja minu käsud peawad, head teeb tuhandast põlwest saadik!“

196. B e d u i i n i d.

1. Nii hästi Siinat poolsaare, kui ka Palästiina maal, kus Jeesus sündis ja õppetas, elawad nüüd suurem jagu Arabi rahwas. Nemad on ehk täitsa Beduiinid, kellel kindlaid elukohtasid sugugi ei ole, waid kes ühtepuhku ümber rändawad ja üksi karjast elawad; ehk pool Beduiinid, kes küllades ja linnades elawad, kaubeldes ümber reisivad ja ka ameti ja põllu tööd teewad. Kauplemas käiwad nemad ifka mittu kümmend ja sada üheskoos, nenda et mõni woor mittu sada kaamelit suur on. Seesugune woor nimetatakse üks karawaan. Beduiinid elawad suguarudes, kellest igahel oma wanem ehk Sheik on. — Üks reisija, kes neid waatamas käinud, räägib:

Üks Sheik oli meid oma telkide juure wõersiks palunud. Meie jätsime seepärast karawaani maha ja sõitsime suure tee pealt kõrvale. Mõne tunni pärast nägime ühe kõrgema paiga peal kaks rida telkisid; see oli Sheigi elukoht. Tema enese tell paistis suuruse ja ilu poolest kõigest teistest wälja, ning ta ümber olid weel umbes 20 weiksemad telki. Tell oli pruuni riidest tehtud, keda kaameli karwadest walmistakse. See riie lahutakse nelja ehk wiie ridwa üle laiali, kes üks teisest eemal maa sees seiswad ja ülewal oma otstega nattuke kofku lähewad. Üks teine riie lahutab telgi seestpidist ruumi kahte jalku. Weiksemas pooles elawad naesed lastega, suuremas mees.

2. Sheik oli karja juure saatnud, keda tema wanem tütar hoidis; üks noor tal sai ligi toodud, tappetud ja sööma-aeaks walmistud; naene kõrwalises kambris wõttis jahu, kastis tainast ja küpsetas kooki. Kahe tunni pärast oli kõik walmis ja Sheik kandis nüüd road kahes puu-kausis ette; ühe sees oli keet, tallekse kõige parema liha tükkidest walmistud, teise sees olid halwemad tükkid. Leib ehk kook tarwitati lusika asemel. Sheik ise sõi ühes, kõik teised Beduiinid, kelle seas peaaegu kõik selle suguaru ülemad olid, wotasid auu paklikult eemal. Kõik

söögiaeg nägime waheseina taga midagi liikumat, kus Sheigi naene, nagu Abrahami aeal Mamres, seina taga kuulas ja läbi prau wahtis. Kui meie oma söömist saime lõppetanud, andis Sheik igaühetele teiste meestest tükk kooki ja liha, seejärgi rohkem ehk vähem, kuidas nende wanadus ja seisus oli.

See oli söömaaeg, kuidas teda Abraham jo nelja tuhande aasta eest pidas. Sest aeast saani on selle maa rahwa eluwiißid ifka ühtewiisi jäänud, ja meie peame ennast häbenema, kui meie seda õnneliku rahwast nähes see peale mõtleme, kuidas meie omad wanad eluwiißid ja riided sagedaste kergemeelelikul kombel maha jättame ja ennast hilpudega ehitame, kellega meie õn tõeste mitte kaswatud ei saa. Need rahwas seisawad oma suguwanema al ja kuulewad teda, kui oleks ta nende kõikide isa. Tema üksi mõistab kohut Tru'us, auus olemine ja headus on nende juures weel kodu, ning wõeraste wasta on naad väga lahked. Aga nii rahuliste kui naad üksteisega elawad, nii suures waenluses on naad naabri rahwa ja sagedaste ka teiste suguarudega; seal on röõwimine ja tapmine nende kõige suurem rõõm.

197. K a a m e l.

Beduiinide rikkus on nende kari, iseäranis nende kaamelid. Ükski elajas ei ole nenda inimese eluga ühte kaswanud, kui jo tuhanded aastad kaamel Beduiini eluga. Olgu siis, et meie

Beduiinid oma kaamelitega.

põhjamaa põtra tahaks nimetada, kellega seefamasugune lugu on. Beduiin nimetab oma kaamelit kõrbe laewaks, sest et ta

teda suure ruttuga läbi kõrbe liiwa wiib, kust muidu ükski inimene üle ei wõiks läia. Kaamel leiab ka kõige tühjema lagediku peal weel toidust, sest tema kõwad hambad saawad ka sest kõige kuitwema kõrbe wõsukesest jagu, ning ilma joomata wõib ta mittu päewa järsku olla. Waljib ega ohju talle tarwis ei ole, teda juhitaſe üksi lahke sõnadega. Mängu armastab ta ka wäga, ja kui tema peremees laulab, siis unustab ta kõik wäsimust ja waewa, ning tõttab oma koormaga ifka edasi. Ta on Arabi mehe ja tema pere kandja läbi kõrbe, tema üheswõitleja ja peastja sõas, tema toitja ja katja, ja tema truulselfimees, nii hästi rõõmus kui kurbduses. Nii kui päike hommikust õhtuni ilmwäsimata edasi käib, kunni ta alla läheb, nii tõttab ka kaamel ühtewiisi ühest pidopaigast teisi. Siis puhkab ta, ilma et temast koorem, keda ta ifka seljas kannab, maha wõetaks; ta jääb talle mõnikord nädalad otſa ühtewiisi selga. —

Teine selts kaamelit, kellel üks küür on ja keda rohkem ratsa sõidu kui koorma kandmise peale tarwitaks, on dromedaar.

198. Waleprohwet Muhamed.

1. Suurem jagu Arabi ja üleütlise õhtu Aasia rahwast on Muhamedi usku. Muhamed sündis aastal 571 peale Kristust Mekka linnas. Tema käis palju maid läbi, sest ta oli kaupmees; tema nägi seal mitmed rahwad ja mitmed usud. Wiimaks wõttis ta nõuaks, oma kodurahwale, kes ebajumalate teenijad olid, üht uut usku sünnitada. Ristikogudused olid sel aeal jo enamast kõik raisus, muidu oleks ta küll ristiusku walitsenud. Seal ei leitud aga muud kui riidlemist ja tagakiusamist. Seepärast lastis siis ka Jumal Muhamedi nõu ristirahwa nuhtluseks korda minna. — Muhamed läks nüüd ühte ütsiku koopa ja mõtles seal Jumaliku asju järgi. Tema ütles, ingel Gabriel käida tema juures ja nõuda tema kääst, et ta wana isa Abrahami usku uue elule sünnitaks. Tema astus Mekka linnas rahwa sekka ja kuulutas: „Allah on üksainus Jumal ja Muhamed tema kõige suurem prohwet! Mooses ja Kristus olid ka prohwetid, aga weiksamad kui mina; sest mina olen see trööstija, keda Kristus on tõutanud!“ — Nenda põlgas Muhamed Jumalapoege Kristust ära ja tõstis ennaſt tema üle. Pärast uskus ta ise oma juttu ja arwas, et ta Jumala waimu läbi rääkida.

2. Tema kogudus kaswis ruttu. Ühe tagasiusamise eest põgenes ta Mekka'st ära Mediina linna; aga see põgenemine (Hedshra) oli tema wõitmise alustus. Seet saani loewad ka Muhamedi rahwas oma aeaarwu. — Mediina'st wõitis ta pea juure wäega kõik Arabi maad oma alla; ka Mekka lin langes tema kätte. Nüüd saatis ta käjud ümberkaudu kuningate ja würstide juure ja nõudis nende käest, et naad tema alla heidaksid; oma usulisi (Moslemid) käskis ta aga uut usku (Islam) tule ja mõõgaga kõige maailma rahwa seas laiali lautada. Peale selle suri ta ise ära, nenda kuda arwatakse, äraühitud lihast, keda temale üks Juudi naesterahwas proowiks süüa annud, kas tema ka nii surelik olla, kui kõik teised inimesed.

Muhamedi õppetused said peale tema surma kofku korjatud ja ühte raamatusse üles kirjutud, keda Kooraniks nimetaks ja keda moslemid pühaks pidawad. Seal õppetakse: Reede on pühapääw; ärakõikamine pühitsuse täht. Iga pääw peab moslem wasta Mekka linna pöördud palgega palwet tegema. Siiliha ei tohi ta süia, wiina mitte juua. Palju naeste pidamine on lubatud. Palwe wiib pool teed Sumala juure, paastumine taewa usse ette, ja waeste anded teewad taewa usse lahti. Igaüht inimese elu on Sumal enne ära finnitatud. Usu eest wõitleja saab otsekohe taewa, kus teda Paradiisi puud warjawad ja roosilillede lõhn tema ümber woolab. Tema haawad saawad wiimsel pääwal kui kallid rohud lõhnama ja kui taewa tähed hülgama. —

Need õppetused pistsid Arabi rahwast kui tulega põlema. Türgid, Persid, Mongoolid said sedamaid ümberpöördud. Egiptuse maa, kus ristiusk enne kõige tugewamast õitses, sai ärawõidetud; nendaksama ka kõik põhja Ahwrika ja peaaegu kõik Hispaania maa, kust neid ristirahwas aastal 1492 jälle ära aeasid. Aga kõik Siiria ja Weikeaasia sai ristirahwa käest ära wõetud. — Aastal 1453 wõitis Türglaste sultan (kuningas) Mahmud ka Konstantinoopoli linna ära, ja seet aeast saani on see endine ristiusu keisrite pealin Türglaste riigi pesa. Seal on moslemid mittu kord kashunud edasi tungida ja on jo paar kord Wiini linnani tunginud, aga kõige Eüroopa rahwa õnneks jälle tagasi aetud.

199. India rahwas.

India rahwas olid omal aéal oma tarkuse pärast üks wäga kuulus rahwas. Neil oli jo siis ja on praegu veel neli kasti ehk seisust: Preestrid ehk bramiinid, sõamehed, põlluharijad ja ametmehed. Keegi ei tohi sest seisusest, kus ta sündis, wälja minna, ja tema lapsed peawad jälle seesama seisuse astuma, mis tema wanematel oli. Kes selle seaduse wasta tegi, see sai ärapälgdud paarina kasti pandud. See wäewaldne seadus on siis ka selle rahwa waimu harimist karmitsa pannud, et nemad nüüd teistest palju tagasi jäänud. Nende wanad ehituse mälestused annawad meile üksi veel wana Indiarahwa kõrgeist waimu järgist tunnistust. Nüüd on naad enamast Inglise walitsuse al.

India rahwal on nüüd veel nagu wanal aéal kolm Sumalat: Braama ehk looja, Wisnu ehk ülespidaja ja Shiwa ehk ärakukkaja. Wäel weetakse ka nende Sumalate fujud mööda maad ümber. Mitmed wiskawad ennast siis wantri rattaste alla, kelle peal fuju seisab, et sel wiisil õnnist surma leida. Ka on neil wiisiks, et naesed ennast furnud meeste kehadega ühes ärapäletada lasewad, et nendega taewas jälle ühendud saaks. — India maale on jo palju missjonärisid saadetud ja risti usk hakkab ka seal jo ifka rohkem ja rohkem maad leidma.

200. Elewant.

Elewant, see kõige suurem nelja jalgne elajas, elab karja kaupa lõuna Aasia ja põhja Awhrika metsades. Tema toidab ennast puu noorte okstest, keda tema oma pikka londiga ülewalt maha kisub. Häda ka neile põbudele, kuhu tema kogemata sisse juhtub! Seal ei jää riisist, maisist ehk suhkrupilliroost midagi järgi. — Kaamel kannab oma seljas 40 puuda ära, elewant aga 120 puuda; tema weab nii palju kui 6 hobust ja kaalub rohkem kui 50 inimest ühtekokku.

Kõige imelikum asi on aga tema lont. Ta võib teda 8 jala pikkuseks wenitada ja kabe jala suuruseks jälle kofku tõmmada. Selle londi sees on temal nii palju jõudu, et ta temaga mitte üksi inimest, waid ka kõige kõwemat tiigrit maha võib lüüa, puid maa seest wälja kiskuda ja iseenesele koormat peale laduda. Mis härjal sarwed, lõwil käppad, seda on elewandil

Elewant ja kookuspalmipuud.

tema lont. Ühtlasi võib teda elewant ka kui kõigeõrnamat kät pruukida; ta võib temaga kõige weiksemad rahatükkid maast üles võtta, sõlmed lahti peasta, uksed võtmega walla teha ja lillisiid noppida. Oma londi otša mõistab ta kui kõige peenemat sõrme pruukida; weel rohkem, ta võib temaga ka nuusutada, sest kesi otša sees on üks weike auk, kust mõlemad nina sõõrmed wälja paistawad; nenda on elewandi nina tema pihus.

Londiga kikkub tema maast lehti ja puiest offi; temaga tõstab ta wet jõest ja kallab teda siis oma suhu; sest tema suu on ülewal kaela ligi ja see kael on nii lühike, paks ja kange, et elewant suuga üksi millasgi oma toitu maast kätte ei saaks. Londi sisse tõmbab ta wet, et seda palawa ilmaga keha peale wirutada. Tükkivad talle kärpsed kallale, siis peksab ta neid londiga maha, kui meil lehmad sabaga, ehk ta võttab ka suure offa puust ja kihutab naad sellega minema.

Ehk küll elewandi põtkad passud kui palgid on, siiski võib ta nii ruttu joosta, et ta trahwides kõige tulisema hobusest, kes nelja jookseb, mööda saab. Tema võib ka väga hästi ojuda; suure koormaga ojub ta laia jõest üle, kui midagi, ja hoiab seal juures oma londi kõrgele püsti, et ta keelmata hingada võiks. Elewandi karw on mustakas hal.

201. Elewant ja rätsep.

Ühes weikeses linnas Ida-Indias käis üks koduelewant iga pääw rätseppa aknast mööda jõel joomas. Rätsep meelitas waga looma ja pakkus temale õuna. Elewant sirutas oma londi aknast sisse, wõttis õuna wasta ja sõi ta meeleheaga ära. Teisel pääwal tuli ta ilma kutsumata tagasi ja sai jälle ühe ilusa õuna. See oli suure eluka meelepärast, igakord astus ta mööda minnes rätseppa akna alla ja mil lasgi ilma asjata. Rätsep tegi ennast temaga ikka tuttamaks, sügas ja silitas tema lonti, ja elewant laskis kõik teha, sest ta ei mõttelnud midagi kurja.

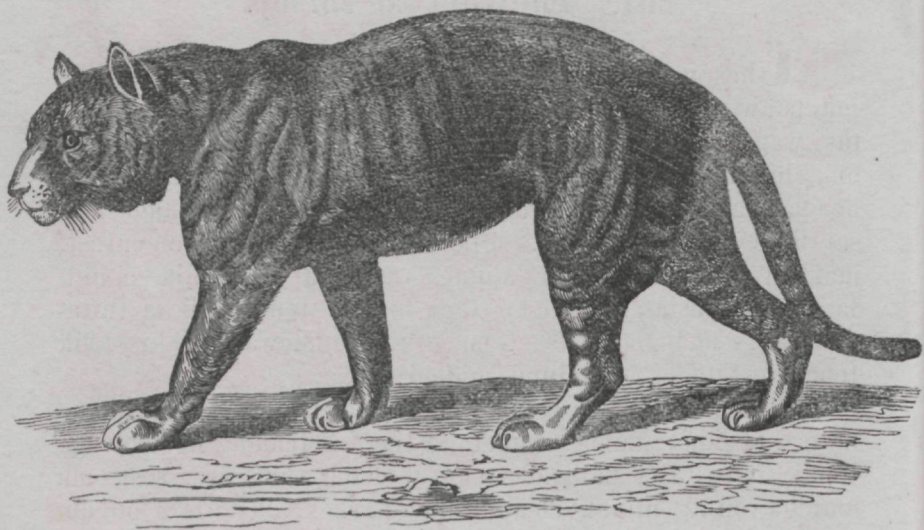
Seal tuli kord rätseppal meele, waga loomaga nattukene nalja katsuda; õuna asemel pistis ta temale nõelaotsaga londi sisse. See pahandas suure looma wäga ära, sest oma londiga on ta nii el, et jo weike kärbes, kes sisse pugeb, teda pööraseks teeb, ehk temale surma wõib tua, kui ta teda wälja ei jõua aewastada. Ehmatand tõttas ta aknast eemale ja läks oma teed, ilma et sest oleks midagi märku annud, kui wäga teda rätseppa walskus pahandas.

Aga mis tegi ta? Tema jõi ennast jõel hästi täis, tõmbas siis ka londi nii palju wet kui wõimalik ja läks rätseppa akna alla tagasi. See ei arwanud midagi paha, ja kui elewant oma londi nüüd jälle tupa pistis, katsus ta oma rumalat nalja nõelaga uuest teha. Seda pani aga elewant tähele, ning sel silmapilgul, kus rätsep käe wälja sirutas, purtskas ta temale suure hulga wet wasto silmi ja leutas kõik tema kallid kalewid ja siidid laua peal wee sisse. — Sest pääwast saadik ei tulnud ta enam tagasi.

202. T i i g e r.

Tiiger on India maal peaaegu lõwi suurune, aga sirgem ja pikkem, alpool walge ja pealpool punakas kollane, mustakat pruuni triibudega. Tema on see kõige hirmsam kiskja elajate seas, sest et tema juures tugewus, wereahnus ja palaw wiha ühendud on. Omad poead hoiab ta kõige paksema padrikus; ise peidab ta ennast kõige ligema tee ääre ja murrab kõik maha, mis mööda läheb. On

T i i g e r.

juhtunud, et üks tiigriema 8 postimeest üksteise järel ära tappis, kunni enam keegi seda teed käia ei julgenud. Nüüd pidi terve trop ratsa-soldatid wälja minema, et teda maha laske. Kord sündis seesuguse jahi peal, et üks tiiger, kes äkkitse puie wahelt wälja kargas, ühe ohwitseri hobuse seljast maha kiskus ja metsa wiis. See mees oli ehmatusest esiotsa uimane; pea ärkas ta aga üles, ja ehk kül raskest haawatud, tõmmas ta nüüd oma püstoli wöölt ja laskis kuuli läbi tiigri südame,

Muidu on tiigrit püssiga raske laske, sest et ta ennast nagu lind läbi tuule 15 kunni 20 jalga kaugele kütti peale wiskab. Kõige mõnusam jaht tema peale tehakse kodu elewantide seljas, kus küt kasti sarnatse torni sees seisab. Suur hulk küttisi seadwad ennast nenda paksu padriku ümber, kus tiigri laager sees on. Siis pistetakse rohi ja pilliroog padriku sees põlema, ja kui nüüd metsaline hulgudes wälja jookseb, wõtwad teda küttid kuulidega wasta. Haawatud loom kargab nüüd ligema elewandi peale, see aga winnab ta oma londiga wasta maad, ehk tallab ta oma jalge al surnuks.

203. Hiina rahwas.

1. Hiina maal on kõige paksem rahwa hulk maa peal; ta on nii suur kui kõik Euroopariigid, ilma Wenemaata, ühtekokku, ja toidab 360 miljoni rahvast, nenda et kui iga pääw tuhat Hiinlast ristiustu heidaks, sada aastat ära kuluks, enne kui kõik Hiinamaa üheks kristlikuks riigiks saaks. — Wastastest Aasiat on ta oma mägedega nagu teiste rahwa eest lükku pandud, ja põhja pool, kust weel maa sisse wõiks saada, on jo 200 aastat enne Kristust Hiina würistid ühe suure müüri ette teha lastnud, mis peale laks tuhat wersta pik on, üle mägede ja läbi orgude läheb ja oma wärawate, kindla linnade ja wahitornidega wõerastele sissetungimist ilmwõimataks teeb. Tema on nii suur, et tema materialist üks weike müür ümber kõige maa kera wõiks teha. Seeläbi on Hiinlased kõigist teiste rahvast nagu äralahutud, ja nemad ei taha ka teistega midagi tegemist teha. Nemad nimetawad oma maad keskmaailma maakaks, sest et nemad arwawad, maailm olla neljanukkeline. Kõik teised rahwas on nende silmis metsalised, kes ümberkaudu weikse maa nurkades ja saarte peal elawad.

Hiinamaal on üleliiga rahvast; on linnast, kus laks ja rohkem miljon inimest elab. Et küll põlluharimine seal kõige parema korra peal seisab, siiski sureb neist iga aasta palju nälga. — Seda suurt riiki walitseb üksainus mees, kes, nagu Hiinlased ütlevad, Jumala keelt oma alamatega räägib ja keda jumaliku auga auustakse. See keiser ehk „taewa poeg“ elab Peekingi linnas. Ükski ei tohi tema ligi tulla, kui ta enne üheksa kord oma otjaesise maa külge ei ole puutunud.

2. Selle rahwa juures on ka mõnda head leida. Wägnadus saab seal auustatud, ja wandumine on puhtast ärakeeletud. Üks hirmus asi on aga nende rahwa ahnus, kes neid jõlebid tegusid sunnib tegema. Mitte üksi wäsed, waid ka rikkad hukawad oma enese lapsed ära, et neid ahnuse pärast kaswatada ei raatsi, nenda et Hiinas iga aasta kunni 9000 weikest tapetud last ülesleitaakse.

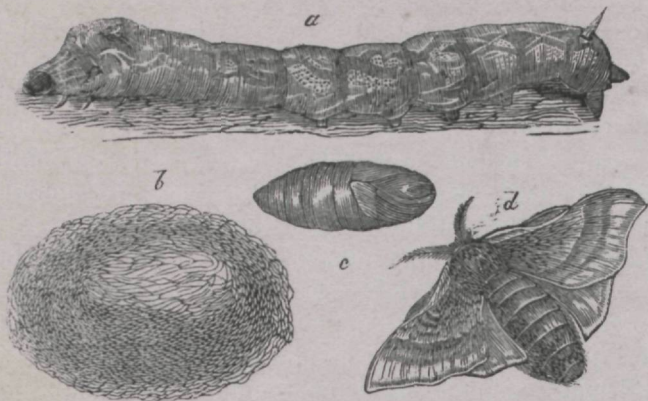
Tarkuse poolest on Hiinlased enne Eurooplastest ees olnud, sest kompas, raamatutrukimise kunst ja püssirohi oli neist jo enne ülesleitud, kui meist. Oma elsenbeini, portselani, siidiriide ja kullatükimise töödega on nemad nüüd weel Eurooplastest ees. — Nende keel on väga raske õppida, sest et temal

umbes 4000 kirjatahte on. — Neil on neli seisust: õppetud mehed, põlluharijad, ametmehed ja kaupmehed. Ka orjad on neil; need saavad aga hästi peetud.

Umbes 500 aastat enne Kristust elas seal Konwuutsee, kes neile uue usu asutajaks sai. See usk walitseb praegu veel. Ta on aga liig waene, sest pea õppetud on seal, kuidas alamaid oma walitsejate sõna peawad kuulma ja kuida elama, et riigi walitsuse wõimud ei wäheneks. Konwuutsee sai selle õpetuse läbi küll suurtsugu rahwa sõbraks, aga rahwa üleüldne waimu elu jäi wana umbusu ja madala wiiside kammitsa.

204. Siidi liblik.

Siidi liblik. a us, b firstukene, c tupa, d liblik.

Siidi liblik on ööliblikute seltsi, kuts tol pit ja kaks tolli lai. Temal on kollakad walged tiivad kolme helepruuni joontega. Oma muneb mõne pääwaga kunni 500 muna. Kahekuumne gradise soojaga saawad nad kuue ehk kaheksa pääwa sees wälja hauutud. Weiksed usfikesed (rööwikud) on eistotsa walged, lähewad siis pruuniks, musta peaga, ja kasmawad wäga ruttu. Nemad on kanged söödikud, nii kui kõik usfid; ei puudu aga muisse, kui moorus puu (Maulbeere) lehtedesse. Nemad aeawad kolm ehk neli kord nahka, iga nädal üks kord. — Nenda elab siidius 6 ehk 7 nädalat. Lõppeks hakkab ta ennast fissse mässima. On ta paraja koha üles leidnud, mis enamast ikka kuu witsfaraag on, siis paneb ta paar-tikka nätsket märga tema külge, liigutab peaga senna ja tänna, ja aeab kaks

peenikest siidilõnga suust välja, keda ta oma jalgega üheks lõngaks keerab. Nüüd kuduk ta esimesel pääwal ühe sõreda võrgu ja mäsib ennast teisel pääwal tema sisse.

See siidifirstukene on tuuwikese muna suurune ja üheainsa, kaheskeerulise siidilõngast kudutud, kes mõnikord 900 kunni 1200 jalga pik on. Seda lõnga ei pruugita ka enam kuu lina ehk willa kdrata, sest et seda us jo ise teinud. Antakse nüüd usfile aega, ennast liblikuks ümbermuuta, kuhu 14 kunni 20 pääwa ärakulunud, siis lõhub liblik välja tulles siidifirstu katti, keda nüüd enam pruukida ei wõi. Seepärast pannakse firstukeseid kuuma ahju ehk palawa wee sisse, kus us äralõppeb. Siidilibliku isamaa on Hiinamaa. Seal elab ta metsjades walge moorus puu peal, kes täis firstukeist on. Siidiliblikut sealt välja wiia olli kangeft ärakeeldud. Aga aastal 551 peale Kristust töid kaks munka nende mune oma võne keppide sees Euroopamaale, kust aeast sadik naad igale poole said laiali lautud. Nüüd siiginwad naad ka jo Liivimaal majades.

205. Tseiloni rahwas.

Tseilon on kaunis suur ja wilja rikkuse poolest rohkest õnnistud saar India meres. Ta on peale 400 wersta pik ja peale 200 wersta lai. Rewade algab seal kohe peale meie Michlipääwa, ja Määri ja Küünlatuu aeal on seal kõige palawamad pääwad. Mere ääres saawad tulised ilmad meretuultest jahutud; sest saart on aga nii palaw, et mõni harjumata Eurooplane senna kätte ärasureb. Mere äärsed maad on lagedad ja rammusa riist ja kohwipõldudega kaetud; põldude wahel kasvawad kenad lookuspuid metsad. Saare keskpaik on aga peaaegu üksainus paks mets, kus leopardid, ahwid ja elewandid karjakaupa elawad. Selle saare kõige suurem rikkus on tema uhked kaneeli- ja leiwapuud, ning põllu peal annab üks külv kolmekordsed lõikust.

Tseiloni rahwas ehk Tsingaleesid elawad weikese majades, keda bambuse ehk muu pilliroost tehakse ja kus mitte üht naela sees ei ole, waid kõik witste ja nõõridega kofku mäsitud on; kattus on palmipuu lehtedega kaetud. Tsingaleeside pikkad, mustad juuksed on enamast kulla peal suure tompi mäsitud; tiit ümber koha pandud kalewit on kõik nende riie, ja pihutäis riist ja nattuke kala kuskutawad nende söögijuu terweks pääwaks. Dmā eluülespidamifeks tarwitab Tsingalees üleühtse wäga wähe:

tema enese wari on tema uur, üks weike roguš maa peal maas tema šang, põrmand on tema tool, oma põlwi tarwitab ta laua asemel ja ühe weikese kappi sees on kõik tema maja kraam; põld maja ees on tema köök, üks kiwi pot on kõik ta jõogiwaagna riffus, loofuspähkli koor on lusikas, sõrmed on nuga ja kahwel. Ilma paari puulingata ja ilma ilusa lehtmajata oma eluforteri ees ei tahta ta aga hea melega elada. Tema lapsed ei tee talle ka palju muret ja kulu. On laps 20 päewa wana, siis paneb teda ema ihualasti, nii kui ta sündis, põrmandu peale maha; saab ta suuremaks siis on wana pruugitud roguš tema kirst, kuhu teda sisse mäsistakse.

206. Oranguutang.

Ahwidest on Oranguutang gorillaahwi järel kõige mõistlikum ja imelikum. Indiamere saared, iseäranis Borneo

Gorillaahwi oma poeaga.

on tema isamaa. Ta käib püsti kui inimene ja toetab ennast seal juures kappi peale kui mõni wana mees. Ka on tal kõrwad ja käed nagu inimesel ja keskmise mehe pikkus. Oranguutangid elawad suurte metsades, kus naad enesele ise lehtmajad ehitawad ja elewantisid, kui naad nende piiri peale tulewad, nuia ja kiwidega metsa kihutawad. Seal maa paganad pidawad neid inimesiks ja ütlewad, nemad ei tahta kawaluse pärast rääkida, et neid tööle ei sunnitada. Kui neid noorelt kinni püü-

takse, siis õppiwad naad kõiksugu tööd tegema, puid ja wet kõõki kandma, ennast riide panema, nua, kahwli ja lusi-kaga sööma ja muid sedawärki asju, mis naad inimeisi näawad tegewat.

207. Ahwide taplus.

Ahwidega tehakse Indiamaal, kus neid palju ja mitmet seltsi on, mända paha nalja. Nenda pannakse neile sagedaste korwid õunte ja riisiga puude alla, korwide kõrwa aga hea hulk wemlid ja kaiked. Ahwid näawad puude otsast kõik, mis inimesed teewad ja wõttawad kohe nõu, seal lõikust pidada, kus naad külwanud ei ole. Nii pea kui inimesed eemale läinud, tulewad naad puude otsast maha; esiotsa lähewad naad arglikult ligemale, saawad aga pärast ikka julgemaks. Kõige esimesed on naesed ja lapsed kallal. Need proowiwad esite magusat rooga ja lasewad omal õunad ja riisi suupärast olla. Pea tulewad ka mehed ja sõbrad sest söömaaeast osa wõtma; naesed aga arwawad korwid oma päralt üksi olewat ja ei taha taganeda. Nüüd alustab taplus. Selle kisa peale ruttawad metsast teiste ahwide parwed juure, kes omalt poolt esimeisi ära püüdwad aeada. Igaüks neist harib nüüd maast wemla pihku, keda inimesed korwide kõrwa seadnud, ja sugewad teine teist pealt wahtija rahwa naeruks nii kaua, kunni kõigil punased ninad, sinised silmad ja triibulised seljad on, ning kõige tugewamad lõppeks, teised metsa aeades, õunte peremeheks jääwad.

208. Koofuspalmipuu.

3gal pool Lõuna- ja India meres teretawad koofuspalmipuu ladwad jo laugelt ranna poole sõitjat reisijat, sest et see puu 50 kunni 100 jalga kõrge on ja tema ladw üksi lehti kannab. Tüwi on alt ülesse sile, et seal üht otša ega lehte näha ei ole, üksi maha pubenend lehtede narmed paistawad wälja; aga ülewal otšas on umbes 12 suurt lehte, kellest igaüks 12 kunni 14 jalga pif, 2 kunni 3 jalga lai on ja wälja näitab nagu üks ilmatu suur fulg. Nende warjutawa lehtede wahel rippuwad õilmed ja pähkled kobara wiisi. Sagedaste on neid ühe puu külles peale 300, kellest mõned kiipsed, teised pool kiipsed

sed ja kolmandad alles veel weiksed on. Üks pähtel on nii suur kui inimese pea ja kui muna ümmargune; tema sees on kookuspüim, seda sealsed inimesed kange palawa aeal jahutawa joogiks tarvitavad. Pärast angub see piim kõwaks ja on siis kui meiegi pähtli tuum. Koor on nenda kõwa, et teda lahti peab saagitama; sealne rahwas tarvitab teda joogi riistaks.

Kookuspalmipuu lehtedega kaetakse maja kattuksid; ka tarvitakse neid päikese varjuks, kornipunumiseks ja paberiks, kelle peale raud krihwliga kirjutakse. Need lehed on ka koduelewande peatoit. Tüwi koorest tehakse kõisi, kes veel kõwemad on, kui kanepi kõied. Suurtest walmistakse kornid ja wannid, ning tüwist enesest saawad roowikud, palgid ja mastid. Seepärast peetakse ka seda puud sealse rahwalt suure auu sees. Sünnib laps, siis istutakse ka kohe üks kookuspüu tema õnne peale. — Nenda on soojamaades kookuspalmipuu taimeriigis see, mis kaamel elaja riigis on, üks imekspanemiseväärt anne Sumala rikkast käest.

XXI. Ahwrika.

209. Ahwrikamaa rahwas.

1. Kui ka Ahwrikamaa Güroopast mitte liig kaugel ei ole, siiski on ta meist veel väga wähe tuntud. Üksi mereäärseid maad, see on 50^{nes} jagu terwest maast, on täitsa läbi läidud; keskpaigast on meile üksi mõningad sõnumed saanud. Kõik teadused selle maast lähewad aga seepoolest ühte, et ta üks imemaa olla. Seal leitakse üht elaja ja taimet rikkust, kuidas seda arwa teiste maades näha. Aga inimesed, selle ühte ja rikka maa walitsejad, on mustad kui süsi. Neid jaetakse kahte suguselt: 1, Kaukaasia selts, kuhu Maurid, Berbid, Koptid ja Nuubilased arwatakse, ning kelle seas ka jo 1000 aastat

N e e g e r.

Suudib ja Arabid elavad; 2, Etiopia ehk Neegri selt, kes Ahwrikamaa peremehed, kes omad suguaru oksad sealt õhtu ja lõuna poole wälja saadawad. Esi-mese seltsi seas õitses wanast ristiusk, kes nüüd Muhamedi usust peaaegu puhtast ära on wõidetud.

Kes Egiptuse maast peale hakkab ja põhjapoolse Ahwrika randa mööda õhtu poole reisib, see tuleb Triipoli, Tuunise ja Alsiiri maade laudu, kus igal pool Kau-

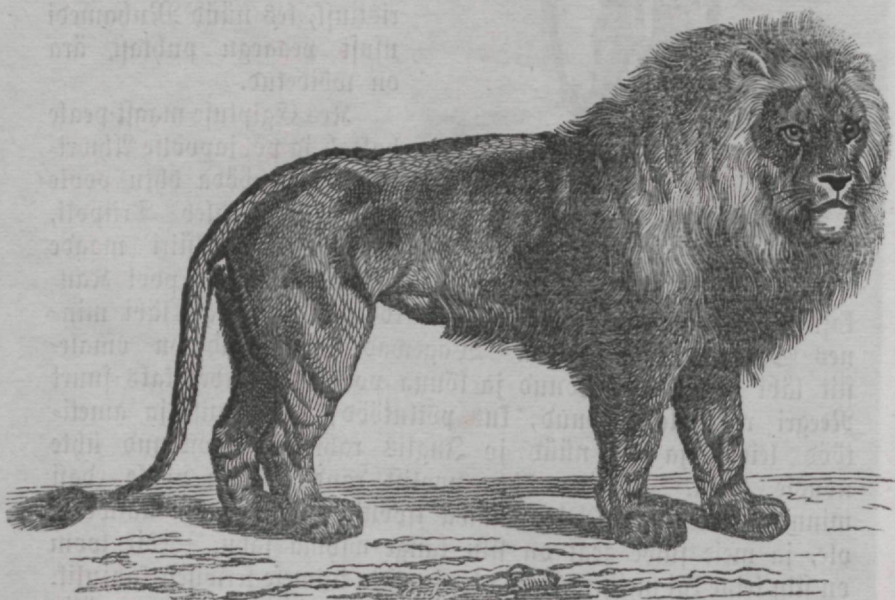
kasuse seltsi rahwas elawad, Marokko maale ja sealt läbi minnes Sahaara kõrbe serwa. Wägewad karawaanid on omale siit läbi kõrbe teed leidnud ja lõuna pool seda kõrbet kaks suurt Neegri riiki üles leidnud, kus põllutööd, kauplemist ja ametitööd leida, ja kes nüüd jo Inglis rahwaga soowinud ühte nõusse heita. Mööda õhtu poolist randa lõuna poole edasi minnes, tuleb reisija jo palawa tsooni. Siin enam talwe ei ole, ja meie suwe aeal on siin kange wihma sadu. Kõik loom on siin teine kui meil, ja kliima harjumata inimese terwilele kahjulik.

2. Siit õhtupoolsest rannast on ka inimeste kaup wälja läinud. Et uues ülesleitud Ameerikas põllutööle tugewid mehi tarwis oli, ostsid inimesekaupmehed siit Neegrist ja müüsid neid Ameerikas kalli hinna eest orjaks ära. Nenda asus Ahwrika õhtupoolse randa üks orja laat teise järel; tuhande kaupa said waesed Neegrid sinna kottu aetud ja tühja asjade ehk wiina wasta ristiinimeste kätte ärawahetud. Need täitsid omad laewad nendega täis, mõnikord 5 kunni 6 sada tükki ühe ainsa laewa sisse, kus naad üksteise külge said kõidetud ja kõige alumise ruumi sisse toppitud. Poolel surid küll ikka tee peal hirmjal wiisil ära, aga Ameerikas makseti tükki eest neli ja wiis sada rubla, nenda et kaupmehed ikka weel wäga suurt kasu said. Sel wiisil wiidi iga aasta 100,000 Neegrit Ameerika maale. Inglisrahwas on küll 1807 aastast saani orja kauplemist hukka mõistnud ja mere röövimiseks kiitnud; sest aeast saani käiwad ka nende sõjalaewad mööda merd, et orjalaewu ära wõtta, ja

aastal 1842 ühendasid ennast kõik Euroopa riigid, et orjakauplemist ära keelata: siiski on ta salaja ikka veel joores, ja iga aasta Ahvrikast wälja wiidud Neegrите arm ei ole veel suuremat kahanenud.

210. L ö w i.

L ö w i.

Löwi, see wägew, mustjas kõrw elajas kasside seltsist, ei nimetada mitte ilmaaegu elajate kuningaks; tema tõsidus, tema teraw ja tuline silm, tema suur jõud ja imeks panemiseväärt usindus annawad temale õigusega seda nime. Kui ta öö aeal, maa peal maas, pea esimeste käppade peal, oma hirmsat mõiramist kuulda laseb, siis jääwad korraka kõik teised kisendajad loomad wait: ahwid, hüäänid, saakal ja hunt. Ka südakaid küttisi on see mõiramine nii ehmatusega täitnud, et naad kui ärakangenud seisma jäid ja püssi maha lasid kukkuda. Löwi jõud on ütleмата suur. Üheainsa käppa ehk saba hoobiga lööb ta suure elaja maha. Tema kannab antiloopekitsed ja hobused suure ruttuga mittu wersta oma seljas ära, ilma et naad maa külge puuduks.

Löwid lähewad widewiku ja öö aeal saagi peale wälja. Hallikad ja jõed on neil iseäranis armsad kohad, kus naad pöösa warjus neid elajid wahiwad, kes sinna jooma tulewad. Nende kõigearmsam saak on metshärjad, antilooped ja hobused. Inimese peale langewad naad aga siis, kui naad häritud saawad, ehk kui neil suur nälg on.

Wanast olid Eüroopamaa kuningatel sagedaste löwiaiad, kus kõiksugu metselajid kokku lasti, et seal pealt waataja rahwa rõõmuks üksteisega wõitleksid. Kuningas ise istus oma pealikute ja muu rahwaga kõrge astmete peal, kes ümber wõiduplatsi üles olid ehitud. Üks elajas lasti teise järel rahwa silma eest warjul seiswa puuri seest lahti wõiduplatsi peale, kus siis hirmus wõitlemine pea peale hakkas. Seesuguste wõidumängudest meie aeal kül enam midagi kuulda ei ole, siiski wõime, kui linna ligidal elame, elusaid löwisid näha, sest et neid, nagu kõiki muid wõeramaa elajid, sagedaste surte puurides ümber weetakse. Ka on igas suurema Eüroopamaa linnas, nagu Peeterburgis elaja aiad, kus igaüks seda uhket looma elusalt wõib näha saada.

211. Sige rüütli-meel.

Nord astus löwiaeda,
Et wõidumängu laeda,
Suur kuningas Franz;
Ta ümber rüütlid end' näitsid,
Ja kõrgemaid istmid täitsid
Neitsid, kui lillefrants.

Ja kuningas näitab käega,
Seal tehaks suure wäega
Päratu wõiduplats ammul',
Kus piffal sammul',
Löwi sisse lehib,
Ümberringi wahib,
Kaua haigutab,
Lõuaga maigutab,
Siis oma liikmeid lameb
Ja ennaft maha paneb.

Ja kuningas tõstab sõrme,
 Seal läheb kärme
 Üks teine värat lahti,
 Rüst tiiger peaseb mahti.
 See kargab kiirus sammul,
 Lõuad ammul,
 Ja kui ta seal lõvi näab seisma,
 Ta hakkab ta ümber reis'ma,
 Tõstab kavalast kanda,
 Pekkab mõirades handa,
 Nilpsab keelt,
 Mõlgutab meest,
 Luurib nrisedes,
 Täis wiha nurisedes,
 Ja heidab lõvi taha
 Lõppeks maoli maha.

Ja kuningas pilgub veel terawast,
 Seal jookswad kahest wärawast,
 Kui tuule tuhin mere wette,
 Kaks leopardi tolmades ette.
 Need kargawad mõlemad ahmitsedes
 Tiigri peale wõiteletes;
 See harib neid oma küüntega hästi,
 Seal tõuseb lõvi mõirades püsti,
 Ja korraga taplus jääb longu,
 Ning ümberringi rongu
 Täis wiha kõik maha heitwad,
 Ja üksteisel hambaid näitwad.

Seal langeb altani päält
 Üks finnas ilujalt käält;
 Kest kasside pesakonda
 Just sadand on ta.

Ja pillkades neitsi Kuningunda
 Rüüd ütleb rüütli Delorgele:
 „Mo rüütel, nüüd laske mind ära tunda,
 Kas läheb te' arm nii kaugele
 Kui iga pääw mull' räägite ette,
 Siis tooge see finnas minu kätte!“

Seal ruttab Delorgus alla,
 Kus toledab kassid walla,
 Kest nende seffa ta tõttab
 Ja julge käega võttab,
 Kus hirmsam kui põrgu süles,
 Kinda ta üles.

Kõik riütlid ja prouad, kes seda nääwad,
 Imestest käsi kofku lööwad;
 Ja kui ta kindaga tagasi tõttab,
 Suur rõõmu kisa tad wasta võttab.
 Kuningunda aga filmaweega —
 Ta lubab tall' lähifest õnne seega —
 Teda nüüd igatsedes ootma.
 Riütel aga astub lähemalle,
 Wiskab kinda rüppe talle,
 Ütleb: „Ma tänu sulst neitsi ei taha!“
 Ning jättab sest tunnist saani ta maha.

(C. R. Linnutaja.)

212. Suuremeeleline löwi.

Ühes linnas oli löwi puurist wälja peasenud jä täitis
 kõige linnarahwa südamed ehmatuse ja kartusega. Teiste
 seas põgenes tema eest ka ema oma weikse lapsega. Wihane
 loom oli nii ligi ta kannul, et tal laps kartuses hõlma pealt
 maha langes. Löwi võttis lapse oma lõugade wahale ja
 hakkas teda ära sööma. Kui ema seda nägi, jooksis ta kui
 meeletu tagasi, heitis löwi ette põlwili maha ja sirutas
 käed lapse poole wälja. Uhke loom waatas ta otsa näitas
 ema ahastusest liigutud olewat, laskis lapse oma hammaste
 wahelt ära wõtta ja läks oma teed, ilma et ta ema ehk
 lapsele midagi paha oleks teinud.

213. Jaanalind.

Jaanalind on kõige suurem loom lindude seas; len-
 nata ta kül ei wõi, aga seda parem joosta. Nii kui meie
 kanad, kelle seltsist ta ka on, elab ta parwe kaupa koos.
 Jaanalind jookseb nii ruttu, et teda ratsamees hobuse sel-

Jaanalindude aegamine.

jas kätte ei saa. Jookstes wehkleb ta oma lühikese tiiwadega, nagu inimene kättega. Temal on pik kael ja pikkad koiwad; kukla pealne on ilma suleta, kaela katwad walged, läikiwad udusuled. Tiiwa- ja saba sulgi kannawad naesterahwas oma kübarate peal. Muna kaalub kolm naela ja on nii paks, kui poole aastase lapse pea. Koor on kõwa, kollakas walge ja saab joogi riistaks pruugitud; muna rebust wõiwad ennast kolm meest täita. Oma pesa teeb jaanalind kõrbe weikse liiwa kingu peale, paneb umbes 10 ehk 12 muna sisse ja audub üksi öö ael; pääwal jättab ta see töö päikese hooleks.

214. Egiptuse maa.

Egiptus on üks 850 wersta pif, ja ligi 700 wersta lai org, kellel tema suur wiljariffus iga aastase Niiluse jõe üleseenetamisest tuleb. Jõulufuu ael on see maa oma wiljariffuse ja ilu poolest üks tõsine paradiis, kuidas teda kuskilgi muial maa peal ei leita. Leheküüft saani aga, kus kõik lõikus mööda on, ei ole muud näha, kui kuiw ja tolmune mulb. Saanifuus

tahavad jo inimesed janu kätte ära lõppeda; Niiluse jõgi jookseb pikkamisi ja mudakarwa weega oma kallaste wahel; aga kõikide filmad waatavad tema peale, sest igati tahaks see õnnelik olla, kes tema tõusmist kõige esite tähele pani. Sest nüüd on aeg käes, kus teda mägede pealt jooksew wesi üle sunnib jooksema, et ta üle kõige maa laeneta. Niiklikkus näab kõik Egiptus wälja kui järw, kust linnad, külad ja puud kui saared wälja paistawad.

Imeksspannes näab wõõras reisija rahwast nüüd iga õhtu suure rõõmuühiskamisega paatide peal ümber sõitwat. Tuhanded paadid, walge purju ja kõiksugu karwa siidi lippude ja lillipärgedega ehitud, sõidawad pillimängu saatmisel wee peal. Mida kõrgemale wesi tõuseb, seda suurem on rahwa rõõm, sest seda paremat aastat on loota. Wiinakus on jo wesi tagasi kahanenud. Nüüd külvetakse ruttu seeme maha, ja kui meil talweaeg kätte tuleb, on seal üks kewadene rikkus ja ilu, kui kuskilgi maa peal. Kõik Egiptuse maa otsast otsani on üks ainus armas, lilledega ehitud rohumurd, kes ennast Küünlaaku palawaga nähtawal wiisil laenatawa wilja mereks ümber muudab. Ka on nüüd enamast kõik rändajad linnud, kes meist sügise ära läksid, seal, nagu kured, aned, wuttid, pääsokesed ja palju teisi; seepärast on kõik kohad täis elu ja rõõmu, kunni jälle palaw aeg kätte jõuab ja uut kewadet sunnib järel igatsema.

215. Egiptuse ehituse mälestused.

Maa peal ei ole midagi sellesarnast, mis Egiptuse wana ehituse mälestustega ühte wõiks seada. Kui meie kõik need uhked templid ja kuninglikud koerad tähele paneme, kui wäga imekspanemise wäärt on naad! Seinad nelja nurgaliste liiwakiwidest, sambad suurte äratahutud kiwipalkudest ja lagi kiwiruutudest. Seal ei ole üht puu palgi, naela, raud-konksu, ei sawi ega lupja; kiwi seisab kiwi peal üksi oma suuruse ja raskuse läbi kinni. Seinte sisse on kõiksugused pildid ja kirjad raiutud wana Egiptuse sündinud asjust; seal on nende sõdade, ohwride, tallituste ja kuningate lugeda ja näha.

Ja waatame neid suuri kujusid, kes ühe ainsa punase ehk musta raudkiwist tehtud ja 60 kunni 80 jalga kõrged on, nenda kui Memnoni sammas, kas meie neid jälle ei pea imeks panema! — Ka Obeliskid on ühest ainsast kiwitükist,

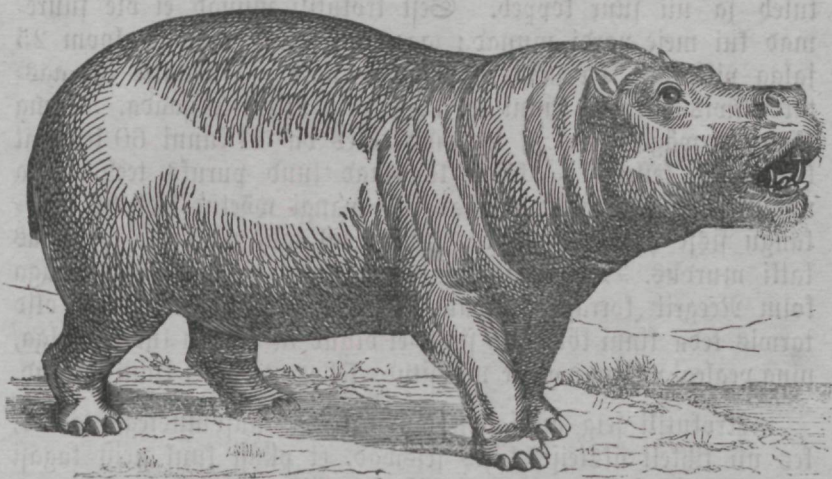
Hiroglühwi kirjad.

100 jalga kõrged ja ülewalt funni alla hiroglühwi kirjadega kaetud. — Pikkad teed, kus mõlemal pool ribastiku, 10 jalga kõrged, kirist tehtud lõwid inimeste peaga (Sphingid) seiswad, wiitwad suurte kuningliku losside juure, kus nii suured tuad on, et meie kõige kõrgemad kirikud sisse mahuks. Tua laed seiswad mitme sada samba peal, kellest üksainus 40 funni 60 jalga kõrge ja nii paks on, et sada inimest ta nuppu peal aset leidwad.

2. Kõige rohkem imeks panna on aga Piramiidid, need äkfilise mäe sarnased ehitused, kes kest legendiku hulga kaupa üksteise kõrwas seiswad. Neil on neljanukkeline kiwruut põhjaks al, ümberringi 1500 jalga suur, ja neli seina, kes ülespoole terawaks kofku lähewad ja funni 446 jalga kõrgele tõuswad. Nemad on suurte kiwruutudest üles ehitud. Üht ainust Piramiidi ehitasid 100,000 inimest 40 aastat otsa.

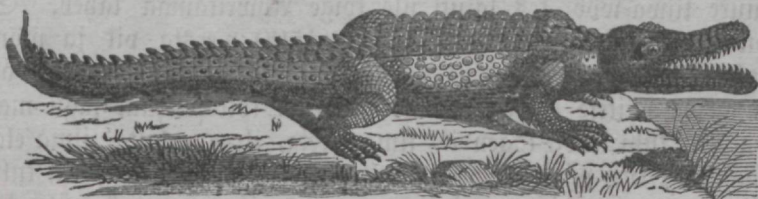
Lõppeks astume ka Egiptuserahwa kalju sisse raiutud surnu-
haudadesse. Need ei ole aga mitte meiksed koobad, waid väga suured ja ilusad saalid, kelle seinad kõiksugu piltidega äramaalitud on; sest wanad Egiptused kulusid oma surnu majade peale weel rohkem wara, kui oma elumajade peale. Siin seiswad muumiad ribastiku üksteise peale ladutud, kuidas naad jo 4000 aastat tagasi sinna pantud said. Muumiad ei ole aga muud kui inimeste surnukehad, keda kalli salwidega ära balsamiiritti ja siis linariide sisse mässitud surnu maia pandi.

216. Hippopotamus ja krokutil.

H i p p o p o t a m u s .

1. Hippopotamus on veel üks järel jäänud osa neist suurtest, wanaaegsist elajatest, nii kui Maamut ja muud, kellest wanal aeal puudus ei olnud. Ta on kahjutegemata loom, kes ei ühegi inimesele ega elajale pahanduseks ei ole; ka puuduvad tal seesugused tapluse riistad, kui neid kiskja elajatel on, ehk ta ennast küll, kui tema peale mindakse, oma hirmsa jõuga kaitsta võib. Ta kisub lodjad kõige kiitidega wee alla, ja teeb naad seal puruks. Püüsi kuulid ei jõua ta nahast läbi tungida, ei või teda seepärast ka mitte ärra tappa. — Hippopotamusel on nenda palju liha kui nelja ehk wiie tugewa härjal ühtekokku. Et tema heal kui hirmuja hobuse heal on, nimetatakse teda ka Niiluse hobuseks.

K r o k u t i l .

2. Krokutil on sisalikude seltsi. Aasia ja Ameerika krokutilidest, teda ka kaimanideks nimetatakse, ei lähe Niiluse krokutil

palju kõrwale. Nii kui kõik sisalikud, sünnib ka tema munadest ilmale. Aga ühtegi muud elajat ei ole, kes nii weikene ilmale tuleb ja nii suur lõppeb. Sest krotutili munad ei ole suuremad kui meie pardi munad; aga aeg acalt kasvab loom 25 jalga pikkaks. Ta saab ka väga wanaks; arvatakse 50 aastat tarwis olewat, kunni ta 15^{ne} jala pikkuseks saada. Tema lõug on väga kõwa ja iga fidu külles on 50 kunni 60 terawat hammast, kellega ta kõige kõvemad luud puruks teeb. Ma nägin, ütles üks reisija, kuidas üks wangi wõetud krotutil raudkangu sisse hammustas, kus juures tal igal pool üks hammas katti murdus. Teine finnisentud krotutil wiskas oma sabaga kolm Neegrit korraka kõrwale. Ratssteistkümme inimest olid tarwis teda finni kbita, ja siiski ei olnud ta piksem kui 10 jalga, ning pealegi wõrgu wahela määsitud, kellega teda oli finni püütud.

Krotutili selg on sabast saadik kõwa luusomustega kaetud, kes nii tihkest üksteise külles seiswab, et püssi kuul neist tagasi kargab. Tõuseb ta wee alt ülesse, siis purustab ta kihinaga suure hulga wet oma nina sõõrmetest välja. Neid nähtakse sagedaste parwe kaupa jõäärse kõnša peal magawat; aga nii pea kui nende ligi minnakse, kaduwad naad kui kalad wette ära ja segawad ta nii mudaseks, et neid enam järgi aeada ei wõi. Maa peal on nende jookks väga wile; et neil aga wõimalik ei ole ennast ruttu ümber pöörda, wõib inimene risti ja rästi jookstes väga hästi nende eest ära põgeneda. —

217. Sahaara kõrbe.

Wõttame Ahwrika kaardi kätte ja waatame kitsast rannamaad wasta Keskmaailmamerd, siis leiame sealt lõuna poole suure liiwa-wöö, kes laiuti üle kõige Ahwrikamaa läheb. See on suur Sahaara kõrbe. Ta on 4500 wersta pik ja mõnes kohas 700, mõnes 1400 wersta lai. Liiw on otsekohes alla langewa päikese kiiredest palaw kui tuli; kõik see suur jagu maad on üks tühi liiwa lagendik, ilma weeta, ilma rohuta, ilma elaja loomata, kus pääwad otja muud midagi näha ei ole, kui tuline liiw. Arabid nimetawad teda „mereks ilma weeta“; üksi kaameliga, selle kõrbe laewaga, on tasi wõimalik üle käia. Wõnnigad kuiwad kibuwitsad ja ohaka sarnatsed wõsad on kõik, mis selle liiwa mere peal kasvab. Siiski sõwwad neid kaamelid

suure isuga, sest et nende suud seest paksu naha läbi olkaste tor-
kimise eest kaitstud on.

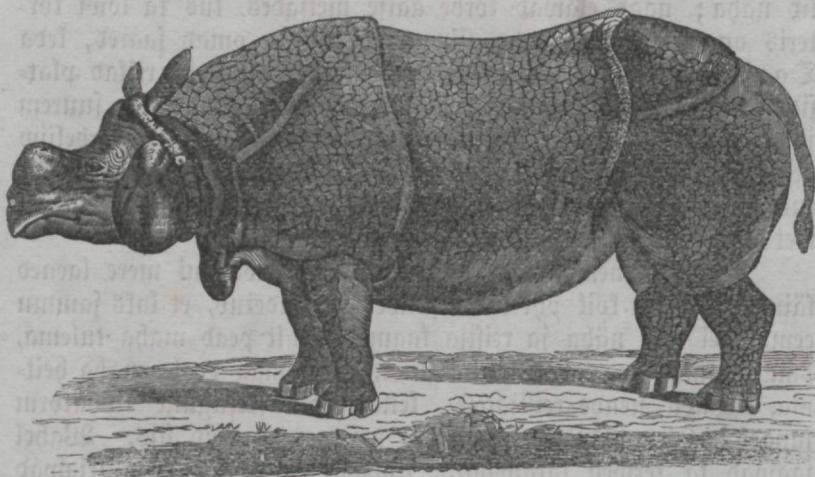
Elajatest ei ole Sahara kõrbes muud leida kui kihwtised
skorpionid, sippelgad ja mõned kullid ärasurnud kaamelide kallal.
Rohkem serwa poole on jo jaanalinnud, antilooped ja metsees-
lid näha; naad elavad kõrbe äärse metsades, kus ka löwi kor-
teris on. — Selle suure liivamerel on ka omad saared, keda
Daasid nimetasse. Need on rohelistel, hallikatest rikkad plat-
sid, kus datlipalmipuud peal kasvavad. Naad on suurem
jagu mägedest ümberringi sisse piiratud orud, kuhu kõrbeliiv
peale tungida ei või. Daasid on karawaanide rahupaigad,
kus voorimehed oma loomi söötwad ja jootwad, ning wärsket
wet oma nahklähkride sisse täidawad.

Wahel panewad kanged tormid kõrbeliiva kui mere laened
kääma; siis on kõik õhk tolmupilwetega täidetud, et üks samm
eemale ei või näha ja reisija kaameli pealt peab maha tulema,
omad silmad ja pea finnimässi, ning maa peale maha heit-
ma. Häda nende reisijatele, kelle peale seefugune liivatorm
langeb! Hirmus palaw ja janu waewawad neid siis. Wahel
saawad ka terwed karawaanid liiwaga finni kaetud ja leiawad
hirmsat surma. Kõrbe reisijad näawad sagedaste seefugusid
kurbe pilti, kus elaja ja inimese luud, pooleni liiwaga kaetud,
weel nenda seiswad, kuida surm liiwatuisus nende peale tuli. —
See tuul nimetasse Saamum, kõrbe tuline surmaõhk. —

218. Weel mõned Ahwrikamaa elajad.

Kui ka Ahwrikas mõned tühjad maajaud on, siiski
on ta elajatest väga rikkas. Karru laanes, põhja poole
Kappimaast, näikse sagedaste terwed karjad jaanalindusi
naabri mägede pealt maha tulewat; kaelkirjakud ja anti-
looped huidawad kewade aeal suurte parwedes mööda seda
legendiku ümber, kus siis talise wihmast kõik kohad halja
rohumaaks on ümbermuudetud. — Ahwrikamaal üksi leida
on: Kaelkirjak, sebra, gnuu ja hippopotamus; teiste
maadega ühes on tal: elewant, ninasarwik, bühwli-
härg, krokutil, löwi ja muud. Aga kõigil nende ela-
jatest on midagi iseäraliku asja juures, ning nende ja nende
wendade wahel teiste maades on niisama suur wahe, kui
hobuse ja eesli wahel.

Ninasarwik.

1. Ninasarwik. See loom on oma nime kahe kunni nelja jala pikka sarwest saanud, kellest Aasia ninasarwikul üks, Ahwrika ninasarwikul aga kaks tükki nina peal on. Selle sarwega paneb ta teiste elajate wasta ja kisub nende soolikad ühe löögiga wälja. Tema tuhakarwa hal nahk on rohkem tolli paksune ja seisab woltides ümber keha. Suuruse poolest on üksik elewant maaelajate seast temast üle. Ta armastab üksikuid wesisid kohtasi, kus ta wahel nagu siga muda sees põherdab.

2. Kaelkirjak, elab karjakaupa Ahwrika lõunapoolse maades, kus neid ikka 30 ehk 40 tükki üheskoos on. Temal on ilus punakas-walge nahk, pruunika-kollase plekkidega. Arwa sööwad naad maast rohtu; nende toit on noored

Kaelkirjal.

datli- ja akaatsiapuu oksad, keda naad oma pikka kaelaga kõrge puu otsast kätte saavad ja oma kitsa keelega väga hästi kõrvale painutada ja maha murda mõistwad.

3. Sebra on pisem kui hobune, sirge keha, peenikese jalge ja lemmasarnatse sabaga. Tema karw on ruuge, musta

S e b r a.

joontega. Ta on üks taltsimata loom, leppib halwa toiduga ja elab karjakaupa koos, iseäranis Kappimaal.

H ü ä ä n e.

4. Hülääne. See on üks neist kõige hirmsamist kiskja elajatest, kuri, tige ja hirmus näha. Üksi öö ael läheb ta saagi peale wälja, ja kaabib siis ka sagedaste surnukehad maa seest wälja. Temal on suur jõud ja elab ka Kaukasuses ja Aasia lõunapoolse maades.

XXII. Ameerika.

219. Ameerika maast üleühtse.

Tuhanded aastad olid mööda läinud ja ka kõige targemad inimesed, kõige kuulsamad laevamehed ei tunnud muud, kui kolme maajagu: Euroopat, Aasiat ja Ahwrikat. Seal leidis üks Hispaania laevamees, Colúmbus, aastal 1492, see on ligi nelisada aastat tagasi, ühe uue maajau üles, see oli Ameerika. Ameerika seisab teisel pool maakera, ulatab nenda kaugele wasta põhja ja lõunat, kui keegi teine maajagu, ja seisab suuruse poolest üksi Aasiast tagasi. Tal on kaks jagu, Põhja- ja Lõuna-Ameerika, kes ühe maakitsusega, Kesk-Ameerika nimetud, teine teisega ühendub on. Üle kõige maa, põhjast kunni kõige wiimase lõuna poolse otsani, käib suur Kordiljera mäerind.

Ühelgi maajaul ei ole nii suured ja wägewad jõed, kui Ameerikal, nagu Amatsooni, Missisippi ja Laplaata jõgi. Lõuna-Ameerikas kõige suuremad riigid on: Brasiilia, Laplaata, Perú ja Kolumbia; Põhja-Ameerikas: Suur ühendub Riigikogu, kes enne Inglise walitjuste al seisis ja ennast aastal 1783 peale oma 8 aastase sõda priiks tegi; fullarikas Mehhiko maa ja Kanaada riik, ning Kuuba, Haiti, Portoriiko ja Samaika saar. — Ameerika praegune rahwas on: selle maa pärisrahwas Indiaanid, siis Neegrid ja Eurooplased, kes ennast nüüd jo ikka rohkem ja rohkem üksteisega ärasegawad. —

220. Indiaanlased.

1. Eurooplased nimetawad Ameerika pärisrahvast Indiaanid. See nimi tuli ühe effitusest. Kui Columbus, kes selle maa ülesleidis, esimest korda Ameerika maale tuli, arwas ta kõige oma seltsimeestega jo ümber kõige maakera jõudnud olewat ja pidas seda randa hommiku poolseks Indiamaa rannaks. Seepärast nimetas ta seda rahvast Indiaani rahwaks. Nemad

ise nimetawad ennaft oma pruunika karwa pärast „punane mees,” ja Eurooplast „walge mees.” Indiaanlased lahkuwad mittu sada suurema ja weiksema suguaru seltsi, kellest mõningad 30

Indiaanlane.

kunni 40 tuhat hinge suured on, teised aga paljalt paar sada hinge. Sumal on neid mitme kalli andega ehitatud; iseäranis on nende meeled nii terawad, et meie kõigeparemad kuuljad ja nägijad nende wasta midagi ei ole. Nende mälestus on kui kiwi tahwel, kust midagi ära ei kustu. Nende keel on sõnadest wäga rikkas, nende heal nii puhas, et ta igaihe südamesse tungib, kui naad kooris üht kristliku laulu laulwad. Mis naad räägiwad ja laulwad, seda on naad ka. Oma laulmise juures on naad nii elusad, et naad sagebaste ka

kirikus kõige kehaga näitawad laulwat, ning kätte ja jalgabega takti juure lööwad. Nende kõneanded on imekspanemise wäärt. Kui woolaja jõgi, pea waljuste, pea tasa, jooksewad nende sõnad. Oma nõupidamiste juures astuwad mehed ette, kes oma kõnega rahwast mittu tundi järestiku mõistwad finni pidada. Kus neid raisku läinud Eurooplasted jo ära ei ole rikkunud, seal on weel mõnda head nende seas leida. Üksteise keskel on naad nii õiglased, kui seda ristirahwa juures arwa leida on. Sätwad naad oma maja üksi, siis ei pane naad üst millasgi luffu, waid seadawad aga puuhalu ükse ette; see on nende luf. Ka on wanemate armastus laste, ja laste armastus wanemate wasta seal nii suur, et sest iga ristiinimene mõiks õppida.

2. See on aga ka kõik, mis meie neist kiita wõime. Nende juures leiame ka palju asju, mis ühe õige ristiinimese südant wärisema paneb. Rättemaaksmise tuju on nii suur nende juures, et neid üksi waenlase wereärawalamine wõib waigistada. Indiaanlane ei tunne suuremat auu, kui oma waenlast pikka kirwega (Tomahawk) maha lüüa. Niipea kui tema waenlane langeb, tõmbab ta oma nülgrimise nua tuppeft ja wõttab

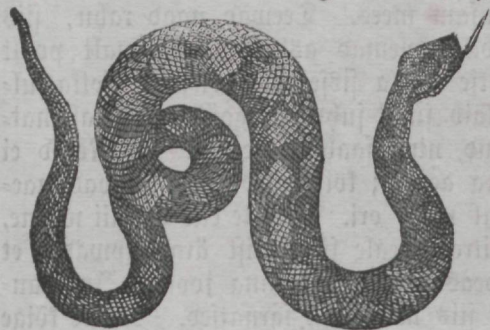
waenlase peanaha kõige juustega maha. See peanahk, skalp nimetud, on tema võidutäht. Peale võitu tandsiwad naad oma skalpitantsu, kus naestel skalbid, meestel tapluse nuiad kões on. Pärast pannakse skalbid tua seina külge rippuma; mida rohkem skalpisiid, seda ausam mees. Teewad naad rahu, siis sünnib see nenda: Rahwa wanemad astuwad mõlemalt poolt kottu, tomahawk maetakse mulla sisse ja kalumet, kotta sulgedega ehitud rahupiip, kätib suust suhu. Igaüks suitsetab natukene, ja rahu on tehtud ning saab ka peetud. — Mehed ei taha muud teha, kui linda aeada; kõik teised tööd peawad naesed tegema; naene on seal mehe ori. Naeste elu on nii waene, et mõned emad omad tütreid peale sünnimist ära tapwad, et neid eluhädast aegsaste peasta. — Ka wiina joowad Indiaanlased hea meelega, ja on siis metselaja sarnatsed. Nende kõige suurem kaebdus Eurooplaste peale on see: „Teie olete seda kangek meele üle mere toonud, see oli meist wägewam ja on meid tuhande kaupa tapnud!“ — Kas see ka ime oli? Tappetakse ommeti ka meie juures, kus puhas Sumala sõna walitseb, iga päew veel selle joogiga inimest, kuidas wõisid siis need paganad selle tapmise rohu wasta panna! —

221. Ameerikamaa metsjad ja elukad.

1. Kõige suuremad metsjad Ameerikas on Amatsooni ja Drinoko jõgede wahel ja Brasiilia riigis. Ilmatu suured puud seisawad seal ligistiku üksteise külles kui müür; kbesarnatsed taimed lähewad umala wiisi ühest tüwist teisi ja mäsfiwad ennast ümber okste, nenda et inimene, kes selle metsa sisse tahab tungida, omale kirwega peab teed lahti raiuma, ehk üle puie kõndima. Lühwti ja walguse puuduse pärast lähew palju puud al tüwi külles mädanema; naad saawad suurte sippelgadest läbi uuristatud ja langewad pärast hirmsa rägisemisega maha. Mürinal jookseb wesi jõgedes, ja jaaguariid kuulufse ahwidega wõidu mõirawat. Jõgede äärt mööda elawad taltstimata Indiaanide suguarud. Tõuseb wesi wihma aeal kõrgemale, siis ripputawad naad omad kiigesarnatsed elumajad kõrgele puutüwide külge, ehk elawad kui ahwid suure puu otsas. Omad rippujad majad walmistawad naad palmipuu lehtede wartest; warte peale panewad sawi, naesed teewad tule üles ja keedawad siis ülewal taewa ja maa wahel oma toidust.

2. Kus jõgi al mõned kohad kuiwaks jätnud, seal soojendavad ennast krokutilid ammuli suuga päikese paistel, ilma liigutamata, kui oleks naad kiwid; nende kohad on mõnikord otsast otsani wee-lindudega kaetud, ja wlammingud näitse

Boa-madu.

sagedaste nende pea peal seiswat. Kõtku leeratud luurib boa-madu puu tüwi ääres. Kui wälk kargab ta noore mets Härja ehk mõne weiksema looma peale, mäsib ennast tema ümber, rusub ta luud puruks, kastab ta oma ilaga nil-

beks ja õgib ta siis terwelt alla. Puie peal peab Ameerika lõwi kuuguar oma jahti, iseäranis ahwide peale, kes suure kisaga tema eest põgenewad. Kõik otsad on täis kirjusulgiga pappakoisid ja kakkaduusi,

Kakkadu.

Ameerika sippelgade majakõrgused pesad lahti kaabib ja neid ennast oma nilbe keelega sealt wälja toob; wõõelajas, elab kui kähär maa sees, tema pealmine pool teha on luu plaatitega kaetud. Kordiljera mägedes elab laama, kes siin niisama

kes ühtepuhku oma walju healt kuulda lasewad. Kõige ilusamad liblikud lendawad ühest õilmest teisi, wõidu weikese koolibri lindudega, kellest mõned suuremad ei ole kui meie maa-mesilased, aga kelle suled läigiwad kui kuld ja kalid kiwid. Dö aeal mõirab Härjakon oma hirmsa healega; suured nahk-hiired, wampirid, lendawad ümber ja imewad magaja elajatest werd; laiskelajas hoigab, ja kõik kohad on täis läikiwaid marbidid ja liblikid, kellest laterna-liblik kõige imelikum on.

Imelikud elajad on ka weel: sippelga karu, kes

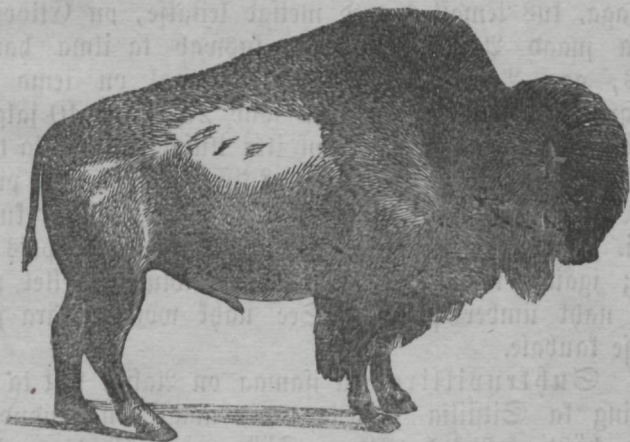

K o n d o r.

tulus on kui kaamel
Aastas ja Ahwrikas.
Ka on siin kõige
suurema kulli, kon-
dori, isamaa, kes
välja sirutud tiiva-
dega 14 jalga lai on,
ja kõige kõrgema Kor-
diljera kinkude peal
pestitseb.

222. Ameerikamaa laaned.

Dhtupoole ühendud Riigikogust ja Mehhiko lahest kunni
kaugele põhja poole on üks ilmatu suur, pikka rohuga kaetud
laane, keda Preriiks nimetatakse. Siin elab palju Indiaanlasi
jahist, iseäranis bissonhärja püügist, kes siin karja kaupa elab.

B i s s o n h ä r g.

Kui wahel pik rohi põlema läheb ja neid häägi paks suitsupilw
ära ehmatab, siis põgenewad naad tuhande kaupa pakku, nenda
et mülin mittu kümnend wersta kaugale kuulda on. Bisson-

härjal on paks lat ümber kaela, rinna al ja selja peal. Tema on kange ja wihane elajas, kes jo mõnda Indiaanlast, kui ta teda oma oda ehk wibuga hobuse seljast hästi ei trehwand, kõige hobusega sarwede otja wöttis ja siis jalge al puruks tallas.

Lõuna-Ameerika kahe suures laanes, Ljännos ja Pámpas, uidab ilmarwamata palju metshärgi, hobusid ja hobu-eeslisid ümber. Kui kange palawa aeal rohi ärakörwend on, ning ärakuiwand maa täis pragusid lööb; kui aega mööda ka oitudest wesi kadund ja jões äratahenenud: siis rändawad need loomad kangest janust aetud ja tolmupilwe sisse maetud hulga kaupa ümber. Tuleb lõppeks wihmaaeg jälle kätte, siis muudab ennast laane ilmotfata rohumereks, kellega tuul kui laenetea mängib ja kelle rohi nii pik on, et suured elajad sisse ärakaduwad. Selle rohu sees peidus piilub ja aguar, kust ta mööda mineja elajate peale kargab ja neid korraga maha murab. Ta on üks kassiseltsi kistja elajas, nagu tiiger, aga natuke pisem. — Suurte neljajalgse elajatest on Ameerika wäsem kui Ahwrika ja Aasia, temal ei ole elewanti, ninasarwikut, tiigrit ega lõwi.

223. Kohwipuu, suhkrupilliroog ja punwillapõesjas.

1. Kohwipuu kasvab küll ka Ameerikas, tema päris isamaa aga, kus tema si terwed metsad leitakse, on Etioopia ja Abessiinia maad Ahwrikas. Seal kasvab ta ilma harimata metsades, aga Ameerikas ja ka Arabimaal on tema juures palju harimist tarwis. Kohwipuu saab 20 kuni 40 jalga kõrgeks. Ta nahasarnatsed lehed on iffa ilusad haljad, ja ta kannab ühel hoobil wilja ja õilmid. Wili on pool tolli pik ümmargune mari, magusa sisuga ja näab peaaegu wälja, kui meie kirsimari. Ta on esiotja roheline, siis punane, lõppeks tumepunane; igaihe marja sees on kolm kohwiuba, kellel paberi-sarnane nahk ümber seisab. See nahk wõetakse ära ja wad saadetakse kaubale.

2. Suhkrupilliroogu isamaa on Aasia, kust ta Ameerika, ning ka Sitsiilia ja Hispaania maale on wiidud. Ta tarwitab hästi lastetud põldu. Töö nende põldude peal kõige palawama päikese paistel on ütle mata raske, ja Ameerikas peawad teda wäsed Neegrid leppiwaltisuse al tegema; nende higi ja weri on suhtru küles, mis meie iga pääw sööme, aga kes selle peale mõtleb! Küll oleks ka meie kohus Sumalat tänada see

eest, et nüüd ka jo Ameerikamaal Neegridorjad priiks hakkawad saama, keda ristiinimesed wägiwalda oma sugulaste, wanemate ja isamaast ärariisufid ja selle ülekohutuse seisuse sisse wedasid, et see eest oma taskud täita. Nii suguste ristiinimeste wasta on paganad inglisk arwata.

3. Ka puuwillapõesjas on Aasiast päris; Ida-India ja Arabimaaal sigib ta metsas. Ta on 2 kunni 3 jalga kõrge wõsu, ning Ameerikas saawad kõik tööd ta kallal Neegridest talitud. Seeme pannakse nenda kui meil kartohwliid wau sisse; wõsu kaswab Lehekuust kunni Misklikuuni. On ennast kollane, punase põhjaga wil wiljaks ümbermuutnud, kes pealt kui suur pähkkel wälja näab, siis on hästi tarwis tähele panna, millas see wiljanup paukudes lahti lööb, kus tema seeft walge puuwil wälja tursub. Selle puuwillast saawad pärast kõik need riided ja rätitid, mis meie naesterahwas kandwad. Puuwillu keda- taffe ja kudutaffe suurem jagu wabrikude peal, nenda kui meie maal Narwa suure wabrikus, kuhu puuwil kas Ameerikast ehk Aasiast tuuakse. —

224. Kröönimaa ja rahwas.

1. **K**röönimaa, kõige põhja poolsem Ameerikamaa jagu, on weel väga vähe tuntud, sest weel ei ole selgest teataw, kas ta üks saar on, ehk mitmest kokku pandud. Mere rannas ja ka kesk maad on palju äkkilisi mägesid, keda igawene jäe ja lumi katwad, ning kelle alused suured jäe-lagendikud on. Suwe ael woolab meri ilmatu hulk jäepangusid ja ka terwid jäepõldusid randa ehk rannast mööda, kes laewasõitu seal väga waewaliseks teewad. Ühes selle jäega aetakse ka palju kõige juurtega wäljakistud puid randa, keda kewadine suur wesi Põhja- ja Lõuna-Ameerikast kaasa kiskunud ja kanged mere woolamised seie uhtnud. Et Kröönis ükski madal wõsu kaswab, oleks selle maa rahwas ilma seesuguse Jumala hoolekandmiseta ilma puieta, ning ei wõiks omale ei majasid, wenesid ega jahi- riistu walmistada.

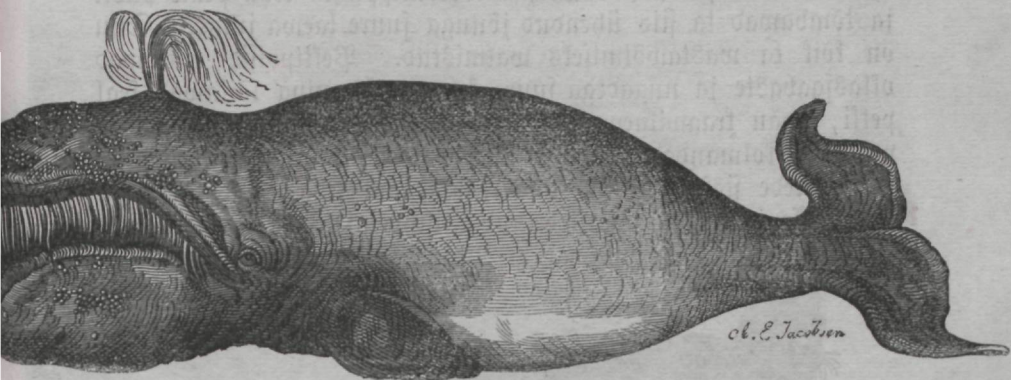
2. Jaanikuust kunni Lõikusekuuni sulab maapind lahti; kõige muu ael on talw, ning Nääri- ja Künlakuus on nii kange külm, et kiwid lõhki lõowad ja õhk täis weiksid jäe-iwakeisi on. Kõige põhjapoolsema maajaus ei ole päi-

kest siis kaks kuud otsa sugugi näha, ning lõunapool on lühemad pääwad kolm tundi pikkad. Nende pikka öödes annawad kuu, tähed ja wirmalised walgust. Wirmaliste wehklemine ulatab sagedaste üle poole taewa ja on punane kui weri. Pea näitab ta suured tulesambad, pea tulekarwa wihad, kelle seest sädemed wälja purtskawad, pea jälle suured tulepommid. Ka meie maal näitab ennast wahel wirmaliste wehklemine, see on aga wäga nõrk ja ei ole põhjapoolse wehklemise wasta midagi arwada. Nenda on Jumal iga maa ja rahwa eest targaste ja isalikul kombel muretse nud, sest tema on rikkas ja tema andedel ei ole otsa ole mas. — Suure külma pärast ei kaswa seal palju taimesid, ning neljajalgse elajatest on üksi põhja põder, walged jänessed, mustad rebased ja jäekarud leida. Seda suurem rikkus on seal kaladest ja hülgedest. Ilma pödra ja hülgeta ei wõi Kröönimees sugugi elada; naad annawad temale kõik, mis ta eluülespidamiseks tarwis läheb.

3. Kröönirahwast on üleühtse 20,000 hinge; naad on weikse kasu ja lühikese jalgega. Omad riided teewad naad hülge nahast; karwane pool seisab wälja poole, ning peal mise kuue küles on krae asemel weike kot, keda naad külmal aeal üle pea tõmbawad. Naestel on selja peal kotkasukas, kelle sees naad omad weikesed lapsed kandwad, kes kätgist ehk sängist midagi maitsta ei saa. Nende elumajad on pikkerkused ja nii madalad, et inimene sees wae walt püsti wõib seista; maja sisse minnakse läbi 6 kunni 8 küünra pikkuse eeskäigi, kes nii madal on, et peaaegu käppili tarwis läbi minna. Aknad on hülge soolikatest tehtud; kesk tuba rippub suur hülgeraswa lamp, kelle peal söögikattal keeb. Sest läheb tuba nii soojaks ja täis haisu, et ta harjumata Eürooplast pea tuast wälja aeab. Suwel jätwad naad omad majad maha ja rändawad ühest kohast teisi. Imekspanemisewäärt on nende rahuline meel selle waewaliku elu juures. Jahtimine ja kauplemine on nende kõige armsamad tallitamised; ülemid ja seadusi neil ei ole, waid üksi wanematest päritud wiisid ja wanast harjunud pruuk. Nemad on loomu poolest tasased, ei armasta taplemist ja riidu, ning on wõeraste wasta wäga lahked, aga ka weel täis ebausku. Ristiusk on nende seas jo rohkest laiali lautud, iseäranis wennaste koguduse missionäridest.

225. Põhjapoolsed elajad.

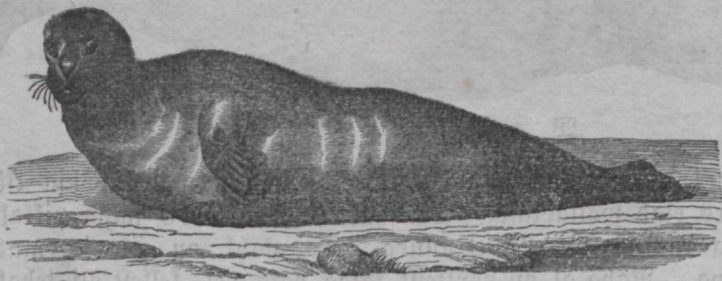
W a l l a s k a l a.

1. **W**allaskala. Suurte jäemägede wahel põhja Säämeres elab wallaskala. Ta saab 60 kunni 70 jalga pikkaks; tema raskus on 2500 puuda. Ta nahk on file ja musta karwa. Naha al on poolsteist jalga paks pek, kellest õli tehakse. Tema suu on nii suur, et sinna 6 kunni 8 meest lootfikuga wõiwad sisse sõita ja seal keelmata tööd teha. Kurk on aga väga kitsas, nenda et ta üksi weikefid elajid ja noori heeringid wõib alla neelda. Wallaskala on imetaja elajas, ja toob korraga üheainsa elusa poea ilmale, kes 20 jalga pik on ja keda ema faks aastad oma nisa otsas imetab.

Kui wallaskala püübjad jo kaugele weesammast nääwad, keda wallaskala 40 jalga kõrgele purtskab, siis sõitwad naad ruttu suure laewa juurest wenede sees teba taga aeama. Igas wenes on üks odamees, kolm jalga pik wiskoda walmis käes, kellel terawa kiskjatega raud ees otsas on ja taga warre külles ilmatu pik lõis. On wene jo wiland ligi jõudnud, siis wiskab odamees oma wiskoda kala peale, kes raskest haawatud mere põhja langeb, sagedaste nii kangeft, et ta oma alumise lõua wasta kaljut puruks lõõb. Umbes kümne minuti pärast tuleb ta jälle wee peale hinge tõmbama ja saab nüüd uued odad kaha sisse. Nüüd mõllab ta hirmsaste ja peksab sabaga wasta wet, et kõik meri ümberkaudu walges wahus on. Püübjad jääwad ifka ta ligi, ehk kül seal juures hoolsat etteawaatamist tarwis, kui naad ennaft kõige wenega ei tahta lasta mere põhja liia. Pärast jääb kalajõud ommeti soiku; nüüd tõttawad püübjad ligi ja pistawad ta pikka odadega surnuks. Tema wereft

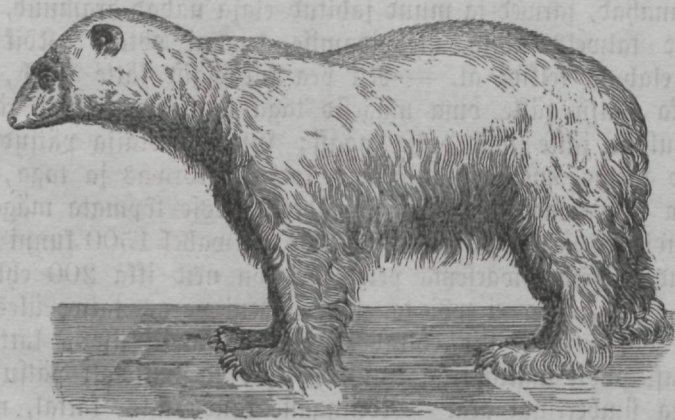
on kõik meri ümberringi punane, kus suur furnukeha wee peal ojub. Müüb panewad püüdjad wõidulippu ta keha peale plüsti ja tõmbawad ta siis ühendub jõuga suure laewa juure. Siin on kõik ta wastawõtmiseks walmistud. Pekkipoisid ruttawad offasjaabaste ja nugadega suure keha peale, ning lõikawad seal pekki, nagu kraawikaewajad mättid; teised tassiwad pekki laewa peale ja kolmandad lõikawad teda weiksiks ning panewad ta siis tõrrede sisse. Wallaskala luusfarnane lida, mis tal hamaste asemel on, annab riide-luud (Fischbeini), keda naesterahwas oma riiete jures tarwitawad.

H ü l g e .

2. Hülge. Põhja Saameres lebawad hülged ilmarwamata suurte karjade kaupa tühja saarte ja kaljude peal. Kui naad päikese paistel magawad, lõowad neid kröönlased nuudaga furnuks, iseäranis nina peale oskades, kes neil wäga õrn on. — Nemad on 3 kunni 4 jalga pikkad, ja mustakad rohelist karwa. Hülge on Põhjarahwa riffus; nahast teewad naad omad soojad riided, ja katwad temaga omad majad, saanib ja lodjad; luiest walmistawad naad kõiksugu riistu, ning liha ja rasw on nende söök, küünal ja soojendaja. Hülgesid on ka Rootsi, Soome ja Gestimaal mereäärse randades leida.

3. Jäekar. Wallaskala järel jäänud lihast ja luiest, mis wallaskalapüüdjad maha jätnud, toidawad ennast hülge ja jäekaru. Selle loomal on pikkad walged karwad, suured laiad lüppad, ja ta suust paistwad suured lihwad wälja, kui ähwardaja näitus tema wereihnusest. Menda uidab ta lõpmata jäewäljade peal ümber, astub wahel kõrgema jäekomba peale ja nuusib ülestõstetud ninaga, kas ta ehk mõnda furnut wallaskala, põtra, rebast ehk lindu ei märka; siis hakkab ta jahimine peale; üle kõige sügawama lume jookseb ta oma laia lüppadega, ilma et ta sisse wajuks, läbi wee ojub ta mittukümmend wersta

J ä e f a r u.

ja mõib ka tükkiks aetaks wee alla kasta. Kui teda just nälg ei aea, siis läheb ta inimese eest kõrvale. Selle elajaga mõidelba on väga raske; lõugade sees on tal nii suur jõud, et ta mitte üksi odab, waid ka raud kanged katki hammustab. Trehwab teda piisfi kuul ja see ei lähe läbi pea ehk südame, siis tungib ta uue wihaga kütli peale. Siiski armastawad Põhjarahwas ta peale jahti teha.

P ä t s u f ö i t.

4. Põhjaapõder ehk pätsu. Mis Arabi rahwale kaamel on, seda on Põhja, iseäranis Lappurahwale põhja Guroopas põhjaapõder ehk pätsu. Talwel toidab ta ennaft mägede peal pödrasamlast, kes seal ilmatu suurte soode peal igal pool kaswab. Kui aga suwi kätte jõuab, siis tõuseb nende soodest nii palju sääskesid ja kärpsid üles, et naad sealt inimese ja elaja ära aeawad. Nüüd rändab Lappulane oma pätsu karjaga jahedama mere randadesse, kus ta ühtlasi oma talwel korjatud

põdranahad, sarwed ja muud jahitud elaja nahad äramüüb, ning omale talwesk maja ülespidamise kraami ostab. Kõik suwi otja elab ta tellide al. — Nii pea kui sügise kätte tuleb, hakkab ta pätšu jälle oma mägesid taga igatsema. Siis rändab Lappulane jälle mägedesse tagasi; suurte eeskäia pätšudel on kellad kaelas, mehed ise käiwad koertega kõrwas ja taga, ning nenda rändawad naad oma karjadega ülesse lõpmata mägede ja lagendikude peale. Niisuguses karjas on wahel 1500 kunni 2000 pätšuda; kõige waesema peremehel on neid ikka 200 ehk 300 tüüki, wähemaga ei wõi ta elada. Kui paras talwe ülespidamise koht leitud, siis ehitab Lappulane maja üles, kattab ta wäljast poolt mättastega kinni, ja ehib ta seestpoolt pätšu nahkadega ümberringi ära. Mõningane kaus, üks kattal, mõned riistad ja karused tellid on kõik ta majakraam. Maja ümber on koppel, kus sees pätšulehmased kaks kord pääwas lüpsetakse. Pätšu annab vähem piima kui meie lehm, aga tema piim on rammusam kui meie lehmapiim.

Kui ka lumi mittu silda sügaw on, see ei keela pätšusid oma toidust kätte saamast; oma laia sarwedega loobiwad naad lume kõrwale, kunni sammal kätte tuleb. Kõik armastawad naad rohkem kui sooja, ning uidawad sagebaste toidust otsides paarkümmeend wersta majast eemale. Siis läib peremees sügude peal neid waatamas, seljas pätšu-nahast härmas, kusi aga silmad wälja paistwad. Sga nädal saab maja tarwituseks üks pätšu ära tappetud. — Pätšu annab Lappule riidid, jooki, jõeki, telgid, riimad, niiti, ja on ühtlasi tema weduelajas, kes teda talwel saani ees kui lennus ühest kohast teisi wiib.

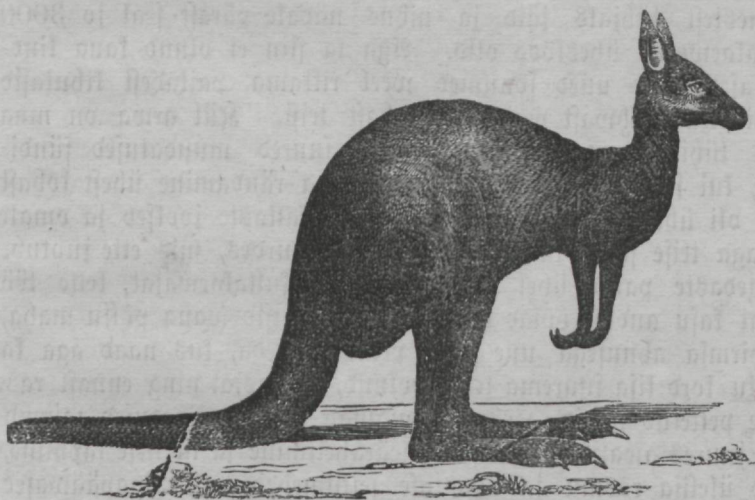
XXIII. Austraalia.

226. Austraalia saared ja rahwas.

Kui meie õhtu aegal õue läheme, siis näame taewa lautuses ilmarvamata palju tähti, kelle seas kuu kui karjane oma karja seas meie peale maha waatab. Peaaegu niisamasugune pilt seisab meie silma ees, kui meie Austraalia maajau kaarti

tähele paneme. Seal näame 700 weikest saart ümber suure Uue-Hollandi saare seiswat, nagu tähed kuu ümber, kellest mõned weiksemad, mõned suuremad on. Uue-Hollandil on peaaegu Euroopa suures, ja teda nimetatakse seepärast ka Kindel-Austraalia. Kui Portugaliamees Magelhaens (ütle: Magelaan) seda maa-jagu aastal 1519 üles oli leidnud, sai ta iseäranis Hollandi rahwast läbi katsetud. Aga alles ja'a aasta eest on meile kuulsa maailma-reisija Coogi läbi need saared täiemine tutwaks saanud, kellest ifka weel uusi peale leitakse.

Austraalias elab kaks seltsi inimeisi: Austraal-Neegrid ehk Paapuad ja Austraal-Indiaanid. — Paapuaadel on neegriarnane näumood ja must karw; naad seiswad harimise poolest weel väga madala järje peal. Seltsiwanemate walitsuse al elades, toidawad naad ennast suurem osa kalapüü-

K ä n g u r u.

gist ja känguru jahist, kes seal peaaegu ainsa jahi-elajas on. — Austraal-Indiaanid on pruunikat ja kollakat karwa, ilusad pikkad ja priske inimesed; ehk küll sõdimise armastajad, on naad siiski palju rohlem haritud kui teised, elawad külades, toidawad ennast põllutööst ja kauplemisest, ning mõistawad kõiksugu majariistu walmistada. Ristiust on jo palju juurt nende seas leidnud, ning mõne saare peal elawad naad korraliste riikides, nagu Euroopa maal.

227. Austraalia kullaotsijad.

1. Esimene suur kullaleid Austraalias oli aastal 1851. Pea peale seda leidis üks karjane Turonis kolm kruusakiwi, kellest kõige suurem 60 naela kulda wälja andis. Slegi on mõista, et nüüd kõik rahwas ümberkaudu sinna kofku tuli, ka õnne otsima. Esite näitas kõik ilmaaegu olemat, kunni korraga jälle üks kiwi leiti, keda 7000 rubla eest ära müüdi. Müüd hakkas igal pool kullaotsimine peale, ja nenda leiti pea rikkad kohad üles. Seda suurem oli kullaotsimise tuju, mida kerge- mat tööd ta tarwitas, sest seal ei olnud muud teha, kui kulla- tolmuga ja weisfid kullaterakeisi kruusast ja liiwast weepesu läbi lahutada; sagedaste leiti aga ka suured mitmenaelased tükkid.

Ühe uue sõnume peale, et Ballartis ka kullasaak olla, jooksis kõik rahwas sinna kofku, nenda et ümberkaudu linnad inimestest tühjaks jäid ja mõne nädale pärast seal jo 3000 kullakaewajat üheskoos olid. Aga ka siin ei olnud kaua kind- lat aset; sest uued sõnumed weel rikkama paikadest kihutasid ülesärritud rahwast pea ühest kohast teisi. Küll arwa on maa peal lühikese aea sees seesugused suured muudatused sündi- nud, kui sel aéal Austraalias. Rahwa rändamine ühest kohast teisi oli ühe suure jõe sarnane, kes üle kallaste jookseb ja omale korraga teise sängi kaewab, kõik maha murdes, mis ette juhtub. Sagedaste panid ühel pääwal 20,000 kullakaewajat, kelle töö ausat kasu andis, omad telgid kofku ja jätsid wana põllu maha, et hirmsa ahnusega uue saagi peale langeda, kus naad aga ka mittu kord kisa suurema leidsid olnud, kui asja, ning ennast ras- keste pettetud nägid. Kõige hirmsamad südametõgedused jaiwad seal juures awalikuks, ning meeleäraheitmine ja iseene tapmine, need üleliia rõõmu ja ahastuse seltsimehed, olid igapääwased asjad. Kõik kord ja seadus oli ümberpööratud, ning sulane, kessel õn juhtus, oli korraga rikkam ja ausam mees, kui tema eilne herra. Tee-röõwolid olid igal pool, ja tapmist juhtus ka linna nultjade peal. Seal oli sega Inglasi, Saksu, Prantsusi, Staaliarahwast, Hiinlasi; ka Kalifornias meestest ei olnud puudus, kelle maa seiemaani Ameerikas kõige kullaotsijate para- diis oli olnud.

2. Kõige rohkem tuli Hiinlasi Austraalia kofku, kelle arw jo 50,000 peale tõusnud. Ehk neid küll teised ärapälgas- wad, siiski woolab neid iga pääw ifka rohkem juure. Ballar- tis sai jo aastal 1856 üks hiinakeeli seitung wälja antud ja

Melburnes nende ehajumala tempel ülesehitud. — Kõige suurem kulla laager sai seal Hiinalastest ülesleitud. Et sest maksust priiks jääks, mis maavalitsus nende peale oli pannud, kes kullakaewamise koloniisise tahtsid minna, olid naad oma laewaga lõuna pool Austraaliat maale läinud, et sealt salamahti üle piiri koloniisise saaks. Seal leidsid naad ühes kohas, kus naad vötkorterit pidasid, pärast kuulsaks saanud „Hiinlaste august“ mõne tunniga 90,000 rubla eest kulda. See sõnum pani kõik kullakaotijad liikuma. Mõne nädalaga olid seal peale 60,000 inimest koos, ja kuu aega ei olnud mööda, kui sinna jo suur lin asutud oli. Poodid, kõrtsid, söögimajad tõusid kui seened üles, ning nende jälgil ka pea teater, post ja üks pääwaleht ehk seitung. Nenda sai mõne kuuga kulla wägewa mõimuse läbi harimata mäelaste kõige kenamaks linnaks ümbermuudetud, kus üks majakrunt niisama kallis oli, kui Peterburgis kõige ilusama uuplitsade peal.

3. Üleühtse on Wiktoria maakond oma sigimisega nii jõudsa olnud, kui seda weel kuskilgi ep ole nähtud, ka mitte enise kullamaal Kalifornias. Aastal 1851, kus esimene kuld leiti, olid seal 77,345 hinge, kellest 28,143 pealinnas Melburnes elasid. Aastal 1857 olid seal jo 410,766 hinge ja linnas 99,345; praegu elawad Wiktorias rohkem kui 600,000 hinge.

Üks wäga kiiduwäärt asi selle rahwa juures on nende piüüdmine, ka oma waimu-harimise eest hoolt kanda. Neil on suur awalik raamatukogu, ehk bibliootika, keda naad suure hoolega pruugiwad; nemad muretsewad ka ausaste oma laste koolitamise eest, ja kus mõni aasta tagasi metsaline Austraal-Meeger ükfi kõnguru jahti pidas, seal seisab teiste koolide seas nüüd ka jo tore uus Uniwersiteet ehk suurkool. Ka on seal wana seaduse kord jälle tagasi pöörnud, ja rahwas tallitab oma asju niisama korrapäraselt, kui kõige wanemas riigis.

228. L e i w a p u u.

Leiwapuu isamaa on suure Maailmamere saared, kust ka ka Indiamaaale on wiidud. Ta annab saarlastele ilma wae-wata seesugust happendut leiba, kui meil ükfi palehigi sees ja raskestes tööd tehes wõimalik lätte saada. Seepärast ehitawad sealtseid rahwas omad kerged majad hea meelega leiwapuu alla, kes ühtlasi ka rohkem warju annab, kui palnipuu. Ta ei ole kül kõrgem kui 40 jalga, aga tema ladu on nii ilus ja

tihke, et meie kõige ilusamad tammed ja lõhmused midagi ta wasta ei ole. Lehed on 1 1/2 jalga pikkad ja 3/4 jalga laiad. — Selle puus kasvab suur wili walge sisuga, keda rahwas korjawad, koorivad ja palawa kiwi peal küpsetawad; siis on temal just niisugune magu, kui meie nisuleiwal. Ühesa kuud järestiku õilitseb see puu ja kannab ühtlast täitsa ja pool küpsend wilja, kes lõppeks kollane, lapsepea suurune ja 3 kunni 4 naela raske on. Puu on nii wiljarikkas, et kolm tükki üht inimest tema eluaeg toita wõivad. Seepärast ütles kuulus reisija Goolf seft puust: „On seal keegi oma eluaéal kümme leiwapuud istutanud, siis on ta oma enese ja oma laste kohta niisama palju teinud, kui meie maal see mees, kes iga pääw põllu peal ja majas tööd teeb, oma peret auaste toidab ja lastele weel peale surma suure waranduse järele jättab.“ —

XXIV. Minge ja õppetage kõik rahwast!

229. Piibli seltsidest.

Täitsa 14 sada aastad peale Kristuse sündimist pidid ristirahwas jutluses kuulnud Sumala sõnaga üksi rahul olema, sest et sinna aeani weel ei mõistetud raamatuid trükkida, ja kirjutud raamatude kallil hinna pärast neid üksi kuningad ja rikkad würstid osta jõudsid. Kui aga aastal 1440 Gutenberg trükkimise kunsti oli ülesleidnud, seal oli rahwal jo palju kergem, omale raamatid kätte muretseda. Ka Piibli raamat sai nüüd trükkitud, aga mis kasu oli seft rahwal? Keda trükkiti üksi hebreas, kreekas ja ladinakeeli, keda aga õppetud mehed mõistsid; seft paawst Rooma linnas, kes sel aeal kõige ristirahwa üle suure wõimusega walitses, ei lubanud mitte Sumala sõna ka nende keelde ümbertõlkida, mis ristirahwas rääkis. Nenda ei jäänud rahwale muud midagi paremat teha, kui sellega rahul olla, mis naad Sumala sõnast kantslite pealt preestride suust kuulsid. Sel wiisil jäi Piibel rahwale luffu taha, kunni Sumal meile wana isa Lutheruse saatis. 1521te aastast peale tõlkis ta mõlemad testamendid saksa keeli ümber; ei läinud palju aega

mööda, seal sai Piibel pea iga rahwa keeli ümberpandud ja trükkitud. Aga esiotsa oli ka trükkimine veel väga kallis, ning nüüdki veel tarvitab ta nii palju kulu, et suuri raamatid, nagu Piibel, wäsel mehel ilma abita liig raske oleks osta. Nenda said siis kül Piiblid igas keeles trükkitud, aga üksi see, kellel rohkest raha oli, wõis neid osta; wäsed jäiwad tast siiski ilma. — Aga kuulge, kuida Sumal nüüd ka wäeste eest muretses.

Aastal 1805 lõi ühes külas Londoni linna ligikal laupäawa õhtul kristlik kirikõppetaja oma maja ees tee peal. Seal tuli noor tüttarlaps kiirus sammul sedasama teed ja tahtis õppetajast mööda töttada. Tüdruk oli aga seitsmasta külast ja õppetaja koolilaps; seepärast teretas teda õppetaja lahesse ja küsis, kuhu ta veel nii hilja laupäawa õhtu minna. Tüdruk jäi seisma ja rääkis oma õppetajale, et ta penikoorem teed eemale teise külasse tädi juure tahta, kellel Piibel olla; seal lugeb ta pühapäawast ewangeliumi ja epistlit, et jutlust parem meeles wõiks pidada. — „Noh,“ küsis õppetaja, „pead sa siis sellepärast nii kaugele minema, kas teil siin külas Piiblit ei ole?“ — „Ei, wastas tüdruk, siin külas ei ole mitte ühtainust Piiblit!“ ja nende sõnadega astus ta, õppetajat Sumalaga jättes, edasi. Tüdruku sõnad olid aga õppetaja südamesse löiganud. Minu Sumal, õhtas ta, nii mittu miljoni inimest elawad maa peal, kellel eluleib puudub! Kuida wõiks neile abi saata? — Need mõtted waewasid teda öö ja päawa aeal, kunni ta nõu armast leidnud olewat, selle puudusele abi saata. Sgal pool, mõtles ta, peaks raha korjatama ja selle eest Piiblid trükkida lastama, et neid siis wäse rahwale odawa hinna eest müüa, ehk ka puhtast kinkida. Nende mõttetega sõitis ta Londoni ja rääkis selle nõuust mõne kristliku sõbraga, kes pea selle asja poolt olid. Siis pandi ilma wiibimata käsi adra külge ja hakati raha korjama. Sel wiisil asus suur Inglismaa piibliselts, selle toimetused nüüd üle kõige maailma ulatawad.

Aga mil wiisil sai Piiblide laiali lautamine meie juures forrale? Noh, kuulge, ka sellest tahan rääkida.

Aastal 1812 walmistas Prantsuse keiser Napoleon 600,000 sõameestest sõawäe, et meie keisri Aleksandri I. maid sõa alla heita. Kui ülemeeleline keiser Napoleon wene piiri peale sai, lastis ta silla üle Niimeni jõe teha, ning istus ise jõe ääres kõrgel hobuse seljas ja waatas pealt, kuida tema lõpmata wägi, jalasoldatid ja ratsamehed, suuredtükkid ja moonawankrid, nagu

wägew woolaja järw, ennaft üle Wenemaa laante laiali lautas. Korraga tõusis raske pihke müristamine. Mustad pilwed katfid taewast, kelle seest wälgu löögid kange müristamisega maha walendasid. Tõsiselt ja liikumata istus keiser oma walge hobuse seljas, nagu ei puuduksgi pilwete hirmus määsamine temasse. Müüd aga lõi korraga wälk taewast keisri kõrwale maa sisse; hirmus müristamine käis ta jälgil. Keisri hobune aeas püsti ja wiskas oma peremehe seljast maha. Seal näitas keiser Napoleon rusikaga taewa poole ja ütles: „Neid, kes minu juures, on rohkem, kui neid, kes sinu juures,“ ning waatas oma pikkamisi rändawa, wägewa wäe peale.

Keiser Aleksander aga istus seltsamal ael raskest mures oma keiserlikus lossis Wilna linnas, ja arwas kurwal meelel eestulewa aegade juhtumisi. „Kust see tuleb,“ küsis ta oma abjutandi, würsti Galizini, „et ja nii rõõmus ja mureta oled, kus ommeti kõik ümberringi mures ja täis kartust näitawad?“ — „Mulik keisri herra,“ wastas würst Galizin, „mul on üks trööstija ühes, kes mu südamest kõik mu mured ära wõttab.“ Nende sõnadega wõttis ta uue testamendi lauluraamatuga taskust wälja ja tahtis teda keisri kätte anda, aga kogemata kukkus raamat maha. Würst wõttis ta ruttu jälle maast üles ja andis ta niisama lahtiselt, nagu ta oli, keisri kätte, kes need sõnad luges: „Sina oled mu warjupaik ja mu tugew lin, mu Sumal, kelle peale ma loodan.“ Laul 91, 1—2. Seal seadis keiser kõige riigile üht palwepääwa, ja kinnitas jutluse põhjaks ülewalt nimetud 91 laulu.

See sündis aastal 1812. Seltsamal aastal tuli aga ka weel teine sõawägi keisri Aleksandri riiki, küll mitte hobuste ja wanritega, mõõga ja tulega, surma ja hukkatust tooma, waid usulibi ja Sumaliku waimu-mõõgaga, et wõidelda pimeduse wasta ja rahu kuulutada neile, keda seiemaani need pimeduse warjud katnud. Need olid kaks Inglismaa piibliseltsi agentid (saadikud), Paterson ja Pinkerton, kes Aba linnas Soomemaal forterisse heitsid ja Soomemaa kindral-kuberneri herra käest luba palusid, et soome- ja rootsi keeli trükitud Piiblisid tohiksid wälja jagada. Et kindral-kuberneri herra seda oma peaga ei julgend lubada, kirjutas ta keisri Aleksandrile Wilna linna. Keiser ei annud mitte üksi selle armastuse teu tarwis lahkest luba, waid ta jättis ka Soomlaste käest tül aega kroonu maksud nõudmata, et aga Piiblite laiali lautamise töö edasi wõiks minna.

Aasta 1812 läks mööda ja tegi oma hirmsa lumetuisude ja kange külмага Napoleoni suure sõjaväele kolebat otsa; keiser Aleksander aga oli jo ammu oma Peeterburgi pealinna tagasi jõudnud ja kiitis Sumalat, et ta teda ja tema rahvast waenlase käest oli peastnud. Aga ka Paterson ja Pinkerton olid Soomemaalt Peeterburgi tulnud, kus neil würst Galizin oma nõu ja teuga igal pool abiks oli. Peeterburgi pealinnas sai keisri armulise kaitsemise al 1812ma aasta lõppel Wenemaa piibliselts asutud, kes kunni aastani 1825 rohke õnnistusega oma tööd Wenemaal tehes kõiki maid ja rahvast katsumas käis, nende seas Sumala kallist sõna laiali lautades, et nende südamed rahu leiaks ja nende hing tõvõsti saaks, nagu kirjutud on: „Ole julge, sinu pattud on sulle andeks antud.“

Ka meie kallis isamaa sai pea piibliseltsi õnnistud tõvõst osa. Paterson ja Popow, kes ilma wäsimata Piiblite laiali lautamise eest muretsesid, käisid ka meie maal wõersiks ja pea asusid meie juures mitmed abiseltsid. Tallinnas algas jo 4^{mal} Juulil 1813 eesti = abiselts; Kuuramaa = abiselts sai 16^{mal} Juunil 1813 asutud, ja Riia = abiselts 23^{mal} Juunil 1813. Kuresaare = abiselts algas 23^{mal} Aprillil 1814, Tartu = abiselts 21st Januaril 1832, Pärnu = abiselts 7^{mal} Märtsil 1833, ja Narwa = abiselts 19^{mal} Mail 1839. Igal pool, maal ja linnas, said piibli = pühad peetud ja rahad kogutud selle töö heaks. — Nüüd ei ole, Sumalale kiitus, trükitud Piiblitest enam puudust kuskilgi leida; Issand ise aga andku iga südamele õiget janu ja isu selle eluleiwa järele, et ta igas majas ka õigel wiisil saaks pruugitud.

Aastal 1825 suri keiser Aleksander I. ära ja tema järel sai tema wend keiser Nikolaus I. trooni peale. 12^{mal} Aprillil 1826 läks keisrist käif wälja, kes piibliseltsi tööd tükkits aetaks seisma pani ja tema tallituksi Sinodi kätte andis. Kui aga lutheruse = usu abiseltsid üht palwe = kirja sisse saatid, sai jo 22st Novembril 1827 suure Wenemaa piibliseltsist lutheruse = usu jagu ära lahutud ja temale üks iseäraline kord finnitud. See lutheruse = usu jagu, kes ilma waheta 1812ma aastast saani tööl on, sai 14^{mal} Märtsil 1831 uued põhja = kirjad, kelle peal ta seismaani ikka weel muutmata seisab.

Kui nüüd ka nälg Sumala sõna järel mitte enam nii wäga elaw ei ole, nagu esimesel aeal, siiski on Piibli asjad ikka weel rahwa omad asjad, ja seda tundes wõttab rahwas

ikka veel ja igal korral piibli-pühadest täit osa. Lõppeks aga hüüame laulikuga :

„Meil oma sõna finnitä !

Oh Issand meid neist awita,

Kes tahtwad lüüta ülewalt

So poea tema järje pealt.“

(W. A. Hansen.)

230. Missioni tööst.

Kes õige ristiniimene tahab olla, selle südames olgu kõige esite kolm asja leida : usk, armastus ja lootus ; usk ristilööbub ja ülestõusnud Issanda Jeesuse Kristuse sisse, armastus tema ja oma ligimeste wasta, ning lootus igawese elu peale. — Issand aga on taewaminemise pääwal need sõnad rääkinud : „Minge kõige maailma, õppetage kõik rahwast ja ristige neid Sumala Issa, Poea ja Pühawaimu nimel!“ — Kes siis Jeesuse sisse usub, see täidab ka tema käsku, ja kes oma ligimest armastab, teda aeab wennalik armastus ka waesid paganaid aitama, kes ilma Sumalata maailmas elawad ja surewad, ning see loodab ka lõppeks Sumala tõutuse peale, et meie armastus ka meie töö paganate heaks mitte ilma asjata ei ole.

Nenda tegiwad Issanda apostlid ; nemad läksid paganate juure ja kuulutasid neile Ewangeliumi, ning nende töö ei olnud ilmaaegu. On naad ka pea kõik seal juures oma elu kaotanud, siiski olid naad suure hulga rahwast Issanda poole pöörnud, kes neid nagu karjane oma lambataslesid hõlma wõttis. — Aga ka peale Apostlide surma ei olnud lugu teisiti ; jutlus ristilööbub ja ülestõusnud Kristusest täitis terwet suurt Rooma riiki, kelle walitsuse piir sel aeal lõpmata oli, nenda et seal 300 aastaga kõik pagana templid ära said kautud ja suure Sumalale üht au anti.

Apostlide aeast saani ei ole paganate ümberpöörmise ehk, kuida teda ka mõra sõnaga nimetasse, missiõnitöö millasgi täitja seisnud, ning ei saa ka enne lõppema, kunni Õnnistegija sõna täide läheb, et aga üks ainus kari ja karjane saab olema.

Kristliku Rooma ja Kreeka riikidest läksid Ewangeliumi kuulutajad ka põhja poolse maadesse. So aastal 500 peale Kristuse sündimist heitis Prantsuse kuningas Klotwig risti usku, ja pea oli tema terwe riik oma kuninga jälgedesse astunud. Inglased said Columbast ja Iiria rahwas Patrikust

ristiusu poole pöörtud. Saksarahvast õppetaskid Ulfilas, Columbanus, Kilian, Willibrord ja iseäranis Winfried, ka Bonifacius ja Sakste apostel nimetud, kes aastal 755 wiiekümnekahe seltsimehega pagana Sakste kae läbi surma leidis. — Rahvast, kes praeguse Austria keiserrigis elawad, pöörasid Korillus ja Methobius ristiusu poole, ja Daani, Rootsi ja Norra rahvast Ansgar. Wenelased said ristiusku Kreeka maalt Wladimir Suure walitsuse ael, kes ennast kõige esite ristida laskis, ja selle eest hooplega muret kandis, et ristiusk Wenelaste seas laiali sai lautud, nenda et sest omale nime „Apostlisarnane“ sai. See sündis aastal 988.

Sel ael teenisid ka meie wanemad weel wõeraid Sumalaid; aga umbes aastal 1100 peale Kristust hakkas Ewangeliumi tuluke ka jo Lääne maadesse tungima. See mees, kes seie kõige esite ristiusku tõi, oli Meinhardt. Ta suri aastal 1196 wanadusse, kõigist oma koguduse liikmetest järel leinatud.

Peale tuhat aastad olid ära kulunud, enne kui kõik Euroopamaa rahwas ristiusku heitisid. Müüd pidi see kristlik kogudus aga ka weel põhjantud ja kinnitud saama, ning selle peale kulufid jälle mitmed aastasadad ära, nenda et teiste maajagude ümberpöörmise peale weel wõimalik ei olnud, suurt jõudu kulutada. Aga kui wahwa mereõitja Christoph Columbus aastal 1492 ühe suure uue maailmajau, Ameerika, oli ülesleidnud, ja kui pea peale seda ka Austraalia kõige oma hulga saartega ülesleiti, seal sai ristirahwas uuest ülesäratud, Ewangeliumi kuulutamist pagana maadesse wiima. Kõige esimesed olid katoligi missioonärid, kes missioonitööd edasi sigitasid. Jesuitid, ja nende seas iseäranis kuulus jesuiti-seltsi kaasasutaja Franz Xaver, rändasid läbi terve India, Hiina ja Jaapani maa, ning asutasid igal pool rohkestest risti-koguduisi, nenda et kuuesteistkümmes aastasada peale Kristust missiooni tegudest jälle kaunis rikkas on.

Lutheruse kirik ei wõinud 16ma ja 17ma aastasadas missioonipõllu peal weel palju tööd teha, sest et tal ühelt poolt siis weel iseenele asumisega palju tegemist oli, ja teiselt poolt tema katoligi wastased talle ilka weel palju tüli tegid. Ka mässas 1618 kuni 1648 aastani Saksamaal hirmus 30 aastane sõda, kes linnad ja külad tuhaunikuks tegi. Aga peale sõast löödud haawade parandamist mõtles ka lutheruse-usu kirik selle peale, paganaid ristiusku pöörda, ning aastal 1705 läks esimene lutheruse-usu missionär Bartholomäus Biegenbalg kauge India-maale Tamuuli rahwa juure Ewangeliumi kuulutama. See

jündis nenda. Jumalakartlik Daani kuningas Friedrich IV. päralt oli Trankebari lin Indiamaal ümberkaudse maakondadega, ja terve Kröönimaa, Ameerika kõige põhjapoolses maajagu. Paganate häda oli talle siidamesse tunginud, ning ta pani wäga imeks, et Ewangeliumi kogudustest ükski selle peale ei mõttelnud, neile abi wiia. Muwäärt-Dr. Lützens, kuninglik õppetaja Kopenhaagenis, oli seal oma nõuga koge platsis ja kandis, nagu ta ise ütles, puid kofku, kui ta kuninga juures seesugust tuld nägi põlema süütimat. Kui ta kord jälle kuningaga paganate ümberpöörmisest rääkis, ütles see: „Muretse meile mehi, tohtri isand!“ — Lützens kuulas nüüd järgi, aga Daanimaal ei leidnud ta üht ainust meest, kellel lusti oleks olnud, paganate juure minna; seal kirjutas ta Saksimaale Halle linna kuulsa August Hermann Frankele, ja pea olid kaks meest leitud, kes seda kutsmist wasta wõtsid: Biegenbalg Saksimaalt, ja Plütschau Mecklenburgist. Kopenhaagenist sõitsid need kaks esimest lutheruse-kiriku Ewangeliumi kuulutajat 29^{mal} Novembril 1705 ära Trankebari linna, lõuna India maal, ja jõudsid 9^{mal} Juulil 1706 sinna. Pärast käisid weel mittu meest seda teed, kes kõik oma jõudu palawa Indiamaal paganate heaks ära kulutasid. Kõige tähtjamad missioonärid, kes weel Halle linnast Indiamaaale läksid ja sinna ka surid, olid Schwarz (suri 1798), Fabricius (suri 1792) ja Guericke (suri 1803). Tuhande kaupa oli paganid ristiusku heitnud.

Aga ka oma teiste pagana alamate peale mõtles jumalakartlik kuningas Friedrich IV. niisamasuguse isaliku armastuse ja hoolokandmisega. Hans Egede läks Eskimo rahwa juure külma Kröönimaaale põhja Ameerikas, ja Thomas Westen Lapplaste juure põhja Norramaaale Ewangeliumi kuulutama.

18ma aastasada esimeses pooles hakkas ka grahw Binsendorfsist asutud wennaste kogudus missiooni põllul tööle, ja on sest aeast saani ilma wäsimata, nii hästi Ameerika-kui Ameerika-maal paganate seas tööd teinud, ning tuhanded hinged pimedusest Seesuse poole pöörnud.

Juba aastal 1816 sai Baaseli linnas Helweetsiamaal ewangeli-missioniselts asutud, ja kolm aastad hiljemine, 1819, Dreesdeni linnas lutheruse-missionikogu. Olid need seltsid alustuses ka weikesed, siiski siginesid naad ruttu kaunis suureks. Baaselist läksid pea jälle saadikud paganate juure, ja Dreesdeniselts, kes pärast Leipzigi korteri asus, wõttis aastal 1841 tüd

aega hooletuse sisse jäänud töö Trankebaris Tamuuli rahwa seas jälle oma peale, ning missioonär Nordes oli esimene missioonär, kes Leipfigist Indiamaal läks. Armastus paganate wastas kasiwis nüüd igal pool ristirahwa juures, ja ifka rohkem leidis sõna maad, mis Kristus ristirahwa ligimeses armastuse kohta annud: kõiges maailmas ja kõige rahwale Ewangeliumi kuulutada. Nenda läks missioonitöö ifka suuremaks, ning Issand õnnistas seda taimeide istutamist ja kasvatamist, et neist pärast rikad wihud wõisid saada lõigatud.

Silmapiilgul on Saksamaal üksi 8 missiooniseltsi, kes missioonitööd paganate seas ülespidawad. 1. Leipfigi missiooniselts, kelle tööpõld üksi Tamuuli rahwa seas, lõuna Indiamaal on. 2. Reini missiooniselts Barmeni linnas, Reini jõe ääres, kelle saadikud Hiina, Borneo ja lõuna Awhrikamaal tööd teewad. 3. Gossneri missiooniselts Berliini linnas, kelle asutaja kirikõppetaja Gossner on, ja kes Bengaalias, põhja India maal, ja Austraalias õppetab. 4. Hiina missiooniselts Berliinis. 5. Berliini missiooniselts, kelle tööpõld lõuna Awhrikas Rahwri rahwa seas on. 6. Põhja-Saksa missiooniselts Breemeni linnas, kelle missioonärid hommiku Awhrikas ja Austraalias Uue-Guinea maal tööd teewad. 7. Hermansburgi missiooniselts, keda kirikõppetaja Ludwig Harms Hermansburgi külas, Hannoverimaal asutas, ja kes omad missioonärid lõuna Awhrika, lõuna India ja wäljarändanud lutheruse usuliste juure, põhja Ameerikas ja Austraalias, läkitab. 8. Wennaste koguduse missiooniselts, kelle tööpõld põhja Ameerikas, Hiimalaja mägede peal Aasia maal, ja Uue-Hollandis Paapua rahwa seas on.

Selweetsia maa Baaseli suure missiooniseltsi missiooni jaamad on hommiku Awhrikas, Indias ja Hiinas.

Daanimaa lutheruse-missiooniseltsi tööpõld on Krööni-maal ja Indias. — Norramaa missiooniselts teeb lõuna Awhrikas tööd. — Sealsamas on ka Pariisi ewangeli-missiooniseltsi tööpõld. — Ka Soomemaal on üks missiooniselts, kelle kaswandikud Gossneri ja Hermansburgi missionis tööd teewad. — Veel palju suuremad ja tähtsamad, kui kõik need nimetud seltsid, on mitmed ewangeliumi-missiooniseltsid Inglismaal ja Ameerikas ühendub Riigikogus.

Nenda on siis kõik paganade riigid ühe suure missiooni wõrgu sisse piiratud, ja palju töötajaid seisawad seal troopi kuuma ehk põhja külma käes, ning kannawad kantslide peal ja koolides kiwa koku, Sumala riigi ülesehitamise

tarbeks siin maa peal. Töö on suur ja raske, sest katiskolmandiku kõigest rahvast, kes maa peal elavad, on veel paganad, ning palju on veel neid maid, kuhu elades missjonäri jalg ei ole puutunud. — Lõikus on suur, aga töötajaid on veel vähe, paluge Issandat, et ta töötajaid oma wiinamäele saadaks. Tööd peab siin juures iga ristiinimene tegema ja ühes aitama, et Sumala riik kaswaks; ja kes mitte ise paganate seffa ei wõi minna — ja vähe on neid, kes seda wõiwad — sessel on ommeti süda paluda ja käsi anda, et Sumala nimi igal maal saaks kiidetud, ning meie waesed wennad ja need paganate seas pimedusest saaks juhatud walguse poole! (W. A. Hansen.)

XXV. Tacwalandus.

231. Maatera.

1. Wanaaegsed rahwas üttlesid meie maa kõige oma mägede ja orgudega ühe suure, ümmarguse wälja olewat, kelle serv wiimati taewaga kokku puutuda, kes kui kummitud pada maad katta. Seal servas tõusta päikene üles ja langeda sinna alla, ning tuua ööd ja päewa, suwe ja talwe. — Ka meie aeal armawad veel mõned harimata rahwas nenda.

See oleks küll wäga lüha, kui seda keegi paremine ei teaks, aga targad tähetundjad teawad seda paremine. Sest kui keegi kodust ära läheb, et maailma otsa reisida, ehk sinna wälja serva, kus ta ülestõuswat päikest oma kättega finni wõtta ja tasku wõiks pista, ja teda läheks veel Nalja Mart tüd maad saatma, siis oleks ta just see õige mehest wälja saadetud. Sest ta wõib reisida kui kaugele ta tahab, läbi Wenemaa, üle Uurali mägede kõi Astiamaad läbi, Muhamedi ja muu paganarahwa laudu, maast wee peale ja wee pealt jälle maale, ja ifka edasi. Aga kui ta lõppeks maha istub, piibu peale tuld paneb ja järele mõtleb, kui kaua ta jo tee peal ja kui kaugele tal veel tarwis reisida, funni ta maailma otsa ja jälle tagasi saaks, seal kuuleb ta korraga üht keelt rääkiwat, mis tal tutwa näitab olewat ja keda ta kodu mõisades kuulnud. Ta astub imekspannes edasi, tuleb lättimeele meeste wahale, kuuleb siis korraga jälle armsat eestikeelt, näab lõppeks ka oma kihelkonna kiriku

torni eemalt paistwat, tõttab ruttu ligemale ja on jälle kodu. Aga Nalja Mart naerab, kas tükkid taga, sest temast wälja saadetud reisimees ei ole maailma otsa kuskilgi leidnud, waid ümber kõige maa reisinud ja teiselt poolt jälle tagasi tulnud, nenda kui kärbes ümber lõngakera jookseb.

Niisuguisi reisisid ümber meie maa on jo mittu tehtud, kuhu paljalt kolm kunni neli aastat tarwis läheb. On ommeti Inglismaa laewakaptein Cook oma eluaal kaks kord ümber maa sõitnud ja teiselt poolt jälle tagasi tulnud, kunni teda kolmandama reisi peal paganad Dwaihi saare peal surnuks löid (1779).

2. Sest ja mitmest muust uustawa asjast on õppetud mehed äratunud: Esialt: meie ma ei ole mitte üks ümmargune suur wäli, waid üks väga suur kera. Teiselt: ta rippub lahtiselt taewa lautuses, ilma toeta, just niisama kui päikene ja kuu ilmotjata maailma ruumi sees, tähtede wahel. Kolmandalt: ta on ümberringi, kus kuitwa maad on ja kange palaw ehk liig külm ei keela, aruta palju taimedega kaetud, ning elajate ja inimestega täidetud. Seepärast aga ei tohi keegi mõtelda, et sel wiisil üks jagu loomadest peadega olla poole seiswad ja maa pealt maha wõiks kukkuda. See mõtte oleks naljakas. Igal pool saawad kehad oma raskuse läbi maa külge tõmmatud ja ei wõi kuhugi ta kääst põgeneda. Igal pool nimetakse al pool, mis jalge al, ja ülewal pool, mis ülewal pool peat seisab. Keegi ei wõi üttelda, et ta al pool maa kera oleks. Kõik on ülewal, nii kaua kui neil muld jalge al seisab, ja naad taewast täis walgust ja tähti oma pea peal nääwad.

Aga imekspanemise wäärt on selle kera suurus; sest kui meie temast ühe telje tahaks läbi pista, siis peaks see telg ligi 12 tuhat wersta pik olema. Ümberringi reisisides oleks meil aga peale 37 tuhat wersta ära käia. Seda on targad mehed kõik selgeste wälja arwanud ja räägiwad sest, kui igapääwasest asjast. Aga keegi ei wõi Jumaliku wäge ära mõista, kes seda suurt kera kui oma armu kätte peal kannab ja iga ühe taimesele tema peal kastet ja sigidust annab, ning iga sündinud lapsukesele elawat õhku ninasse. Arwatakse, et tuhat miljon inimeisi korraka maa peal elawad ja taewa Ssast toidetud saawad, ise weel elajad.

232. Päikene.

Kui päikene hommiku aeal ülestõuseb, siis ei näita ta

just väga kaugel olevat, ja ommeti on ta meie maast 20 miljoni penikoormat eemal. Et aga see arv kergem on räägitud kui äramõistatud, siis pane tähele: Kui päikese peal üks hästi täidetud suurtüü seisaks ja lastja otsekohse sinu peale sihtiks, siis võiks sa veel julgeste peale hakkada üht uut maja ehitama, võiksid ta sees ka veel tüü aega elada, süia ja juua, naest võtta ja lapsi kasvatada. Sest kui suuretüüki kuul otsekohse ja ühtewiisi ruttu edasi lendaks, siis oleks tal ommeti veel 25 aastat tarwis, enne kui ta maa peale jõuaks, et ta kül ühes ainsas sekundis 600 jalga jookseb.

Et see vägew mees päikene siis mitte läikiv afna ruut taewa külles ei ole, vaid üks niisamasugune maakera, kui meie maa, see on jo selgem meie mõistusele. Aga kes võib ta suurst oma mõttetega ära mõista! Nii kaugel meist ära ja ommeti on tal veel nii suur jõud, et ta meie maale walgust ja sooja annab, ning igale poole sigidust toob, kuhu ta peale paistab. Päikese telg on üks sada kakssteiskümmend kord suurem, kui meie maakera telg. Kui ta seest õones oleks, siis ei oleks mitte üksti meie maakeral tema sees ruumi, vaid ka kuu, kes meie maast 350,000 wersta eemal on, võiks ilma keelmata ta sees üles ja alla minna; veel rohkem, kuu võiks meie maast veel ükskord nii kaugel olla, kui ta on, ja võiks siiski õone päikese sees keelmata ümber meie maakera jalutada, kui ta tahaks. Nii suur on päikene ja on nendesama vägewa kättest tehtud, kes maa peal kõige weiksema seemne — tera idanema panewab, — tõeste, üks asi niisama imelik kui teine.

233. Kui kene oled päikene!

1. Kui kene oled päikene,
Kui tõused merest ülesse!
Kui woodist tuled wälja sa,
Seal kuningliku iluga!

2. Sa äratad mind lapsukest,
Et tõstan oma healekest,
Ja tänan Loojat rõõmuga,
Kes võsel hoidis armuga.

3. Oh päike oma iluga,
Mis oleks ilm kül sinuta!
Üks kole koht ja pime ka,
Ei see peal tahaks möttelda.

4. Kül kuu meil' annab walgust ka,
Kui paistab võse pilweta;
Ei siiski tema paistmine
Saa sinu wasta, päikene.

5. So elutooja paistus teeb,
Et süda armust üle keeb,
Kui loomu oma ilu sees
Nään sinu paistel filma ees.

6. Ja siiski on üks päikene
Mul kallim sinust, kallike!
Ma teda ükskord taewas nään,
Kui sinna õnsas rõõmus lään.
(M. Rörber.)

234. Meie maakera teekond.

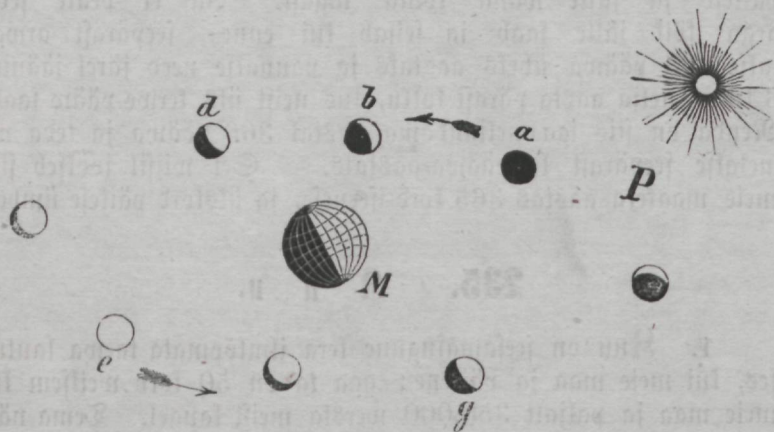
Meie maa keerutab ennast 24 tunni sees üksford iseene ümber. See on just nenda, kui käiks üheltpoolt telg läbi keskpaiga teisele poole. Need kaks punkti nimetakse poolid. Selle telje ümber, keda meie mõttes oleme läbi maa tõmmanud, pöörab ennast maakera 24 tunni sees, mitte päikesega ühes, vaid päikese vastu; ning päikese tõus, hommiku-, lõuna- ja õhtuaeg käiwad nenda 24 tunni sees ümber kõige maakera, ja ei ole millasgi igas kohas ühtewiisi, vaid näitufeks meil peaaegu tund aega warem kui Saksamaal. Selle aea sees, kus meie maakera päikese tõusu, hommikut ja õhtut enese ümber wäntab, ei jää ta ise ka ilmlõpmata taewa lautufes ühtepaika seisma, vaid jookseb 365 pääwa ja 6 tunniga üksford suure ringis ümber päikese ja jälle wana kohta tagasi. Ja et peale seda aega kõik jälle saab ja seisab kui enne, seepärast arwatakse 365 pääwa üheks aastaks ja pannakse need järel jäänud 6 tundi nelja aasta pärast kokku, kus neist üks terve pääw saab. Nenda on siis iga neljandama aastal 366 pääwa ja teda nimetatakse seepärast lisapääwa-aastaks. — Sel wiisil jookseb siis meie maakera aastaks 365 ford iseene, ja üksford päikese ümber.

235. K II II.

1. Kuu on seesamasugune kera ilmlõpmata taewa lautufes, kui meie maa ja päikene; aga ta on 50 ford weiksem kui meie maa ja paljalt 350,000 wersta meist kaugel. Tema näitab niisama kui päikene 24 tunni sees maakera ümber jookswat; aga see näitab üksi nenda olevat, sest õiguse pärast sünnib kuu käimine, niisama kui päikese tõus ja allaminemine, seeläbi, et meie maakera ennast iseene ümber pöörab. — Kuu saab oma walgust ka päikesest. Üks pool tema kerast, kes vastu päikest seisab, on walgustud, teine pime. Et aga mitte ühepuhku seesama pool walgustud ehk pimedaks ei jääks, seepärast keerab ennast ka kuu iseene ümber ja tal kulub seetawis 29 ja üks pool meiearulist pääwa ära. Üks pääw on seepärast kuu peal nii pik kui kaks meiearulist nädalat; niisama pik on ka öö. Alga selle aea, see on umbes nelja nädala sees, käib ta ka üksford ümber meie maakera. Seda wõime tähtedest, kellest ta mööda läheb, äratunda.

Kui meie üht tasailukeisi sõitvat wantrit maantee peal laugelt näame, siis näitab ta, kui seisaks ta paigal; kui meie aga tähele paneme, et ta mitte ühtepuhku seesama maanteeäärse puu juures ei seisa, waid paari minuti pärast jo teise kõrwas, siis tunneme ära, et wanter ommeti tasailukeisi edasi läheb. Sõidaks ta aga ringis ümber meid, siis saaks ta pärast jälle sinna kohta tagasi jõudma, kust ta eiotfa peale hakkas, ja meie wõikfime seft äratunda, et ta oma ringisõitu lõppetanud. Just nenda on ka lugu kuu reifiga. Ta ei seisa mitte iga ööfe seesama tähe juures, waid käib edasi, ühest teisi. Teisel õhtul on ta seesama tunni aeal jo tüf maad eilseft tähest eemale jõudnud; aga umbes nelja nädala sees jõuab ta esimefe tähe juure tagasi, kust meie ära wõime tunda, et ta oma teereiü ümber meie maa on lõppetanud.

Kuu weerandid.

2. Et siis kuu ümber meie maa käib, seepärast on ka terge äramõista, mis kuu kahanemine tähendab. Noor kuu on, kui kuu maakera ja päikese wahel seisab. Siis on ta walgustud pool wasta päikest pöördud, ja ta öö näitab meie poole (waata a). Noore kuust saani peale, kus kuu oma teed käies päikese ja maakera wahelt wälja astub, hakkab üks kitsas serv walgustud kuupoolest wäljapaistma (b), kes ifka laiemaks läheb, mida laugemale kõrwale ta jookseb, kunni esimefe weerandini. Esimene weerand on, kui walgustud kuust pool nähtaw on (waata d). Täis kuu on, kui kuu oma reifi peal teisel pool maad seisab, nenda et meie maa peaaegu päikese ja kuu keskele

jääb. Siis võime tema terwet walgustud poolt näha (waata e). Wiimane weerand on, kui walgustud kuu=poolikust jälle rohkem näha ei ole, kui üks jagu (waata g).

Banal aeal, kus rahwas oma mõistusega weel nii kaugele ei ulatanud, neid mitmetesugu näitusi taewa kiles ja maa peal, teada meie sagedaste nüüdgi weel imetspannes tähele pane-me, äraseletada, seal anti neile igaihele elu ja räägiti neist, kui oleks naad inimesed ehk mõned jumalikud olemised. Need ep naad on, mis meie nüüd „ennemuistese juttuks“ nimetame ja kes sagedaste nii täis sügawaid mõttid on ja armsad kuulda, et naad meie südant soojendawad ja meie waimu nagu ühe pärema maailma sisse kannawad, kus üksi headus ja heldus, arm ja armastus walitsemas. —

236. Wastjalasilla piiga.

(Ennemuistene jut.)

Ennemuiste läinud ühel labusal waisel surwe õhtul üks waga piiga Wastjalasilla ligidale jõke suprema, palawa pääwa kurnatust karastama. Taewas olnud selge, tuule õhk mahe, ja lähemast leppikust kostnud wõpika laul. Kuu tõusnud taewa sõrwast ja waatanud lahke filmaga tüttarlapse pärga, walge ruugeid juuksid ja punasid palgeid. Piiga süda olnud waga, ilma süüta, karsk ja puhas, kui hallika west, mis põhjani läbi paistab. — Ühe korraga tunnud tema ilutsemas südames tundmata igatsust tõusma, mispärast ta enam ei raatsinud oma silma kuupalge pealt ära kända. Sest et tema nüüd waga, karsk ja ilma süüta olnud, on kuu teada armastanud ja tõutanud temale sala igatsust ja südame soowimist täita. Aga wagal piigal olnud see ainuke soowimine südames, mis ta ei usaldanud awaldada ega kuult paluda: siit ilma lasta ja kõrgel taewa al kuu juures igawest elada. Kuu tunnud ka awaldamata tema südame mõtled ära.

Labusa õhtu tuuleõhk olnud jälle pehme ja wail, wõpik laulnud läbi wõd leppikus, kuu waatanud Wastjalasilla jõepõhja sügawusse, aga ei mitte enam üksipäine kui enne; piiga armast filmnauke waatanud temaga seltsis jõke, laenetest läbi põhja sügawusse, ja jäänud sest aeast täna pääwani kuu külge nähtawale. Seal kõrgel taewa lautusel elada piigake nüüd kül röömus ja külluses, ja soowida et ka teised tüttarlapsed temaga

selle õnne osaliseks võiks saada. Lahkest vaatada tema film sellepärast kuuwalgel või kõrgelt maa peale ja meelitada põrmu-
list õdesti endale võõrsiks. Aga et neist kedagi tema farnaline
waga, karst ja ilmasüüta ei olla, sellepärast ei võida ka kedagi
tema juure kuule üles minna. Kuu piigake pöörata wahel wa-
hel omad filmad kurtes ära ja katta musta linikuga oma pal-
ged finni. Siiski ei kautada tema sellepärast veel lootust,
waid loota ikka veel, et ehk edespidi kedagi neist maapealistest
õdedest saada nii waga, karst ja ilmasüüta leitama, et neid oma
juure võida kutsuda, õnnelikust elust osa võtma. Sellepärast
pöörda kuupiiga aeg aealt kasmawa lootusega omad filmad
maa peale lahkest naeratates ja linikuta maha, kui sel õnnelikul
õhtul, kus tema esimest korda kõrgelt taewa alt Waskjalasillale
jõe alla waatanud. Aga ka paremad ja mõistlikumad põrmu-
põlised tüttarlapsed saawad esima ja kogemata eksteel langema,
ega ole kedagi neist nii waga, karst ja ilmasüüta, et ta kuule
seltisiliseks võiks minna. See lugu tehta waga kuupitigakese
südame uueste nukrats, tema pöörda omad filmad meilt ära ja
mässida oma palged jälle musta leina liniku kätte alla warjule.

(F. R. Kreuhsvald.)

237. Kuu ja päikese warjutamised.

Juhtub ka wahel sekka, et kuu, päikene ja maakera otse
kohe ühes joones seisawad; siis sünniwad asjad, mis mitte iga
päaw näha ei ole. Need on kuu ja päikese warjutamised. Kui
noorkuu oma tee peal lord otsekohe päikese ja maakera wahele
astub, ei sugugi kõrgemale ega madalamale, siis teeb ta selle
tembu ära, et meie päikest tüf aega näha ei wõi, sest et päikese
kiired ommeti kuust ei jõua läbi tungida. Seda nimetakse siis
päikese warjutamiseks, ja ta võib üksi noore kuu aeal sündida.
— Kui aga täie kuu aeal meie maakera just keskpaika päikese
ja kuu wahele astub, siis ei wõi päikene täitsa kuu peale paista,
sest et maakera tema kiirede ees seisab. See on siis kuu war-
jutamine. Pimedus, mis meie siis kuu peal näame, ei ole
muud ühtegi, kui meie enese maakera wari.

Kuu ja päikese warjutamised leiame iga aasta kalendris
ülewel, sest targad tähetundjad wõiwad neid mittu aastat ette
äraarwada. Ja et naad siin millasgi ei effi, see tunnistab, et
neil ka teised asjad, nagu päikese ja kuu suurus ja laugus,

wäga hästi selged on, ja et Sumal inimesele ühe waimu annud, kellega ta kaugemale wõib tungda kui kuu ja päikene. —

238. Taewa tähtedest üleühtse.

1. Eht küll taewa lautuses ilmäraarvamata palju suuri ja pisutesti tähti näha on, siiski on neil igal ühel oma kord ja seadus, igal ühel oma ase, kus ta seisab, ja oma tee, kellest ta kõrwale ei tohi minna. Üleühtse on aga kolme seltsi tähti. Esimesed on kindlad tähed. Need ei liigu paigast, waid kus ja neid ükskord nägid, seal nääd ja neid teine kord selsamal ael jälle. Kõige suurem neist on päikene. — Teine selts on rändajad tähed ehk planeedid. Need saawad oma walgust päikesest ja käiwad pikkema ehk lühema aea sees tema ümber. Palja silmale on neist aga kuus tülki näha. Kõige ligemal päikesest seisab merkuur (♄), siis tuleb weenus (♅), meie maa (♁), mars (♂), juupiter (♃), saturnus (♄), uuranus (♅) ja neptunus (♆). Marsti ja juupitri wahel on mittu planeeti (asteroiidi), kellest mitmed wiimase kahelümne aasta sees ülesleiti. Seiemani tunnufse üleühtse jo 100 planeeti.

2. Aeg, kelle sees planeet oma tee ümber päikese ära käib, nimetafse üks aasta. Mida kaugemal planeet päikesest on, seda suurem on tema tee, seda enam pikkamisi käib ta, ja seda rohkem aega tarwitab ta see peale. Neptunus jookseb päwas 65000 penikoormat, meie maa kera 365,000 p. k. — Märkuur, kes kõige ligem päikesest, on oma tee tema ümber 88 päawaga ära käinud; meie maa tarwitab seetariwis jo 365 päawa, ja kõige kaugem planeet neptunus 165 aastat, enne kui ta ükskord ümber päikese jõuab.

Kolmas selts tähti on sabaga tähed ehk komeedid. Komeet on üks imelik wõeras, kes ootmata ja palumata korraka taewa kiles seisab, ilma et keegi wõiks ütelda, kust ta tulnud ehk kuhu ta läheb. Palju kõnet teeb ta siis rahwa seas, pealegi kui ta nii uhke on, kui aastal 1680, kus ta nelikord nii suur oli, kui õhtu täht, ehk 146 aastat enne Kristust, kus ta suurem oli kui päikene. Komeedid ei ole nii sagedaste näha, kui planeedid, kes igapäaw ülesse ja alla lähewad; sest naad ei ole mitte ühtepuhku päikese ligi, kui planeedid. Kui seefugune sabatäht oma tee päikese ümber ära käinud, ning ennast tema paistusel soojendanud, siis rändab ta jälle kauge maailma sisse, ilma et keegi teaks, kuhu tema tee läheb. Kui ta nenda kolm-

kümmend ehk sada, ehk mittu sada aastat ikka edasi käinud, seal tuleb ta jälle korraga tagasi, et ennaft uuest päikese paistel soojendada. Komeedil ei ole ka nii kindlat koha, kui meie maal ehk teiste planeetidel. Mõned näitavad kui paljas aur välja, nenda et teised tähed, kes nende taga seiswad, läbi nende koha näha on. Teised on jo tihemad, nääwad aga siiski välja, kui ei läheks nende juures kõik hästi kokku, ja kui oleks neil liig palju pragusid ja auksusid. Mõni komeet on ka ilma sabata; sellel on siis kiiredest pärg ümber. —

239. T a e w a t ä h e d.

1. Rahus käiwad taewa tähed
Dma teed seal igapää,
Ei seal kuulda riidu, kära,
Igawene rahu tee.

2. Waiksett jookseb selge hallik
Dma teed seal edasi,
Runni jõuab mere sisse,
Hingab meres waguft.

3. Kuldsed tähed kõrges taewas,
Selge hallik mulla peal
Meile hüüdwad: inimesed,
Käige teed kõik rahus teal!

4. Käigem teed, oh wennad, õed
Igapääw siis rahus teal,
Uhe taewa isa lapsed
Dleme siin mulla peal.

5. Siis meil igapääw siin elu
Jookseb nagu hallikad,
Runni saame rahu=taewa,
Kus kõik tähed hülgawad.

(M. Rörber.)

XXVI. Uns fewade.

240. Kangelst foen tulles.

Gestimaa, Gestimaa —

Kes mind wõtnud üleskaswata'!
 Gesti leib, mull' üksi magus maitseb —
 Gesti piir, mind ifka kindlast' kaitseb —
 Tänu Isale! et tereta'
 Wõin sind jälle, kallis kodumaa!

Gestimaa, Gestimaa —

Ei ma kauem wõinud kannata'!
 Oh kui külmalt wõeras päife paistab!
 Wõeras feel — kuis ta nii kangelst kostab!
 Igal pool sind nägin, kuulsin ma,
 Minu õitsew, lehkaw kodumaa!

Gestimaa, Gestimaa —

Ei so healt wõin'd ial unusta'!
 Wõeraid laulifuid ma kuulsin palju —
 Wanemuine laste kandli laulu
 Keegi tunnud — seal siis hüüdsin ma:
 „Koeu jälle tahan rändada!”

Gestimaa, Gestimaa —

Sidet naad mull' tegid siidiga:
 „Laula!” meelitas mind wõeras neiu,
 Ja ma laulsin: „Gesti pruut ja peiu,
 „Meid ma üksi tahan üsenda’!
 „Minu armu warjab kodumaa!”

Gestimaa, Gestimaa —

Jälle nüüd so piiri nägin ma!
 Ja kui nuttes suud so mullal annan,
 Rõrgesse kät taewa poole tõstan:
 „Sinust ial enam lahku ma,
 Kodumaa, mo püha Gestimaa!”

(L. Koidula.)

241. Kewade and.

Noor pehme õht' mull' kõrvu kostis :
 „Oh tule laps ! Kuis seista sündis
 „Sul nukral meelel luffu al !
 „Noor kewade jo jälle tulnud,
 „Sulst õisi sulle kaasa toonud —
 „Tal' lätki wasta ehinal !“

Ja kuhu nüüd end pean peitma !
 Noor kewade mull' õie wihma
 Täis lättil pähä kallanud !
 Et weel nii palju õnne nääksin,
 Nii palju õisi näha saaksin —
 Kes oleks seda uskunud !

(L. Koidula.)

242. T u l n u d !

Nüüd õue ! õue ! wäljad
 Ja metsad lehkawad !
 Kõik mäekingud haljad,
 Al õit'wad maasikad !
 Mo süda, wõidu hüia !
 Laul, taewa poole püüa
 Sa linnu healega !

Sind päik'se terad wõitnud
 Ka mure paelte seest,
 So ümber õhud kõitnud
 Nii kindlat sõlmekest !
 Laul, üles', üles' püüa,
 Maailmal' teadust hüia :
 Ta tulnud kewade !

(L. Koidula.)

243. P o o l e n e.

Dh lõoke, oh linnuke
Seal kõrges ülemel,
Kui kena sinu healele!
Kui rõõmus sinu meel!

Dh lõoke, oh linnuke
Mis aeab laulma sind?
Sa tänab Loojat, kallike,
Kes heldest sõõdab sind.

Dh lõoke, oh linnuke,
Waat' sinust õppin ma,
Et pean Loojat rõõmsaste
Siin kiitma, tänama.

Dh lõoke, oh linnuke
Sul lõppeb üksford heal,
Ei minul lõppe ialge,
Ma laulan taewas weel.

(M. Rörber.)

244. K a r j a n e.

Ma olen weike karjane,
Mul loodub laulja keel,
Sest laulan kui üks lõoke
Ja rõõmus minu meel.

Ma taewa waatan ülesse,
Siis tuleb meele see,
Et seal üks hea karjane,
Ma tema tallele.

Sind, kallis taewa karjane,
Ma tänan südamest,
Et hoiad, kaitseid heldeste
Mind, oma tallelest.

(M. Rörber.)

245. T õ u s n u d !

1. Oh tõstlem oma heale
Ja laulgem rõõmsaste,
Et meie mure peale
Nüüd rõõmu tuakse!
Seal hingas Jeesuke,
Kus üksford magame,
Kui hinge heidame
Ja ilmast lahume.

2. Kui Jeesust hauda panti,
Siis Kurat rõõmustas;
Ta tõusnud, haud on lahti, —
Nüüd põrgu ehmatas.
Ta hüüab: „Wõimust sain
Ja elu teile tõin!“
Ja tõstab lippu ka
Kui wägew võitleja.

3. Kui võitja haua äärest
Nüüd wälja waatab ta:
Maas waenlased on tõest,
Ja otjas sõda ka;
Nüüd põrgu riik on maas
Ja Saadan ahelas,
On ära wõidetud
Ja kinni seutud.

4. Nüüd rõõmsaks saab mosüda,
Et seda kuulen ma,
Ei karda mina häda,
Kui Jeesust näen ka.
Mis temast saadeti,
See mulle kingiti;
Mis oli temale,
See saab nüüd minule.

5. Ei põrgu hirmutused
Mind enam hirmuta,
Ei pattu kiusatused
Mult mingisugust saa.

Surm tühjaks warjaks jäi,
Et surma rohtu sai;
Surm on mul kahjuta
Ja teda põlgan ma.

6. Maailma naeran mina
Ja suure wihaga,
Ehk wõttaks kurjaks minna,
Mind wõita ta ei saa!
Ei rist mind kurwasta,
Ei häda hirmuta;
Mul õnneks õnnetus
Ja pääwaks pimebus.

7. Ma olen Jeesu küles,
Ja liismeks mina jään;
Mind kannab tema süles,
Et tema võimust nään.
Ja kannab wäega
Siit ilmast, surmast ka
Mind läbi, kahjuta:
Ma ifta temaga!

8. Ja lähneb taewa linna,
Ma lähen järele;
Kui saan ma aga sinna
Muust ma ei hoolige.
Kes wõib, see võitku mind,
Mo Pea kaitseb mind.
Mo filp on Jeesus Krist,
Ja keelab mässamist.

9. Mind taewa uksest sisse
Ja saadab armuga,
Seal loen mina ise
Reid sõnu rõõmuga:
„Kes naerdub minuga,
Peab krooni pärima;
Kes sureb minuga,
Peab mooga elama.“

(Gesti uus Lau luraamat.)

246. S o j ä r e l e !

1. Oh Jeesuke!
So järele
Meid tõmba, ihaldades
Siis tuleme
Ka sinule,
Kus oled rõõmustades.

2. Oh Jeesuke!
So järele
Meid tõmba, sa võid teha,
Et pole teal
Meil tarvis veel
Nii mittu waewa näha.

3. Oh Jeesuke!
So järele
Meid tõmba, et head teeme;
Meid sinuta
Pat pettab ka,
Et kurja igatseme.

4. Oh Jeesuke!
So järele
Meid tõmba, saada taewa;
Siis peaseme,
Si tunnege
Teps meie enam waewa.

5. Oh Jeesuke!
So järele
Meid tõmba wägewaste,
Meid pühaks tee,
Et elame
Kui õndsad igaweste.

(Gesti uus Lauluraamat.)

247. Meie kolmekordne kewadine rõõm.

Kewade, sa kaua igatsatud rõõmuaeg, oled sa meile jälle kätte jõudnud! Sa elutooja, oled sa jälle need paelsad katki kiskunud, kes meid nii kaua wangis hoidsid! — Jah, talw on põgenend, tema ahelatest on maa uuesti priiks saanud. Oh seda kallist elu, mis nüüd igal pool jälle näha! Kus enne külm jäe praksus, seal säravad nüüd lahtel silmil kenad kaunistesed; kus kare ja furnud härm seisis, seal kahisewad nüüd noored lehed ja kuulutawad teine teisele oma rõõmu ja õnne; weed woola-

wad kui puurist lahti peasenud lõwid läbi maa, ja lindude lauluheal täidab igal pool õhku; üksainus suur kiituse laul, mittu tuhat ühendud keeltest lauldud, tunnistab hommikust õhtuni loomu uut elu, — üksainus tuhat healene Tedeum, kuidas teda ei ükski laulutegija oma kunstiga järgi ei mõista teha. See on loomu priiuse rõõm, see on tema suur kewadine Hosianna!

Aga mis uus rõõmuheli kõlab korraga selle kewadise kiituse laulu sekk! Mis hüüdwad kiriku kellad korraga läbi kõige maa nii wägewaste taewa poole! Eks sa ei näe, kuidas rahwas, rõõmupisaraid silmist pühkides, Sumala kotsast wälja wõolab? Eks sa ei kuule, kuidas nende suu ifka uuest jälle kuulutab: Kristus on tõusnud! — Ja, Kristus on ülestõusnud! Ei surm ei jõudnud teda wangis pidada, haud teda kinni hoida! Sumalikus auus tõusis ta sealt üles, kuhu teda alanduses oli pandud, igawese kewadise auu sisse. Kas nüüd ristirahwas ei peaks hõiskama! Eks naad ei tea, et ka nendele ükskord seesugune ülestõusmine surma hauast tuleb; et ka nendele ükskord seesugune igawene kewadine rõõmu-aeg kätte jõuab! Ja, ühendagem omad healed Sumalale kiituseks! Kristus on tõusnud — see olgu meie teine kewadine rõõmuhõiskamine, see olgu kõige loomu teine kewadine Hosianna!

Meil Gestlastel on aga ka weel üks kolmas kewadine rõõm. Kristus oli paljalt kolm päewa hauas ja kõik taewas ja maa oli täis rõõmuhõiskamist, kui ta sealt üles tõusis. Talw pidas üksi pool aastat loomu wangis ja nüüd hüüdwad metsadest ja mägedest tuhanded kiituse healed. — Mo noored sõbrad, mida waljumad ei peaks siis nüüd meie rõõmulaulud olemad! Ka meie rahwa elule on uus kewade peale alanud. Kiitus Sumalale ja tänu meie armulise Reisrile, et see nenda on! — Noored Gestimehed, tehkem siis nüüd, et meie oma priiuse nime ka õigusega kanname! Harigem hoolega oma waimu, et meie mõistus selgeks ja meie silmad lahti saaks, et see kewade meie rahwa elus üheks igaweseks kewadeks jääks. Siis saame igal uuel korral, kus loom omast talisest wangipõlwest peaseb, elawalt tundma, ei meie kewadine rõõm üks kolmekordne rõõm on, ning meie kiituse laulud saawad siis sest wägewaste tunnistust andma, kui wäga see rõõm meie südamid täidab! Seesugune rõõmuhõiskamine aeab ka peagi kõik kurjad waimud põgenema ja wiimaseidgi pimeduse ahelad katkema. Seda antfu Sumal! —

248. Gesti muld ja Gesti süda.

Süda, kuis sa ruttu tõused

Kuumalt rindus tufsuma,

Kui so nime suhu mõttan,

Püha Gesti kodumaa!

Head olen näind ja paha,

Mõnda jõudsin kannata,

Mõnda elus jätta maha —

Sind ei ial uneta'!

Sinu rinnul olen hingand

Kui ma waewalt astusin;

Sinu õhtu olen joonud

Kui ma rõõmust hõiskasin;

Minu pisarad sa nägid,

Minu mured kuulsid sa,

Gestimaa, mo tööd, mo laulu —

Sull' neid tulin rääkima!

Oh ei jõua ial jõuda

Ma, kuis täidad südame'!

Sinu põue tahan heita

Kord ka wiimse unele.

Gma kombel kinni katta

Lapse tuff'wat rinda sa:

Gesti muld ja Gesti süda —

Kes neid jõuaks lahuta'!

(L. Roidula.)

Q i f a.

Lühikene õppetus õigest kirjutamisest.

I. Kirja tähtedest ehk poolstawidest üleühtse.

Gestikeeles prungitakse 23 poolstawi. Need on :

- A. Üheksa täishealelist : a, e, i, o, u, ä, ö, ü, ü.
- B. Kaks pooltäishealelist : j, w.
- D. Üks õhkhealeline : h.
- E. Viis sulahhealelist : l, m, n, r, s (s).
- G. Kuus raskehealelist : b, d, g, p, t, k.

Täishealelised poolstawid nimetatakse ka wokaalideks ; kõik teised, mis mitte täishealelised ei ole, on konsonandid.

Wokaalidest sünnitavad ühteheitmise läbi kahhehealelised wokaalid. Need on neliteistkümmend : ae, ai, au, äi, ea, ei, in, oe, oi, öe, öi, ün, üi, ui.

II. Wokaalide kirjutamisest.

Nenda kuibad ja räägid, nii kirjuta ka. On wokaal pik, siis kirjuta pikkuse tähendusks poolstawi kahetordselt, on ta lühikene, ühetordselt. Näituseks :

Pikka healega :

hobuse **laot**

wee **tiit**

pesu **seep**

ahju **roop**

kuub on **uus**

wilja **mööd**

walla **küüt**

Lühikese healega :

aia **lat.**

tule **tif.**

küla **sep.**

tee on **rop.**

seal roomab **us.**

hea **mötte.**

linnu **küt.**

e h t :

jaadab ta teda ?

keeda lõunat !

waali särki !

kuuluta kirikus !

kõik on hästi loodud !

kuulke tõuseb.

sadab wihma ?

teda sa otsid ?

wali mees.

kuuluta see peale rohkem !

metkas on madalad loodud.

kulled laulwad.

See wokaalide korrotamine sünnib aga üksi juure-sõnas. Sõna lõppu-jätetus kirjutakse igati wokaal ühefordsest. Näituseks :

poofstaw,	mitte :	poofstaaw.
tallitaja,	"	tallitaaja.
kirjutades,	"	kirjutaades.
formused,	"	formuseed.

Üksi wõerad sõnad, keda eestikeele üleswõetud, ei ole seie arwata, nagu: **Beduiini** rahwas, **Brasiilia** maa, **Dranguutang**, n. n. e.

On sõna kahest ehk mitmest juure-sõnast kokku pandud, siis saawad pikkad wokaalid igaühe sees kahefordsest kirjutud, kui seisaks naad lahus. Näituseks: **Gestikeel**, **kooliraamat**, **üleliig**, **õllewaat**, **põllumees**, **wenemaamees**, (kolmest juure-sõnast kokku pandud: **wene**, **maa** ja **mees**), **püüsilolewakoerik**, **Siwimaakaart**.

III. Konsonantide kirjutamisest.

1. Pooltäishealeliseb: **j, w**.

Need kirjutakse ikka ühefordsest. Näituseks: **maja**, **oja**, **kaju**, **rajama**, n. n. e. **sawi**, **kiwi**, **tüwi**, **suwi**, **awitama**, n. n. e.

Tartu keelemurdel kuulusse ja kirjutakse **w** ka kahefordsest. Näituseks: ta wiidap **kawwa**; temä ei **lõwwä**; ta tahab **süwwä**.

2. Shhealeline: **h**.

Keda kirjutakse ikka ühefordsest. Näituseks: **wiha**, **wihaštama**, **kõhatama**, **liha**, **ihu**, n. n. e.

3. Sulahealeliseb: **l, m, n, r, s (š)**.

Need wõiwad ühefordsed ja kahefordsed olla. Kuuleb kõrw kaks tükki kõrwu, siis kirjuta kaks (**ll**, **mm**, **nn**, **rr**, **ss**), kuuleb ta ühe ainsa, siis ära kirjuta ka rohkem. Näituseks:

l :

wili kaswab põllul,
kala ojab jões,

m :

sel=samal tunnil,
tüma soo peal on saut käia,

n :

lina liguneb wees,
küna on sulbiga täidetud,

ll :

willi muht paraneb.
kalla weši patta!

mm :

sammal kaswab foos.
tummad ei wõi rääkida.

nn :

linna rahwas käib maal.
künnä kesa!

r :

waras mõeti finni,
ära wiida aega!

rr :

sukka-warras tulkus maha.
herra tuleb!

f :

fasi metsa!
firif-isand,

sf :

fassi filmad läigimad.
taewas elab Ssfsand.

S kirjutakse sõna=jätku lõppel, muidu **f**. Näituseks: suus, met-sas, liisf, liis-fu, ar-mas-tus, ar-mas-tu-seš. Ladina-keeli tähtedega trükkitakse ja kirjutakse aga ka läbikaudu **S**.

4. Raskehealelised: **b, d, g, p, t, f**.

On heal pehme, siis kirjutakse pehme poofstaw (**b, d, g**),
on ta kõwa, siis kõwa poofstaw (**p, t, f**). Näituseks:

pehme :

saabas on jalas,
lind on puus,
turg lendab,

kõwa :

saapad on jalas.
lint on juukse palmikus.
kurk on haige.

Pehme poofstawiga (**b, d, g**) ei alusta ükski eestikeele sõna. Üksi mõninga mõderal sõnal seisavad pehmed tähed ees, nagu: Gümnaasikool, Berliini lin, Daani maa, n. n. e. — Ka ei kirjutada pehmed poofstawid ilmaagi kahefordsest. Mitte: lubbi, tõdde, luggu, waid: lubi, tõde, lugu.

Kõwad poofstawid (**p, t, f**) mõivad ühefordsed ja kahefordsed olla. Suure-sõnas on naad ühefordsed üksi kahefordse ja kahehealelise wokaalide taga, muidu iffa kahefordsed. Näituseks:

ühefordsed :

loopima,
aitama,
füütima,
paafima,

kahefordsed :

lopputama;
töttama;
füttitama;
paffitama.

Üksi need sõnad saavad ühefordse wokaali taga ka ühefordsed konsonandi, kelle iseloom pehmet konsonanti nõuab. Näituseks: kotust ära, tafa järele; nenda ka: tupa astuma (tuba), jõe walama (jogi), lafe panema (lagi), fupu lõitma (fubu), api tulema (abi) n. n. e.

Nagu wokaalid, nenda kirjutakse ka kõik konsonandid sõna lõppu-jätkudes ühekorbfelt. Näituseks:

käppakile,	mitte:	käppakille;
jänesed,	"	jänesed;
lubamata	"	lubamatta.

Üksi need sõna lõppu-jätkud ei pundu selle seaduse alla, mis lauludes riimi asemel seisawad. Näituseks:

"Kellel rauda kübar päässa,
Mööda, pikka, pannel möössa,
Pilpi õlal, oda käessa,
Ambu, kõwer, kaendelassa?" ehk:

"Oh mo weli diermaala
Kanges lausa lahingilla."

(Krenzwald.)

Ka tuleb **sf** igas lõppu-jätkus kirjutada, kui küsitakse: kuhu? (Illativus). Näituseks: südamesse, padrikusse, luusse, majasse.

On sõna kahest ehk mitmest juure-sõnast kokku pandud, siis saawad ka konsonandid, nagu wokaalidgi, igaihe sees kas ühe ehk kahekorbfelt kirjutud, kui seisaks naad üksteisest lahus. Näituseks: **luffuseppad, juufsetuttid, heinalakkad, wiiskümmend, warrnõlled** n. n. e.

Need kahekorbfed konsonandid ei saa aga mitte ikka ühtewiisi räägitud, waid esimene neist saab wahel **raske**ma rõhuga wälja üteldud, kus siis ka järeltulew wokaal pikaks wenib. Näituseks:

ühesuguse rõhuga:

kulli pesa,
laska uks,
kappi wõtti,
kotti suu,
kannu kaas,
metsa lind,

raske rõhuga:

kulli lastma;
laska minema;
kappi panema;
kotti tõstma;
kannu kallama;
metsa mööda.

Seda wahet ka kirjas tähendada, on mitmesugu nõuu antud. Kõige sündsam aga saaks siin olema, kui raske rõhutamise juures järeltulewa lerge sõnajätku peale weike märk tehakse, nagu: **metsâ** mööda, **kulli** lastma, **kappi** panema, **kannu** kallama, **tupâ** astuma, **jõkê** walama, n. n. e. See märk wõib aga ka ilma juure kahjuta tegemata jääda. — (Soomlased kirjutaks: **Metsa** mees ja

metšaa mööda; kuppua naene ja kuppua lastma; kupa^d*) (kubud) on põllul ja kupuu köitma; kulli siiv ja kullii lastma; tupa (tuba) põleb ja tupaa astuma; jõki (jõgi) jookseb ja jõkee walama.)

IV. Sõna jautamine ja suured pookstawid.

Sõna jautamine sünnib just nenda, kuidas räägitakse. Näituseks: waa-gen, koo-li-ta-ma, kop-pu-ta-ma, suu-rus-ta-ma, tuis-ka-ma, n. n. e.

Suured pookstawid pruugitakse üksi sõna alustuses. Nendega kirjutatakse:

1. Iga sõna, kellega kõne peale hakkab.

2. Iga sõna, kellega täielikud kõne-jätkud peale hakkawad, nagu iga punkti, küsimise ja õhkamise märgi taga, kui nendega kõne lõpetati ja uus kõne peale hakkab.

3. Kõik inimeste, maade, linnade, külade, jõgede ja järvede nimed, ja kõik sõnad, kellega Jumalat tähendatakse.

4. Sõnad, kellega suuri mehi auustades tähendatakse, nagu: Keiserliku Majesteedi Aleksandri II. Weneriigi Tšewalitšewa kätt. — Postikirjades ehk sõnumikudes kirjutatakse ka „Sina“, „Teie“, „Sulle“, „Teile“, n. n. e. suure alustus pookstawiga.

Suimise nimed on muidu eestikeeli õigekirjutuse wiisi kirjutada, nagu: Nadis Kadakas, Leemu Lagi, Taawet Tammissuu, Dio Doofi, n. n. e.; üksi mõnda keele suguaru-nimed on nenda kirjutada, kuidas naad selle rahwast kirjutakse, kust naad võeti. Näituseks Fählmann (ütle: Weelman), Rousseau (ütle: Russo), Beaumur (ütle: Neomüür). — Kõik muud nimed, olgu naad kust keelest taht võetud, kirjutatakse eesti õigekirjutuse wiisi. Näituseks: Itaalia, Ameerika, Kaamel, Arabi mees, n. n. e. —

---

*) Kus meie **d**, **b**, **g** kirjutame, seal kirjutawad nemad: **t**, **p**, **k**, aga räägiwad neid wälja kui oleks naad **d**, **b**, **g**).

